

Varstvo spomenikov
Poročila 49

© Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Izdal in založil: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Metelkova 6, 1000 Ljubljana

Zanj: dr. Jelka Pirkovič

Urednica: Biserka Ribnikar Vasle

Uredniški odbor: dr. Robert Peskar, Biserka Ribnikar Vasle, Mateja Neža Sitar, mag. Marko Stokin, Suzana Vešligaj

Lektoriranje: Alenka Kobler

Oblikovanje: Nuit d.o.o.

Tisk:

Naklada: 600

Naslovnica: Vipava, Lanthierijeva graščina, leseni strop (foto: Andrej Jazbec)

Cena: 28,00 eur

Distribucija in prodaja: Buča d.o.o., Kolarjeva 47, 1000 Ljubljana, T: +386(0)1 230 65 80, E: buca@siol.net

Ljubljana 2014

ISSN 1580-5166

Varstvo spomenikov
Poročila 49

Vsebinska navodila avtorjem za pisanje poročil

1. Kratek uvod z opisom spomenika ali dediščine, naselja, lokacije, objekta, predmeta, krajine.
2. Kratek opis stanja obravnavanega objekta: razlogi in predvideni cilji, zaradi katerih je prišlo do posega, ki ga predstavljate.
3. Opis konservatorskih postopkov:
 - program,
 - metodologija dela,
 - dokumentacija in raziskave,
 - prikaz rezultatov in nova spoznanja oziroma ugotovitve in sklepi,
 - interpretacija in prezentacija,
 - rezultate in zaključke lahko združite.
4. Pri konservatorsko-restavratorskih posegih je pomembna natančna navedba tehnologije in uporabljenih materialov, večja pozornost naj se posveti novim tehnikam, metodologiji ali novim postopkom raziskav.
5. Ocena uspešnosti konservatorskih posegov z navedbo posameznih strokovnjakov in izvajalcev.
6. Z zaporednimi številkami označite natančne podnapise k slikovnim prilogam (kratek podnapis in avtor fotografije ali risbe). V mapo z imenom naselja, spomenika in EŠDja nato s pripadajočimi številkami shranite slikovne priloge (glej tehnična navodila).
7. Podpis konservatorja (ime in priimek).

Literaturo navedite med besedilom, s polnim citatom v oklepaju.
Opombe naj ne bodo vsebinske.

Tehnično navodilo

Prosimo, da dosledno izpolnite glavo poročila iz registra nepremične kulturne dediščine (Ministrstvo za kulturo)

EŠD:

Naselje:

Občina:

Ime:

Naslov:

Področje:

Obdobje:

Sledi naj poročilo, zapisano v Wordu, v pisavi Ariel velikosti 12; besedila ne oblikujte. Ker so v knjigi poročila razvrščena po abecednem redu, naj bo vsako poročilo shranjeno v svojem Wordovem dokumentu. Besedilo naj bi praviloma obsegalo največ dve strani (60 vrstic), le v primerih, ko gre za pomembnejše najdbe in nova odkritja, so dopustne tri strani (90 vrstic). Pri tehtnejših poročilih so priloge priporočljive in zaželeno.

Slikovne priloge

K slikovnemu gradivu spadajo poleg slik in fotografij tudi tabele, grafi, načrti, zemljevidi in table. Črte na tabelah naj ne bodo tanjše od 0,2 mm, če pa je treba original pomanjšati, naj bo debelina črt vsaj 0,3 mm. Risbe, skice in tabele opremite z narisano merilno skalo (ne M = 1 : 1). Table naj imajo robove debeline 0,5 mm, zunaj robov jasno zapišite ime avtorja in številko table (avtor, številka table, slike). Slikovno in drugo gradivo (diaposnetki, črno-bele fotografije) ne sme presegati velikosti 13 x 18 cm. Vsako sliko opremite s podnapisom in imenom fotografa. Slikovno gradivo v digitalni obliki je treba poslati v velikosti formata A5 z resolucijo 350 DPI, v formatu datoteke JPEG (v najvišji kvaliteti) ali TIFF.

Slikovnega gradiva v elektronski obliki ne dodajajte med besedilo.

Slikovnega gradiva ne pošiljajte po e-pošti, ampak ga zapišite na zgoščenko.

Zgoščenki priložite iztis datotek s slikami in/ali tablami. Pod iztisom jasno zapišite tudi ime datoteke. Omejite se le na slikovno gradivo izjemnih najdb ali slikovne priloge, ki bistveno dopolnjujejo vsebino poročila. Pri spomenikih državnega pomena in strokovno izredno zahtevnih posegih priložite slikovno gradivo pred posegom in po njem; priporočljivo je, da prikažete celoten potek posega. Objavljena bodo le poročila, ki bodo sledila tem navodilom.

Za vsebino posameznih prispevkov v publikaciji so odgovorni izključno avtorji.

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih***Kazalo posameznih spomenikov po naseljih***

	EŠD	Naselje	Ime	Stran
1	527	Apnenik	Pleterje – muzej na prostem	15
2	1487	Arja vas	Arja vas – arheološko najdišče Govče	17
3	3555	Avče	Avče – cerkev Marije Snežne (stranski oltar Brezmadežne)	19
4	29233, 17969, 2319	Babna Polica	Babna Polica – bronastodobna naselbina, Babna Polica – vas, Babna Polica – cerkev sv. Antona Puščavnika	22
5	17815	Bela	Bela – domačija z mlinom, Bela 18	23
6	28396	Bilje	Bilje – vodnjak v Klanci	24
7	3568	Bovec	Bovec – cerkev Device Marije v Polju	26
8	46	Brestanica	Brestanica – grad Rajhenburg	28
9	2913	Brežice	Brežice – prezbiterij cerkve sv. Antona Padovanskega	30
10	28336	Bukovje	Bukovje – vas	33
11	28336	Bukovje	Bukovje – vas	34
12	29032	Bunčani	Bunčani – domačija Jelenovi	35
13	29034	Bunčani	Bunčani – domačija Petovar	37
14	29033	Bunčani	Bunčani – domačija Župojnovi	39
15	56, 55	Celje	Celje – arheološko najdišče Celje, Celje – staro mestno jedro	41
16	4276, 4279	Celje	Celje – hiša Cankarjeva ulica 5 in 7, Celje – hiša Cankarjeva ulica 9 in 11	43
17	2897	Dobrovlje	Dobrovlje – cerkev sv. Janeza in Pavla	47
18	4768	Dolenji Novaki	Dolenji Novaki – domačija Dolenji Novaki 5	50
19	22346 in 8630	Dolenjske Toplice	Dolenjske Toplice – župnišče in Dolenjske Toplice – vaško jedro	50
20	9390	Dolga vas pri Kočevju	Dolga vas pri Kočevju – arheološko območje Gubenaker	51
21	3631	Drežnica	Drežnica – cerkev Srca Jezusovega	52
22	4757	Drnovk	Drnovk – domačija Drnovk 8 in 9	55
23	7903	Dvorje	Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol	56
24	7903	Dvorje	Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol	58
25	7903	Dvorje	Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol	61
26	23837	Fram	Fram – domačija Hegnvart	64
27	20865	Glažuta	Glažuta – arheološko najdišče	65
28	15123	Gora pri Komendi	Gora pri Komendi – vas	67
29	3655	Gore	Gore – cerkev sv. Marije Magdalene	69

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	EŠD	Naselje	Ime	Stran
30	11977	Gorenje	Gorenje pri Kočevju – arheološko območje Gorenje	71
31	6697	Gornja Radgona	Gornja Radgona – hiša Jurkovičeva ulica 25	72
32	3683	Hrušica	Hrušica pri Ilirski Bistrici – cerkev sv. Krizogona	76
33	3690	Idrija	Idrija – cerkev sv. Antona s Kalvarijo	77
34	182	Idrija	Idrija – mestno jedro	80
35	25656	Jelovec pri Makolah	Jelovec pri Makolah – hiša Jelovec pri Makolah 58	81
36	11449	Jezero	Jezero – arheološko najdišče Sv. Lovrenc	84
37	/	Jordankal	Jordankal – prazgodovinska gomila	86
38	23923	Kačiče	Kačiče – domačija Kačiče – Pared 13	86
39	29519	Kačji Dol	Kačji Dol – arheološko območje Drofenik	90
40	2429	Kal pri Krmelju	Kal pri Krmelju – cerkev sv. Martina	92
41	23809	Kamnica	Kamnica ob Dravi – hiša Vrbanska cesta 92	95
42	218	Kanal	Kanal – trško jedro	98
43	28475	Klenik	Klenik pri Pivki – vaška štirna	101
44	29717	Knežja Lipa	Knežja Lipa – vodno zajetje v Preriglju	103
45	3762	Kojsko	Kojsko – cerkev Device Marije Vnebovzete	103
46	25458	Korita na Krasu	Korita na Krasu – vodni zbiralnik	104
47	/	Kostanjevica na Krasu	Kostanjevica na Krasu – vodnjak	106
48	4115	Kozaršče	Mengore – cerkev Imena Marijinega	106
49	3798	Kred	Kred – cerkev sv. Nikolaja	110
50	16520	Krško	Krško – prazgodovinsko gomilno grobišče Narpelj	114
51	29661	Leskovec pri Krškem	Leskovec pri Krškem – arheološko najdišče Podgora	115
52	29178	Leše	Leše pri Prevaljah – Pozivalnica	115
53	329	Ljubljana	Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana	117
54	329	Ljubljana	Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana	118
55	29688, 328, 8792	Ljubljana	Ljubljana – arheološko najdišče Prule, Ljubljana – mestno jedro, Ljubljana – Karlovško predmestje	119
56	1978	Ljubljana	Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja (šest stranskih kapel v ladji cerkve)	122
57	1978	Ljubljana	Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja	128
58	1980	Ljubljana	Ljubljana – cerkev Sv. trojice	134

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	EŠD	Naselje	Ime	Stran
59	4160	Ljubljana	Ljubljana – hiša Prešernova cesta 4	140
60	18676	Ljubljana	Ljubljana – hiša Trg francoske revolucije 4	143
61	381	Ljubljana	Ljubljana – Opera	147
62	1341	Ljubno ob Savinji	Ljubno ob Savinji – Šteknerjeva hiša	151
63	29429	Lokve pri Senovem	Lokve pri Senovem – arheološko najdišče Čerenc	153
64	29430	Lokve pri Senovem	Lokve pri Senovem – prazgodovinsko gomilno grobišče Dobrava	155
65	29428	Mali Kamen	Mali Kamen – arheološko najdišče Trebež	155
66	426	Maribor	Maribor – arheološko najdišče Piramida	156
67	10399	Matke	Matke – prazgodovinska naselbina Hom	160
68	457	Metlika	Metlika – hiša Bare Juričine	161
69	29504	Mezgovci ob Pesnici	Mezgovci ob Pesnici – prazgodovinska naselbina Dolnica	164
70	3980	Naklo	Naklo pri Divači – cerkev sv. Brikcija	168
71	25455	Nova vas	Nova vas na Krasu – kal	170
72	29695	Novi Pot	Novi Pot – zaporni zid na Mali gori	170
73	8710	Novo mesto	Novo mesto – arheološko najdišče Marof, Kapiteljska njiva, Mestne njive v Novem mestu	171
74	/	Orehovlje	Orehovlje – vodnjak	176
75	1090	Osek	Osek v Slovenskih goricah – domačija Bunderla	177
76	26863	Pivka	Pivka – trško jedro	177
77	9136	Planina	Planina – grajska kašča	179
78	535, 4794	Podkraj, Gorenje	Podkraj – arheološko najdišče Hrušica – Ad Pirum, Podkraj – zaporni zid Veliki Obršljanovec	181
79	7892	Podvrh	Žovnek – razvaline gradu	183
80	4040	Police	Police pri Cerknem – cerkev Rojstva Device Marije	187
81	24806	Polzela	Polzela – stavba Polzela 8	189
82	29819, 15623	Ponikva	Ponikva – arheološko najdišče Sv. Martin, Ponikva – trško jedro	191
83	29681	Ponoviče	Ponoviče – arheološko območje Zakrajškov hrib	193
84	5080	Postojna	Postojna – Jamska restavracija	193
85	3940	Povir	Povir – cerkev sv. Petra	195

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	EŠD	Naselje	Ime	Stran
86	11990	Predgrad	Predgrad – ruševine gradu Poljane	196
87	3505	Prekopa	Podvrh – cerkev sv. Martina	197
88	574	Prem	Prem – grad	201
89	/	Preserje nad Branikom	Preserje nad Branikom – vodni zbiralnik Pod Velbom	203
90	29520	Primož pri Šentjurju	Primož pri Šentjurju – arheološko območje Pod cerkvijo	204
91	588	Ptuj	Ptuj – dominikanski samostan	205
92	588	Ptuj	Ptuj – dominikanski samostan	213
93	6492	Ptujska Gora	Ptujska Gora – vas	217
94	26334	Radeče	Radeče – pokopališče	221
95	9793	Robanov Kot	Robanov Kot – Bevškova domačija	223
96	22071	Robanov Kot	Robanov Kot – domačija Robanov Kot 39	226
97	15336	Robič	Kred – kapelica južno pred vasjo	229
98	628	Rogaška Slatina	Rogaška Slatina – območje zdravilišča	230
99	22113	Rožno	Rožno – arheološko območje ob Savi	235
100	3981	Rut	Rut – cerkev sv. Lamberta	236
101	4066	Selišče	Volarje – cerkev sv. Brikcija	239
102	11420	Sinja Gorica	Podpeč – arheološko najdišče Ljubljana	244
103	5911, 22065	Smlednik	Smlednik – Stari grad, Smlednik – arheološko najdišče Stari grad	246
104	2877	Spodnja Polskava	Spodnja Polskava – domačija Spodnja Polskava 272	249
105	1092	Spodnja Senarska	Spodnja Senarska – hiša Spodnja Senarska 14	250
106	26561	Studenčice	Studenčice – hiša Studenčice 3	251
107	29807	Svetli Potok	Svetli Potok – arheološko območje Bobovec	253
108	2774	Svetli Potok	Svetli Potok – arheološko območje Bobovec	253
109	27473	Šempeter v Savinjski dolini	Šempeter v Savinjski dolini – župnišče	255
110	4996, 4997, 4998,	Škocjan, Betanja, Matavun	Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas, Matavun – vas	255
111	7920	Šmarje pri Jelšah	Predenca – kapelice Križevega pota	257
112	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	257
113	692	Špitalič pri Slovenskih Konjicah	Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije	259
114	/	Štatenberk	Trebanjski hrib – Podturn	261

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	EŠD	Naselje	Ime	Stran
115	17391	Temnica	Temnica – vas	261
116	4065	Tolmin	Tolmin – cerkev Marijinega vnebovzetja	262
117	4069	Tolmin	Tolmin – cerkev sv. Urha	264
118	29821	Trška gora pri Krškem	Trška gora pri Krškem – gradišče na Trški gori	268
119	9815	Velika vas pri Krškem	Velika vas pri Krškem – arheološko najdišče	269
120	29660	Veliki Kamen	Veliki Kamen – arheološko najdišče Pekel	269
121	815	Vinji Vrh	Vinji Vrh pri Beli Cerkvi – arheološko najdišče Vinji Vrh – Šmarjeta	270
122	815	Vinji Vrh	Vinji Vrh pri Beli Cerkvi – arheološko najdišče Vinji Vrh – Šmarjeta	270
123	818	Vipava	Vipava – Lanthierijeva graščina	270
124	818	Vipava	Vipava – Lanthierijeva graščina	276
125	7470 in 817	Vipava	Vipava – Stari grad in Vipava – trško jedro	280
126	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	281
127	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	283
128	820	Vipolže	Vipolže – vila Vipolže	283
129	29663	Vir pri Stični	Vir pri Stični – arheološko najdišče Kojina	288
130	3494	Vitanje	Vitanje – cerkev sv. Marije Pomočnice	288
131	4765	Vojsko	Vojsko pri Idriji – domačija Škratovše	290
132	22343	Zagrad pri Škocjanu	Zagrad pri Škocjanu – domačija Zagrad 4	291
133	26752	Zatolmin	Zatolmin – planina Laška seč	294
134	26751	Zatolmin	Zatolmin – planina Za Grmučem	296
135	10985	Zelše	Zelše – arheološko območje Sv. Volbenk	297

Varstvo spomenikov Poročila 49

I*EŠD: 527**Naselje: Apnenik**Občina: Sentjernej**Ime: Pleterje – muzej na prostem**Naslov: Drča 1**Področje: E**Obdobje: prva četrtina 19. stoletja, sredina 19. stoletja, prva četrtina 20. stoletja*

Upravlavec muzeja na prostem pri samostanu Pleterje Simon Udvinc se je maja 2012 prijavil na razpis Ministrstva za kmetijstvo in okolje za obnovo slamnatih kritin. Ministrstvo prošnje ni podprlo v celoti. Konec septembra 2012 je Simonu Udvincu poslalo dopis, v katerem mu je sporočilo, da je projekt pripravljeno sofinancirati, vendar v zmanjšanem znesku in pod pogojem, da s tem zneskom investitor opravi vsa predvidena dela oziroma izvede celoten projekt.

Po tem zanimivem manevru odgovornih služb na pristojnem ministrstvu je investitor obupal in

pridobil bančni kredit, s katerim je izvedel zamenjavo dveh dotrajanih slamnatih kritin in sanacijo slemena na svinjakih.

Kljub polletni izgubi časa sta bili tako v muzeju na prostem pri kartuziji Pleterje še pred večjim snegom zamenjani dotrajani slamnati kritini na Baničevi hiši, ki služi kot prijavnica in manjša trgovina s spominki, ter na Dobrovoljčevem podu, popravljeno pa je bilo sleme na Simoščevem svinjaku. Zamenjavo slamnate kritine je izvedlo podjetje Domača in umetna obrt, Anton Golnar, s. p., Sveti Jurij ob Ščavnici. Konservatorski nadzor je opravljala pristojna območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Za zamenjavo dotrajanih delov ostrešja in uničene slamnate kritine na kozolcu sredstva kredita niso bila dovolj velika, zato toplar ostaja še naprej začasno pokrit s polivinilasto ponjavo. Verjeti je, da bo naslednji razpis pristojnega ministrstva imel več posluha za stavbno dediščino v muzeju na prostem pri samostanu Pleterje.

Dušan Strgar

Pleterje, muzej na prostem, kritina na Baničevi hiši pred posegom (foto: D. Strgar)

Pleterje, muzej na prostem, nova kritina (foto: D. Strgar)

Pleterje, muzej na prostem, stanje kritine na Dobrovoljčevem podu (foto: D. Strgar)

Pleterje, muzej na prostem, zamenjava dotrajane slamnate kritine (foto: D. Strgar)

2

EŠD: 1487

Naselje: **Arja vas**Občina: **Žalec**Ime: **Arja vas – arheološko najdišče Govče**Področje: **A**Obdobje: **konec 16. stoletja**

Arheološka izkopavanja na lokaciji Govče, na trasi plinovoda Rogaška Slatina–Trojane, so potekala znotraj registrirane enote kulturne dediščine Arja vas – arheološko najdišče Govče (EŠD 1487), v bližini avtocestnega izvoza Arja vas.

Izkopavanja na parc. št. 1469, 1465/5, 1458/2, 1463/1, vse k. o. Levec, je v dveh terminih, novembra 2011 in od maja do julija 2012, izvedla ekipa ZVKDS, Centra za preventivno arheologijo. Konservatorski nadzor je opravila Danijela Brišnik, ZVKDS, OE Celje.

Na lokaciji so ostanki protestantske cerkve oziroma molilnice s konca 16. stoletja, ki jo je leta 1600 razstrelila protireformacijska komisija. Na podlagi pisnih virov iz časa gradnje cerkve in rekonstrukcij s konca 19. stoletja se govška cerkev v strokovni literaturi omenja kot unikaten arhitekturni tip v prostoru in času, saj gre za protestantsko cerkev sredi območja katoličanov, poleg

tega gre, arhitekturno gledano, za objekt, zgrajen po vzoru italijanskih središčnih stavb, ki ga obdaja posnetek kmečkega tabora kvadratne oblike z vogalnimi stolpi (P. Fister, 1986, Umetnost stavbarstva na Slovenskem, str. 187).

V izkopnem polju velikosti 2250 m² smo dokumentirali pet faz: geologijo (faza 1), fazo gradnje in uporabo objekta (faza 2), rušitev cerkve (faza 3), fazo ropanja kamnitega gradbenega materiala (faza 4) ter poljedelske in infrastrukturne dejavnosti 20. in 21. stoletja (faza 5).

Poleg ostankov poljedelskih kolov, minometa in vodovoda iz faze 5 smo na globini pribl. 20 cm pod današnjo hodno površino, pod plastjo ruševine dokumentirali strukture iz časa gradnje in uporabe cerkve (slika 1). Odkrili smo temelj poligonalnega zidu cerkve širine pribl. 1,8 m s pravokotnimi notranjimi in zunanji podporniki. Struktura, grajena iz lomljenecv lokalnega tufa, vezanega z malto, je bila v osrednjem delu močno poškodovana, deloma že v času uničenja leta 1600, dodatno pa še z vodovodom. Zanimivi so močno utrjene stojke ob podpornikih in vodni zbirnik v velikosti pribl. 5 x 5 m in globine 1,1 m, ki v virih ni omenjen. Pravokotno obzidje je bilo žal v celoti izropano ali poškodovano z recentnimi posegi. Ohranil se je le vkop za temelj, na

vzhodnem delu zapolnjen z masivnimi kamnitimi bloki, ki so nekoč tvorili vzhodno stranico obzidja ter del roparskega jarka na zahodni strani. Raziskave so zajele tudi del pokopališča. Na globini pribl. 80 cm je bilo odkritih 31 skeletnih grobov, od tega štirje otroški. Razporejeni so bili po celotni površini znotraj obzidja, le grob 1 je ležal v notranjosti cerkvenega objekta. Pri sami usmerjenosti grobov ni bilo mogoče zaznati nikakršnega pravila, glede na prostorsko razporeditev pa jih na grobo delimo na vzhodno in zahodno skupino. Grobovi so bili vkopani v ilovnato, za vodo neprepustno plast, zaradi katere so se v nekaterih primerih ohranili ostanki lesenih krst in številni bolj ali manj ohranjeni železni žebliji. Večina pokojnih je bila pokopana brez pridakov – izjema je grob z ohranjenim bronastim venčkom, ki je bil položen na vrh krste. V primeru grobnih najdb gre predvsem za dele oblačila (bronaste zaponke in bucike ter steklene gumbe), v

nekaterih grobovih pa so bile najdene tudi drobne steklene jagode. Izjemen je ženski grob, v katerem je bila pokojnica pokopana v opremi, h kateri je poleg bogatega bronastega pasnega okrasja in ostankov tkanine spadalo tudi šest umetelno izdelanih zlatih našitkov, ki so najverjetneje krasili naglavno pokrivalo – avbo (slika 2). Med izkopavanji smo dokumentirali tudi skoraj v celoti ohranjen živalski skelet ter večjo količino keramičnega gradbenega materiala (predvsem strešnikov) in steklenih pihancev ter relativno majhno število odlomkov lončenine (večinoma loncev s profiliranimi ustji). Izkopavanja so potrdila nekatere podatke iz pisnih virov, čeprav so zajela le del objekta in cerkvenega prostora s pokopališčem. Odkrite arhitekturne ostaline cerkve smo nepoškodovane zaščitili (prekrili z gradbenim filcem ter nasuli čez pesek in zemljo) in ohranili in situ.

Eva Butina, Tina Nanut

Arja vas, arheološko najdišče Govče, fotokopija odkritih temeljev in podpornikov cerkve ter načrt odkritih struktur faze 2 (sestava fotomozaika in izris: E. Butina)

Arja vas, arheološko najdišče Govče, zlati našitki iz groba 22 (foto: E. Butina)

3
 EŠD: 3555
 Naselje: Avče
 Občina: Kanal
 Ime: Avče – cerkev Marije Snežne (stranski oltar Brezmadežne)
 Področje: R
 Obdobje: 17. stoletje

Leseni oltar Brezmadežne iz cerkve svete Marije Snežne v Nadavčah, ki je postavljen na kamniti menzi na levi strani ladje, je bil po vsej verjetnosti izdelan v prvi polovici 17. stoletja in je delo neznanega mojstra. Oltar, katerega širina je 3 m, višina pa 4,5 m, je sestavljen iz bogate predele, sredi katere je slika, ki verjetno predstavlja naročnike (skupščine?). Nivo višje oltar delijo štirje stebri, ki podpirajo bogat profiliran venec. Med stebri so tri niše – srednja je večja od stranskih dveh. Nad stebri je zgornji del oltarja s tremi nišami, ločujejo jih štirje angeli muzikanti. Atika se na vrhu zaključuje s trikotnim timpanonom. Kipi oltarja še čakajo na restavriranje. Oltar je bil v preteklosti vsaj enkrat obnovljen. Opazno je bilo, da je bil v celoti grobo prebarvan, na posameznih mestih pa sta bili vidni originalni polikromacija in pozlata. S konservatorskega vi-

dika je bilo stanje v spodnjem delu oltarja zelo slabo, boljše pa v višjih delih. Glavne poškodbe so bile odstopanje in podmehurjenje barvne plasti ter razgrajenost klejno-kredne podlage. Površinska umazanija je bila razširjena po celotni površini. Po postavitvi delovnega odra je bil oltar demontiran po kosih, ustrezno zaščiteno in prepeljan v delavnico ZVKDS, OE Nova Gorica. Sledili sta čiščenje prahu in umazanije s hrbitišča z bazično vodno raztopino ter premazovanje z Borosolom. Ves oltar smo nato premazali z raztopino insekticida Permetrina v bencinu Shellsoll ter ga zavitega v PVC-folijo pustili mirovati več kot mesec dni. Večje poškodbe lesa so bile utrjene s hrbitišča s postopnim nanašanjem tekoče smole Paraloid B72, raztopljene v acetonu in etil acetatu (razmerje 80 : 20). Manjkajoči deli so bili dodani z vstavljanjem novih lesenih kosov in domodelirani z dvokomponentno epoksidno smolo Araldit SV in HV 427. Kot je bilo že navedeno, je bil ves oltar zelo grobo prebarvan in že prvi poskusi čiščenja ter odstranjevanja preslikav so pokazali le malo ostankov originalne barvne plasti in pozlate. Ves oltar je bil sicer grobo »zbrušen«, domnevno s kovinskimi krtačami do grunda, tako da se je kot edina prava rešitev estetskega vprašanja ponujala skoraj

Avče, cerkev Marije Snežne, oltar Brezmadežne, pred restavratorskim posegom (foto: Andrej Vidmar 2011)

Avče, cerkev Marije Snežne, oltar Brezmadežne, detajl spodnjega dela oltarja po restavratorskih posegih leta 2012 (foto: M. Bensa, 2012)

popolna rekonstrukcija barvnih plasti oltarja. Na oltarju je bila najdena danes redka dekorativna tehnika. Pokazala se je na nekaterih modrih in zelenih poljih ob stranskih nišah: v italijanščini se imenuje »cosparso«, v nemščini »streutechniken«. Njena posebnost je, da so na svežo barvo, v našem primeru na zeleno zemljo in moder smalt, posipali zelo majhne koščke medenine ali bronca (debeline pribl. 5/100 mm, višine 0,3 mm). S tem so dosegli bleščoč vizualni učinek.

Druga dekorativna tehnika oltarja se je pokazala na profiliranem zgornjem delu, pred restavratorskimi posegi v celoti preslikanem v črni oljnati barvi. To je reliefni okras z grotesknimi listnatimi maskami, prilepljenimi na nosilec. Tehnika je v italijanščini imenovana »pastiglia«. Za pripravo te je bilo treba obdelati posebno maso in jo vliti v izrezljani kalup. Masa je bila sestavljena iz voska, bolonjske krede, terpentina in lanenega olja v določenih odstotkih. Ista tehnika je bila po vsej verjetnosti uporabljena tudi na stebrih. Sledovi so kazali na reliefne profile rombastih oblik z listnatimi vzorci na zgornjih dveh tretjinah stebrov, ločenih z vodoravnimi profiliranimi prstani od spodnjih delov, ki so bili okrašeni z reliefnimi listnatimi oblikami v isti tehniki.

Te posebne in rafinirane tehnike so bile razšir-

jene v furlanski leseni plastiki, ki je prevzemala lombardske in beneške renesančne vplive, tako da sklepamo, da je oltar Brezmadežne delo italijanskih mojstrov. Vedeti moramo, da se je na Primorskem že v 16. stoletju pojavil vpliv furlanskih umetnikov, tudi z uvozom furlanskih oltarjev in plastik. Časovno se slog oltarja odmika v zgodnje 17. stoletje. Renesančne linije že puščajo prostor elementom zgodnjega baroka.

Za rekonstrukcijo poslikave in pozlate oltarja je bilo treba upoštevati vse obstoječe originalne barvne sloje in najprej izdelati virtualno rekonstrukcijo celote. Nato smo se po posvetovanju z odgovornim konservatorjem OE in sklicane strokovne komisije odločili odstraniti preslikavo ter na novo pozlatiti/posrebriti in barvno uskladiti oltar po vzoru originala. Za rekonstrukcijo reliefnih vzorcev stebrov smo manjkajoče dele reliefov gradili z gostim grundom, tega smo nato gladko zbrusili in retuširali z rastrom »pikic in vejic«, da se je dosegla ustrezna vizualna vibracija, gladke dele pa smo pozlatili, ker je bila na teh poljih delno ohranjena pozlata, medtem ko je bilo na reliefnih delih zaslediti samo še originalni grund. Odstranjevanje preslikave je bilo izvedeno z močno lavo. Leseni nosilec in grund smo utrjevali z akrilnimi emulzijami (Sokrat in Primal E330

FM), poškodbe lesene podlage so bile obdelane z novim akrilnim grundom (Bolonska kreda, Primal E330 FM, Lascoux akrilni grund), toniranim s pigmenti. Po finem brušenju in modeliranju grunda smo te dele premazali z bolusom ter nanесли zlate in srebrne lističe na oljni 12-urni mikstion. Za izvedbo rekonstrukcije polikromacije so bili uporabljeni Kremerjevi pigmenti v prahu in akrilna emulzija Primal AC 33, naknadno pa še smolnate barve Restauro. Barvne lazure na srebru smo izvedli z oljnato lazuro. Za manjkajoče lesene dele (arhitekturne profile itd.) smo naredili kalupe po originalnih kosih, jih odlili v dvokomponentni smoli Neostik ep-101 ter jih obdelali. Polihromirane dele smo zaščitili z dvema nanosoma svilnatega akrilnega laka, pozlato in posrebritev pa z enim nanosom alifatskega laka. Oltar je bil vrnjen na svoje mesto maja 2012.

Umetnini smo s konservatorsko-restavratorskim posegom vrnili estetsko in sakralno funkcijo, z rekonstrukcijo smo se, kolikor je le mogoče, približali prvotnemu videzu umetnine.

Vodja posega: Marta Bensa; delavci v okviru OE Nova Gorica: Andrej Jazbec, Anton Naglost, Miran Cencič; zunanji sodelavci: Katarina Brezigar, Nataša Lapanja Jazbec, Primož Fučka, Tomaž Bizjak, Uroš Obleščak. Odgovorni konservator: Simona Menoni, ZVKDS, OE Nova Gorica.

Marta Bensa

4

EŠD: 29233, 17969, 2319

Naselje: **Babna Polica**

Občina: *Loška dolina*

Ime: **Babna Polica – bronastodobna naselbina, Babna Polica – vas, Babna Polica – cerkev sv. Antona Puščavnika**

Področje: *A*

Obdobje: *prazgodovina*

Za potrebe novogradnje stanovanjskega objekta Mihelčič na parc. št. 665, k. o. Babna Polica, je ZVKDS, OE Ljubljana, predlagal investitorju izvedbo predhodnih arheoloških raziskav. Območje predvidene novogradnje namreč leži znotraj enot kulturne dediščine kot Babna Polica – vas (EŠD 17969) ter v neposredni bližini enote kulturne dediščine Babna Polica – cerkev sv. Antona Puščavnika (EŠD 2319). Novogradnja je bila po projektu locirana v neposredni bližini cerkve sv. Antona Puščavnika, zato smo sklepali, da lahko naletimo na arheološke ostaline iz mlajših arheoloških obdobij.

Predhodne arheološke raziskave v obliki pod-

površinskega terenskega pregleda s strojnimi testnimi sondami je izvedla družba Brenk Klan & Co, d. n. o., pod vodstvom Draška Josipoviča v aprilu 2010. Izkopani so bili trije strojni testni jarki. Testni jarek 1 je bil izkopen na vzhodnem delu parcele, jugovzhodno od cerkve sv. Antona Puščavnika. Velikost jarka je bila 1,55 x 1,60 m do globine 0,60 m.

Drugi testni jarek, velik 1,60 x 2,20 m in globok do 0,65 m, je bil prav tako izkopen na vzhodnem delu parcele, severozahodno od testnega jarka 1. Testna jarka 1 in 2 sta bila oba izkopana na severnem območju novogradnje. Oba sta bila arheološko negativna.

Testni jarek 3 so izkopali na zahodnem delu parcele, jugozahodno od cerkve. Njegova velikost je bila 1,80 x 1,50 m, globina pa do 1,20 m. V testnem jarku 3 so na globini 0,30 m našli odlomek prazgodovinske lončenine. Izvajalci predhodnih arheoloških raziskav v okolici najdbe niso zasledili nobenih sledov, ki bi nakazovali, da najdba izvira iz kulturne plasti, zato so sklepali, da ta leži v sekundarni legi.

Skladno z rezultati predhodnih raziskav je bilo izdano kulturnovarstveno soglasje za gradnjo stanovanjskega objekta Mihelčič, saj sta bili oba testna jarka na območju novogradnje negativna. Prisotnost prazgodovinske lončenine v testnem jarku 3 je vseeno nakazovala, da je nekje v bližini nova potencialna prazgodovinska arheološka lokacija. Zato smo 9. junija 2010 opravili ogled Babne Police.

Ob ogledu parc. št. 665, k. o. Babna Polica, smo ugotovili, da je investitor stanovanjski objekt že zgradil. V dogovoru z lastnikom smo si lahko ogledali severni in zahodni rob gradbene jame stanovanjskega objekta Mihelčič, ki je bil ob našem ogledu še dostopen in viden. V profilih gradbene jame je bila takoj pod temnosivim humusom, na globini od 0,30 do 0,40 m, karbonatna skalna podlaga, kar ustreza rezultatom strojnih testnih sond 1 in 2. V neposredni bližini novogradnje smo nato opravili še ogled izkopane zemljine, ki prvotno izvira z območja novozgrajenega objekta. Izvor zemljine smo preverili tudi v pogovoru z lastnikom nepremičnine. Ob ogledu terena smo po kupih zemljine našli večje število kosov prazgodovinske lončenine grobih faktur. Na površini odkrita lončenina ima ostre robove in ni močno fragmentirana (odlomki od 2 x 2 do velikosti 10 x 20 cm), kar kaže, da po odložitvi ni bila daleč transportirana oziroma da po našem mnenju najverjetneje izhaja iz in situ plasti, ki pa na območju izvedenih predhodnih strojnih sond niso bile več ohranjene. Na južnem predelu območja novogradnje pa se je plast predvidoma ohranila,

kar ni nič nenavadnega za močno razgiban kraški teren. Vsa keramika je bila rjave barve in je ležala v temnosivi masni zemljini in jo je bilo na terenu težko ločiti od preostale zemljine. Lončenino na podlagi oblikovnih in tehnoloških značilnosti preliminarno datiramo v čas starejše in srednje bronaste dobe. Keramični material ima dobre analogije predvsem s sočasnim keramičnim materialom z območja Istre in Krasa.

Novo odkrita prazgodovinska naselbina zapolnjuje vrzel v poznavanju bronastodobne poselitve na tem območju, pomembna pa je tudi njena dobra strateška pozicija v prostoru, ki je omogočala nadzor nad naravnim preходом iz Babnega Polja v Loško dolino.

Mitja Pergar, Matic Brenk

5

EŠD: 17815

Naselje: **Bela**

Občina: *Kamnik*

Ime: **Bela – domačija z mlinom, Bela 18**

Naslov: *Bela 18, Kamnik*

Področje: *E*

Obdobje: *19. stoletje*

Bela, domačija Bela 18, kašča pred obnovo (foto: M. Tercelj Otorepec)

Domačija z mlinom v Beli 18, po domače Krevlova domačija, je bila v letu 1999 registrirana kot nepremična kulturna dediščina pri pripravi strokovnih podlag za varstvo kulturne dediščine v Občini Kamnik. Stoji ob potoku v dolinskem delu Bele, ob cesti proti Motniku. Lastnika Nada Kramar in Andrej Resnik si že dlje časa prizadevata ohraniti mlinsko stavbo, kaščo in kozolec toplar. Mlin in kašča sta bila v letu 2006 Občini Kamnik tudi predlagana za razglasitev kulturnega spomenika s strokovnega področja etnologije, a ju občina ni uvrstila v program razglasitev. Danes je območje registrirano kot nepremična kulturna dediščina, kot domačija, ki vključuje kaščo, vodni mlin, staro hišo, kozolec toplar in leseno znamenje – razpelo. Območje je varovano s prostorskimi akti občine.

Kašča predstavlja enega zadnjih tipov zidane vrh-kletne stavbe na območju Tuhinjske doline. Ta tip stavbe je spodaj, kjer so kletni prostori, zidan s kamnom, zgornji del pa je bil v zgodovini namenjen bivanju. Stavba je bila pred obnovo v precej slabem gradbenem stanju in je bila ogrožena kot nepremična kulturna dediščina, zato je bilo treba hitro ukrepati in se lotiti celovite obnove. Lastnika sta se tako leta 2010 prijavila na razpis takratnega

Bela, domačija Bela 18, kašča po obnovi (foto: M. Terceļj Otorepec)

Ministrstva RS za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ukrep 323, ter sredstva tudi pridobila. Zidana klet je delno vkopana v podlago, obokana in je še danes primerna za spravilo poljskih pridelkov. Zgornji del je bil delno napočen, zato ga je bilo najprej treba statično sanirati in v celoti obnoviti, da bo lahko služil prvotni namembnosti pa tudi spoznavanju mikroregijskih identitet motniškega območja. Od leta 2010 do leta 2012 je bil statično utrjen zidani del s kletjo, obnovljena sta bila lesena portala v klet in v zgornji bivalni del, na novo pa je bil izdelan grušt s streho dvokapnico in tudi zatrepji so bili na novo zaključeni z deskami z rezljanimi linami za prezračevanje podstrehe. Namen obnove je ohranitev kašče v celoti in predstavitev načina življenja v zgornjem, nekdanj bivalnem delu. Kašča bo v bodoče namenjena ogledu različnih obiskovalcev, njena notranjost pa bo prikazovala nekdanje načine življenja ljudi.

Mojca Terceļj Otorepec

6

EŠD: 28396

Naselje: Bilje

Občina: Miren – Kostanjevica

Ime: Bilje – vodnjak v Klanci

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Projekt Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, je predvidel ureditev 32 vodnjakov in kalov. Poleg Občine Miren - Kostanjevica, nosilke projekta, so sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

V projekt je bila uvrščena tudi konservatorsko-restavratorska obnova nadzemnega dela vodnjaka, ki je okrog trinajst metrov globok, v njem pa

Bilje, pogled na restavriran vodnjak in nov tlak (foto: A. Ščukovt, 2013)

Bilje, Cisterna – podzemni del vodnjaka (foto: A. Ščukovt, 2013)

se zbira živa voda. Vrhnji del vodnjaka, šapa, je krožnega tlorisa, sestavljajo pa ga manjši in večji bloki iz kraškega apnenca. Šapo pokriva kovan železni pokrov s škripčevjem za zajemanje vode. Dejansko stanje vodnjaka je nakazovalo, da so bili v preteklosti kamniti elementi šape vsaj že enkrat prestavljeni. V spodnji vrsti je bila šapa zložena iz petih kamnitih kosov in betonske plombe, v zgornji vrsti je bil obod iz sedmih kosov. Venec vodnjaka pa je sestavljalo pet kamnitih kosov in več betonskih plomb. Vidni del vodnjaka je stal tudi okrog 25–30 cm pod obstoječim nivojem terena, saj so ga ob vsaki rekonstrukciji ceste postopoma dvigovali. Šapo vodnjaka je bilo treba demontirati in nato prenesti v restavratorsko delavnico v Komen. Restavratorska dela je opravil akademski kipar Radivoj Mulič. Kamnite elemente je najprej očistil malte in betonskega mleka. Zaradi različnih višin kamnitih elementov smo sklenili, da en kamniti element iz zgornje vrste prestavimo v spodnjo. Za zgornjo vrsto pa je restavrator naredil po meri nov kamniti element. Med okrušene in manjkajoče dele je vstavil nove kamnite plombe. Ker šapa vodnjaka ni oblikovala pravilnega kroga, je njeno ponovno sestavljanje povzročilo nemalo težav. Zato sta bili izdelani dve šabloni, s katerima si je restavrator pomagal pri ponovnem sestavljanju vodnjaka. Pri montaži je bila za vezivo uporabljena malta. Sledila je montaža očiščenih in prebarvanih kovinskih delov. Železne sponne med kamni so bile ponovno pritrjene s svincem. Nazadnje je bila šapa mikropeskana. Okolica vodnjaka – vodnjak stoji na križišču treh poti na t. i. območju Klanc – je na novo urejena in varuje vodnjak pred potencialnimi poškodbami. Tlakovana je s špičnimi ploščami kamna Repen.

Andrejka Ščukovt

7

EŠD: 3568

Naselje: **Bovec**

Občina: Bovec

Ime: **Bovec – cerkev Device Marije v Polju**

Področje: R

Obdobje: prva polovica 16. stoletja

V letu 2012 so bili na več sakralnih spomenikih v zgornjem Posočju izvedeni konservatorsko-restavratorski posegi. Obnovitvena dela so potekala v okviru popotresne sanacije, ki jo je financiralo Ministrstvo za okolje in prostor. V obnovo so bili vključeni naslednji objekti: Bovec – cerkev Device Marije v Polju (EŠD 3568), Drežnica – cerkev Srca Jezusovega (EŠD 3631), Gore nad Idrijo – cerkev

sv. Marije Magdalene (EŠD 3655), Kred – cerkev sv. Nikolaja (EŠD 3798), Mengore – cerkev Imena Marijinega (EŠD 4115), Rut – cerkev sv. Lamberta (EŠD 3981), Soča – cerkev sv. Jožefa (EŠD 4011), Tolmin – cerkev sv. Urha (EŠD 4069) in Volarje – cerkev sv. Brikcija (EŠD 4066). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra, Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Že leta 2002 je ekipa Restavratorskega centra izvedla konservatorsko-restavratorske posege na ostankih originalne gotske poslikave na slavoločni steni in v prezbitერიju cerkve Device Marije v Polju. Takrat smo zakitali večje in manjše poškodbe, injektirali vsa kritična mesta in utrdili originalno barvno poslikavo. Zakitana mesta smo nato tonsko podložili, retuširali poslikavo v tehniki črtkanja ter na slavoločni steni barvno povezali manjkajoče dele originala. Leta 2004, dve leti po opravljenih posegih, je potres ponovno gradbeno poškodoval objekt. Pojavile so se večje razpoke na ostenju in na originalnih poslikavah. Zaradi večjih poškodb na slavoločnem loku je bil objekt statično ogrožen, zato je leta 2008 izvajalec Zidgrad, d. d., Idrija, izvedel potrebna sanacijska dela na ostenju prezbitერიja, slavoločne stene in delno ladje.

Na slavoločni steni je bilo predvideno odstranjevanje originalnih ometov in kamna, da bi jih nadomestili z novimi sanirnimi ometi. Zaradi načrtovanega posega je bilo treba na desni strani slavoločnega zidu sneti večjo fresko, veliko pribl. 4 m². Pri izvedbi sanacijskih del na ostenju prezbitერიja in slavoločne stene je prišlo do vidnih močnih mehanskih poškodb na originalni gotski poslikavi v prezbitერიju. Med injektiranjem je nato prišlo do zatekanja sanirne injekcijske mase na originalno poslikavo. Injektirno maso, ki je pokrivala original, so nato še mokro zaribali čez gotsko poslikavo (naslikane dele figur, okrasne in arhitekturne elemente) in s cementom zakitali manjše poškodovane dele. S tem je bila v precejšnji meri načeta povrhnjica originalne gotske barvne plasti, ki jo je bilo treba urgentno mehansko očistiti in utrditi. Tako je prišlo do nepredvidenega zamudnega restavratorskega dela pri odpravljanju posledic injektiranja.

Intervencija, izvedena v juniju in juliju 2012, je vključevala dela v prezbitერიju in na slavoločni steni. Najprej smo z originalne barvne površine mehansko odstranili neprimerne sanirne plombe. Preventivno smo obšili kritična mesta na originalu in odstranili sanirne plombe vse do temeljnika. Sledili sta nanašanje primerne izolacijskega apnenega ometa do nivoja originala in oblikovanje stikov. Na poslikavi smo cementno mleko mehčali z ustrežno pripravljeno kombinacijo topil in ga odstranjevali mehansko, dokončno pa kemijsko. Pos-

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, poslikava v prezbitერიju pred posegom (foto: L. Milič, 2012)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, poslikava v prezbitერიju po posegu (foto: V. Benedik, 2012)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, detajl poslikave v prezbiteriju po posegu (foto: V. Benedik, 2012)

likavo smo utrdili in osvežili, se na poškodovanih delih tonsko približali originalu in izvedli retušo s tehniko črtkanja.

Pri projektu so sodelovali Ljubiša Milić, svetovalec, vodja restavratorskega posega na stenskih slikah (ZVKDS, RC, Oddelek za stensko slikarstvo), ter zunanji sodelavci Dare Tratar, Špela Kušar, Luka Kralj, David Možina in Noemi Krese.

Ljubiša Milić

8

EŠD: 46

Naselje: Brestanica

Občina: Krško

Ime: Brestanica – grad Rajhenburg

Področje: A

Obdobje: srednji vek

Arheološke raziskave ob gradnji oziroma prenovi gradu Rajhenburg, parc. št. 116, 118, 119, *75/1, *75/2, *75/3, vse k. o. Brestanica, je izvedla ekipa ZVKDS, Centra za preventivno arheologijo. Raziskave so potekale v različnih etapah v letih 2011 in 2012. Delo smo usklajevali z odgovorno kon-

servatoriko Alenko Železnik, ZVKDS, OE Ljubljana. Dokumentirali smo strojne in ročne izkope, ponekod pa predhodno naredili testno sondo za določitev stratigrafije do potrebne globine obnovitvenih posegov. Pri tem smo dokumentirali različna zemljeno-peščena nasutja, arhitekturne elemente, ki smo jih skušali povezati v časovna obdobja stavbne zgodovine, nivo skalne osnove, na katero je grajen grad, ter drobne arheološke najdbe.

Raziskave zgodovinskih virov so pokazale, da listina iz leta 895, s katero naj bi bil izpričan prvotni grad Rajhenburg, ni ohranjena v originalu, temveč je prepisana v krški kopiaalni knjigi oziroma kartularju iz druge polovice 12. stoletja. Pri delu teksta z omembo Rajhenburga in Krškega polja gre torej za poznejšo interpolacijo v besedilo listine. To samo po sebi ni nič nenavadnega, saj so listine pogosto prepisovali, popravljali ali dopolnjevali. Spremeni pa dejstvo, da postavitev gradu Rajhenburg na podlagi te listine ne moremo več postavljati na konec 9. stoletja. Kljub temu je zanimiva navedba, da je salzburški nadškof Konrad I. v prvi tretjini 12. stoletja za obrambo pred Ogrji grad Rajhenburg »na novo postavil ...« oziroma

Brestanica, grad Rajhenburg, pogled proti jugozahodu na romanski zid in tlakovanje v vhodni veži (foto: M. Lavrič)

dogradil morebitno skromno utrdbo v kastelni grad. Opis vsekakor aplicira neko predhodno grajsko arhitekturo, morda samo stolp, na vrhu hriba. Nadškof Konrad I. je na vzhodu svoje posesti zavaroval z utrdbami v Brestanici (Rajhenburg), na Ptuj in v Lipnici (Leibnitz).

Romanski grad Rajhenburg, ki ima zaradi prilagoditve skalnemu vrhu hriba obliko nepravilnega mnogokotnika, se je v osnovni zgradbi ohranil do danes. Na podlagi zadnjih raziskav lahko potrdimo domneve o prvotnem vhodu v romanski grad. Z raziskavami v vhodni veži se je pokazalo,

da je bil vhod na skoraj enakem mestu, kot je še danes ohranjen renesančni vhodni portal. Romanski vhod (prag) se je pokazal pribl. 3 m južno v notranjosti današnje vhodne veže in je bil povezan s tlakovano hodno površino in z objektom. Objekt sestavlja zid na zahodni strani veže, njegova južna stranica pa je bila ob raziskavah vidna tudi v pritličnem prostoru z okroglim stopniščem oziroma t. i. gotskim polžem. Hodna površina veže je kamnito tlakovanje iz večjih lomljenec in klesancev, vezanih z malto. Na podlagi stratigrafskih odnosov gradbenih faz je jasno, da je odkrita

hodna površina nastala skupaj z romansko fazo gradnje vhoda in objektov na zahodni in vzhodni strani. Na podlagi drobnih najdb pa ugotavljamo, da je bila seveda v uporabi še tudi kasneje, vsaj še v poznem srednjem veku, času gotike oziroma pozne gotike (14.–15. stoletje). Objekt na vzhodni strani vhoda je v literaturi interpretiran kot dozidan obhodni stolpič iz 17. stoletja (I. Stopar, Grad Brestanica. V: Zbornik Krško skozi čas, 1977, 127–151). Po sedanjih raziskavah pa njegov nastanek umeščamo v čas romanike. Novost sta romanski portal v južni steni bergfrida in pred njim delno na skalo zidan prag. Dilema lokacije romanskega vhoda v južni palacij se je pojasnila pri izkopu sonde v sedanjem ozkem prehodu. Tu je bil namreč v severni steni odkrit romanski vhodni portal. Najverjetneje je bil zazidan v času gotike, vsekakor pa pred baročno fazo oziroma pred 17. stoletjem, ko so bili v južni sobi postavljeni oboki.

Na dvorišču smo sledili dokaj plitkim in ozkim izkopom za infrastrukturne vode. Na južnem in zahodnem delu je skalna osnova zelo visoko, na osrednjem delu smo lahko dopolnili Slabetova odkritja kamnito-opečnih kanalov, povezanih z vodnjakom iz časa, ko so v gradu prebivali trapisti (1881–1941).

V jarku severovzhodno od mostovža, ki spada v čas gradnje renesančnega stolpa in sedanjega vhodnega portala (okoli 1600), smo pod debelimi plastmi nasutih in izravnanih dokumentirali temelje objektov iz 19. stoletja, na jugozahodni strani pa hodni površini trapistov in kasneje v sondi tudi padec skalne osnove in globino jarka. Ob tem sta se vzporedno z jarkom pokazala zidova, zvezno grajena z mostovžem.

Ob raziskavah so se v največjem številu pojavljala ustja in ostenja večjih kuhinjskih loncev različnih oblik, z večkrat profiliranimi robovi ustij, ki so se pojavili že v začetku 14. stoletja in ostali v uporabi še več stoletij. Med keramičnim posodjem so zastopani tudi deli steklenic, vrčev, skled, latvic, čaš ter nekaj krožnikov s poslikanimi vzorci. Poševni vrezi na ročajih vrčev ali ročk za vino so bili okrasni element, obenem pa so pripomogli k večji trdnosti ročajev med samim žganjem. Od miniaturnih posod se je ohranilo ravno dno, ki ima na zunanji strani žig v obliki križa. Posodica je bila verjetno namenjena za shranjevanje začimb ali za serviranje omake. Razmeroma malo je bilo odkritih poznosrednjeveških in novoveških pečnic. Med najstarejše pečnice, delane v kalupu, spadajo tri delno ohranjene oploščene pečnice skledastega tipa z ornamentirano osrednjo reliefno ploskvijo, ki so značilne za čas od sredine 15. stoletja do

zgodnjega 16. stoletja. Med številnimi najdbami novoveške keramike, med katerimi se v največji meri pojavljajo predvsem odlomki lončenine, tako glazirane kot neglazirane, velja posebej omeniti pipo za kajenje tobaka. Gre za t. i. turški tip pipe, izdelane v kalupu in datirane v čas med 17. in 19. stoletjem.

Razen odlomka rimskodobne ali poznoantične lončenine in rimskega novca cesarja Hadrijana nam ostale drobne najdbe ne osvetljujejo dogajanja pred 11. stoletjem, kar kaže na to, da je ustanovitelj srednjeveškega gradu salzburški nadškof Konrad I. S tem ne izključujemo predhodne uporabe grajskega hriba in posledično zidane, morda stolpaste arhitekture, ki jo je Konrad I. »a novo edificavit« v obsegu romanske zasnove gradu, kot jo poznamo danes.

Maja Bricelj, Maja Lavrič, Nika Veršnik

9

EŠD: 2913

Naselje: Brežice

Občina: Brežice

Ime: Brežice – prezbitarij cerkve sv. Antona Padovanskega

Naslov: Trg izgnancev 14, Brežice

Področje: R

Obdobje: 17.–20. stoletje

Gimnazija Brežice stoji na mestu nekdanjega frančiškanskega samostana, ki je bil ustanovljen v drugi polovici 17. stoletja. Temeljno poslanstvo samostana je bilo izobraževanje bratov za pridigarje in spovednike. Na voljo so imeli bogato knjižnico, samostan in cerkev pa so krasila številna umetniška dela, med njimi tudi tabelne slike Valentina Metzingerja, katerih večji del danes hranijo v Ljubljani in Novem mestu. Začetek gradnje cerkve sega med leti 1660 in 1693, kasneje so postopoma nastajala samostanska poslopja. Od leta 1730 do leta 1732 so poslopja dvignili za eno etažo. Kompleks je bil v rušilnem potresu 29. januarja 1917 močno poškodovan, zaradi česar je bilo treba podreti celotno poslopje. Na cestni strani je bil zasajen samostanski vrt, zadaj pa je bil po načrtih stavbenika Valentina Scagnettija na novo zgrajen samostan. Leta 1941 so Nemci okupirali mesto, brate frančiškane izgnali, poslopje pa spremenili v gimnazijo. Razen cerkvene ladje je grajeno tkivo po letu 1942 ostalo do danes nespremenjeno, ob prenovi v letih 2011 in 2012 je edino korenito spremembo doživelo podstrešje, ki je v celoti izkoriščeno in namenjeno posameznim kabinetom za učitelje in likovno delavnico za gimnazijce.

Brežice, prezbitarij cerkve sv. Antona Padovanskega, novo odkrite poslikave, motiv sv. Rafaela (M. A. Kranjc)

Brežice, prezbitერიj cerkve sv. Antona Padovanskega, zazidani vitraj (M. A. Kranjc)

V franciscejskem katastru iz leta 1823 je lepo vidna nekdanja pravokotna zasnova samostana s križnim hodnikom v sredini in cerkvijo na južni strani. Danes o tem stanju pričajo le še deli ohranjenega zahodnega trakta s pripadajočim delom križnega hodnika, del severnega trakta in nekdanji prezbitერიj redovne cerkve s poslikanim stropom. Poslikava je bila odkrita, ko so pleskarji začeli strop strugati in ga pripravljati za barvanje; o odkritju je pristojno Območno enoto Novo mesto obvestil vodja gradbišča. Najprej je bil opravljen ogled odkritih poslikav, nato pa določen podrobnejši obseg sondiranja opleskov in ometov. Zaradi preglednosti in lažjega razumevanja smo izdelali arhitekturni posnetek prezbitერიja ter vanj vrisali sonde. Po opravljenih raziskovalnih in dokumentacijskih delih sta nastala zapisnik o stanju stenske poslikave prezbitერიja kapele sv. Antona Padovanskega in elaborat o stavbni zgodovini. Iz starih načrtov je razbrati, da je v arhitekturnem smislu najbolj izstopala cerkev, ki so jo sestavljali pravokotna ladja, obokana s štirimi polami banjastega oboka, pravokotni prezbitერიj s stransko ka-

pelo na južni strani ter zvonik, prislonejen k južni steni ladje. Zunanjščina cerkve je vidna na več fotografijah, ki so nastale pred drugo svetovno vojno. Iz tlorisne zasnove prezbitერიja (danes vhodna avla v pritličju), kjer so še vidne baze pilastrov, lahko v grobem zaznamo prejšnji namen prostora. Prezbitერიj cerkve so leta 1942 vertikalno predelili z betonsko ploščo, zato ob vstopu v objekt nimamo občutka veličastnosti, ki bi ga prostor sicer lahko ponujal. V zgornjem delu predeljenega prostora so z ometi prekrili poslikan strop, ki je z medetažno konstrukcijo popolnoma izgubil razmerja med poslikano in tonirano površino. Ob pozornem opazovanju lahko v obeh etažah zaznamo nekdanjo okensko odprtino na južni strani, ki danes v pritličju služi kot okno (pod stropom), v nadstropju pa je spremenjena v vrata. Ob vhodu v objekt so vidne baze pilastrov, v zgornjem prostoru pa štiri sosvodnice in zazidan ostanek slavoločne stene. Ob obnovi so pri napeljavi strojnih inštalacij odkrili zazidano okno z vitrajem, ki pa je bilo žal prehitro zazidano. Iz priložnostne fotografije vitraja je mogoče razbrati, da gre za rezultat obnove cerkve

okoli leta 1917, saj vitraj razkriva značilne oblike zgodnjega 20. stoletja oziroma obdobja secesije.

Glede na rezultate sondiranja je razvidno, da je poslikan ves strop, vključno s sosvodnicami. Slikar je motive uokvirjal v medaljone, iz sond bi lahko rekli, da so na stropu trije. Na steni med dvema poljema (na pilastrih) je lepo viden angel Rafael, na drugi strani bi lahko sklepali, da je figura angela Gabrijela. Poslikava je morala nastati po letu 1917. Če jo primerjamo z nekaterimi sočasnimi poslikavami v srednjeslovenskem prostoru, ugotovimo, da je njen najverjetnejši avtor dunajski slikar Josef Edgar Kleinert (1859–1949), ki je v tem času posebej izstopal. Povsem mogoče je, da je v Brežice prišel na priporočilo bratov frančiškanov iz Ljubljane.

Poslikava je bila odkrita proti koncu zaključnih del. Predvidevamo, da bi se prostor lahko ponovno vzpostavil kot dvovišinska večnamenska dvorana, saj je iz tlorisov v projektu in predvidenih funkcij prostorov razvidno, da bi z lahkoto pogrešili en prostor na račun celovite prezentacije kulturne dediščine. Z rušitvijo vmesne plošče bi pridobili reprezentančni prostor, ki bi lahko služil kot multifunkcijska dvorana za različne prireditve, tudi zunajšolske. Poleg odpiranja in restavriranja poslikave bi nekdanjo cerkev lahko osmislili tudi s prezentacijo temeljev cerkvene ladje oziroma pozicijo ladje v prostoru. Z enostavno arheološko metodo geofizike lahko brez dragih izkopavanj določimo pozicijo temeljev nekdanje cerkve, ki je že iz členjenosti fasade očitna in jo lahko bodisi v tlaku bodisi kot del zunanje ureditve prezentiramo v tlorisnem gabaritu. Označili bi konturo zidov in pozicijo zvonika, na vsak način pa je treba celostno rešiti zunanjo podobo. Stavba se je v zadnjih 50 letih močno razširila (prizidek k šoli, telovadnica, igrišča) in s svojo zunanjo podobo nikakor ne priča o dogodkih zadnjih 400 let.

Marija Ana Kranjc

Bukovje, kapelica pred obnovo (foto: E. Belingar, 2012)

10

EŠD: 28336

Naselje: **Bukovje**

Občina: **Postojna**

Ime: **Bukovje – vas**

Naslov: **Bukovje, parc. št. 1377/28, k. o. Bukovje**

Področje: **E**

Obdobje: **19. stoletje**

Pred vasjo je na desni, tik ob cesti, ki pripelje iz Postojne, postavljena kapelica zaprtega tipa z dvokapno simetrično korčno streho, slonečo na enostavno profiliranem strešnem vencu, ki ga je s sprednje strani ščitila široka pločevinasta obroba. Vhodno odprtino s polkrožnim zaključkom zapirajo enokrilna kovana vrata s pokončnimi palicami. Strop notranjosti je banjasto obokan. Nasproti vhoda je oltarna miza, nad njo Križani na lesenem križu.

Kapelica je bila v slabem gradbenem stanju. Njena kritina je bila dotrajana, zato je streha zamakala, kar je povzročilo propad tako notranjih kot zunanjih ometov. Obenem stoji kapelica tik ob cesti, kar dodatno prispeva k poškodbam.

Gradbena dela so se pričela z razkrivanjem strehe ter novim prekrivanjem z gladkimi opečnimi korci, položenimi v malto. Z apnenim mavcem Röfix Reno star so se sanirale poškodbe v ometu. Sledilo je slikanje sten po barvni študiji, ki jo je na podlagi predhodnih sondiranja izdelal restavrador ZVKDS, OE Nova Gorica. Postopke konservatorsko-restavratskih del smo v celoti fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelal Andrej Jazbec, restavrador ZVKDS, OE Nova Gorica, dela je koordinirala in obenem izvajala konservatorski nadzor etnologinja iste enote Eda Belingar. Slikopleskarska dela je zelo kvalitetno izdelal Slikopleskarstvo Vidrih Ivan, s. p., Lo-

Bukovje, kapelica po obnovi (foto: E. Belingar, 2012)

hača 7, Postojna, gradbena dela pa nezadovoljivo Bruno Černigoj, s. p., Bukovje 31, Postojna.

Eda Belinga

11

EŠD: 28336

Naselje: **Bukovje**

Občina: Postojna

Ime: **Bukovje – vas**

Naslov: *Bukovje, parc. št. 2302/11, k. o. Bukovje*

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Ob križišču vaških poti ob domačiji Bukovje 18 je postavljena skromna kapelica zaprtega tipa z dvokapno simetrično korčno streho, slonečo na enostavno profiliranem strešnem vencu. Vhodno odprtino s polkrožnim zaključkom zapirajo enokrnlina kovana vrata s pokončnimi palicami. Strop notranjosti tvorijo štiri obočne kape. Nasproti vhoda je oltarna miza, nad njo pa polkrožna stenska niša z mavčnim kipom Matere Božje z detetom. Okoli kapelice so

položene prane betonske plošče. Kapelica je bila v slabem gradbenem stanju. Njena kritina je bila dotrajana, zato je streha zamakala, kar je povzročilo propad tako notranjih kot zunanjih ometov.

Razkrivanju strehe je sledilo prekrivanje z novimi gladkimi opečnimi korci, položenimi v malto. Z apnenim mavcem Röfix Reno star so se sanirale poškodbe v ometu. Sledilo je slikanje sten po barvni študiji, ki jo je na podlagi predhodnih sondiranj izdelal restavrator ZVKDS, OE Nova Gorica. Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelal Andrej Jazbec, restavrator ZVKDS, OE Nova Gorica, dela je koordinirala in obenem izvajala konservatorski nadzor etnologinja iste enote Eda Belingar. Slikopleskarska dela je zelo kvalitetno izvedlo Slikopleskarstvo Vidrih Ivan, s. p., Lohača 7, Postojna, gradbena dela pa nezadovoljivo Bruno Černigoj, s. p., Bukovje 31, Postojna.

Eda Belingar

Bukovje, kapelica pred obnovo (foto: E. Belingar, 2012)

Bukovje, kapelica po obnovi (foto: E. Belingar, 2012)

12

EŠD: 29032

Naselje: **Bunčani**

Občina: Veržej

Ime: **Bunčani – domačija Jelenovi**

Naslov: *Bunčani 10*

Področje: E

Obdobje: konec 19. stoletja, 1891

V osrednjem delu manjše gručaste vasi Bunčani, ki se kot Walthershof v deželnoknežjem otokarskem urbarju omenja v letih 1265–1267, stoji večji domačijski kompleks. Gre za tip domačije v obliki črke L, ki je sestavljena iz visokopritlične in delno podkletene zidane hiše s podolžno obcestno fasado ter niza gospodarskih poslopj, ki se v obliki črke L navezujejo na hišo na njeni dvoriščni strani. Izjemno stavbno kvaliteto z letnico 1891 na kamnitem portalu predstavlja prav stanovanjska hiša, ki je navkljub nekaterim neustreznim posegom ohranila večino kvalitet tedanje gradnje in se je zato skupaj s pripadajočimi gospodarskimi poslopji uvrstila na seznam kulturnih spomenikov lokalnega pomena Občine Veržej. Tako kot pri večini starejših ohranjenih stanovanjskih hiš večjih domačij ravninskih vasi Prlekije gre tudi v tem primeru za izjemno ambiciozno zasnovano obcestno fasado, s posebnim arhitekturnim poudarkom v osrednji osi, oblikovanim kot stebričasto stopnišče, imenovano »frankenšpic«. Poseben arhitekturni detalj je tudi izjemno dobro ohranjen kamniti talni zidec iz lokalnega rumenega peščenjaka, ki je hkrati stavbna osnova stebričastega stopnišča.

Zaradi dotrajanosti fasade, vidnih poškodb kamnitega talnega zidca in dotrajanosti nekvalitetnih sekundarnih plastičnih oken so se lastniki odločili za obnovo zunanosti hiše; ob tem so bila izvzeta dela na strehi. Tako so se prijavi na javni razpis iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja iz Programa razvoja podeželja 2007–2013 in pridobili sredstva za sofinanciranje obnove stanovanjske hiše. Obnova je obsegala rekonstrukcijo fasade in fasadne profilacije na podlagi ohranjenih arhivskih dokumentov ter izdelavo stavbnega pohištva po analogiji.

V začetku marca 2012 so se pričele priprave na obnovo. Pred začetkom gradbenih del in rekonstrukcije fasadne členitve (šivani robovi, detajli okenskih okvirjev, pilastri) je bila izvajalcu podana študija posameznih fasadnih detajlov in njihove teksture na podlagi arhivske fotodokumentacije. Ob tem so bila še predhodno opravljena sondiranja ometov. Izsledki raziskav so odkrili popolnoma drugačno barvno podobo stanovanj-

ske hiše. Opravil se je tudi natančen pregled stanja kamnitega temeljnega zidca ter vhodne lope, imenovane frankenšpic, z izjemnimi kamnoseškimi detajli portala. Zaradi nevarnosti nadaljnega platenja peščenega talnega zidca je bila sprejeta odločitev, da ga bo treba očistiti, utrditi in po potrebi tudi retuširati. V ta namen smo za pomoč zaprosili podjetje Skosal, ki ima za sabo že celo vrsto uspešno zaključenih projektov obnov kamnitih detajlov na historičnih objektih v Sloveniji. Z določitvijo barvnih tonov fasade in potrditvijo vzorcev fasadne členitve kot podlage za rekonstrukcijo njene prvotne podobe se je obnova nadaljevala z odstranitvijo dotrajanih ometov in tudi samih cementnih oblog na delu kamnitega talnega zidca. Obenem so se, po uspešnem prepričevanju lastnikov, nad zatrepi južne in severne fasade ter nad timpanonom vhodne lope odstranili prefabricirani protivetrni čelni strešni zaključki. Temu je sledila klasična izvedba strešnikov, položenih v malto. V južnem zatrepu v osi pod slemenom se je rekonstruirala dekorativna opečna zračna lina po vzoru ohranjene na severnem zatrepu.

Večji poseg v okviru obnove, poleg same rekonstrukcije fasadne profilacije, je bilo prav čiščenje kamnitega talnega zidca in kamnitih detajlov vhodne lope z dvoramnim stranskim stopniščem, z mokrim peskanjem pod pritiskom 1 bara. Da bi se vzpostavila prvotna in enovita podoba glavnega vhodnega stopnišča, se je s privolitvijo lastnikov odstranil sekundarni betonski »štokani« podest z začetka 20. stoletja in se na novo obdelal z bosenskim peščenjakom, ki se je tako barvno kot po sami teksturi približal videzu lokalnega peščenjaka.

Vzporedno z gradbenimi deli je potekala izdelava stavbnega pohištva, tako oken kot vrat. Vsa sekundarna plastična okna z naoknicami so bila odstranjena. Nova okna so bila izdelana po analogiji, le naoknice so bile izdelane po vzoru prvotnih, ki so jih lastniki hranili na podstrešju. Barva oken in okovja je bila določena po analogiji. Ob tem se je upoštevala tudi tonska lestvica, določena za fasado in fasadno profilacijo.

Vgradnji stavbnega pohištva je sledila zaključna faza obnove, in sicer barvanje fasade. Celotna obnova je bila uspešno zaključena v začetku septembra 2012.

Vsa obnovitvena dela so potekala v skladu s konservatorsko-restavratorskimi izhodišči. Konservatorski nadzor obnove so vodili odgovorna konservatorka Suzana Vešligaj s sodelavci gradbenikom Brankom Ramšakom in restavratorko Ireno Čuk. Velik delež k uspešno zaključeni obnovi so prispeli tudi sami izvajalci. Gradbenofasaderska dela

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Jelenovi pred obnovo (foto: Suzana Vešligaj, marec 2011)

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Jelenovi po obnovi (foto: Suzana Vešligaj, september 2012)

je izvedlo podjetje Gradbeni inženiring Ravenka iz Murske Sobote. Restavriranje vseh kamnitih detajlov pa je uspešno opravila Petra Reims.

Obnova stanovanjske hiše domačije Jelenovi je bila izpeljana več kot odlično, kar je mogoče pripisati izjemnemu posluhu lastnikov in vseh izvajalcev za strokovna izhodišča strokovnih sodelavcev ZVKDS, OE Maribor. Tako nam je uspelo tudi v tem primeru obnoviti in ohraniti del stavbne dediščine s konca 19. stoletja, ki se prav v tem podeželskem okolju ponaša z nadvse bogato arhitekturno pojavnostjo.

Suzana Vešligaj

13

EŠD: 29034

Naselje: **Bunčani**

Občina: Veržej

Ime: **Bunčani – domačija Petovar**

Naslov: Bunčani 1

Področje: E

Obdobje: začetek 20. stoletja, 1904

Na začetku manjše gručaste vasi Bunčani, ki se kot Walthershof v deželno knežjem otokarskem urbarju omenja v letih 1265–1267, stoji večji domačijski kompleks. Gre za tip domačije v obliki črke L, ki je sestavljena iz visokopritlične in delno podkletene zidane hiše s podolžno obcestno fasado ter niza gospodarskih poslopij, ki se v obliki črke L navezujejo na hišo na njeni dvoriščni strani. Izjemno stavbno kvaliteto z začetka 20. stoletja predstavlja prav stanovanjska hiša, ki je navkljub dokaj neznatnim posegom ohranila skorajda vse kvalitete tedanje gradnje. Tako je bila uvrščena na seznam domačij za razglasitev za spomenik lokalnega pomena v okviru novelacije odloka Občine Veržej. Tako kot pri večini starejših ohranjenih stanovanjskih hiš večjih domačij ravninskih vasi Prekije gre tudi v tem primeru za izjemno ambiciozno zasnovano obcestno fasado, katere členitev še posebej poudarja dvoramno stransko stopnišče s kovano dekorativno ograjo. Poseben pečat njeni stavbni pojavnosti dajejo tudi vratnice glavnega vhoda z izjemnimi rezbarskimi detajli.

Stanovanjska hiša, zgrajena leta 1904, je vse do danes ohranila prvotno stavbno zasnovo, in sicer tako zunanjo kot notranjo. Predmet projekta obnove je bila predvsem zunanost stanovanjske stavbe, kot so streha, fasada in stavbno pohištvo.

V začetku marca 2012 se je pričela obnova strehe in dimnikov. Slednji so bili v dokaj dobrem stanju,

čeprav je bilo ponekod mogoče odkriti sledi dotrajanosti. Da bi se izognili nepotrebnim rušitvi, smo se odločili, da jih bomo zaščitili z zaglajenimi ometi in ubito belim opleskom.

V okviru gradbene sanacije je bilo treba zaradi kapilarne vlage v celoti odstraniti betonske plošče, ki so obdajale temeljni zidec. Zaradi večjih poškodb po vertikali jugovzhodnega vogala stanovanjske hiše, ki so bile vidne že v času priprave kulturno-varstvenih izhodišč, sta se izvedli stabilizacija temeljev in horizontalna hidroizolacija zidnih konstrukcij. Uspešno zaključeni statični sanaciji so sledila sondiranje ometov in barvnih opleskov stavbnega pohištva. Zaradi dotrajanosti je bilo treba na novo rekonstruirati večji del fasadne profilacije v ometu s pomočjo predhodno izdelanih šablon in odlitkov. Del stavbnega pohištva je bilo treba izdelati na novo – vse lamelne naoknice, okna v obeh zatrepih, okna shrambe in kopalnice na severni fasadi ter okno kuhinje na dvoriščni zahodni fasadi. Nad kuhinjskim oknom in oknom dvoriščne vhodne veže je bil izveden nov steklen nadstrešek, ki je nadomestil prvotnega, prekrita z neugledno plastično valovito kritino. Na ta način smo z estetskega vidika zagotovili transparentnost sodobnega stavbnega detajla, s funkcionalnega vidika pa zadostno svetlobo v glavnem bivalnem prostoru – v kuhinji.

Celotna obnova je bila uspešno zaključena avgusta 2012. Vsa obnovitvena dela so potekala v skladu s konservatorsko-restavratskimi izhodišči. Konservatorski nadzor obnove so vodili odgovorna konservatorka Suzana Vešligaj ter sodelavca gradbenik Branko Ramšak in restavratorka Irena Čuk. Velik delež k uspešno zaključeni obnovi so prispeli tudi sami izvajalci. Gradbenofasaderska dela je izvedlo podjetje Gradbeni inženiring Ravenka iz Murske Sobote.

Obnova stanovanjske hiše domačije Petovar je bila uspešno zaključena. Na ta način nam je uspelo ohraniti in obnoviti del stavbne dediščine z začetka 20. stoletja, ki se prav v tem okolju ponaša z izjemno bogato arhitekturno pojavnostjo.

Suzana Vešligaj

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Petovar pred obnovo (foto: Suzana Vešligaj, marec 2008)

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Petovar po obnovi (foto: Suzana Vešligaj, avgust 2012)

14

EŠD: 29033

Naselje: **Bunčani**

Občina: Veržej

Ime: **Bunčani – domačija Župojnovi**

Naslov: Bunčani 13

Področje: E

Obdobje: začetek 20. stoletja

V osrednjem delu vasi Bunčani nadaljuje in zaključuje niz ohranjenih domačijskih kompleksov domačija Župojnovi, ki jo glede na razporeditev vseh stavbnih enot uvrščamo med tipe domačij v obliki črke L. Osrednja stavba je visokopritlična in delno podkletena zidana hiša s podolžno obcestno fasado, nanjo pa se na dvoriščni strani v obliki črke L navezuje niz gospodarskih poslopij. Stanovanjska hiša tako po tlorisni zasnovi kot po sami arhitekturni pojavnosti spada med objekte podeželske arhitekture z začetka 20. stoletja. Navkljub manjšim obnovitvenim posegom je ohranila skorajda vse kvalitete tedanje gradnje in je bila tako uvrščena na seznam domačij za razglasitev za spomenik lokalnega pomena v okviru novelacije odloka Občine Veržej. Tako kot pri večini starejših ohranjenih stanovanjskih hiš večjih domačij ravninskih vasi Prlekije gre tudi v tem primeru za izjemno ambiciozno zasnovano obcestno fasado, katere fasadno členitev še posebej poudarja dvoravno stransko stopnišče s kovano dekorativno ograjo. Poseben pečat stavbni pojavnosti dajejo tudi vratnice glavnega vhoda z izjemnimi rezbarskimi detajli. Stanovanjska hiša, grajena na začetku 20. stoletja, je vse do danes ohranila prvotno stavbno zasnovo, in sicer tako zunanjo kot notranjo. Predmet projekta obnove je bila predvsem zunanost stanovanjske stavbe, kot sta fasada in stavbno pohištvo.

V drugi polovici junija 2012 se je pričela obnova. Pred začetkom gradbenih del in delne rekonstrukcije fasadne členitve so bile opravljene raziskave ometov in opleskov stavbnega pohištva. Izsledki so pokazali popolnoma drugačno prvotno barvno podobo stanovanjske hiše. Večje pozornosti v okviru obnove je bil deležen dokaj dotrajan profiliran betonski talni zidec. Tako je bilo treba natančno definirati obseg odstranjevanja neustreznih neprepustnih opleskov na tem delu hiše in sam pristop k temu opravilu. Prav tako se je pri odstranjevanju dela ometov na profiliranem zaključku talnega zidca izkazalo, da so bili prvotni detajli popolnoma drugačni od obstoječih. Tako je bilo odločeno, da se bodo tudi prezentirali. Zaradi nevarnosti poškodb posameznih detajlov

ob običajnem mehanskem odstranjevanju plasti ometov in opleskov talnega zidca je bil potreben poseben postopek čiščenja, ki ga je opravilo podjetje SKOSAL. Tako so bili z mokrim peskanjem odstranjeni trije sloji neustreznih oljnih premazov in cementna malta. Ob tem je bilo mogoče na treh ploščah profiliranega talnega zidca zaslediti večje poškodbe, ki se jih ni dalo sanirati. Zato je bilo plošče treba izdelati na novo po vzoru obstoječih. Da bi se vzpostavila enovita podoba glavnega vhodnega stopnišča, so se delno odstranile nizkotalne keramične ploščice.

Vzporedno so potekala še zemeljska dela z ureditvijo odvodnjavanja. vzdolž vseh fasad hiše se je pas v širini ok. 60 cm uredil z agregatnim granulatom debeline 8 do 16 mm. V naslednji fazi je potekala izdelava stavbnega pohištva po vzoru prvotnega. Na žalost se investitorji niso strinjali z izvedbo klasičnih dvojnih oken. Izvedena so bila termopan okna, vendar pa so bili pri tem upoštevani vsi profili prvotnih oken. Vse stavbno pohištvo se je zaščitilo in toniralo po predhodno določenih barvnih tonih, ki so bili najdeni s pomočjo sondiranja. Celotna obnova je bila uspešno zaključena v drugi polovici septembra 2012. Vsa obnovitvena dela so potekala v skladu s konservatorsko-restavratorskimi izhodišči. Konservatorski nadzor obnove so vodili odgovorna konservatorka Suzana Vešligaj ter sodelavca gradbenik Branko Ramšak in restavratorka Irena Čuk. Velik delež k uspešno zaključeni obnovi so prispevali tudi sami izvajalci. Gradbenofasaderska dela je izvedlo podjetje Gradbeni inženiring Ravenka iz Murske Sobote. Obnova stanovanjske hiše domačije Župojnovi je bila uspešno zaključena. Na ta način nam je uspelo ohraniti in obnoviti del stavbne dediščine z začetka 20. stoletja, ki se prav v tem okolju ponaša z izjemno bogato arhitekturno pojavnostjo.

Suzana Vešligaj

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Župjnovi po obnovi (foto: S. Vešligaj, september 2012)

Bunčani, stanovanjska hiša domačije Župjnovi pred obnovo (foto: S. Vešligaj, marec 2011)

15

EŠD: 56, 55

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – arheološko najdišče Celje, Celje – staro mestno jedro

Področje: U, UA, A

Obdobje: rimsko obdobje, srednji in novi vek

Obnova dela starega mestnega jedra Celja – 1. faza

V letu 2009 je Mestna občina Celje (MOC) pričela aktivnosti za sanacijo urbanega stanja v starem mestnem jedru (SMJ) Celje. To je bilo kljub določilom zazidalnega načrta SMJ Celja (RC – Planiranje proj. št. 9/83; Uradni list SRS, št. 42-1891/86 s spremembami in dopolnitvami) in obstoječemu katalogu mestne opreme vse prej kot zglede urejeno in vzdrževano. Negativna podoba mesta, kakršno je na nekaterih odsekih mesta moč videti še danes, se je odražala predvsem v neuskkljenosti oziroma stilni neskladnosti ter v dotrajanosti tako tlakov kot opreme same. K temu neskladju »pripomorejo« še neustrezni posegi na fasadah in strehah objektov, ki prostor soustvarjajo in ga hkrati opredeljujejo.

MOC je tako še istega leta organizirala urbanistično delavnico z naslovom Prenova javnih površin starega mestnega jedra ter k sodelovanju povabila tudi pristojno enoto ZVKDS, ki je pripravila predhodne smernice za obnovo. Te so vključevale tudi pogoje za varstvo nepremične arheološke dediščine, za kar je treba skladno z 31. členom ZVKD-1 pridobiti soglasje Ministrstva za kulturo za raziskave in odstranitev dediščine. Decembra 2010, ko je bil obseg del jasneje definiran, priložena dokumentacija pa tehnično ustrezno pripravljena, so bili izdani kulturnovarstveni pogoji. Ti so med drugim določali ohranitev oziroma izvedbo historičnega načina tlakovanja znotraj osrednjega dela mestnega jedra oziroma znotraj meje srednjeveškega obzidja. Tlakovanje v kombinaciji granitnih kock/mačjih glav in večjih kamnitih plošč je bilo treba prilagoditi reliefu obstoječega terena, konceptualno pa nepravilnim linijam pozidave. Kulturnovarstveni pogoji so določali tudi ohranitev in obnovo obstoječe historične opreme ter dopolnitev s historično ali sodobno urbano opremo, ki jo je bilo treba prilagoditi merilu in značilnostim posameznih historičnih delov mesta, ter izvedbo predhodnih arheoloških raziskav.

Za varstvo nepremične arheološke kulturne dediščine je bila kot osnovni kulturnovarstveni pogoj postavljena zahteva po minimalizaciji posegov v

zemeljske plasti z izvedbo kolektorja, v katere bi bili združeni vsi infrastrukturni vodi. Prednost kolektorja je s stališča varstva arheološke dediščine v dejstvu, da je poseg tlorisno omejen, da se na območju posega izvedejo sistematične predhodne arheološke raziskave do sterilne geološke osnove in da posledično na območju infrastrukturnih vodov pri vzdrževalnih delih negativnih posegov v arheološke ostaline ni več. Zajem informacij o arheološki dediščini je ob sistematičnih predhodnih arheoloških raziskavah kvalitetnejši, večja je tudi možnost delnega preprojektiranja načrtovanih gradbenih del, kadar pride do odkritij arheoloških najdb izjemnega pomena. S stališča upravljavec komunalnih vodov pa so prednosti kolektorja neodvisnost gradnje posameznih vodov, stalna neovirana dostopnost brez zapor prometa, enostavno vzdrževanje vodov in povečevanje njihovih kapacitet. Kljub temu je MOC podala obrazložitev, da je gradnja kolektorja v ozkem mestnem središču tehnično vprašljiva in da so lahko v kolektorju le električni in telekomunikacijski vodi ter vodovod in vročevod, kanalizacija in plinovod pa ne smeta potekati po skupnem kolektorju, prav tako pa ga ne smeta prečkati. Križanja s plinovodom in kanalizacijo morajo potekati nad kolektorjem oziroma pod njim, pri čemer morajo plinovodni priključki potekati nad kolektorjem na globini 0,90 metra, kanalizacija pa pod kolektorjem. Svetla pohodna površina kolektorja mora znašati vsaj 2 metra (ali celo 2,20 metra), odvisno od geoloških razmer pa bi bilo treba izvesti morebitno temeljenje s piloti ali s temeljno ploščo, s čimer bi posegi v zemeljske plasti segali do globine pribl. 3,60 metra pod koto obstoječega terena. Zaščita gradbene jame se mora v primeru izvedbe kolektorja izvajati preko prostega kopa v naklonu vsaj 1 : 1 ali preko zagatnic, ki v ožjih mestnih strnjjenih jedrih zaradi vibracij niso dovoljene. Kot protiargument gradnji kolektorja so bili navedeni tudi dejstvo, da mora kolektor potekati linearno, zaradi česar bi bilo treba izvesti prilagoditev in prestavitve vse ostale komunalne energetske infrastrukture, ter stroški gradnje kolektorja, ki naj bi bili nekajkrat dražji od klasične izvedbe infrastrukturnih vodov.

Ker na zavodu nismo uspeli pridobiti tehničnega mnenja, ki bi negiral navedene argumente proti izvedbi kolektorja, je zavod izdal nove pogoje, v katerih je bilo zahtevano, naj se infrastrukturni vodi izvajajo v največji možni meri po obstoječih trasah, na najmanjši možni globini in v najmanjšem možnem tlorisnem obsegu, pri sami izvedbi pa je treba poiskati posebne tehnične rešitve, ki posege v zemeljske plasti zmanjšajo na minimalen

Celje, v primežu urbane arheologije (foto: D. Brišnik)

obseg (manjši netipski jaški, plitveje temeljenje urbane opreme ...). Pri vseh posegih v zemeljske plasti je bilo zahtevano arheološko dokumentiranje ob gradnji, ki v primeru odkritja intaktnih arheoloških najdb nemudoma preidejo v arheološka izkopavanja. Arheološka izkopavanja se izvedejo do sterilne geološke osnove oziroma do nivoja, kjer ni več zaslediti antropogenih dejavnosti.

Do izdaje soglasja v decembru 2011 je potekalo usklajevanje številnih odprtih vprašanj; med drugim se je obseg del razdelil na dve fazi obnove s po več etapami. Prva faza je tako obsegala območje Krekovega trga, dela Razlagove, Gubčeve in Kocenove ulice, Prešernovo in Savinovo ulico, spodnji del Stanetove ulice ter del Lilekove in Linhartove ulice, po projektu pa tudi Ulico XIV. divizije. Druga faza obnove je obsegala Glavni trg, Prešernov trg, Trg pri tržnici in zgornji del Stanetove ulice – trg pred Metropolitom. Območje urejanja druge faze je bilo prav tako predmet številnih usklajevanj, katerih rezultat je med drugim tudi umik vodnega motiva s Trga pri tržnici, saj se tam

rimskodobne arhitekturne ostaline pojavljajo že na globini 0,70 metra. Projekt druge faze obnove SMJ je trenutno v fazi pridobivanja kulturnovarstvenega soglasja.

Konec aprila 2012 so se v SMJ Celje pričela obnovitvena dela prve faze po projektu št. 7098/2011, Ljubljanski urbanistični zavod, d. d. (LUZ), Ljubljana, začeni na Krekovem trgu, spodnjem delu Stanetove ulice in v Razlagovi ulici. Z odstranitvijo obstoječih tlakov se je sprva začela obnova komunalne, energetske in telekomunikacijske infrastrukture (vodovod, fekalna in meteorna kanalizacija, plinovod in kabelska kanalizacija). Z ureditvijo teh so se dela na posameznih mestih nadaljevala z izkopom terena za izvedbo tamponske grede, drenažnega asfalta in novega tlakovanja. Že v drugem mesecu dela je imel takratni izvajalec Ceste mostovi Celje, d. d., Celje, za okoli 25 dni zamude terminskega plana, in ker se stanje v naslednjem mesecu ni izboljšalo, je naročnik z njim zaradi nezmožnosti zagotavljanja normalnega poteka del odpovedal aprila 2012 sklenjeno pogodbo. Dela so bila prekinjena za skoraj dva

meseca, natančneje do 26. septembra 2012, ko je naročnik sklenil pogodbo z novim izvajalcem, podjetjem Mineral, d. d., Podpeč. Ta je oktobra 2012 zavzeto pričel izvajati dela po projektu oziroma jih nadaljeval. Dela so se kmalu razširila še na Lilekovo in Kocenovo ulico, nato na Linhartovo in začetek Gubčeve ulice, sredi zime pa tudi na del Prešernove ulice do Glavnega trga. Med izvajanjem je prišlo do manjših sprememb projekta – med drugim do opustitve del na Ulici XIV. divizije in opustitvi predvidene fontane na vzhodnem delu Krekovega trga.

Trenutno se dela pospešeno izvajajo – v večjem delu je območje prve faze že tlakovano; v širini "voznega" pasu z manjšimi granitnimi kockami, ob straneh pa z rezanimi kamnitimi ploščami večjih dimenzij. Vstopni – Krekov trg, ki je zunaj srednjeveškega oboda, ima pravilnejšo zasnovo v obliki ortogonalno rastriranega tlaka, v katerem je v osrednjem kvadrantu pred Celjskim domom integrirana fontana. Obnovila sta se secesijska kandelabra na zidu pred vhodom v Celjski dom, v njuno linijo proti železniški postaji pa sta se na novo postavila še dva kandelabra, prenesena z zahodnega dela trga. Ograjene zelenice vzdolž Krekovega trga so se ohranile, obnovile in uredile, pri čemer se je – za razliko od ohranjenih historičnih kandelabrov pred Celjskim domom – poteza ob fasadi Mestne hranilnice opremila s sodobnim tipom luči, ki so bile izbrane za celotno območje prve faze obdelave. Temu je sledil izbor/projekt ostale urbane opreme, z izjemo ohranitve oglasnega stebra za plakatiranje iz osemdesetih let 20. stoletja na začetku Kocenove ulice.

Spremljajoče arheološke raziskave, ki jih pod konservatorskim nadzorom ZVKDS izvaja Pokrajinski muzej Celje, do zdaj niso odkrile intaktnih arheoloških ostalin oziroma so bile te odkrite parcialno, v »otokih« med obstoječimi infrastrukturnimi vodi. Razlog za to gre iskati v dejstvu, da so na vzhodnem delu Krekovega trga, na mestu vodnega motiva in strojnice debela nasutja, nastala pri gradnji železnice v 19. stoletju, na preostalih etapah obnove pa se dela striktno izvajajo po obstoječih trasah infrastrukture, kjer so bile arheološke ostaline že odstranjene, kar je lepo vidno v profilih izkopov. Arheološko dokumentiranje je zato izjemno zahtevno, saj je treba dokumentirati vse obstoječe destrukcije, iz omejenega obsega zbranih informacij v profilih jarkov za infrastrukturne vode pa arheološke depozite in sporadične najdbe časovno opredeliti in interpretirati. Ob tem gre opozoriti na korektno sodelovanje izvajalca gradbenih del, ki je bil v primeru odkritja arhitekturnih ostalin pripravljen poiskati posebne

tehnične rešitve, da arhitekturnih ostalin ni bilo treba odstraniti/uničiti, ampak so infrastrukturne vode speljali ob njih, ostaline pa so ohranjene in zaščitene in situ, na mestu odkritja.

Z obnovo mestnega jedra bo prometni režim omejen zgolj na dostavo in intervencijo, gostinski vrtovi pa bodo prilagojeni novim lokalnim predpisom glede možnosti zasedbe javne površine ter uporabe in oblikovanja gostinske opreme. Neurejeno oglaševanje lokalov in drugi neustrezni vzdrževalni posegi na objektih samih pa bodo s celovito obnovo postali še izrazitejši in za vloženo investicijo še manj sprejemljivi. Zato se MOC, zavedajoč se problema in v upanju na čimprejšnje saniranje nastalega stanja, v sodelovanju z zavodom pospešeno ukvarja s pripravo dopolnilnega odloka o oglaševanju in vzdrževanju objektov v starem mestnem jedru.

Marjana Krumpetar, Danijela Brišnik

16

EŠD: 4276, 4279

Naselje: **Celje**

Občina: Celje

Ime: **Celje – hiša Cankarjeva ulica 5 in 7, Celje – hiša Cankarjeva ulica 9 in 11**

Področje: UA

Obdobje: zadnja četrtina 19. stoletja, 1889

Obnova pročelij na Cankarjevi ulici se je po dolgotrajnih prizadevanjih, ko je bila leta 2008 obnovljena stavba Cankarjeva ulica 13, nadaljevala v letu 2012 z rekonstrukcijo pročelij stavb 5–7 in 9–11. Ometi, arhitekturna členitev in okrasje obeh fasad so bili v celoti dotrajani in uničeni. Potrebna je bila rekonstrukcija na podlagi restavratorsko izdelanih kalupov štukiranega okrasja, ki je bilo izdelano na novo.

Obe najemniški stanovanjski stavbi je v devetdesetih letih 19. stoletja zasnoval celjski arhitekt Vladimir Walter. S svojo mogočno maso sooblikujeta večji del stavbnega niza severne stranice ulice. V oblikovanju zunanjščin pa predstavljata primer strogega tektonsko koncipiranega poznega historizma 19. stoletja, z močno izraženimi plastičnimi arhitekturnimi členi in štukiranim okrasjem. Notranjost obeh stavb odlikujeta po dve reprezentančni vhodni veži z dvoramnima stopniščema ter pilastri, ki nosijo obočne pole čeških kap s širokimi oprogami. Pročelji stavb sta izrazito horizontalno zasnovani. Fasadno ploskev stavbe 5–7 razbijata dva vhoda z rizalitoma, ki ju členi vogalna rustika, zaključuje pa strešni izzidek z okensko odprtino, obdano s kariatidama in trikotnim čelom.

Pritličje je izvedeno v močni, kristalinski rustiki. Okna so najizraziteje poudarjena v prvem nadstropju, kjer so maltaste obrobe, ravna, profilirana čela ter zaključek z motivom heraldike in morskih puttov. Okna v pritličju in drugem nadstropju imajo poudarjene samo sklepne partije, v pritličju z brkatimi maskami, v drugem nadstropju pa z majhnim motivom heraldike. Pročelje stavbe 9–11 je v pritličju členjeno z močno rustiko, v obeh nadstropjih pa s plitkimi rustičnimi pasovi ter širokimi delilnimi zidci. Ravnotežje ustvarjata le dva plitka končna rizalita s po dvema korintskima pilastroma, ki nosita močna timpanona. Oba

vhoda v rizalitnih delih poudarja polkrožna »portalna« rustika. Okna prvega nadstropja obdajajo pilastri, ki nosijo plastična trikotna čela. Drugo nadstropje je praktično brez plastičnega okrasja, okna obrobajo le plitke profilirane obrobe (povzeto po: Branka Primc, Prenova Cankarjeve ulice v Celju – konservatorski program, ZVKDS, OE Celje, št. NC 789/07 z dne 19. februarja 2007). Stanovanjski stavbi sta v lasti družbe Nepremičnine Celje, d. o. o., ter zasebnih lastnikov. Stavbo 5–7 upravlja podjetje Domplan, d. o. o., upravnik Peter Pfeifer, stavbo 9–11 pa podjetje Plan trade, d. o. o., upravnik Luka Mesarič. Obe sta z Odlokom o

Celje, pročelji stavb Cankarjeva ulica 9–11 in 5–7 pred obnovo (foto: U. Kerbavec, 2010)

Celje, obnovljeni pročelji stavb Cankarjeva ulica 9–11 in 5–7 (foto: U. Kerbavec, 2012)

Celje, del obnovljenega pročelja stavbe Cankarjeva ulica 5–7 (foto: U. Kerbavec, 2012)

Celje, restavrirani originalni del fasadne dekoracije z objekta Cankarjeva ulica 5–7, razstavljen v prostorih ZVKDS, OE Celje (foto: U. Kerbavec, 2013)

razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju Občine Celje, Uradni list SRS, št. 28/86, Uradni list RS,* št. 1/92, razglašeni za kulturna spomenika lokalnega pomena.

Kulturnovarstveni akti za obnovo pročelja in menjavo strešne kritine na stavbi 5–7 so bili izdani že leta 2010, za obnovo pročelja stavbe 9–11 pa v letu 2011. Obnovitvena dela so na obeh stavbah potekala vzporedno. V novembru 2011 so se pričela dela na pročelju objekta 9–11 in na strehi objekta 5–7. Opečna kritina je bila zamenjana z opečnim zareznim bobrovcem. Dela na objektu 9–11 so bila zaključena maja 2012, na objektu 5–7 pa junija 2012.

Pročeljni sta bili v izredno slabem stanju. Ometi niso bili več sprijeti z osnovo in so odpadali v velikih kosih. Močno so bili načeti tudi konstrukcijski deli fasadne členitve, v večji meri je bila uničena tudi fasadna dekoracija. Ob raziskavah je bilo nato ugotovljeno, da so nekateri elementi fasadne členitve na objektu 9–11 v zadovoljivem stanju za obnovo in jih ni treba v celoti odstraniti. Sicer pa so bili vsi ometi in elementi fasadne dekoracije na obeh pročeljih izdelani na novo. Edini originalni odlitek z objekta 5–7, ki smo ga uspeli ohraniti, je bil snet iz prvega nadstropja. Morska putta s heraldičnim motivom smo razstavili v prostorih ZVKDS, OE Celje. Odlitek je restavriral konservator-restavrator Aleš Sotler.

Ob postavitvi gradbenih odrov smo sprva opravili sondiranje fasadnih ometov za potrebe določitve barvnih tonov. Sondažne raziskave sva opravila konservatorka Urška Kerbavec in konservatorski sodelavec Aleš Plevčak. Raziskave so pokazale, da sta bili stavbi barvani v dveh barvnih tonih, kar je razvidno tudi na fotografski dokumentaciji Josipa Pelikana iz dvajsetih let 20. stoletja. Osnova fasade je bila v temnejšem barvnem tonu, členitev in dekoracija pa v svetlejšem. Na podlagi rezultatov raziskav smo iz kataloga JUB Jumix izbrali barvne tone, katerih barvni vzorci so bili izvedeni na fasadah objekta. Barvne vzorce so si lahko ogledali tudi predstavniki lastnikov stanovanj, ki so pri prenovi objekta 9–11 tudi aktivno sodelovali. Na skupnem sestanku smo jim predstavili razloge za izbor barvnih vzorcev in tega nato skupaj potrdili. V okviru sanacije je bil v celoti rekonstruiran tudi levi strešni izzidek stavbe 5–7, ki je imel porušeno trikotno čelo. Ob sanaciji talnega zidca stavbe 9–11 smo se zaradi lažjega vzdrževanja odločili, da se rustične ploskve med kletnimi okni izvedejo v gladko zaribanem ometu, brez grobe obdelave. Razlog je gost promet, ki na fasadah povzroča hudo umazanijo, še posebej na grobo obdelanih ometih, kot se je pokazalo na sosednjem objektu

številka 13.

Obnovljeno pročelje stavbe 9–11 žal kazijo na več mestih zamenjana okna, ki so po obliki, barvi in materialu neustrezna ter zamenjana brez vednosti pristojne strokovne službe. Na stavbi 5–7 pa so pred leti vse stavbno pohištvo zamenjali naenkrat. Čeprav so okna plastična, so oblikovno sprejemljiva in enaka. Pročelje je z obnovo in notnim stavbnim pohištvom dobilo celovit videz, kar pa je v starem mestnem jedru Celja še vedno prava redkost.

Gradbena dela je na obeh pročeljih izvajalo podjetje Remont Celje. d. d., vodja pa je bil Franc Martinčič. Nadzor nad obnovitvenimi deli je izvajalo podjetje RC PLAN M, d. o. o., Mitja Pangeršič. Restavratorska dela pa je prevzelo podjetje Restavratorstvo Mali, d. o. o., iz Ljubljane.

Urška Kerbavec

17

EŠD: 2897

Naselje: **Dobrovlje**

Občina: Braslovče

Ime: **Dobrovlje – cerkev sv. Janeza in Pavla**

Področje: UA

Obdobje: 16.–20.stoletje

Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Celje, je novembra 2009 na vlogo Župnijskega urada Braslovče izdal kulturnovarstvene pogoje za obnovo fasade podružnične cerkve sv. Janeza in Pavla na Dobrovljah, ki stoji zahodno nad Braslovčami na nadmorski višini 830 m. Preprosto podružnično cerkev braslovške župnije sestavljajo pravokotna ladja s pravokotnim prezbiterijem, na severu prizidan zvonik ter na jugu prizidana zakristija. Zunanjščino poudarjajo preproste okenske obrobe in preprosta kamnita portala. Cerkev se v virih prvič omenja v letu 1545 kot »St. Johann am Perg«, nato leta 1616 kot »Ecclesia ss. Joannis et Pauli na Planini«. Na samem začetku je imela ravno krito ladjo in obokan prezbiterij. Večje predelave in obnove je doživljala glede na izpričano slabo stanje v drugi polovici 18. stoletja in ponovno v drugi polovici 19. stoletja, ko so bili izdelani nov raven lesen strop, empora in veliki oltar. Sedanji oltar je leta 1907 izdelal celjski podobar Vinko Čamernik. V cerkvi je poleg velikega oltarja ohranjen tudi oltar sv. Izidorja iz prve polovice 18. stoletja.

V letu 2010 je bila na pobudo Župnijskega urada Braslovče in faranov zaselka Dobrovlje izvedena sanacija fasade.

Dobrovlje, cerkev sv. Janeza in Pavla, sondiranje zvonika (foto: N. Podkrižnik, 2010)

Dobrovlje, cerkev sv. Janeza in Pavla, prenovljena fasada brez izvedenih toniranih elementov arhitekturne členitve (foto: N. Podkrižnik, 2013)

Obnova je potekala po predhodno opravljenih sondiranjih ometov, s katerimi je bila na zvoniku odkrita arhitekturna poslikava v obliki šivanih vogalov. Po odstranitvi dotrajanih ometov do zidne kamnite osnove so bile najprej vse stene ometane z grobim apno-cementnim ometom in nato zaključene s finim ometom s kalcitno mivko. Vsa arhitekturna členitev na ladji in prezbitteriju je bila rekonstruirana v ometu na podlagi načrtov, ki jih je predhodno izdelal zavod. Strešni venci so bili rekonstruirani s predhodno izdelano leseno podkonstrukcijo. Arhitekturna členitev na zvoniku, ki je bila v ometu vrčtana, bo letos prebarvana v tonu zlatega okra. Talni zidec bo treba v skladu z navodili ometati in obdelati v grobi strukturi. V obnovi so bila po vzorcu izdelana nova vhodna vrata, ki so bila kljub navodilom, naj se tonirajo v orehovem tonu in tako poenotijo z ostalim stavbnim pohištvo, zaščitena z brezbarvnim zaščitnim premazom za les. Okenske police so

obložene s cinkotit pločevino.

Gradbenosancijska dela je opravil Ciril Janžovnik, s. p., Zidarstvo, iz Novih Lok pri Mozirju. Pri odstranjevanju starega ometa in pri zemeljskih delih ter dovozu materiala je bilo opravljenih še okoli 800 ur prostovoljnega dela.

Ker gre za podružnico s skromnim številom faranov, je dela financirala Župnija Braslovče, manjše zneske pa so prispevali tudi posamezni darovalci. Posamezniki so darovali potreben les in nekaj gradbenega materiala, drugi so poskrbeli za hrano in prevoze.

Z zaključeno obnovo smo lahko zadovoljni, saj sta vzdrževanje in obnavljanje podružničnih cerkva zaradi majhnega števila prebivalcev, z običajno skromnim ekonomskim zaledjem, župnijam vedno večje breme, ki ga mnogokrat ne zmorejo več. Bodo podružnice v prihodnje klonile pod težo časa?

Nataša Podkrižnik

18

EŠD: 4768

Naselje: **Dolenji Novaki**Občina: **Cerkno**Ime: **Dolenji Novaki – domačija Dolenji Novaki 5**Naslov: **Dolenji Novaki 5**Področje: **E**Obdobje: **18., 19. stoletje**

Čufarjeva domačija ali domačija na Kamlonaršah v Dolenjih Novakih leži na manjšem uravnanem platoju nad partizansko bolnišnico Franja. Na domačiji stojijo v gruči zidani in leseni objekti, s stavbnimi zasnovami od 18. stoletja naprej. Redkost v širšem prostoru je stanovanjska hiša, ki na zidanem podstavku nosi ometana bruna. Preostala skupina poslopij – hlev, stelnik, toplar in kašča ter hiša – je zgledno vzdrževana. Pomemben objekt na domačiji je t. i. kašča, ki ima pritličje zidano, nadstropje pa je leseno. V pritličju je še delujoča kovačija, v kateri so v glavnem kovali ključavnice, podkovali volove in izdelovali orodje za vsakdanje potrebe. Meh kovačnice ima letnico 1839. Na ta objekt je prizidan tudi kevder – prostor za shranjevanje pridelka. Po ustnem izročilu naj bi se na Kamlonarše preselili iz Podnjivča (danes Dolenji Novaki št. 2; na tem prostoru pa je poselitev dokazana od 16. stoletja naprej). Na Kamlonaršah naj bi se najprej naselil neki Kumer s Podnjivča. Postavil si je t. i. Kumrovo bajto oziroma današnjo kaščo. Po izročilu so si Kumrovi potomci z zaslužkom

od kovačije tako opomogli, da so zgradili sedanjo stanovanjsko hišo ter preostale gospodarske objekte. Na podlagi rednih ogledov stanja objektov sem ugotovila, da je slamnata kritina na eni strešini kleti, na zahodni strani strehe hiše ter v celoti na toplarju in na steljenici dotrajana. Predvideli smo, da bo v kratkem prišlo do zamakanja in do morebitnih potencialnih poškodb na objektih. Da bi to preprečili, smo v objektih, ki so zaradi ohranjene zunanosti in notranosti redko ohranjene stavbe tudi v širšem prostoru, izvedli nujna investicijska vzdrževala dela. Izbrani izvajalec Slavko Šorli, Kneške Ravne 9, Most na Soči, je strehe ponovno prekril s slamo na podlagi lokalnega izročila, praks in veččin prekrivanja slamatih streh.

Andrejka Ščukout

19

EŠD: 22346 in 8630

Naselje: **Dolenjske Toplice**Občina: **Dolenjske Toplice**Ime: **Dolenjske Toplice – župnišče in Dolenjske Toplice – vaško jedro**Naslov: **Zdraviliški trg 6**Področje: **A**Obdobje: **novi vek**

Župnišče, katerega temelje je bilo treba sanirati in podbetonirati, stoji na parc. št. 452/14 in 452/20, obe k. o. Toplice, znotraj evidentiranega območja

kulturne dediščine, ki je v Registru nepremične kulturne dediščine vpisano kot Dolenjske Toplice – župnišče in Dolenjske Toplice – vaško jedro. Zaradi tega je pristojni Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, na omenjeni lokaciji pred posegom v plasti predpisal izvedbo predhodnih arheoloških raziskav, in sicer arheološki nadzor odstranitve vrhnjih plasti in arheološko dokumentiranje ob gradnji s stalno prisotno arheološko ekipo. Projekt je v septembru 2012 pod strokovnim nadzorom konservatorja Uroša Bavca izvedlo podjetje ArheoVed, raziskovanje in izobraževanje.

Območje predvidenih raziskav je ob severnem vogalu župnišča (Zdraviliški trg 6), tik ob regionalni cesti, ki poteka skozi Dolenjske Toplice. V pisnih virih so Toplice prvokrat omenjene leta 1228 (Kos, F., 1902, Gradivo za zgodovino Slovenec v srednjem veku. Ljubljana), ime cerkve pa je omenjeno leta 1340. Prvi vpadi Turkov na slovensko ozemlje so bili leta 1408. Ker so Toplice zaradi vpadov Turkov v 16. stoletju trpele, saj so ležale na njihovi poti proti severneje ležečim krajem, so domačini sezidali močan obrambni zid okoli cerkve sv. Ane. Slednjega je omenjal že Valvazor v delu Slava vojvodine Kranjske. Zid protiturskega tabora je danes deloma viden in ohranjen le južno od cerkvene ladje (Fister, P., 1975, Arhitektura slovenskih protiturskih taborov. Ljubljana).

V pribl. 9 m² velikem izkopnem polju so arheološke raziskave potrdile lego znanega protiturskega tabora ter odkrile ostanek ovalnega stolpa (slika 1) z ohranjenimi kulturnimi plastmi. Najstarejšo fazo (faza 2) predstavlja gradnja stolpa protiturskega tabora in bivanje v njem. V tej fazi je znana hodna površina, s katere je bil vkopan vkop za gradnjo temelja. Vanj je bil postavljen do 1,00 m širok in 1,10 m visok temelj iz apnenčastih lomljenecv in malte ter nanj podobno grajen zid, visok do 0,52 m. Stolp je bil ohranjen le na severnem in južnem delu, medtem ko je bil vzhodni del porušen ob širitvi regionalne ceste. V času gradnje temelja in zidu je na hodni površini nastala plast klesarskih odkruškov. Nanjo je bila nasuta izravnalna plast, podobna geološki osnovi, katere vrh je služil za bivalno hodno površino. Na hodno površino se je nalagala kulturna plast. Stolp je bil kot vogalni del objekta v rabi še dolgo po opustitvi tabora. Fazo 3 predstavlja prezidava vogala župnišča, saj je bil vogal v obliki stolpa porušen, na tem mestu pa sta bila zgrajena nov pravokotni temelj in zid. Med gradnjo pravokotnega temelja se je na hodni površini odložila plast trde malte, na katero so bile nasute nove plasti nasutij.

Vprašanje, ki se postavlja, je, kdaj se je zgodila omenjena prezidava. Na podlagi kartografskih virov lahko domnevamo, da se je sprememba zgodila po letu 1825, na kar nakazuje franciscejski kataster za Kranjsko, morda pa celo po letu 1869, glede na reambulančni kataster za Kranjsko. Da je bila prezidava izvedena nekje v tem času, nakazujejo tudi omembe dveh požarov v Dolenjskih Toplicah. V Kroniki Toplice iz leta 1908 je omenjen požar, ki je pustil leta 1834 in poškodoval župnišče; tega so zato leta 1838 prezidali in pokrili z opeko. Drugi velikanski požar se je zgodil na veliki petek leta 1895, v katerem so pogorela vsa farovška poslopja, cerkev in župnišče pa naj bi ostala nepoškodovana.

Sledov prazgodovinske in antične poselitve na tem mestu nismo našli. Toda med najdbami so bili odkriti odlomek prazgodovinske keramike ter nekaj kosov ožgane gline, zaradi česar lahko domnevamo, da so bile Toplice obljudene ali poseljene tudi v prazgodovini.

Izvedene arheološke raziskave so prve tovrstne raziskave v kraju. Zaradi pomembnosti najdbe je bil med predstavniki lastnika zemljišča (Župnija Toplice), županom in spomeniškovarstveno službo sklenjen načelni dogovor o prezentaciji arheoloških ostalin. Pripravljen je bil tudi že idejni načrt, a se je zataknilo pri sredstvih, ki v občinskem proračunu za leto 2012 niso bila predvidena.

Paula Peterle Udovič

20

EŠD: 9390

Naselje: **Dolga vas pri Kočevju**Občina: **Kočevje**Ime: **Dolga vas pri Kočevju – arheološko območje Gubenaker**Področje: **A**Obdobje: **pozno rimsko obdobje, srednji vek, 16. stoletje**

V okviru strokovnega arheološkega nadzora pri gradnji nove komunalne infrastrukture v Dolgi vasi pri Kočevju sem opravil tudi ogled njive na parc. št. 2709, 2711, 2712, 2713, vse k. o. Livold. Ob ogledu sem našel nekaj fragmentov poznorimske in srednjeveške keramike. Odkrit pa je bil tudi odlomek namizne keramike iz 16. stoletja (primerjaj s Cevc, T. 1997: Davne sledi človeka v Kamniških Alpah, 67).

Nova arheološka lokacija leži zahodno od Dolge vasi pri Kočevju v okljuku reke Rinže in je rahlo dvignjena nad bližnjo okolico. Danes je območje v rabi delno kot njiva, delno kot travnik. Na pod-

Dolenjske Toplice, tloris severnega dela stolpa protiturskega tabora, pogled proti jugu (foto: P. Peterle Udovič)

Dolga vas pri Kočevju, arheološko območje Gubenaker, odlomek renesančnega krožnika (foto: V. Merc)

lagi Pečnikovih notic (Arheološka najdišča Slovenije 1975, 237) je nekje na območju Dolge vasi prazgodovinska naselbina, kar pa na podlagi do zdaj opravljenih pregledov območja ne moremo potrditi. Območje Kočevske je bilo zaradi odrezanosti od ostalega dela Slovenije po drugi svetovni vojni v arheološkem smislu zapostavljeno in je še danes slabo raziskano, zato je na tej stopnji raziskav pomemben vsak indic, ki bi nas pripeljal do novih arheoloških lokacij ali nam omogočil boljše kronološko in prostorsko umestitev že znanih podatkov iz arheološke strokovne literature.

Mitja Pergar

21

EŠD: 3631

Naselje: **Drežnica**

Občina: Kobarid

Ime: **Drežnica – cerkev Srca Jezusovega**

Področje: R

Obdobje: 1942

Cerkev Srca Jezusovega v Drežnici je bila obnovljena sočasno z več drugimi objekti v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov (za seznam glej enoto

Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Stavba je bila na mestu starejše cerkve sezidana leta 1913 v neoromanskem slogu. Triladijsko cerkev z nižjima stranskima ladjama na vzhodu zaključuje polkrožna apsida, ki sta jo leta 1942 poslikala akademska slikarja Avgust Černigoj in Zoran Mušič. Predmet konservatorsko-restavratorskega posega sta bili stenska poslikava Srca Jezusovega v apsidi skupaj s spodnjo dekorativno zaveso ter poslikava Kristusovega krsta v desni stranski kapeli.

Sprva je bil konservatorsko-restavratorski poseg v apsidi predviden le na pasu z vaščani in na dekorativni zavesi, vendar smo nato obseg dela razširili tudi na saniranje najbolj motečih vidnih poškodb na predelu z angeli, ki so nastale kot posledica zamakanja strehe. Poseg, izveden v septembru in oktobru 2012, je zajel dve tretjini apsidalne poslikave, gledano od spodaj.

Površina poslikave, izvedene v secco tehniki, je bila zaprašena in umazana, barvna plast se je na otip prašila. Pojavile so se poškodbe zaradi zamakanja, poslikava je bila na več mestih razbarvana in po njeni celotni površini so bili posejani temnejši in svetlejši madeži in lise. Na prizoru z vaščani so se na nekaterih mestih razvile črne plesni, barvna plast se je ponekod luščila, veliko je bilo mehanskih poškodb in razpok. Večinoma so se odprle stare razpoke iz prejšnjega potresa, ki so že bile pokitane in poretuširane. Široka razpoka je potekala tudi vzdolž celotnega stika apsidalne stene in slavlola.

Najprej smo pričeli z mehкими čopiči mehansko odstranjevati površinsko umazanijo (prah, pajčevine). Ker se je barvna plast ob dotiku močno prašila, je bila celotna površina utrjena z 1,5-odstotno raztopino amonijevega kazeinata in nanokalka v razmerju 1 : 1; raztopino smo nanесли s čopičem čez japonski papir in postopek dvakrat ponovili. Kemično čiščenje poslikave je bilo izvedeno na mestih, kjer so po zamakanju ostali temnejši madeži oziroma je bila barvna plast izprana, saj smo domnevali, da je v tistem delu stene prisotna sol. To so bili predvsem predeli na desni strani apsida (angelski zbor, avtoportret Mušiča ter podoba pastirja na levi strani). Na steno smo čez japonski papir aplicirali obloge celulozne kaše, napojene z 10-odstotno raztopino amonijevega karbonata, in jih pustili učinkovati 1 uro. Potem ko smo jih odstranili, smo na isto mesto nanесли tanek nanos v vodi zamešanih kaionskih smol in ga pustili na steni, dokler se ni posušil. Na ta način so madeži v večji meri izginili, obloge pa so iz stene odstra-

nile morebitne škodljive soli. Na mesta, kjer so se pojavile plesni, smo aplicirali celulozne obloge z raztopino amonijevega karbonata in biocida. Sledilo je kitanje razpok z apneno malto; površino vseh plomb smo prilagodili grobi naravi originalne stene. Na nekaterih predelih stene je bilo treba votle dele injektirati. Večja razpoka ob slavočni steni je bila zakitana do višine, do katere je bilo moč seči z odra; na levi strani apsida smo odstranili odstopajoči del dekorativnega slavočnega okvirja in ga rekonstruirali. Sanirali smo tudi eno od slavočnih polj s sgraffitom na desni strani (motiv prebodenega križanega srca v kelihu), kjer se je ob strani pojavila široka razpoka, zato je obstajala nevarnost razplastitve. Votlo mesto smo injektirali s Calosilom in injekcijsko maso ter poškodbo zakitali in tonsko uskladili.

Retušo poslikave smo izvedli na mestih, kjer je bila barvna plast poškodovana ali je izginila, ter na zakitanih površinah. Izvedli smo jo v tehniki črtkanja, za vezivo pigmentov v prahu pa smo uporabili apneno vodo (prizor z vaščani) in apneno mleko (v angelskem delu in na rumenem ozadju); zaradi tega je retuša dobila belkast nadih, ki prevladuje na celotni apsidalni poslikavi. Manjkajoče dele poslikave smo rekonstruirali.

Posege na dekorativni zavesi v spodnjem pasu smo pričeli z odbijanjem starih odstopajočih ometov (položeni čez električno napeljavo) ter odstranjevanjem neustreznih recentnih plomb, ki so se gale precej čez original. Površina poslikave je bila očiščena in utrjena, poškodbe in manjkajoče dele ometa smo zakitali z apneno malto z grobo strukturo. Retuša je bila izvedena v apneni tehniki. Pigmente v prahu smo mešali z redkim gašenim apnom, v talnem pasu, kjer se je pojavljala tudi vlaga, pa smo v apno dodali 5 odstotkov akrilne emulzije, Primala. Črne madeže, ki jih ni bilo moč očistiti, smo prekrili z retušo v tehniki črtkanja. Za rekonstrukcijo uničenih delov zaveso smo izdelali šablono, s pomočjo katere smo odtisnili dekorativne vzorce. V spodnjem delu je bila rekonstrukcija zaključka zaveso zaradi manjkajočih podatkov (ohranjenega originala ni bilo) izvedena po vzoru zgornjega dela.

Tudi poslikava Kristusov krst v stranski kapeli je bila zelo poškodovana. Površina je bila zaprašena in umazana, po srednjem delu je potekalo več gosto prepredenih razpok, ob katerih je odpadla barvna plast. Odpadlo je tudi precej ometa z barvnimi plastjo v zgornjem delu in na sredini upodobitve. Površine ob razpokah so bile votle in omet prhek. Barvna plast se je luščila v manjših delcih in je bila ponekod lisasta.

Površino smo očistili prahu in umazanije, od-

stranili neustrezne plombe ter odprli in očistili razpoke. Sledilo je utrjevanje barvne plasti z 1,5-odstotno raztopino amonijevega kazeinata in nanokalka v razmerju 1 : 1; raztopino smo nanесли s čopičem čez japonski papir in postopek trikrat ponovili. Razmajane in prhke dele ometa smo utrdili s Calosilom E25 (injektiranje), votle predele pa zapolnili z injekcijsko maso. Razpoke in poškodbe smo zakitali z apneno malto v enem ali dveh nanosih. Retuša je bila izvedena s pigmenti v prahu, ki smo jih mešali z apneno vodo in apnenim mlekom.

Pri restavriranju stenskih poslikav so sodelovali Ajda Mladenovič, vodja restavratorskega posega na stenskih poslikavah (ZVKDS RC, Oddelek za stensko slikarstvo), in zunanji sodelavci Natalija Ambrožič, Petja Berginc, Zoran Flander, Katja Guček, Jerneja Kos, Mojca Kos, Mojca Lorber in Sebastjan Starec.

Ajda Mladenovič

Drežnica, cerkev Srca Jezusovega, rekonstrukcija uničenih delov poslikave (foto: A. Mladenovič, 2012)

Drežnica, cerkev Srca Jezusovega, poškodbe, nastale zaradi zamakanja (foto: A. Mladenovič, 2012)

22

EŠD: 4757

Naselje: **Drnovk**

Občina: **Brda**

Ime: **Drnovk – domačija Drnovk 8 in 9**

Naslov: **Drnovk 8**

Področje: **E**

Obdobje: **19. stoletje**

Velik dvoetažni objekt z mezaninskim podstrešjem in osemosnim vhodnim pročeljem pokriva štirikapna streha, krita s korci. Na južni strani ima objekt prizidano spahnjenco, v kateri stoji nižje ognjišče. Desetletja nenaseljen kmečki dvorec, ki leži na dominantni vzpetini v vasi Drnovk v Goriških brdih, je v lasti petih solastnikov. Zaradi nevdzdrževanja in predvsem zaradi nesoglasij med dvema solastnikoma objekt propada. Najbolj dotrajana je bila streha. Po večletnih opozarjanjih o nujnosti zaščite varovanih prvin na tem kulturnem spomeniku je Ministrstvo za kulturo večinskemu lastniku K. Sirku, Biljana 42 c, Dobrovo v Brdih, odobrilo sredstva za sofinanciranje sanacije strehe na dobri polovici osnovnega objekta. Zaradi zamakanja je bila obstoječa strešna

konstrukcija neuporabna. Izvedena je bila nova, podobne oziroma enake razporeditve z dvojnimi špirovci in enako velikimi napušči. Slednji so ponovno opremljeni s planetami dimenzije 12 x 25 cm, ki ležijo na letvah. Streho pokrivajo korci. Zaradi nujnosti povečanja stabilnosti objekta je bil izveden strešni armiranobetonski venec, v katerem so vpete lege in pozidnica. Kamnita kritina na spahnjenci je propadla, zato so jo recentno nadomestili s pločevino in korci. Ker je v objekt vseeno zamakalo, je bilo tudi na tem delu kritino nujno sanirati. Statična stabilnost spahnjence je bila dosežena z armiranobetonsko ploščo. Spahnjenca je zdaj ponovno pokrita s kamnito kritino. Čeprav je v kuhinjo zamakalo, je lesen strop na srečo ostal v dobrem stanju. Dimnik spahnjence je navkljub načrtovanemu rušenju danes ohranjen in statično saniran, kot je priporočal statik Danilo Magajna, u. d. i. g. Na novo sta bila pozidana le porušeni vrh in kapa dimnika; ta je bila izvedena po fotografski predlogi iz sedemdesetih let 20. stoletja. Gradbena dela na objektu je uspešno opravilo podjetje ARA-KERAM, d. o. o., Ulica 9. septembra 97, Šempeter pri Gorici.

Andrejka Ščukovt

Drnovk, domačija Drnovk 8 in 9, pogled na dvojne špirovce in planete na letvah (foto: A. Ščukovt, 2013)

Drnovk, domačija Drnovk 8 in 9, dimnik po sanaciji (foto: A. Ščukovt, 2013)

23

EŠD: 7903

Naselje: **Dvorje**Občina: *Cerklje na Gorenjskem*Ime: **Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol**Naslov: *Dvorje 3, Cerklje na Gorenjskem*Področje: *R*Obdobje: *pozni srednji vek, 16. stoletje, sredina 17. stoletja, 1643–1668, zadnja četrtina 19. stoletja, 20. stoletje*

V začetku leta 2012 je bil na Restavratorskem centru ZVKDS zaključen obsežen projekt obnove premične in nepremične kulturne dediščine gradu Strmol v Dvorjih. Bogat grajski inventar je poleg stilnega pohištva ter kamnite in lesene polikromirane plastike zajemal še zbirko likovnih del. Slednjo je decembra 2007 popisala ekipa restavratovtorjev oddelka za štafelajno slikarstvo RC. Zbirko tako sestavlja 187 del. Od tega je 8 slik na steklu, 7 fotografij, 51 grafik, 51 likovnih del na papirju, 11 slik na platnu, kaširanem na karton, lesenit ali vezano ploščo, 5 na vezani plošči, 2 na lesenem

nosilcu ter 52 slik na platnu, med katerimi sta tudi 2 banderi.

V letih od 2010 do 2012 smo dobili v delo 71 slik z naslednjimi inventarnimi številkami: JGZ 0G0040, JGZ 0G0194, JGZ 0G0202, JGZ 0G0204, JGZ 0G0208, JGZ 0G0211, JGZ 0G0212, JGZ 0G0242, JGZ 0G0245, JGZ 0G025, JGZ 0G0275, JGZ 0G0307, JGZ 0G0916, JGZ ? (I.S. 21864), JGZ ? (I.S. 7430), JGZ 100585, JGZ 100899, JGZ 104456, JGZ 104469, JGZ 104845, JGZ 104854, JGZ 104856, JGZ 104858, JGZ 104896, JGZ 104904, JGZ 104911, JGZ 104913, JGZ 104914, JGZ 104927, JGZ 104928, JGZ 104931, JGZ 104933, JGZ 104934, JGZ 104935, JGZ 104940, JGZ 104942, JGZ 104943, JGZ 104944, JGZ 104945, JGZ 104946, JGZ 104949, JGZ 104950, JGZ 104951, JGZ 104952, JGZ 104953, JGZ 104957, JGZ 104958, JGZ 104960, JGZ 104966, JGZ 104968, JGZ 104970, JGZ 104971, JGZ 104972, JGZ 104973, JGZ 104974, JGZ 104979, JGZ 104986, JGZ 104987, JGZ

104988, JGZ 104991, JGZ 104995, JGZ 105013, JGZ 105015, JGZ 105028, JGZ 105031, JGZ 105056, JGZ 105058, JGZ 105060, JGZ 105198, JGZ 105292, JGZ 105304. Končno število slik v zbirki je po konservatorsko-restavratorskih posegih bogatejše za eno delo. Med snemanjem slike na platnu (JGZ 104958), prilepljene na podporni nosilec iz lepenke, smo namreč odkrili, da je podporni nosilec v resnici barvna študija. Ker je ta kvalitetna, smo z barvne plasti odstranili debelo plast klejnega lepila in jo prezentirali kot sliko. Motivno je grajska zbirka bogata. Zastopani so portreti, krajine, lovski in drugi prizori, nekaj nabožnih in mitoloških tem, ne manjkajo pa niti kopije pomembnejših slikarskih del. Slike tujih in domačih avtorjev so naslikane v oljni ali tempera tehniki bodisi na tkani, leseni ali papirnati nosilec. Najmanjši format meri 12 × 19 cm, največji 143 × 248 cm. Slike izvirajo iz različnih časovnih obdobij, od 17. pa vse do 20. stoletja, vendar številčno prevladujejo slike slednjega. V mnogo slabšem stanju kot slike je bila velika večina okrasnih okvirjev, do česar so privedli neprevidno ravnanje z njimi in neurejene klimatske razmere v preteklosti. Pregled stanja slik je razkril, da je bilo v preteklosti 32 del že reševanih

s konservatorsko-restavratorskimi posegi. Ker smo se med posegi držali načela ohraniti, kar je dobro, smo stare kvalitetno izvedene posege ohranili. Pri treh slikah (JGZ 104913, JGZ 104927 in JGZ 104858) so bili stari posegi nestrokovni ali moteči. Kiti in retuše so namreč segali močno čez originalno barvno plast, zaradi česar smo jih v celoti odstranili in nadomestili z novimi.

Pred pričetkom del se je vsako slikarsko delo fotografiralo pri vidni in ultravijolični svetlobi ter popisalo njegovo stanje. Na nekaj delih (JGZ 104904, JGZ 104966, JGZ 104896, JGZ 100899, JGZ 104469) se je opravila tudi infrardeča fotografija (Andrej Hirci, Narodna galerija). Opravljene naravoslovne preiskave (JGZ 104942, JGZ 105060, JGZ 105198, JGZ 100899) so zajemale rentgensko radiografijo, odvzem vzorcev za arhiv, optično mikroskopijo presekov slikovnih plasti, infrardečo spektroskopijo in ramansko spektroskopijo (Petra Bešlagić, Sonja Fister, Katja Kavkler, Ivo Nemeč). Skupaj z obsežnim papirnim likovnim gradivom sta bili dve slikarski deli na lesenem nosilcu (JGZ 104971 in JGZ 104973) pred pričetkom del preventivno zaplinjeni (Vital Dolničar).

Vsaka slika je bila med našim delom obravna-

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, interjer velike jedilnice po obnovi (foto: V. Benedik)

vana individualno, v skladu s konservatorsko in restavratorsko etiko deležna le najnujnejšega poseganja v umetnino. Za vsako obravnavano slikarsko delo je bilo izdelano poročilo o njegovem stanju pred posegom in opravljenih konservatorsko-restavratorskih postopkih, vključno z uporabljenimi materiali.

Vse obravnavane slike, katerih lastnik je Narodna galerija v Ljubljani (JGZ 0G0040, JGZ 0G0194, JGZ 0G0202, JGZ 0G0204, JGZ 0G0208, JGZ 0G0211, JGZ 0G0212, JGZ 0G0242, JGZ 0G0245, JGZ 0G025, JGZ 0G0275, JGZ 0G0307, JGZ 0G0916), so v dobrem ali zadovoljivem stanju. Nekatere izmed njih so bile že v preteklosti strokovno konservirane in/ali restavrirane, zato so zahtevale le manjše posege, ki so bili vezani zgolj na odstranjevanje površinske umazanije s površine lica in hrbtišča slike ter na ravnanje lokalno deformiranega nosilca.

Konservatorsko-restavratorski posegi na slikah v lasti JGZ Protokolarnih storitev RS so vključevali demontažo okrasnega okvirja, sondiranje lica slike, s katerim smo določili najprimernejše čistilno sredstvo, začasno zaščito robu ali celotnega lica slike glede na stopnjo poškodovanosti slikovnih plasti, snemanje slike s podokvirja, odstranjevanje morebitnega starega podplejenega platna, ostankov lepila in nečistoč s površine nosilca. Po utrjevanju, ki se je izvajalo bodisi lokalno, bodisi v celoti z lica ali hrbtišča slike, je bila odstranjena preventivno izvedena začasna zaščita. Sledilo je odstranjevanje površinske umazanije, močno porumenelega zaščitnega laka, neprimernih retuš ter preslikav ali neprimernega starega kita z lica slike. Nekatere slike je bilo treba lokalno vlažiti in jim ravnati nosilec, jih lokalno sanirati ali podlepiti. Manjkajoči deli slikovnih plasti so bili dopolnjeni s kitanjem. Kjer je narava slike zahtevala posebno površinsko obdelavo, smo kit strukturirali. Zakitani predeli so bili retuširani. Že obstoječe dobro ohranjene podokvirje smo ohranili, slabo ohranjene smo nadomestili z novimi. Ti imajo na robovih distančne letve, ki dvignejo sliko od podokvirja, in so narejeni na sistem zagozd, s katerimi je mogoče uravnavati napetost slike. Prav tako so bile nadomeščene vse manjkajoče zagozde. Vse robove slik smo oblepili s klejnim trakom in vsa hrbtišča zaprli z vezano ploščo. Tako smo preprečili usedanje umazanije na nosilec ter med nosilec in podokvir. Največ poškodb, od deformacij nosilca do predrtin ob robovih slik, so povzročili prav omet, droben pesek, oblanci in druga nesnaga, ki se je nabrala med nosilec in spodnjo letvo podokvirja.

Okrasne okvirje smo očistili površinske umazanije, oslABLJENE utrdili ter zalepili odpadle originalne in na novo izdelane dele nosilca ali dekorativnih plasti. Kjer je bilo potrebno, smo poškodbe zakitali in retuširali, okrasne okvirje pa lokalno ali v celoti lakirali. Nekaj okrasnih okvirjev slik (JGZ 104913, JGZ 104933, JGZ 104934, JGZ 104858, JGZ 104949, JGZ 104950, JGZ 104951, JGZ 104456) je bilo nadomeščenih z novimi.

Celotno likovno gradivo smo na grad vrnili 23. aprila 2012 in večinoma obesili na izvorna mesta. Slikam, ki so visele v neustreznih prostorih, kot sta kopalnica in kuhinja, smo poiskali ustrežnejšo lokacijo. Prav tako je bilo treba poiskati nova mesta za slike iz dveh spalnic v nadprtiličju, ki so ju med obnovo gradu spremenili v kopalnici.

Konservatorsko-restavratorske posege so izvajali notranji izvajalci ZVKDS RC Barbka Gosar Hirci, Emina Frljak Gašparović, Sanela Hodžić, Zoja Bajde in Vladimir Fras Zavrl. Sodelovali so tudi zunanji sodelavci Maša Kavčič, Mateja Vidraj, Tina Istenič, Marij Vrenko in Vesna Obid ter študenti in profesorji Oddelka za restavratorstvo na ALUO v šolskem letu 2010/11: I. letnik: Živa Brglez, Maja Cingerle, Ana Oblak; II. letnik: Dalia Bone, Doroteja Erhatic, Ksenija Janković, Petra Juvan, Marjeta Klemenčič, David Kunc, Ana Legan, Anja Petrevčič, Martina Prestor, Pika Škerlj, Šimon Virant, Julija Zupan, Igor Žižić; III. letnik: Anže Bizjak, Tjaša Kidrič, Aleška Košič, Barbara Košir, Tea Kregar, Tonka Mohar, Taja Naraks, Matic Nosan, Monika Pucko, Ana Tinunin, Rebeka Vegelj, Sanja Žgur, Lucija Močnik Ramovš, Miladi Makuc Semion in Nina Dorič Majdič.

Zoja Bajde

24

EŠD: 7903

Naselje: Dvorje

Občina: Cerklje na Gorenjskem

Ime: Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol

Naslov: Dvorje 3, Cerklje na Gorenjskem

Področje: R

Obdobje: pozni srednji vek, 16. stoletje, sredina 17. stoletja, 1643–1668, zadnja četrtina 19. stoletja, 20. stoletje

Konec leta 2010 je v oddelek za štafelajno slikarstvo ZVKDS, Restavratorskega centra v Ljubljani, prispela likovna zbirka z gradu Strmol. Pri pregledu stanja vseh slik so zaradi obsežnejših neprimernih posegov v preteklosti nekoliko bolj izstopale tri slike, med

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, stanje lica slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: S. Hodžić)

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, stanje lica slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: S. Hodžić)

katerimi je bila tudi slika v tehniki olja na platnu neznanega avtorja in neznanega naslova z inventarno številko JGZ 104913. Po mnenju D. Globočnika v Kroniki (let. 54, št. 2, 2006) naj bi bil na sliki, ki domnevno izvira iz 18. stoletja, upodobljen mitološki prizor. Slika v višino meri 86,7 cm, v širino pa 145,6 cm.

Na sliki so bili že na prvi pogled zelo opazni stari restavratorski posegi, ki so bili v preteklosti neprimerno izvedeni. Celotna površina lica slike je bila premazana z debelo plastjo laka, ki je z leti močno porumenel. Pod lakom je bilo moč opaziti številna območja močno potemnele, pastozno nanese oljne barve, ki ni bila del originala, kot so kasneje pokazale tudi naravoslovne preiskave. Po vsej verjetnosti je nosilec slike debelejši gosto tkano laneno platno. V času preteklih restavratorskih posegov je bila slika podlepljena z voščeno-smolno maso in tanjšim, domnevno bombažnim platnom, s pomočjo katerega je bila slika napeta na podokvir. Robovi originalnega nosilca so bili v preteklosti zaradi neznanega razloga odrezani. Podokvir slike je bil neprimerno izdelan, saj ni omogočal enakomerne raztezanja slike v širino in višino.

Konservatorsko-restavratorski poseg na sliki se je začel februarja 2011 s pregledom stanja umetnine in fotodokumentacijo pri vidni, ultravijolični in stranski svetlobi. Pregled slike pri ultravijolični svetlobi nam je potrdil prisotnost laka in starih retuš na površini slike. Pri stranski svetlobi so do izraza prišle lokalne deformacije tkanega nosilca in deformacije slikovne plasti, ki je po celotni površini lica slike močno razpokana. Nestabilnost slikovne plasti je zahtevala takojšnje utrjevanje. Površina lica je bila začasno zaščitena s specialnim papirjem Lens Tissue L2 in 4-odstotnim Klucelom G v vodi, potem je sledilo snemanje slike s podokvirja. Staro podlepljeno platno je ob robovih odstopalo. Zaradi slabe lepljivosti voščeno-smolne mase je bilo odstranjevanje platna izvedeno s previdnim mehanskim vlečenjem pod ostrim kotom. Visoka vsebnost voščeno-smolne mase v sliki je bila izkoriščena za utrjevanje oslabiljenega slikovnega sloja. Postopek je potekal v toplotni nizkotlačni mizi sočasno z odstranjevanjem odvečne mase. S segrevanjem mize na primerno temperaturo se je lepilna masa v sliki zmečkala, dvojna plast pivnika pa je vpila odvečno maso. Z vklopom pritiska se je postopek pospešil ter je v kombinaciji s temperaturo poravnal deformirano podlogo in barvno plast. Po obdelavi slike v mizi je bila z lica mehansko odstranjena začasna zaščita in z white spiritom voščeno-smolna masa. Po sondiranju

debele plasti laka je sledilo odstranjevanje z acetonom. Na površini so se pokazala številna območja manjkajoče slikovne plasti, ki so bila neenakomerno razporejena po celotni površini lica in zapolnjena z debelo plastjo oljne barve. Ta je nemalokrat segala čez robove originala. Potemnela in neprimerna retuša se je odstranjevala z acetonom ter mehansko s kirurškim skalpelom. Pod retušo je bil star kit, ki je bil na območja poškodb nanesen zelo nestrokovno, ponekod čez originalne slikovne plasti, po nanosu pa ni bil niveliran. Odstranjevanje in tanjšanje odvečnega starega kita je potekalo mehansko s kirurškim skalpelom. Originalni tkani nosilec slike je bil v relativno dobrem stanju, če izvzamemo manjšo raztrganino na sredini slike, veliko okrog 2 cm. Ta je bila sanirana lokalno s filmom Beve 371 in ojačana z lepljenjem lanenih nitk. Beva 371 je lepilo, ki je kompatibilno z voščeno-smolno maso. Manjkajoči robovi nosilca so bili nadomeščeni z novimi trakovi iz lanenega platna, ki so bili na robove originalnega nosilca prilepjeni s filmom Beve 371. Teža slike je zahtevala močno povezavo med dodanimi trakovi in robovi slike, ki so bili dodatno premazani z 20-odstotno raztopino Beve 371 v petrolu in toplotno obdelani. Območja manjkajoče podloge in barvne plasti so bila zakitana s toniranim kitom, izdelanim iz bolonjske krede, Beve 371 in pigmenta. Sledilo je strukturiranje kita s kovinsko modelirko zaradi čim boljše prilagoditve površini originala. Po napenjanju slike na nov podokvir se je začelo podlaganje zakitanih površin z gvaši, nato pa s finalizacijo s smolnimi barvami, pripravljenimi iz kanadskega balzama in kvalitetnih pigmentov. Za vmesno in končno lakiranje slike je bil uporabljen damarjev lak. Hrbet slike je bil pred klimatskimi in mehanskimi vplivi zaščiten z vezano ploščo. Okrasni okvir, ki ni bil originalen, je bil, po posvetu s strokovno komisijo in odgovorno konservatoriko, nadomeščen z novim.

Z opravljenim konservatorsko-restavratorskim posegom so bili s slike delno odstranjeni nepotrebni in moteči materiali, potem pa so sledili posegi, opravljeni z novimi, trpežnejšimi in kakovostnejšimi materiali. Pri konservatorsko-restavratorskih posegih na sliki so sodelovali izvajalci v okviru ZVKDS Restavratorskega centra: Sanela Hodžić, Maša Kavčič, Barbka Gosar Hirci, Emina Frljak Gašparovič ter študentki ALUO, oddelka za restavratorstvo: Andreja Ravnikar, Ana Oblak.

Sanela Hodžić

25

EŠD: 7903

Naselje: Dvorje

Občina: Cerklje na Gorenjskem

Ime: Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol

Naslov: Dvorje 3, Cerklje na Gorenjskem

Področje: R

Obdobje: pozni srednji vek, 16. stoletje, sredina 17. stoletja, 1643–1668, zadnja četrtina 19. stoletja, 20. stoletje

V sklopu konserviranja-restavriranja likovne zbirke gradu Strmol, ki ga je v letih od 2010 do 2012 vodila Barbka Gosar Hirci, so bili na ZVKDS, Restavratorskem centru, na Oddelku za štafelajno slikarstvo izvedeni tudi vsi potrebni konservatorsko-restavratorski postopki na slikarskem delu Krajina z ribiči avtorja Nicolöja Frangipana (višina: 66,5 cm, širina: 154 cm, olje na platnu, datacija ni znana, I. S. 7815, ISO 509). Poseg na sliki je potekal od junija do oktobra 2011, marca 2012 sta sledila še nanos končnega laka in vstavljanje slike v okrasni okvir. Slika je bila vrnjena lastniku in prepeljana na grad Strmol skupaj s preostalim inventarjem aprila 2012.

V obsežni slikarski zbirki gradu Strmol spada Krajina z ribiči med najstarejše in najzanimivejše v skupini krajin (D. Globočnik, Slikarska zbirka v Gradu Strmol, Kronika, letnik 54, št. 2, 2006, Ljubljana, str. 308). V 16. stoletju sta pod imenom Frangipane znana dva slikarja. Eden naj bi živel v Tarcentu (1555–1600), njegova dela niso ohranjena. Globočnik sliko pripisuje drugemu istoimenskemu slikarju, ki je v Benetkah aktivno deloval med letoma 1581 in 1597. Avtor je bil najbolj znan po svoji kategoriji slik »komično in bizarno«, na katerih upodablja realistične motive, ki so včasih skoraj karikaturni in podprti s komično ikonografijo figur (The Burlington Magazine for Connoisseurs, vol. 87, št. 511, okt. 1945, str. 236–239); v to serijo lahko uvrstimo tudi sliko Krajina z ribiči.

Pred posegom so bili izvedeni natančen pregled slike z zapisnikom obstoječega stanja, pregled z UV-lučjo in stransko svetlobo ter fotografiranje obstoječega stanja slike v vidni svetlobi, UV-svetlobi in pri stranski osvetlitvi. Pregledu sta sledila demontaža okrasnega okvirja in predhodno sondiranje slikovnih plasti (preizkus odstranjevanja površinske umazanije, laka, retuš in preslikav). Stanje barvne plasti in podloge (odpadanje, manjkajoči deli, razpokanost, odrgnine) je narekovalo izvedbo začasne zaščite lica slike s specialnim papirjem Lens Tissue L2 in s 4-odstotnim

Klucelom G v vodi.

Sledili sta snemanje slike s podokvirja in odstranjevanje starega podlepljenega platna. Tega je bilo mogoče enostavno odstraniti zgolj z mehanskim vlečenjem, saj je lepilo med obema nosilcema že poprej popustilo. Posledično so med nosilcema nastali zračni žepki, v katerih so se nabrali ostanki škrobne lepila (opravljen je bil test z jodovico) in druge nečistoče. Ostanke lepila in nečistoče je bilo s hrbta originalnega nosilca treba odstraniti mehansko s skalpelom in odsesanjem s sesalnikom in mehko ščetko. Slika se je s hrbta utrjevala z 10-odstotno raztopino akrilne smole Plexisol P 550-40, razredčene v petrol bencinu z dodatkom toluena. Pred reaktivacijo utrjevalca v nizkotlačni mizi pri primerni temperaturi in tlaku so se z lica odstranili začasna zaščita (z vodo) in ostanki Plexisola, ki so prešli na lice slike (s petrol bencinom z dodatkom toluena). Nanosi laka, neustrezne retuše in preslikave so se odstranili z organskim topilom aceton, katerega delovanje se je ustavilo z izooktanom. Na retušah, preslikavah in starem kitu, ki niso bili odstranljivi z acetonom, se je uporabil etanol, zgoščen s 3- do 4-odstotnim Klucelom G. Po zadostnem času delovanja se je gel najprej odstranil z etil laktatom, nato pa še z izooktanom.

Predvideva se, da je bila slika v preteklosti dvakrat obnovljena. Pri prvi obnovi so bile poškodbe kitane s kitom na oljni osnovi, ki je bil zdaj odstranjen z etanolnim gelom in mehansko s skalpelom. Kasnejši kit je bil narejen pretežno iz voska in zemeljskih pigmentov in odstranjen s petrol bencinom. Ostanke kitov so se v končni fazi odstranili še s pufersko raztopino pH 5,5 v gelu (želirano z metil 2-hidroksi etil celulozo Tylose MH 1000) ter mehansko s skalpelom. Lokalne poškodbe so bile utrjene z 10-odstotno raztopino Plexisola P 550-40 v petrol bencinu z dodatkom toluena. Sanacija lokalnih poškodb je bila prilagojena tipu poškodb; tako so se manjša območja na robovih slike sanirala s platnenimi vstavki z dodatno okrepitevijo s specialnim papirjem (Lens Tissue L2) in filmom Beva 371, raztrganine in drobne poškodbe zaradi preperelosti niti platna pa so se premostile in ojačale z uporabo specialnega papirja s filmom Beva 371. Za kitanje poškodb barvnih plasti je bil uporabljen pigmentiran kredno-klejni kit, sestavljen iz 7-odstotne vodne raztopine zajčjega kleja, mešanice pigmentov ter z dodatkom konzervansa (Metatin 906).

Originalno platno je bilo zaradi preteklih posegov in poškodb krhko, niti platna so bile preperle, zato je bilo sliko treba podlepiti na nov nosilec – uporabljeno je bilo sintetično platno in mešanica

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, Krajina z ribiči, stanje slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: M. Kavčič)

- manjkajoče slikovne plasti do nosilca
- manjkajoča barvna plast do podloge
- manjkajoči vrhnji sloj barvne plasti
- manjkajoči nosilec

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, Krajina z ribiči, grafični prikaz poškodb na licu slike (foto in vris poškodb: M. Kavčič)

Cerklje na Gorenjskem, grad Strmol, Krajina z ribiči, stanje slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: M. Kavčič)

akrilnih lepil Lascaux Acrylkleber 498 HV in 360 HV, nanesenih v več slojih v različnih razmerjih. Reaktivacija lepila je potekala v nizkotlačni mizi s segrevanjem do 60 °C, pod pritiskom 48,8 kPa. Zaradi neprimernosti starega podokvirja (nepripraven sistem zagozd, brez distančnega robu, ukrivljenost) je bila slika napeta na nov raztezni podokvir, predhodno zaščiten s premazom 10-odstotnega oranžnega šelaka v etanolu. Kitanje poškodb je bilo izvedeno v dveh delih. Znotraj slikovnega polja je bilo izvedeno pred napenjanjem, po napenjanju sta sledili še kitanje poškodb na robovih slike in točkovno nanašanje kita v načinu, podobnem tehniki pastiglia, s čimer je bila imitirana struktura originalnega platna, vidnega na površini slike. Vpojnost kita se je zmanjšala z izolacijo kitanih mest s 5-odstotnim Plexisolom v petrol bencinu z dodatkom toluena. Retuširanje slike se je izvedlo s podlaganjem z gvaši, temu pa je sledila finalizacija s smolnimi barvami, pripravljenimi iz kanadskega balzama in kakovostnih pigmentov v kombinaciji z barvami na osnovi mastiksove smole (Maimeri Restauro).

Popolna rekonstrukcija je bila potrebna na dveh območjih figur – telo ženske v čolnu in del čolna ter območje stopal prodajalcev rib na desni strani slike. Pri rekonstrukciji so bili upoštevani slogovna značilnost drugih motivov na sliki, način modeliranja, karakteristika oblik, proporci ipd. Med podlaganjem in finalizacijo je bila slika lakirana z vmesnim nanosom laka (damarjeva smola in terpentin v razmerju 1 : 6), zaradi različne vpojnosti barvne plasti je bilo ponekod potrebno dodatno

lokalno lakiranje. Končni retuši je sledil zaključni nanos laka s kompresorsko pištolo (damarjeva smola in terpentin v razmerju 1 : 3). Po osužitvi laka so sledili zaščita robov slike s klejnim trakom, namestitvev zaščite na hrbet slike (vezana plošča, premazana z 10-odstotno raztopino oranžnega šelaka v etanolu), namestitvev obešal, na hrbet so bili pritrjeni dokumentarni elementi v plastičnem ovitku, vstavljanje slike v okrasni okvir ter priprava na prevoz slike na grad Strmol (vsi postopki so v celoti opisani v poročilu: Maša Kavčič, Mateja Vidrajz: Grad Strmol, Cerklje na Gorenjskem, EŠD 7903, Nicolo Frangipane, Krajina z ribiči, ISO 509, Poročilo o konservatorsko-restavratorskem posegu na sliki, Ljubljana 2012).

Konservatorsko-restavratorski poseg na okrasnem okvirju je obsegal odstranjevanje in arhiviranje dokumentarnih elementov, odstranjevanje površinske umazanije z dekorativne polikromacije in hrbita okvirja z mešanico etil laktata in white spirita v razmerju 1 : 6, retuširanje manjših poškodb na zunanem hrbitnem delu stranic z izbranimi barvami na akrilni osnovi, zaščito notranjih robov s klejnim trakom in ponovno namestitvev kovinske ploščice z oznako I. S. 7815.

Vsi postopki na sliki in okrasnem okvirju so bili pisno in fotografsko dokumentirani, poleg fotodokumentacije v vidni svetlobi se je pri postopkih odstranjevanja zaščitnih slojev in preslikav na sliki fotografiranje izvajalo tudi v UV-svetlobi.

Z upoštevanjem novodobnih konservatorsko-restavratorskih smernic je bilo delo na sliki uspešno zaključeno. S slike so bile odstranjene vse sledi

predhodnih neustreznih posegov, z uporabo novejših kakovostnih materialov in preizkušenih metod je bila sliki povrnjena stabilnost, z odstranitvijo neustreznih preslikav so ponovno vidni izgubljeni detajli, z rekonstrukcijo manjkajočih delov pa je sliki povrnjena estetska celota. Zaščita hrbtna slike je prilagojena klimatskim pogojem v prostorih gradu in bo preprečevala nezaželene vdore vlage, nečistoče in morebitnih mehanskih poškodb.

Celoten konservatorsko-restavratorski poseg sta izvedli Maša Kavčič in Mateja Vidraj. Pri konservatorsko-restavratorskem posegu so sodelovali tudi Barbka Gosar Hirci (prevzem in vračanje slike, končno lakiranje slike), Zoja Bajde (napenjanje slike na nov podokvir, oblepljanje s klejnim trakom, uokvirjanje slike in priprava na transport) ter Janez Novak (izdelava novega podokvirja, izvedba zaščite hrbitišča slike).

Mateja Vidraj

26

EŠD: 23837

Naselje: **Fram**

Občina: Rače – Fram

Ime: **Fram – domačija Hegnwart**

Področje: E

Obdobje: prva četrtina 20. stoletja

V središču Frama je vzdolž glavne komunikacije locirana nadstropna stanovanjsko-poslovna stavba s pravokotno prizidanim gospodarskim poslopjem. Kompleks, v preteklosti last premožnega vaškega trgovca in gostilničarja, je bil po drugi svetovni vojni uvrščen med družbeno lastnino. Enovita stavba je danes v posesti Občine Rače - Fram in je registrirana nepremična dediščina znotraj naselbinskega spomenika Fram – vas, EŠD: 8985 (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju Občine Maribor, Medobčinski uradni vestnik, št. 5/92-80, 4/2011-79, 21/2011-398, 28/2011-519). V stavbi so danes med drugim trgovina kmetijske zadruge, urad lokalne skupnosti in stanovanja. V gospodarskem traktu pa so skladišni prostori in garaže.

Zdajšnja zunanja podoba kompleksa Hegnwart se kaže v oblikovnih značilnostih začetka 20. stoletja. Na kartah franciscejskega katastra sta namreč na isti lokaciji še tlorisno manjša, verjetno pritlična občestna stavba ter ločeno, na dvorišču stoječe manjše gospodarsko poslopje. V sedemdesetih letih 19. stoletja so na istih kartah vrisane že dozidave gospodarskega poslopja.

V začetku 20. stoletja pa je z zgraditvijo obsežnih nadstropnih objektov s točno določeno funkcijo prišlo do bistvenih arhitekturnih sprememb. Očitno je, da so se bolj ali manj uspešne prenove godile tudi v kasnejših obdobjih, na kar kaže različno, vendar kvalitetno stavbno pohištvo pritličja in nadstropja ter nesimetrična izvedba nadstropja severozahodne stranske fasade. Po drugi vojni je eden od vidnejših posegov odstranitev lesenega ganka, ki je potekal vzdolž nadstropja dvoriščne fasade gospodarskega kraka.

V letu 2012 se je v sklopu investicij Občine Rače - Fram pričela obnova zunanjsčine celotnega kompleksa, ki je vključevala tudi manjše obnovitvene posege znotraj stanovanjsko-poslovnega objekta. Obnova se je končala septembra 2012. Na podlagi starih fotografij in predhodnih sondažnih raziskav stenskih odprtin, stavbnega pohištva in ometov smo izdelali predloge za obnovo fasad. Po vzoru obstoječih originalov je bilo v celoti zamenjano in po nadstropjih poenoteno leseno okensko pohištvo glavnega, občestnega poslopja, z upoštevanjem najnujnejših energetskih standardov. V pritličju cestne fasade iste stavbe so se odstranila neustrezna plastična vhodna vrata v oba lokala ter se nadomestila z novimi, izdelanimi po analogiji. V nadstropju zadnje fasade so se analogno izdelala vsa lesena vhodna vrata, ki vodijo z ganka v notranjost hiše. Zazidane vratne in druge odprtine, ki jih ni bilo mogoče izvesti v prvotni obliki, so se (po vzoru prenov iz preteklosti) nakazale v ometu, z obrobami, povzetimi po originalnih. Ustrezno so se obnovili šivani robovi stavbe in drugi poškodovani deli fasadnih ometov. Manj posegov je bilo na gospodarskem traktu, kjer so se ohranile obstoječe oblike, stavbno pohištvo pa se je primerno zaščitilo in saniralo. Za obe poslopji je bila na osnovi sondaž določena nova, različna fasadna barva, prav tako sta obe enoti kompleksa dobili v celoti novo, enotno opečno kritino.

Konservatorski nadzor je opravljala Lilijana Medved, restavratorski nadzor pa Irena Čuk, ki je opravila tudi vse predhodne sondažne raziskave.

Obnovitvena dela, ki so se po mnenju konservatorsko-restavratorskega nadzora izkazala za uspešna, je izvajalo Gradbeno podjetje Radlje ob Dravi, s podizvajalci.

Lilijana Medved

Fram, kompleks Hegnwart po obnovi (foto: L. Medved, 2012)

27

EŠD: 20865

Naselje: **Glažuta**

Občina: Loški potok

Ime: **Glažuta – arheološko najdišče**

Področje: A

Obdobje: železna doba, 19. stoletje

Bojan Grčman, jamar iz Prigorice pri Ribnici, je pri iskanju novih jam na območju zaselka Glažuta leta 2007 na trasi novogradnje daljnovoda na severozahodnem delu parc. št. 1250/25, k. o. Draga, našel železno sulico in jo leta 2009 predal ZVKDS, OE Ljubljana. Za vestni odnos do naše kulturne dediščine se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem.

Opis: železna sulična ost ima lovorolistno obliko. Prehod iz tula v list je tekoč. Tul je v preseku rahlo fasetiran, list ima rombičen presek z rahlo poudarjenim sredinskim rebrom. Tul ima pri dnu ravno zarezo ovalnega preseka. Dolžina sulice je 23,2 cm, širina rezila 4,5 cm, širina tula 2,5 cm.

Železna sulica je bila odkrita v bližini nekdanje

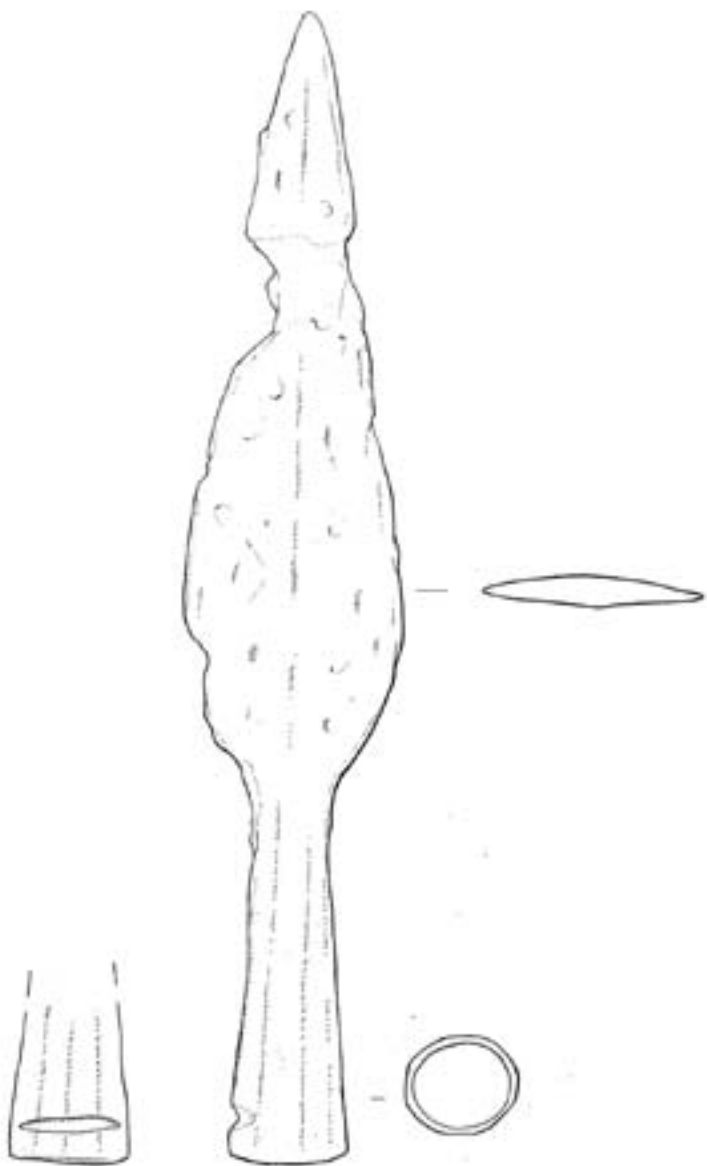
gozdne steklarne, ki jo je leta 1840 postavil knez Auersperg in je bližnjemu kraju dala ime Glažuta (Valenčič, V. 1957: Še nekaj steklarn na Kranjskem. Kronika št. 2, 65–66).

Prva steklarina v Glažuti je imela dve peči z osmimi lonci, njen obseg je bil večji, kot so bile primerljive sočasne gozdne steklarne. Steklarina je imela tudi enega od prvih parnih strojev na ozemlju nekdanje Kranjske; imel je moč štirih konjskih sil in je služil kot pogon za brusilnico. Steklarina je izdelovala steklene plošče ter vboklo steklo in ga v glavnem izvažala v tujino. Steklarina v Glažuti je prenehala obratovati med letoma 1855 in 1856. Na istem kraju je pozneje, leta 1870, knez Auersperg postavil parno žago.

Za steklarske peči so potrebovali velike količine lesa iz bližnjega gozda. Za spravilo lesa je bilo treba zgraditi gozdne vlake in drugo infrastrukturo, s tem pa so seveda na večjem delu območja močno spremenili prvotno pokrajino. Na celotnem območju ob nekdanjih objektih še danes najdemo odpadno steklo, ki priča o takratni obsežni produkciji.

Lokacija odkritja sulične osti je izredno pomembna, saj gre za eno redkih arheoloških najdb iz tega dela Slovenije. Žal so pri pridobivanju lesa in gradnji spremljajoče infrastrukture za steklarsko in lesno industrijo v drugi polovici 19.

stoletja močno poškodovali morebitne površinske arheološke strukture. Izkop trase daljnovoda je potekal brez spremljajočega nadzora, zato izvor železne sulice na tej stopnji raziskav ostaja nejasen. *Mitja Pergar*

Glažuta, arheološko najdišče, železna sulica (risba M. Lavrinc)

28

EŠD: 15123

Naselje: **Gora pri Komendi**

Občina: Komenda

Ime: **Gora pri Komendi – vas**

Naslov: Gora pri Komendi 5

Področje: E, R

Obdobje: 1818, obnovljena okoli dvajsetih let 20. stoletja

Koželjeva domačija v Gori pri Komendi je bila ovrednotena kot nepremična kulturna dediščina že v okviru priprave Strokovnih podlag za varstvo kulturne dediščine v Občini Komenda leta 2000. Vključena je bila tudi v monografijo Občine Komenda Po poteh kulturne dediščine v Občini Komenda, ki jo je leta 2006 izdala občina. V letu 2012 smo Koželjevo domačijo na zavodu ponovno ovrednotili in vpisali v Register kulturne dediščine. Spomladi 2012 je lastnica domačijo dala v najem Turističnemu društvu Komenda. Predsednik tega društva se je spomladi 2012 oglasil na zavodu, kjer smo se dogovorili o pomenu celovite obnove domačije z ustrežno namembnostjo, kar je ključnega pomena ne le pri obnovi, temveč tudi pri nadaljnjem vključevanju novega življenja vanjo. V okvir domačije spadajo dvorišče, vrhkletna stanovanjska zidana hiša z gospodarskim poslopjem, ki se drži hiše z listnikom in manjšim svinjakom v obliki črke L. Na dvorišču so bili še betonsko gnojšče, poleg njega betonski silos, ob južni zatrejni strani stanovanjskega dela pa manjši zelenjavni vrt – gartlc. Stanovanjska hiša datira v leto 1818. Letnica je nameščena v opečni rozeti na podstrehi v zatrepu južnem delu stavbe. Vrhkletna stanovanjska stavba je zgrajena tako, da izkorišča hribovit teren. Po strokovnih kriterijih bi rekli, da je v breg potisnjena. Kletni prostor je poleg hleva, pod sobo v stanovanjskem delu in je banjasto obokan ter ohranjen.

Pred obnovo smo na podlagi detajlnejšega pregleda in fotodokumentacije stanja izdelali kulturnovarstvene pogoje oziroma navodila za obnovo. Poleti je sodelavka Eva Tršar Andlovic izvedla sondiranje zunanjih sten, da je bilo mogoče določiti ustrezno nianso bodoče barve fasade z belimi okenskimi obrobi in obrobo vrat. Pri sondiranju je bilo šest nanosov različnih barv. Odločili smo se za tretjo plast barvanja v pastelno zeleni barvi.

Posamezne faze obnove so potekale v sodelovanju s koordinatorjem obnove Vidom Koritnikom s sponzorji in konservatorskim nadzorom. Celotno zasnovano domačije smo ohranili. Obnova je po-

tekala z manjšimi posegi, ki so zadevali obnovo strešne kritine in letev na gruštu. Grušt smo v celoti ohranili pa tudi prostore na podstrehi, ki se bodo obnavljali verjetno v drugi fazi, drugo leto. Notranji prostori domačije se delijo v vežo z dvignjeno sobo (spalnico), pod katero je klet, kuhinjo z zidanim štedilnikom in odprtino za nalaganje drv v krušno peč v »hiši«, shrambo s predeljenim prostorom – toaleta in osnovnim bivalnim prostorom – »hišo«. Stene v veži, »hiši« in sobi so bile le zakitane, na novo pobeljene. V veži, sobi in »hiši« so bile stene okrašene z valjci. Pri obnovi so bili uporabljeni enaki vzorci valjčkov; zanje je poskrbel slikopleskar, ki je za barvanje hiše vseskozi skrbel.

Dvojna škatlasta lesena okna na križe so bila le popravljena in ponovno pobarvana. Nekdanje lesene podnice, ki so bile prekrte z linolejem, so preperle, zato so bile odstranjene, na tla pa so namestili ploščice v obliki imitacije lesa zaradi javne namembnosti in lažjega čiščenja. Prvotno črno kuhinjo so že zadnji stanovalci preuredili v belo. Takšna se je tudi le prebelila, staro kredenco iz dvajsetih let 20. stoletja pa so popravili in pobarvali. Ohranili smo tudi lesena vrata z jedkanim steklom. Klopi in mizi v kuhinji in »hiši« se niso ohranile, zato so bile na novo izdelane. V kuhinji je bila nameščena stara mentrga za mesenje testa, ki so jo začasno posodili domačini. V »hiši« je bila pred obnovo postavljena notranja oprema iz spalnice, ki je bila ponovno nameščena v prostor nad kletjo, »hiša« pa je bila zopet preurejena v glavni bivalni prostor z ohranjeno krušno pečjo z novo izdelano klopjo okrog nje. V bohkovem kotu sta bila od notranje opreme ohranjena le leseno razpelo in kipec Marije. Oboje je bilo ob obnovi ponovno nameščeno v kot na novo izdelano polico, miza in klop pa sta novi, ker stare opreme v »hiši« ni bilo.

Hlevski prostor je v pritličju ostal enak, posegi, ki so jih izvedli, so zadevali tlak, barvanje obstoječih sten in cokla, kot je bilo prvotno. Ohranili smo tudi betonske svislji; te se danes uporabljajo za podlago pri izvajanju različnih izobraževalnih delavnic, ki jih vodi TD Komenda, med njimi pa so prikazi različnih kmečkih opravil, razstava jasllic, izdelovanje božičnih venčkov, kolin, butaric in podobno. Prav tako sta ohranjeni lastovičji gnezdi. Leseni del gospodarskega poslopja še čaka na obnovo in ustrezno preureditev, morda v otroški muzej, kot načrtuje TD Komenda. Stavbo svinjakov smo delno predelali v toaletne prostore, ki jih nova namembnost v javnem pomenu zahteva, ohranili pa smo tudi prvotno stranišče na štrbunk. Betonsko gnojšče je bilo očiščeno in prilagojeno za prireditvene dejavnosti,

Gora pri Komendi 5, domačija med obnovo (foto: M. Tercelj Otorepec)

Gora pri Komendi 5, obnovljena domačija pred odprtjem (foto: M. Tercelj Otorepec)

nad njim pa je podaljšana streha za primer slabega vremena na dan prireditve, na primer ekološke tržnice, ki jo turistično društvo v Gori pri Komendi pripravi dvakrat mesečno. Betonski silos še čaka na obnovitvene posege, ki bodo verjetno izvedeni naslednje leto. Prav tako bo treba pravilno opremiti kmečki zelenjavni vrt z ustreznimi zelenjadnicami, zelišči in okrasnimi rastlinami po vzoru hišnih vrtov na Komenskem.

Mojca Tercelj Otorepec

29

EŠD: 3655

Naselje: Gore

Občina: Idrija

Ime: Gore – cerkev sv. Marije Magdalene

Področje: R, UA

Obdobje: 16. stoletje, 1782

V letu 2012 so bile v cerkvi sv. Marije Magdalene na Gorah nad Idrijo odkrite in restavrirane stenske poslikave na oboku prezbiterija, oboku cerkvene ladje ter na slavoločni steni. Posegi so bili izvedeni v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

V osnovi gotška cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah je bila v 18. stoletju barokizirana. Cerkev je sestavljena iz gotskega triosminko zaključenega prezbiterija, ob katerega je bila prizidana zakristija, ter pravokotne cerkvene ladje, ob katero je na zahodu prislonjen zvonik. Slavoločna odprtina je bila ob baročni predelavi povečana, gotška cerkvena ladja na novo obokana.

V letih 2010 in 2011 je bila v okviru župnije izvedena glavnina obnovitvenih del na cerkvi: statična sanacija (vezi, injektiranje), nameščena nova bakrena kritina in urejen strelovod. V tem času je bil iz cerkve odstranjen glavni oltar in nameščena nova oltarna miza, obnovljeni so bili stranski oltarji, tabernakelj ter kip sv. Marije Magdalene. Tlaki so bili izolirani in na novo obloženi, pevski kor je bil predelan, vse stene so bile prebeljene s silikatnimi barvami, neprebeljeni so ostali le figurálni prizori iz leta 1958. V letu 2010 so bile izvedene raziskave in sondaže vseh stenskih površin v cerkvi, ki so pokazale prisotnost baročnih figurálnih poslikav v ladji in na slavoločni steni ter gotška polihromirana rebra v prezbiteriju (Klavdij Zalar, Poročilo o nastali škodi in stanju po potresu 2004 in konservatorsko-restavratorski

projekt, julij 2010). V letu 2012 so bile v okviru popotresne sanacije vse poslikave odkrite in delno restavrirane.

Prezbiterij

Po prvih sondažah v prezbiteriju je bilo ugotovljeno, da je bila prvotna gotška polihromacija reber skrita pod sedmimi plastmi beležev. Vse plasti so bile postopoma in previdno odstranjene s skalpeli, dleti in kladivci. Po tem posegu so se pokazale velike razpoke med rebri, sklepniki in steno, obenem pa tudi stare apnene in cementne plombe, s katerimi so bile »pokitane« poškodbe. Neustrezne plombe so bile odstranjene, razpoke očiščene. Poškodbe v ometu so bile kitane s klasično apneno malto, votla mesta znotraj ometa pa injektirana z apneno injekcijsko maso. Manjkajoči deli reber, sklepnikov in konzol so bili na novo domodelirani. Po kitanju sta bila s poslikanih reber odstranjena prah in umazanija. Sledili sta barvna rekonstrukcija in retuša na delih, kjer se originalna barvna plast ni ohranila. Retuša je bila izvedena v tehniki črtkanja, izbor pigmentov je bil enak prvotnemu (naravna siena, žgana siena, naravna umbra, sajasto črna), za vezivo je bilo uporabljeno apneno mleko.

Slavoločna stena in ladja

Celotna ladja je bila v letu 1958 preslikana, ob obnovi cerkve v letu 2011 pa ponovno prebeljena. Sondiranja v ladji so pokazala prisotnost figurálnih in dekorativnih poslikav po celotnem oboku, prav tako na slavoločni steni. Na slavoločni steni je bil odkrit prizor z naslikano arhitekturo ter osrednjim medaljonom, ki ga držita dva angela. Medaljon nosi latinski napis z letnico: 1782 MAGDALENA PECCATIXEVI VOTIS TIBI FAVET POENI:STIS, kar v okvirnem prevodu pomeni: Magdalena grešnica, to votivno darilo naj bo (Bogu) všečno za odkupljeno kazen. Na oboku ladje je v štirih manjših kartušah upodobljeno življenje Marije Magdalene. Prvi prizor (zadaj levo) prikazuje Marijo Magdaleno kot grešnico, ostali trije prizori pa upodabljajo njeno življenje po spreobrnjenju: Marija Magdalena sreča Jezusa v vrtu Getzemani, Marija Magdalena in druge žene srečajo vstalega Kristusa ob grobu. V večji sredinski retuši je naslikano povečanje Marije Magdalene z atributi – lobanjo in križem. Svetnico nosijo angeli. V štirih trikotnih obočnih poljih pa so bile naslikane podobe svetnikov. Spredaj na levi sv. Jožef z Jezuškom, na desni sv. Anton Padovanski z detetom, zadaj na levi sv. Boštjan, zadnja poslikava na desni pa zaradi uničenosti in prekritosti s sigo ni bila odkrita in restavrirana, zato motivika ni prepoznavna. Vse podobe obkroža naslikan cvetlični venec.

Gore, cerkev sv. Marije Magdalene, obok prezbiterija po opravljenih posegih (foto: A. Kavčič Klančar)

Gore, cerkev sv. Marije Magdalene, poslikave na oboku ladje in slavoločni steni po opravljenih posegih (foto: A. Kavčič Klančar)

Gore, cerkev sv. Marije Magdalene, slavoločna stena po opravljenih posegih (foto: V. Klančar)

Baročna poslikava je bila slikana na suh omet na svež apneni belež (Petra Bešlagić, Poročilo naravnoslovnih preiskav, Gore – cerkev Marije Magdalene, Ljubljana, december 2012). Zaradi te tehnike, ki je manj obstojna kot prava freska, se je barvna plast na nekaterih mestih predhodno odluščila in odpadla, oteženo pa je bilo tudi odkrivanje, saj se je barvna plast bolj oprijela zgornjega kot pa spodnjega – originalnega beleža. Kljub krhkosti in luščenju je bila odkrita figuralna in dekorativna poslikava ohranjena do stopnje, da je omogočala celovito restavriranje in prezentacijo. Po odkrivanju so sledili kitanje manjših razpok in poškodb, odstranjevanje starih prezidav, izdelava novih apnenih plomb ter injektiranje podvotljenih mest v ometu. Vsi postopki so bili izvedeni z gašenim apnom, apnenim mlekom ter kalcitnim in kremenčevim peskom. Sledili sta utrjevanje in čiščenje barvne plasti. Po predhodnih poskusih se je izvedlo utrjevanje z oblogami amonijevega karbonata, ki so bile na steno nanese za 30–40 minut. Po odstranitvi oblog je sledilo večkratno spiranje stene z vodo. Barvna plast je bila utrjena, barvno osvežena, plasti prahu in umazanije so bile dokončno odstranjene. Po konservaciji sta sledili retuša in rekonstrukcija manjkajočih delov

poslikave. Rekonstrukcija je bila izvedena le na delih manjkajočega cvetnega okrasja, ki obrobja poslikavo. Retuša je bila izvedena s pigmenti, sorodnimi originalu, za vezivo je bilo uporabljeno apneno mleko. V letu 2013 bodo konservatorsko-restavratorski posegi v celoti zaključeni. Pri konservatorsko-restavratorskih posegih smo sodelovali Anita Kavčič Klančar, vodja posegov na stenskih poslikavah (ZVKDS, RC, Oddelek za stensko slikarstvo), Andreja Jamšek, Urška Šemrov, Franci Kavčič, Urša Logar, Barbara Košir.
Anita Kavčič Klančar

30

EŠD: 11977

Naselje: Gorenje

Občina: Kočevje

Ime: Gorenje pri Kočevju – arheološko območje

Gorenje

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

V okviru pregleda stanja registriranih arheoloških najdišč na terenu za potrebe novega podrobnega občinskega načrta Občine Kočevje in za potrebe

izdaje kulturnovarstvenih pogojev sem opravil ogled vasi Gorenje pri Kočevju. Lokacija je v arheološki literaturi znana po odkritju prazgodovinske gomile, ki jo je leta 1924 delno raziskal Mantuani (Arheološka najdišča Slovenije 1975, 237) in jo časovno umestil v železno dobo. Gomila danes leži sredi stanovanjskega naselja na parc. št. 93/10 in 93/12, obe k. o. Stara Cerkev. Nedavno so domačini območje gomile očistili ter postavili informativno tablo in klopi. Navkljub intenzivni pozidavi vasi Gorenja na tem območju do zdaj ni bilo znanih nobenih drugih arheoloških najdb ali struktur.

Med letoma 2010 in 2011 je krajevna skupnost Gorenje brez kulturnovarstvenega soglasja zgradila na parc. št. 85, k. o. Stara Cerkev, športno igrišče. V letu 2012 pa so ob igrišču postavili še brunarico, balinišče in manjši paviljon, vse brez ustreznega kulturnovarstvenega soglasja ZVKDS. Tretjega julija 2012 sem opravil ogled lokacije uničenja in fotografsko dokumentiral stanje na terenu. Ob ogledu terena sem v profilih gradbene jame za igrišče in balinišče odkril odlomke prazgodovinske lončenine. Na podlagi tega sklepam, da je na vrhu vzpetine sočasna prazgodovinska naselbina, ki pa je bila v preteklosti po pripovedovanju domačinov močno poškodovana. Kmetijska zadruha je namreč del pobočja strojno poravnala, da je pridobila potrebna kmetijska zemljišča, del območja pa danes prekriva gozd, kjer so za potrebe odvoza lesa narejene gozdne vlake.

Občina Kočevje se je v letu 2013 lotila sanacije nastale situacije, zato smo predpisali predhodne raziskave na preostalem delu območja, da bi ugotovili stanje in ohranjenost arheološkega najdišča v neposredni bližini nelegalno zgrajenih objektov. Zbrani podatki po opravljenih predpisanih raziskavah bodo, upajmo, omogočili boljše vrednotenje do zdaj zelo slabo raziskane prazgodovinske naselbine.

Mitja Pergar

31

EŠD: 6697

Naselje: **Gornja Radgona**

Občina: Gornja Radgona

Ime: **Gornja Radgona – hiša Jurkovičeva ulica 25**

Področje: UA

Obdobje: 16.–19. stoletje

Jurkovičeva ulica 25 stoji pod grajskim gričem v najstarejšem delu Gornje Radgone, t. i. Gornjem Grislu. To je predel varovanega območja starega mestnega jedra Gornje Radgone pod nekdanjim

grajskim obzidjem, ki ga varujemo z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju Občine Gornja Radgona (Uradne objave občinskih skupščin Pomurja, št. 2/91). Do leta 1919 so bili grajski grič ter Maistrova, Jurkovičeva in Kerenčičeva ulica predmestje avstrijske Radgone. V najstarejši fazi razvoja mestnega jedra so bili grajski grič z gradom, sredi 16. stoletja porušena cerkev sv. Ruperta tik pod gradom ter Jurkovičeva in Kerenčičeva ulica najstarejši del Radgone.

Franciscejski kataster iz leta 1824 kaže obstoječo tlorisno zasnovo Jurkovičeve ulice 25 z dvoriščnim traktom. Sicer pa sama zasnova dela oboka, pritličja in fasade zgradbe dokazuje gradbeno dejavnost 17. stoletja.

Tipična enonadstropna meščanska zgradba z gospodarsko kletjo v dvoriščnem traktu ima tloris v obliki črke L. Sprva sta hiša ob ulici in del današnjega dvoriščnega objekta stala ločeno. V poznem 17. stoletju so bivalni objekt ob ulici povezali z gospodarskim dvoriščnim objektom in ga v nadstropju oblikovno poenotili z nadstropjem uličnega dela stavbe. V 19. stoletju so na dvoriščni strani glavnega objekta dozidali pokrito stopnišče, domnevno okoli leta 1900 na novo podaljšali streho nad dvoriščnim poslopjem ter izdelali večja okna in vhod, dostopen z ganka. Prav tako so z izdelavo novih vratnih odprtih preoblikovali pritličje ulične fasade. V drugi polovici 20. stoletja so dvoriščno fasado glavnega objekta še dodatno degradirali z dozidavo neprimerne kuhinjskega prizidka v prvem nadstropju.

Predelana glavna fasada pritličja je bila pred obnovo v popolnem nasprotju s tremi kamnoseško izdelanimi okenski okvirji v nadstropju, ki so ohranili podobo gradbene dejavnosti 17. stoletja. Polkrožno zaključen poznobaročni portal s temenjkom in prstanoma v sredinski osi, ki je bil pred obnovo v prvi osi fasade, je iz poznobaročnega obdobja po letu 1800. Na skrajnem levem delu je bil pod streho napušča še opazen poznobaročni konkavni podstrešni venec.

V pritličje dvoriščnega trakta, ki je nekdanj verjetno služilo kot vinska klet, vstopamo skoraj sedemdeset centimetrov nižje kot v prostore ob ulici. Oboki gospodarske kleti so iz treh različnih gradbenih faz, najstarejši je renesančni banjasti obok s sosvodnicami na skrajnem zahodnem delu, ki je nekoč nedvomno stal kot samostojen gospodarski objekt, kasneje pa so ga povezali z objektom ob ulici. Oboka dveh prostorov ob cesti sta z začetka 19. stoletja. Prostor kasneje poenotene gospodarske kleti so domnevno v poznem 17. stoletju povezali še s tlakom iz mačjih glav. Opečne oboke

različnih gradbenih faz gospodarskega pritličja nosijo štirje opečni slopi. V pritličju dvorišča je ujmo predelav preživel renesančni kamnit okenski okvir, po vzoru katerega smo izdelali ostale kamnoseške okenske odprte pritličja.

Raziskave in izdelava dokumentacije

Zelo pomembne za izdelavo natančnega konservatorskega programa in projektne dokumentacije so bile predhodne konservatorske raziskave celotne notranjosti in fasade v letih 2009 in 2010, ki jih je po natančnih navodilih odgovorne konservatorke izvajalo Gradbeno podjetje Pintarič iz Gornje Radgone.

Po odstranitvi ometov na glavni fasadi smo tik nad kamnoseško izdelanimi okni nadstropja odkrili renesančno sgrafitno dekoracijo. Pas poslikave med podstrešnim vencem in okensko karniso kaže bajeslovna bitja z rilcem med dekorativno renesančno dekoracijo, ki se ponavlja in vključuje še vegetabilno dekoracijo v obliki srčka. Dekoracijo v širini okoli 60 centimetrov zaključujeta na zgornji in spodnji strani dve tanki liniji z vmesnimi dekorativnimi točkami. V notranjosti so sondiranja sten dokazala, da dvoriščni trakt v pritličju in nadstropju ni imel vmesnih sten. V nadstropju z ravnimi stropi smo po odstranitvi trstike in ometov odkrili, da so imeli vsi prostori še dobro ohranjene tramovne stropje. Edini obokani prostor nadstropja je bil majhen prostor z banjastim obokom in plitkima nišama ob vzhodni in zahodni steni. V dvoriščnih stenah nadstropja smo odkrili nekdanje renesančne okenske niše, fragment takšne renesančne niše pa tudi še v edinem neobokanem prostoru pritličja.

Na podlagi vseh raziskav in novih dognanj smo izdelali novelacijo konservatorskega programa v tekstu, grafiki in arhitekturnih detajlih. Grafični del konservatorskega programa, vključno z detajli, je po navodilih odgovorne konservatorke izrisal konservator Gorazd Gerlič, u. d. i. g. Osnovno vodilo pri obnovi stavbe je bilo ohraniti renesančno in poznobaročno gradbeno fazo ter vzpostaviti baročni tloris obokanih prostorov pritličja in renesančni tloris nadstropja, vključno z renesančnimi okenskimi nišami in tramovnimi stropi. Skladno z osnovnim načelom konservatorskega programa obnove smo predvideli odstranitev vseh nekvalitetnih predelav, ki so bile izvedene v času od srede 19. stoletja. Izdelali smo arhitekturne detajle stavbnega pohištva, kamnoseških vratnih in okenskih odprtih ter kovaških izdelkov, ki so bili poleg izrisov novih tlorisov in fasad sestavni del konservatorskega programa obnove.

Projektna dokumentacija (PGD in PZI), ki jo je izdelala Aleksandra Penca, u. d. i. a., je ob dos-

lednem upoštevanju izhodišč konservatorskega programa v stavbo in dvoriščni prostor umestila izrabo, kot jo je zahteval lastnik Radgonske gorice, d. d. Ta je z obnovo stavbe Jurkovičeva ulica 25 želez razširiti turistično ponudbo že obstoječe Vinske kleti pod slapom s trgovsko in poslovno dejavnostjo za predstavitev in prodajo svojih izdelkov. V ta namen se je pritličje nekdanjega gospodarskega dela uredilo v prodajalno vin in penečih se vin s prostorom za degustacijo, hodnik pa je ta del povezal z energetskim prostorom, prodajalno, dvigalom in sanitarijami ter omogočil dostop na dvorišče. Prenovljen je bil tudi izredno kvaliteten obsežen dvoriščni prostor, ki vodi direktno v Vinsko klet pod slapom. V nadstropju je projekt predvidel veliko degustacijsko dvorano, klubsko sobo, prostor za pripravo vin, povezovalni hodnik ter predprostor za sanitarije in pisarno. V pritličju in nadstropju smo v največji možni meri ohranili primarno tlorisno zasnovo, saj nam je uspelo dvigalo in prostor za energetiko umestiti v najbolj degradiran del pritličja in ga povezati s hodnikom nadstropja. V nadstropju smo najmanjši prostor s tramovnim stropom žrtvovali za sanitarije in pisarne, nekdanji enoten prostor pa smo prezentirali z nadgrajenimi steklenimi stenami, ki omogočijo pogled na enoten tramovni strop.

Obnova

Obnova, ki jo je izvajalo gradbeno podjetje Remont, d. d., iz Celja, se je pričela novembra 2011 z odstranitvijo vseh sekundarnih prizidkov na dvoriščni strani in končala septembra 2012 z ureditvijo zaprtega dvorišča. Na dvoriščni strani uličnega objekta smo odstranili zidano stopnišče iz 19. stoletja in nadstropni izstopajoči prizidek iz 20. stoletja, na nadzidanem gospodarskem delu pa gank in pripadajoči napušč strehe. Preoblikovali smo naklon strehe in na osnovi še ohranjenega konkavnega podstrešnega venca prezentirali stavbo po zadnji baročni predelavi. Na podlagi raziskav in sondiranja smo preoblikovali fasado ob ulici ter premestili poznobaročni portal iz sekundarne prve osi v primarno sredinsko os. Vhod skozi poznobaročni portal smo povezali s poznobaročno vežo, ki vodi v pritlične prostore in naprej na zaprt dvorišče, kjer je pod grajskim gričem vhod v Vinsko klet pod slapom. Pritlični del ulične fasade je bil zaradi več nekvalitetnih posegov iz 19. in 20. stoletja predrt z naknadnimi okenskimi in vratnimi odprtinami. Te sekundarne odprtine smo pozidali in na osnovi odkritega detajla okenske niše pritličja in še ohranjenega kamnoseško izdelanega renesančnega okna na dvoriščni fasadi gospodarskega dela stavbe rekonstruirali dve kamnoseško izdelani renesančni okenski odprtini s

Gornja Radgona, hiša Jurkovičeva ulica 25, pogled na dvoriščno fasado pred obnovo (foto: N. Sulič Urek, 2008)

Gornja Radgona, hiša Jurkovičeva ulica 25, gospodarska klet po arheoloških raziskavah spomladi 2012 (foto: N. Sulič Urek)

Gornja Radgona, hiša Jurkovičeva ulica 25, renesančna sgrafito poslikava na glavni fasadi (foto: N. Sulič Urek, 2010)

Gornja Radgona, hiša Jurkovičeva ulica 25, pogled na dvoriščno fasado po obnovo (foto: N. Sulič Urek, september 2012)

kovanimi mrežami. V nadstropju z gankom nad gospodarsko kletjo so bili pred obnovo v dvoriščnem delu nadstropja dve veliki okni in vhod. Sekundarni vhod smo pozidali, odstranili gank, po vsej dvoriščni fasadi pa na osnovi pozidanih renesančnih niš vzpostavili primarne renesančne okenske niše s kamnoseško izdelanimi okenskimi okvirji. Ti se od tistih na glavni fasadi razlikujejo po tem, da so brez karnis. V drugi osi nadstropja glavnega trakta pa smo namesto okna vzpostavili vhod za potrebe dostopa v nadstropje.

V gospodarskem traktu pritličja smo že med pripravljalnimi raziskovalnimi deli v letih 2009 in 2010, ki jih je izvedlo Gradbeništvo Milan Pintarič iz Spodnje Ščavnice, odstranili vse sekundarne stene in omete ter vzpostavili poenoten prostor nekdanje gospodarske kleti, ki smo jo prezentirali brez ometov. Arheološke raziskave, ki so bile opravljene spomladi 2012 in jih je vodil Arhos, d. o. o., iz Brežic, nadzoroval pa Andrej Magdič, so potrdile tlak iz mačjih glav po vsem prostoru dvoriščnega trakta, tudi v prostoru ob ulici, v vhodni veži in na dvorišču, ter skoraj 70 centimetrov nižjo pohodno površino gospodarske kleti, ki se je spuščala proti vzhodu. Mešano kamnito opečno zidavo obokov, sten in slopov je mojstrsko saniralo gradbeno podjetje Kralj od Svete Trojice. Skozi poznobaročni kamniti portal, ki je bil po prvotnem vzoru postavljen v centralno os, smo vzpostavili glavni vhod, hodnik pa po originalnem vzoru tlakovali z mačjimi glavami.

V nadstropju smo vzpostavili velike prostore nekdanje poznorenesančne gradbene faze s poznorenesančnimi okenskimi nišami in restavrirali renesančne lesene tramovne stropce. V hodniku smo prezentirali renesančni kamniti portal iz zgodnejše renesančne faze, za katerega pa domnevamo, da je v sekundarni poziciji, ter sestavljeno dimnično kamnoseško izdelano odprtino. Vsi apneni ometi so bili po primarnem vzoru zaglajeni, injiciranja pa izvedena z apnenimi materiali z dodatkom vulkanskega prahu. Restavratorska dela je nadzirala višja konservatorka-restavratorka Vlasta Čobal, akad. slik., restavriranje in rekonstrukcijo sgrafito dekoracije na fasadi je izvedla Anja Urbanc, restavriranje kamna pa Petra Rems.

Vse stavbno pohištvo je bilo izdelano iz slavonskega hrasta po vzoru renesančnega stavbnega pohištva s kovanim okovjem in okni s križem, vrati na ribjo kost v pritličju ter polnili v nadstropju. Kovano okovje v pritličju je bilo zaščiteno s kovaško antracitno barvo, v nadstropju pa po vzoru piana nobile kositrano. Za zaščito lesa smo uporabili naravna olja in

olja z voskom v zadnjem premazu. Renesančni leseni podi iz svetlega lesa s hrastovimi obrobo so bili položeni brez stenskih obrob ter primerno oljeni in voskani. V pritličju smo na izrecno zahtevo investitorja prodajni prostor, z izjemo degustacijskega dela, tlakovali z ročno izdelanimi tlakovci. Investitor ni želel upoštevati spomeniškovarstvenega pogoja za tlakovanje celotnega prodajnega prostora z mačjimi glavami, kar je okrnilo avtentičnost obnove in videz vsega prodajnega prostora.

Dvoriščni prostor Jurkovičeve ulice 25 smo poenotili s prostorom pred Vinsko kletjo pod slapom. Odstranili smo motečo ograjo in za tlakovanje ploščadi pred Vinsko kletjo pod slapom ter poti do tja uporabili pravokotne plošče iz peščenjaka debeline 8 cm v treh različnih dolžinah in poenoteni širini. Ostalo dvoriščno površino smo zatravili, mejo med Jurkovičovo ulico 25 in Jurkovičovo ulico 23 pa zamejili s panoji investitorja Radgonska klet.

Neva Sulič Urek

32

EŠD: 3683

Naselje: Hrušica

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Hrušica pri Ilirski Bistrici – cerkev sv. Krizogona

Področje: UA

Obdobje: pozni srednji vek, 17. stoletje

Cerkev sv. Krizogona v Hrušici je v osnovi še gotška cerkev, ki pa je bila v 17. stoletju radikalno predelana. Sestavljajo jo tristrano zaključen prezbitelij, pravokotna ladja z bočno kapelo ob severni steni ter zvonik pred zahodno fasado. Cerkev ima bogato baročno opremo.

V maju 2012 je bil obnovljen zvonik. Ta je bil v treh nivojih povezan s horizontalnimi vezmi. Zid je bil prevrtan, nameščene so bile kovinske palice, ki so bile pritjene na podometne natezne kovinske plošče. Nad vsemi zidnimi vencami so bile nameščene nove obrobe iz mat prokrom pločevine. Dotrajan omet je bil odstranjen in izveden nov z grobo in fino zaribano malto na apnenem obrizgu. Dela je izvedlo Gradbeništvo Perčič Miha, s. p., Sežana.

Minka Osojnik

33

EŠD: 3690

Naselje: Idrija

Občina: Idrija

Ime: Idrija – cerkev sv. Antona s Kalvarijo

Naslov: Pot sv. Antona 1

Področje: R

Obdobje: 1837

Konservatorsko-restavratorski poseg na glavnem oltarju sv. Antona Padovanskega

V juniju 2012 smo na Oddelku za les Restavratorskega centra ZVKDS pričeli restavratorski poseg na glavnem oltarju sv. Antona Padovanskega. Cerkev je iz prve polovice 17. stoletja, leta 1881 je bila močno predelana. Prvotna oprema se žal ni ohranila.

Glavni oltar z letnico 1837 izhaja iz delavnice podobarja Luke Čeferina, ki je živel in delal v Idriji. Oltar je širok približno pet, visok pa osem metrov. Oblikovan je preprosto, minimalistično. Poudarjena je arhitekturna členitev. Okrasja je malo. V glavni niši je med zlatimi oblaki in angeli postavljen kip sv. Antona Padovanskega, tudi zaščitnika rudarjev. Levo in desno stojita v plitvih nišah med paroma masivnih stebrov sv. Frančišek Asiški in neznan svetnik. Nad bogato profilirano preklado so štirje manjši kipi. V atiki je slika Sv. trojice. Tudi slika, ki danes visi na severni steni prezbiterja ob prižnici, je bila nekoč del oltarja. Ob prazničnih dneh je prekrivala glavno nišo, ob delovnih dneh pa so jo s pomočjo mehanizma spustili do tal.

Stanje oltarja pred posegom je bilo razmeroma stabilno in delovanje lesnih škodljivcev ni ogrozilo trdnosti konstrukcije. V slabšem stanju so bili kipi, ki so izdelani iz mehke lipovine. Najbolj poškodovane so bile tanke pozlačene letvice, za katere se je izkazalo, da so jih dodali ob predelavi. Te so se, predvsem v spodnjem delu, dobesedno sesuval v prah.

Slabše je bilo stanje z estetskega vidika. Marmorino, ki je bil uveden v črni in beli barvi s sivimi prehodi, je kar preglašil kiparski okras in usklajeno arhitekturno členitev. Vse površine je prekrival tudi lak različnih debelin, v spodnjem delu in na stebrih je močno porumenel. Prvotno pozlačene površine so bile, lokalno ali v celoti, prekrite z debelim slojem bronze, ki je zaradi oksidacije povsem pozelenela.

Na podlagi sondiranja smo ugotovili, da je bil oltar v celoti preslikan. V spodnjem delu, ki je bil zaradi delovanja talne vlage bolj poškodovan, so poleg tega nanegli še debel sloj kredne podloge. Dru-

gače so zasnovali marmorirana polja in jih obrobili s tankimi pozlačenimi letvicami polkrožnega profila. Med posegom smo ugotovili, da so oltar v zgornjem delu tudi povišali za 60 centimetrov. Pod preslikavo je bila dobro ohranjena prvotna poslikava.

Dele oltarja, ki smo jih lahko odstranili, kipe in okrasje, smo restavrirali v prostorih Restavratorskega centra. Arhitekture oltarja zaradi velikosti in trdnosti konstrukcije nismo razdirali, restavrirali smo jo kar tam.

Odstranjevanje preslikav je bilo zahtevno in zamudno, saj so bile vse plasti izvedene v oljni tehniki, brez vmesnega sloja laka, in jih je bilo zato težko ločiti. Pomagali smo si z močnimi toplimi, natančno odmerjenim časom delovanja in ostrimi skalpeli. S pomočjo toplil smo odstranili tudi bronzo s pozlačenih površin in rdečo oljno barvo, ki je prekrivala prvotno modro lazuro na srebrenih zavesah.

Poškodovan les in krhke prvotne poslikave smo utrdili z disperzijami akrilnih smol. Poškodbe nosilca, razpoke in izletne luknjice insektov smo zapolnili z lesnim kitom na osnovi epoksidnih smol in z lesnimi vstavki. Dopolnili smo manjkajočo kredno podlogo do nivoja originala.

Drobne poškodbe na sicer dobro ohranjeni prvotni poslikavi smo skrbno retuširali. Na delu nad nišo, ki je bil dodan ob prenovi, in na oltarni menzi, kjer smo odkrili le fragmente originala, smo poslikavo rekonstruirali in tako smiselno povezali s celoto. Barve smo pripravljali sproti iz barvnih pigmentov in akrilnega veziva. Prvotno pozlato smo ohranili. Dopolnili smo jo le na mestih, kjer je bila obrabljen in poškodovan. Prav tako smo ohranili prvotno posrebitev na zavesah. Nanesli smo novo lazuro, ki smo jo barvno izenačili s prvotno. Vse poslikane površine smo premazali z zaščitnim lakom.

Hrbtno stran oltarja smo izdatno preprijili z insekticidom. Kipe in okrasje smo pred posegom zaplinili z metodo anoksi.

Oltar je po posegu trden, videti je sveže in skladno. Poslikava v nežnejših barvnih tonih postavlja v ospredje kiparske upodobitve, a jih ne preglaši. S posegom smo se približali prvotnemu videzu oltarja in upočasnili propadanje. Uporabili smo materiale, ki so v primerjavi s klasičnimi bolj odporni proti škodljivim vplivom okolja.

Problem lesnih škodljivcev v cerkvi ostaja, saj so ti prisotni v vseh lesenih elementih – štirih stranskih oltarjih, prižnici, klopeh, orglah in korni ograji –, ki še niso restavrirani.

Odgovorna konservatorka je bila Minka Osojnik, ZVKDS, OE Nova Gorica, vodja projekta je bila

Idrija, cerkev sv. Antona s Kalvarijo, glavni oltar pred posegom (foto: Nuška Dolenc Kambič)

Idrija, cerkev sv. Antona s Kalvarijo, glavni oltar po končanem konservatorsko-restavratskem posegu (foto: Minka Osojnik)

Nuška Dolenc Kambič, vodja del na lokaciji je bila Nuša Saje, sodelavka v okviru Restavratorskega centra je bila Saša Dolinšek, zunanji sodelavci pa so bili Nadja Podboj, Tina Vrenko, Matic Nosan, Suzana Paškulin, Barbara Dolinšek in Nina Kamnikar.

Nuša Saje

34

EŠD: 182

Naselje: Idrinja

Občina: Idrinja

Ime: Idrinja – mestno jedro

Naslov: Mestni trg 12

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Dv nadstropni poslovno-stanovanjski objekt Mestni trg 12 stoji v mestnem jedru Idrije in s severovzhodnim pročeljem omejuje Mestni trg.

Leta 2010 so lastniki na objektu zamenjali vsa lesena okna z novimi plastičnimi in v vežo vgradili novo, kvalitetno izdelano masivno leseno stopnišče. Leta 2011/12 so na območno enoto priglasi investicijska vzdrževalna dela za zamenjavo dotrajane opečnate kritine z novo – zarezniki, obnovo frčade in pozidavo dveh novih dimnikov, saj so si obetali sredstva iz naslova Kulturni tolar. Zaradi fasadne dekoracije na obeh stranskih fasadah in glavnem pročelju objekta je bilo mogoče toplotno izolacijo izvesti le na zadnjem pročelju, kjer te dekoracije ni bilo. Ponekod okrušena dekoracija je bila sanirana, prav tako fasadni omet. Vse štiri fasade objekta so bile preslikane po zavodski barvni študiji. Dela je kvalitetno in natančno opravilo podjetje Debeljak Peter, s. p., iz Železnikov.

Za obnovo objekta je Občina Idrinja lastnikom objekta podelila priznanje v okviru vseslovenske akcije Moja dežela – lepa in gostoljubna.

Andrejka Ščukovt

Idrija, objekt Mestni trg 12 pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2012)

Idrija, objekt Mestni trg 12 po obnovi strehe in fasad (foto: A. Ščukovt, 2012)

35

EŠD: 25656

Naselje: Jelovec pri Makolah

Občina: Makole

Ime: Jelovec pri Makolah – hiša Jelovec pri Makolah 58

Naslov: Jelovec pri Makolah 58

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Leta 2012 se je nadaljevala obnova hiše, ki poteka že nekaj let, tokrat v okviru projekta Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja. Hiša, ki je bila razglašena za kulturnozgodovinski spomenik, stoji v pobočju razloženega naselja v zahodnih Halozah, južno od Makol. Stavba je v kletnem delu grajena iz kamna, pritličje je leseno in ometano. Fasada ima šivane robove, okenske obrobe in podstrešni venec. Na zatrejni fasadi so trije profilirani maltasti okvirji, namenjeni poslikavi. Hiša je krita z opečno, dvokapno, čopasto streho. Razporeditev notranjščine je tradicionalna: veža

in kuhinja z ognjiščem v srednji osi ter prostori, ki se nizajo levo in desno. V skrajnem levem delu hiše, kjer je bilo nekdanje stanovanje viničarja, je lastnik uredil večji prostor. Na mestu stare, že precej poškodovane krušne peči je postavil novo, ognjišče pa je obnovil. Velika, nekoč vinska klet je obokana. Vanjo vodi kamnit portal s temenskim sklepnikom. Stavba je nekoč služila vinogradniškokletarskemu namenu. Po ustnem izročilu naj bi šlo za grajsko pristavo.

Lastnik stavbo že vrsto let sistematično obnavlja. Po konservatorskih smernicah in konservatorskem nadzoru je leta 2004 obnovil streho, saniral strešno konstrukcijo in streho prekril z bobrovcem. V letih od 2005 do 2010 je prenovil notranjščino hiše. Dela so obsegala obnovo ostenja, podov, stavbnega pohištva in opreme. V bivalnem prostoru, »hiši«, je bila pod odstranjenimi sekundarnimi beleži najdena dokaj dobro ohranjena dekorativna stenska in stropna poslikava. Na mestu nekdanje porušene krušne peči je postavljena nova, v kuhinji je obnovljeno kurišče. Obnovljeni so vsa stara vrata

Jelovec pri Makolah 59, hiša pred obnovo (foto: J. Skalicky, 2003)

z okovjem in kljukami ter lesen tramovni strop. Večji prostor na skrajnem levem delu hiše je urejen za potrebe turizma, podstrešje pa je prenovljeno za stanovanjske namene.

S pomočjo subvencij na podlagi javnega razpisa Ministrstva za kmetijstvo iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja je lastnik obnovitvena dela v letu 2012 nadaljeval z obnovo fasade, kamnitega kletnega portala ter

oken. Pri obnovi fasade je bilo treba odstraniti zaradi vlage poškodovane omete in neustrezne cementne omete, s katerimi so v preteklosti nadomeščali dotrajane stare. Vsi dotrajani in neustrezni novejši ometi so zdaj nadomeščeni z novimi apnenimi, rekonstruirana je fasadna profilacija, fasade pa so pobarvane v tonih, določenih na podlagi sondažnih raziskav. Pri sondiranju fasad so bile pod barvnimi plastmi najdene primarne barve: pri-

Jelovec pri Makolah 59, obnovljena hiša (foto: J. Skalicky, 2003)

tličje stavbe je bilo svetlo peščeno, kletni del stavbe je bil svetlo siv, profilacija pa bela. Dotrajana stara okna in novejša, neustrezna okna so zdaj zamenjana z novimi, narejenimi po vzoru starih. Okna so opremljena z novimi lesenimi dvokrilnimi polkni, ki so kopija starih, dotrajanih. Kamnit kletni portal s temenskim sklepnikom je saniran in utrjen z zaščitnim premazom. Po odbitju nevezanih delov in očiščenju površine ter premazu s stabilizator-

jem je bila izvedena groba izravnava s polnilno malto, mešano s stabilizatorjem. Po končani grobi osnovni izravnavi je bila izvedena še fina obdelava portala.

Uspešno izvedena obnovitvena dela so bila opravljena v skladu s konservatorskimi izhodišči ter pod strokovnim vodstvom odgovorne konservatorke.

Jelka Skalicky

36

EŠD: 11449

Naselje: Jezero

Občina: Brezovica

Ime: Jezero – arheološko najdišče Sv. Lovrenc

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje, bronasta doba, bakrena doba

Arheološke plasti, najdbe in strukture, odkrite na območju predvidene gradnje stanovanjske hiše Posavčič, izpričujejo uporabo prostora v arheoloških obdobjih prazgodovine, redke najdbe pa kažejo, da so bili ljudje na tem območju (oziroma v širši okolici) dejavni še v obdobju antike in srednjega veka.

V jeseni 2012 smo ponovno raziskovali območje znotraj arheološkega najdišča Sv. Lovrenc (EŠD

11449). Na podlagi predhodnih terenskih pregledov in rezultatov obsežnih izkopavanj na sosednji parc. št. 287/7 smo na površini 290 m² izvedli enotedenska arheološka izkopavanja. Arheološke raziskave so potekale pod vodstvom Alje Žorž, ZVKDS, CPA, s sodelovanjem strokovne ekipe. S predhodnim arheološkim pregledom v letu 2011 smo odkrili odlomke antične in novoveške lončenine, v profilu sonde pa smo prepoznali stojko.

Zemljišče leži ob vznožju osamelca Sv. Lovrenc, v vasi Jezero. Terasasti del je od močvirnatga območja Ljubljanskega barja dvignjen približno tri metre. Izjemno rodovitno območje je že v obdobju mlajše kamene dobe ponujalo velike možnosti za naselitev. Prišleki so to s pridom izkoristili, kar smo dokazali z izjemno bogatimi odkritji v letih 2010 in 2011. Znotraj manjše kraške vrtače

Jezero, arheološko najdišče Sv. Lovrenc, puščična konica s pecljem – bakrena doba (foto: A. Žorž)

na sosednji parc. št. 287/7 smo odkrili bogate arheološke ostaline, ki spadajo vsaj v 5., 3. in 2. tisočletje pr. n. š. Zemljišče je bilo sicer v nedavni preteklosti v uporabi kot travnik.

Osnovno stratigrafsko sekvenco smo razdelili na tri faze. Arheološko sterilne geološke plasti (faza I) predstavljajo apnenčasto dolomitizirani skladi. To območje se umešča na skrajni rob kraškega prostora. Apnenci oblikujejo bolj kot ne ravno površino s posameznimi naravnimi poglobitvami. Kraške globeli so zapolnili eolski nanosi in usedline, ki se pričnejo pojavljati že na globini 19 cm. Na delih, kjer poglobitev v skali ni, travnata ruša prekriva le tanke plasti modernega nastanka, zemljino premešane ornice in koluvija (SE 002, 004). Te plasti smo umestili v fazo III.

Vmesna faza (II) spada v obdobje prazgodovine. Zaradi naravnih procesov (koluvialnih) in poljedelskih dejavnosti, ki so na tem mestu potekale v kasnejših obdobjih, predvsem v antiki in novem veku, so bile najstarejše kulturne plasti premešane, jame pa najverjetneje uničene oziroma jih ni bilo mogoče prepoznati. V posamičnih večjih poglobitvah v skali, ki jih vplivi modernih poljedelskih posegov niso dosegli, smo odkrili zaplate plasti nekdanjih tal (SE 006) in številne arheološke najdbe. Med najdbe smo uvrstili odlomke lončenih posod, izdelke iz kremenca, žrmlje in bruse, zoglenela semena ter redke živalske kostne ostanke. Izstopajo predvsem delno ohranjene keramične uteži za statve. Glede na ogromno količino hišnega lepa, ki presega število odlomkov lončenine in drugih izrazito naselbinskih najdb, sklepamo, da gre za notranjost manjšega bivalnega objekta ali pa večjo vsakdanjo delovno površino. V odlomkih lepa smo lahko prepoznali odtise trstičja. Tipološko smo lahko opredelili le edino puščično konico iz roženca s pecljem. Podobne smo odkrili na najdišču Spodnje Škovec pri Dolu pri Ljubljani. Glede na rezultate strokovne analize naj bi bile v uporabi za lov na manjše sesalce in ptiče.

V nekdanja tla je bila vkopana večja jama. Morda za namene odlaganja odpadkov ali za shranjevanje. V jami smo odkrili številne odlomke prazgodovinske slabo ohranjene lončenine, več kosov ožganega hišnega lepa, odbitke in orodja iz roženca, redke živalske kosti, obdelane kose peščenjaka, vsaj 20 odstotkov oglja ter posamezne najdbe semenk (kot v SE 006).

Zaradi pomanjkanja tipoloških značilnosti najdb lončenine in kamnitega materiala lahko te ostaline umestimo le širše, v obdobje prazgodovine, na podlagi najdene puščične konice in strukture keramike pa morda lahko domnevamo, da gre za

ostaline iz obdobja bakrene dobe ali prehoda iz bakrene v bronasto dobo. Več nam bodo povedali rezultati raziskav s C14.

Med vsemi 3800 najdbami nedvomno prevladujejo keramične in prazgodovinske najdbe. Največ predmetov smo odkrili v kulturni prazgodovinski plasti, jami ter stari ornici. Zaradi modernih posegov so bile najdbe le delno ohranjene, prazgodovinske pa zaradi stika z ognjem tudi poročne. Kos žindre ter ožgane semenke bomo poslali na nadaljnje analize.

Na podlagi večje količine oglja ter ožganega lepa, odkritega v tej jami in v njeni okolici, sklepamo, da je bila hiša požgana. Glede na pomanjkanje kamnitih najdb ter prevladujoče odpadke, nastale pri izdelavi orodij (odbitki), in tudi glede na pomanjkanje drugih naselbinskih najdb na celotnem območju ter glede na dejstvo, da smo naleteli le na neokrašene odlomke lončenine, od tega na dve ustji, in da nismo našli nobenega dna posode, lahko domnevamo, da so pomembnejše predmete naseljenci pred požarom odnesli s seboj.

Kot kažejo lanskoletne raziskave, so si tamkajšnji starodavni prebivalci na prepereli skalnati podlagi približno v 3. tisočletju pr. n. š. postavili vsaj eno hišo. Predvidevamo, da so se te ostaline širile tudi zunaj večje poglobitve in da so bile jame za kole vsekane tudi v samo apnenčasto skalo (kot v primeru sledov naselbine v vrtači na sosednji parceli), vendar so bile njihove sledi zaradi modernih poljedelskih posegov zabrisane. Rezultati se dopolnjujejo z ostalinami iz bakrene dobe, ki smo jih odkrili na območju kraške vrtače. Najdba serpentinaste sekire, odlomki lončenine, večja količina hišnega lepa, večja jama, zapolnjena z lončenino, domnevna obredna jama, stojke in jame za kole ter sledovi kurjenja skupaj z nekdanjo hodno površino verjetno predstavljajo severovzhodni in jugovzhodni rob naselitve. Absolutne datacije so pokazale, da prav tako spadajo v bakreno dobo.

Z raziskavami v letu 2012 smo ponovno prišli do zanimivih rezultatov, s katerimi smo dopolnili dosedanje razlage življenja prazgodovinskih Jezercev. Pomen odkritih arheoloških ostalin na najdišču Sv. Lovrenc smo v letih 2010–2013 predstavili tudi širši javnosti. Večkrat namreč pozabljamo, da je popularizacija arheološke dediščine ena naših glavnih nalog. Dediščina dobi svojo neprecenljivo vrednost, ko jo v njej prepoznamo. S pomočjo spoznavanja zgodovine v ljudeh vzбудimo občutek pripadnosti, poznavanje načina življenja v preteklosti pa vpliva tudi na našo prihodnost.

Alja Žorž

37

EŠD: /

Naselje: **Jordankal**Občina: **Mirna Peč**Ime: **Jordankal – prazgodovinska gomila**Naslov: **gozd Štirice**Področje: **A**Obdobje: **starejša železna doba**

Pri terenskem ogledu območja severno od ceste Mirna Peč–Dobrníč smo v gozdu Štirice vzhodno od Jordankala, na parc. št. 2074, k. o. Globodol, našli ovalno gomilo velikosti 16 x 14 m in višine 2,5 m. Gomila leži na križišču ceste Mirna Peč–Dobrníč, ki poteka v smeri vzhod–zahod, in ceste, ki jo ta pravokotno seka ter vodi z Globodolskega polja proti Vrhpeči. Obe poti povezujeta prazgodovinske višinske utrjene centre na tem osrednjem dolenskem območju.

Borut Križ

Jordankal, prazgodovinska gomila v gozdu Štirice (foto: B. Križ)

38

EŠD: 23923

Naselje: **Kačiče**Občina: **Divača**Ime: **Kačiče – domačija Kačiče – Pared 13**Naslov: **Kačiče 13, parc. št. 90317, k. o. Dane**Področje: **E**Obdobje: **19.–20. stoletje**

Na skrajnem južnem robu vasi Kačiče, postavljene na prehodu med kraškimi in brkinskimi svetom, stoji domačija Belajevih. Domačija nekdanjega kmeta v vasi, ki se je ukvarjal s sadjarstvom in

krčmarstvom, obsega hišo z datacijo 1894 na vhodnem ravnem kamnitem portalu, staro hišo, štalno in skedenj, ki s severozahoda in jugovzhoda zapirajo dvorišče, nekdanj pred vasjo zaprto s kamnito kalono v visokem zidu. Domačija ima svoj vodnjak s kamnitim oklepom, ki je zbiral vodo s strehe stare hiše in je obeležen z letnico 1817 ter inicialkama AC. Enonadstropna poslopja so krita z dvokapnimi korčnimi strehami. Čez vso dvoriščno fasado stanovanjske hiše teče na kamnitih konzolah sloneči ganek. V nadaljevanju ima hiša prizidano enocelično nadstropno gospodarsko poslopje. Zemljišče okrog domačije je bilo zaščiteno z visokim kamnitim suhim zidom.

V staro hišo se vstopa skozi kamnit portal s trikotniško preklado, datirano 1893, okrašeno z reliefom razpela ter zaščiteno z večjo kamnito skrlo iz peščenjaka. Iz vhodne s skrlami tlakovane veže se vstopa naravnost v ravno tako tlakovano kuhinjo, ki se razteza še v spahnjenco z nekdanj trikapno streho in večjim dimnikom. Kurili so na tleh. Tu je bilo tudi kurišče krušne peči. Z veže so vodile kamnite stopnice v nadstropje. Desno od stopnic je bil še en prostor z vkopanim vogalnim delom, levo pa se je vstopalo v štalno, kar je prišlo prav zlasti pozimi, ko je nanoslo snega in je okrog vogalov zavijala burja. Gospodarski del je obsegal štalno in v zalomu domačije skedenj z večjimi vrati, vpetimi v kamnit portal s trikotniško preklado, datirano 1884. Tla so iz velikih, skrbno izbranih kamnitih skrl. Nad skedenjem so shranjevali seno, ki so ga metali skozi manjšo odprtino na dvoriščni strani. Za lažje delo je služil na kamnitih konzolah sloneči gankec pred štalno.

Pred približno 30 leti je bila stara hiša nekoliko dvignjena, pri čemer se je malenkost spremenil tudi naklon strehe, ki je bila tedaj obnovljena. Zamenjali so tudi ostrešje. Tedaj se je tudi povečala vratna odprtina v nekdanjo štalno. Nadstropje stare hiše je do nedavna služilo za shranjevanje sena, nazadnje pa ni imelo kakšne posebne funkcije. Streha tako stare hiše kot skednja je bila v slabem stanju. Predvsem kritina je bila dotrajana, tako da je streha ponekod zamakala. Stene objekta so dvoslojne, zidane iz lokalnega kamna. Ponekod so bile opazne razpoke. Stavbno pohištvo je bilo dotrajano, ravno tako ometi.

Lastnica je v sklopu projekta MKGP iz naslova Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja na podlagi odobrenega projekta v letu 2012 pričela obnovo objekta. Staro hišo s štalno in skedenjem s senikom namerava urediti v izvorni obliki in ju vključiti v turistično ponudbo domačije. Najprej je bila z obeh objektov odstranjena strešna kritina. Ker je bilo leseno ostrešje v dobrem stanju, smo ga ohranili, čeprav smo razmišljali o vzpostavitvi prvotnega naklona, kar pa bi investicijo precej podražilo. Na obstoječe špirovce se je izvedel nov lesen

Kačiče, domačija Kačiče – Pared 13, dvoriščna fasada kašče pred obnovo (foto: E. Belingar, 2010)

Kačiče, domačija Kačiče – Pared 13, obnovljene dvoriščne fasade (foto: E. Belingar, 2012)

Kačiče, domačija Kačiče – Pared 13, s steklenim nadstreškom zaščitena vhodna vrata v staro hišo (foto: E. Belingar, 2012)

opaž iz desk, namestili so se sekundarna kritina ter novi gladki opečni korci na kljukicah. Z enokapno korčno streho se je na novo prekrila tudi spahnjenca. Obenem je bila predvidena odstranitev ometov na vzhodni in južni fasadi do čvrste podlage, na dvoriščni pa le dotrajanih in s fasado nesprijetih kosov. Kamniti elementi na fasadi so bili oprani z vodo pod visokim tlakom. Na dveh fasadah, kjer je bil omet odstranjen v celoti, so se večje luknje zapolnile z apneno malto. Na južno fasado se je po sušenju nanese bel apneni mikroarmirani omet Röfix Renoplus v dveh nanosih, pri čemer se nanosi niso poravnavali, ampak so sledili zidu.

Na vzhodni fasadi je bila zaradi večje vremenske izpostavljenosti nanese mineralna volna, ki je sledila zidu, čeznjo pa omet brez vodil. Dvoriščna fasada je bila le ponekod pokrpana z apnenim ometom. Fasada je bila po barvni študiji, ki jo je izdelal ZVKDS, OE Nova Gorica, beljena z apneno barvo Röfix PE 819 Sesco. Nad skrlo, ki ščiti vhodna vrata v staro

hišo in je že precej dotrajana, se je namestil stekleni nadstrešek. Leseno stavbno pohištvo se je izdelalo na novo. Široka odprtina v nekdanjo štal se je deloma pozidala, da so se namestila ožja enokrilna polna lesena vrata.

Zidovi v pritličju, ki so v stiku s terenom, so se proti vlagi zaščitili z vertikalno hidroizolacijo, ki poteka zvezno po zunanjih straneh obodnih zidov. Obenem je bila izvedena še drenaža.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala Marta Bensa, restavratorica ZVKDS, OE Nova Gorica. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja Eda Belingar iste enote. Gradbena dela je izvajalo podjetje Grating M Team, d. o. o., Tržaška cesta 134, Ljubljana.

Eda Belingar

Kačiče, domačija Kačiče – Pared 13, vzhodna fasada s spahnjenco ob zaključnih delih (foto: E. Belingar, 2012)

39

EŠD: 29519

Naselje: **Kačji Dol**

Občina: Rogaška Slatina

Ime: **Kačji Dol – arheološko območje Drogenik**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje

Zaščitna arheološka izkopavanja na najdišču Kačji Dol – arheološko območje Drogenik, znotraj delovnega pasu plinovoda M2/1 Rogaška Slatina–Trojane, je izvedla ekipa ZVKDS, Centra za preventivno arheologijo. Raziskave so potekale na delu parc. št. 117, 118/3, 118/4, 127/1, 128, 133, 135, 1192, vse k. o. Kačji Dol, v času med novembrom 2011 in marcem 2012. Konservatorski nadzor je opravila Danijela Brišnik, ZVKDS, OE Celje. Območje izkopavanj (15 x 310 m) predstavlja pretežno strm teren sedla, ki leži na nadmorski višini pribl. 320 m, med dolino, ki se na vzhodu spušča proti naselju Velike Rodne (Rogaška Slatina), ter dolino, ki se na zahodu spušča proti naseljem Laše in Grličje (Mestinje).

Za vzhodni del najdišča je značilno enakomerno zaporedje pokopanih tal in kolvijev z arheološkimi najdbami, ki so nastali kot posledica soliflukcije. Preliminarna obdelava prazgodovinske lončenine kaže na čas od bakrene do zgodnje in srednje bronaste dobe. Izstopajo odlomki keramičnih zajemalk, ki imajo precej kratek vodoravno predrt tulec z nastavkom za lesen ročaj, in del kamnite sekire. Podobne zajemalke so značilne najdbe v lasinjskem kulturnem krogu. Iz nivoja kolvija s prazgodovinskimi najdbami (SE 18), ki morda predstavlja ostanek prazgodovinske hodne površine, so bile vkopane štiri jame (dve sta verjetno jami za stojke).

Na osrednjem delu velja posebej omeniti ostanke preproste peči, pri kateri se je strop zaradi drsenja in teže plasti nad njim posedel, kamnita konstrukcija iz peščenjakov med ognjiščem in kuriščem se je podrla, glina in plaz pa sta sčasoma prekrila skoraj vse kurišče. Da je bila peč aktivna, dokazujeta ožgana mejna površina vkopa ter sedimentirano oglje in pepel. Žal je celoten kontekst peči brez najdb. Predvidevamo, da so ostale rimskodobne plasti

Kačji Dol, arheološko območje Drogenik, odlomek prazgodovinske zajemalke (foto: R. Erjavec)

Kačji Dol, arheološko območje Drogenik, odlomek okrašenega rimskega lonca (foto: R. Erjavec)

tega območja povezane prav z delovanjem te peči. Na zahodni strani najdišče zaznamujejo še danes delujoči izvir ter ostanki dejavnosti, ki so potekale ob njem. V širšem območju izvira se pojavljajo večja koncentracija odlomkov predvsem rimskodobne lončenine, kosi ožganega lepa, precej kosov žlindre oziroma rude, dve manjši ognjišči, stojke in odpadne jame – polnilo prve je vsebovalo veliko odlomkov lončenine, drugi dve pa večjo količino žlindre. Na podlagi navedenega domnevamo, da je bilo v rimskem obdobju to območje namenjeno dejavnostim, povezanim z rudo. Pri rimski lončenini prevladujejo odlomki grobe kuhinjske lončenine; lonci so okrašeni z okrasom metličanja, glavničanja ter s kombinacijo okrasa z vtisi, vrezi in ščipanjem. Nekaj je bilo tudi odlomkov finega namiznega posodja, terre sigillate (najverjetneje iz galskih delavnic iz časa 2. in 3. stoletja) in amfor.

Maja Bricelj, Robet Erjavec

40

EŠD: 2429

Naselje: Kal pri Krmelju

Občina: Sevnica

Ime: Kal pri Krmelju – cerkev sv. Martina

Področje: UA, R

Obdobje: 16.–18. stoletje

Cerkev sv. Martina na Kalu pri Krmelju je enoladjska cerkev pravokotnega tlorisa s tristrano zaključnim prezbiterijem in bočnima kapelama. Na zahodni strani ladje je vrinjen zvonik. Cerkev je v arhivih prvič omenjena leta 1526.

Jeseni 2008 je bila končana celovita obnova zunanjsčine. Ob zaključku del na zunanjsčini objekta je odgovorni konservator predlagal Župniji Sentjanž, naj se obnovitvena dela zaradi močne prisotnosti vlage in posledičnega odpadanja ometov ter neurejenih, neskladnih pohodnih površin (keramične ploščice različnih

Kal pri Krmelju, cerkev sv. Martina, pogled v notranjščino objekta med obnovo (prižnica pred sondiranjem) (foto: M. Plevnik)

dimenzij in vzorcev) nadaljujejo v notranjščini. Tako so se spomladi 2009 začela obnovitvena dela v notranjščini objekta. Zaradi starosti patrocinja smo pričakovali, da bodo podrobnejše stavbne raziskave potrdile domneve o še starejši zasnovi cerkve. Odločitev za celovito sondiranje notranjih sten zaradi velikih poškodb recentnega opleska in vlažnosti ometov ni bila vprašljiva. Načrtno in sistematično sondiranje sten notranjščine se je pričelo v aprilu. Rezultati sondiranja na veliko presenečenje niso potrdili domnev, saj so bili starejši ometi in opleski v celoti odstranjeni že v preteklosti, verjetno kmalu po drugi svetovni vojni. Objekt je bil med vojno utrdba nemških vojakov, ki naj bi med drugim uničili tudi orgle.

Na podlagi rezultatov sondiranja in po analogiji smo določili barve opleska notranjščine. Po temeljitih delih na ostenju objekta smo se odločili tudi za celovito poenotenje pohodnih površin notranjščine. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev za nadaljevanje celovite obnove smo največji zalogaj del – konservatorsko-restavratorske posege na vseh oltarjih – za nekaj časa prestavili.

Ob sondiranju štirikotne kamnite prižnice pod opleskom pa sta se pokazali marmorizacija in pozlata. Vsi recentni večplastni beleži so bili odstranjeni, tako da se je pokazala prvotna podoba prižnice. Prižnica iz 17. stoletja je bila izdelana iz rumeno rjavega peščenjaka in barvana v sivo zelenem odtenku. Marmorizacija je bila izvedena z brizganjem črnih in belih kapljic, ki skupaj poustvarjajo videz granita. Preprosta geometrijska dekoracija je klesana v plitvem izbočenem reliefu in nato pozlačena na mikstion. Prižnico je restavriral restavratorskih normativih. Celotno prižnico je premazal z utrjevalno emulzijo, poškodbe zakital z apneno malto in jih nato poretuširal. Na delih prižnice, kjer je bila originalna marmorizacija uničena, poškodovana, se je ta nadomestila v isti tehniki nanosa barve. Na novo sta bila izvedena tudi fugiranje in pozlata s 23-karatnim zlatom. Zaradi barvne usklajenosti z originalom se je pozlata patinirala, hkrati pa še zaščitila z obarvanim šelakom.

Matija Plevnik

Kal pri Krmelju, cerkev sv. Martina, prižnica po sondiranju (foto: M. Plevnik)

Kal pri Krmelju, cerkev sv. Martina, prižnica po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: M. Plevnik)

41

EŠD: 23809

Naselje: **Kamnica**

Občina: Maribor

Ime: **Kamnica ob Dravi – hiša Vrbanska cesta 92**

Naslov: Vrbanska cesta 92

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Primestno naselje Kamnica, nekdanj priljubljena izletniška točka Mariborčanov, leži zahodno od mesta v dolini reke Drave ob cesti Maribor–Dra-vograd. Z gručo stavb, ki so nastajale od 17. stoletja, oblikuje terasasto stopnjevano podobo, ki izzveni v daleč naokoli vidnem zvoniku cerkve sv. Martina pred slikovitim ozadjem Kozjaka, po obronkih zasajenega z vinogradi. Stavba šolskih sester stoji ob Vrbanski cesti, vzhodno od vasi, nekoliko odmaknjena od gručastega jedra naselja. Leta 1882 so vinogradniško posestvo kupile šolske sestre sv. Frančiška Kristusa kralja. Po drugi svetovni vojni jim je bila posest odvzeta. V stavbo so se naselile stranke, vinogradi pa so bili parcelirani in pozidani s stanovanjskimi hišami.

Hiša, do nedavnega naseljena s številnimi strankami, je bila v zelo slabem gradbenem stanju. Nekoč vinogradniška stavba v tlorisu v obliki črke U ima značilno razporeditev: stanovanjske prostore, večji prostor, odprt v ostrešje, kjer je nekoč stala lesena preša, in veliko obokano vinsko klet. Notranjščina je bila s prezidavami prilagojena v več stanovanj, pri tem je bilo uničeno tudi nekaj stavbnega pohištva. Stavba Kamnica ob Dravi – hiša Vrbanska 92 je kot kulturna dediščina pod evidenčno številko 23809 vpisana v Register kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, in je varovana z Odlokom o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana Občine Maribor za območje Mestne občine Maribor v letu 2000 zaradi urbanistične zasnove mesta Maribor (MUV št. 2/01).

Na podlagi kulturnovarstvenih pogojev, ki so vključevali tudi izdelavo arhitekturnega posnetka objekta, ter izdelanega projekta za prenovo so bili v prvi fazi izvedeni gradbenosanijska in rekonstrukcijska dela ter obnova stavbnega pohištva. Pri načrtovani prenovi so ohranjene komunikacije v stavbo: kamnit vhodni portal in stopnišče, ki vodi v visoko pritličje na vzhodni strani stavbe, glavni vhod na severni strani hiše ter vhod v klet. Zaradi izrabe podstrešja so strešna okna nameščena v naklonu strehe, v glavnem na severni strani hiše. Po sanaciji in obnovi hiše je ostal videz stavbe v celoti ohranjen. Notranjščina nekdanjih bivalnih

prostorov in prostor preše sta prenovljena, velika obokana, nekoč vinska klet je izvorno ohranjena. Sanirana je gradbena substanca stavbe, v severnem vogalu je zaradi močnih poškodb ostenje rekonstruirano. Smernice za potrebne in dovoljene posege za statično stabilnost objekta je izdelal Miran Ježovnik, u. d. i. g., konservatorski svetovalec. Ometi, ki so bili zaradi vlage poškodovani, ponekod tudi povsem dotrajani ali neustrezni, ker so jih popravljali ali nadomeščali z novimi, cementnimi, so bili v celoti odstranjeni in nadomeščeni novimi, apnenimi, vsa fasadna profilacija pa je bila s pomočjo šablon rekonstruirana. Na podlagi sondiranja, pri katerem je sodelovala restavratorka Irena Čuk, je bila določena primarna barva fasade. Strešna konstrukcija, ki je bila zaradi zamakanja dotrajana, je rekonstruirana in prekrita z rezanim bobrovcem. Na streho so ponovno namestili stari strelvod ter na obeh slemenskih zaključkih opečna petelina. Okna, ki so bila v glavnem dotrajana ali neustrezna, je bilo treba zamenjati z novimi. Nova okna so lesena, izvedena kakor stara originalna, dvokrilna s prečkami. Vhodna vrata na severni strani hiše, ki so bila že precej poškodovana, so kopija starih vrat, vhodna in kletna vrata na vzhodni strani pa so izdelana po stari fotografiji. Kamnit vhodni portal na vzhodni strani stavbe, kamnite kletne okenske okvirje, železne križe in kletne kovinske lopute bo treba še ustrezno obnoviti. Poškodovane in zaradi atmosferilij prizadete kamnite elemente – kletne okenske okvirje in kamnit portal – je treba kamnoseško sanirati: očistiti, obnoviti in konservirati. Ohraniti in obnoviti je treba vse kovane mreže in kletne kovinske lopute ter na okna pritličja namestiti lesena polkna, izdelana po vzoru starih, še ohranjenih. Prav tako je treba obnoviti kvalitetno ohranjena notranja vrata. Pri nadaljnjih obnovitvenih delih bo treba urediti tudi okolico hiše, ki mora z ozelenitvijo, tlakovanjem in ograjo skupaj s poslopjem ustvariti kvalitetno podobo. Pomemben element interpretacije in prezentacije hiše je njena bodoča vsebina.

Jelka Skalicky

Kamnica, Vrbanska cesta 92, neobnovljena južna in vzhodna stran stavbe (foto: J. Skalicky)

Kamnica, Vrbanska cesta 92, obnovljena južna in vzhodna stran stavbe (foto: J. Skalicky)

Kamnica, Vrbanska cesta 92, severna fasada pred obnovo (foto: J. Skalicky)

Kamnica, Vrbanska cesta 92, obnovljena severna fasada (foto: J. Skalicky)

42

EŠD:218

Naselje: **Kanal**Občina: **Kanal**Ime: **Kanal – trško jedro**Naslov: **Pionirska ulica**Področje: **E**Obdobje: **16.–20. stoletje**

Trško jedro Kanala ob Soči, zgrajeno na levem bregu reke, ki je na tem mestu ustvarila razmeroma ozko korito, ima že staro zgodovino, povezano prav z njegovo izjemno lego. Tu so najlažji prehod čez reko Sočo zaznali že Rimljani in zgradili most. V strmih skalnih bregovih so še vidna izklesana ležišča za lesene opornike, sedanji most pa je bil obnovljen zaradi poškodb po prvi svetovni vojni.

Srednjeveško obzidje, s še danes delno ohranjenimi stolpi, je oklepalo jedro s trgi in ozkimi uličnimi nizi stavb. Večji trg, imenovan Na placu, krasi Neptunov vodnjak iz leta 1815, manjši trg pa se imenuje Kontrada. To je kraj, kjer so se srečevali prebivalci, kar pove že samo ime. Danes je to center kulturnega dogajanja kraja, povezanega z dolgoletno tradicijo, saj se Kanal ob Soči ponaša tudi z velikimi imeni iz sveta glasbene in likovne umetnosti, kot so Kogoj, Kocjančič, Stanič, Nanut pa seveda Riko Debenjak. Slednjemu v spomin so letos odprli spominsko sobo v prenovljeni Fiščevi hiši.

Prenova kompleksa na zahodnem in severnem robu trga Kontrada se je začela s preureditvijo severnega obrambnega stolpa in objekta ob njem. V tem delu je bila v letu 1977 odprta galerija Rika Debenjaka.

Deset let kasneje smo prenovili tako imenovano Gotsko hišo, v kateri so knjižnica Josipa Kocjančiča in spominska soba skladatelja Marija Kogoja. V mansardi je dvorana za predavanja in kulturne prireditve, v pritličju pa še prostor za družabna srečanja, z izhodom na teraso nad Sočo. Z željo po ohranjanju vidnega ostrejša s poslikanimi planetami smo konstrukcijo strehe izvedli tako, da se je potrebna toplotna izolacija izvedla nad njimi.

Kmalu zatem se je prenovila še stanovanjska hiša, imenovana Kolarjeva, ki je vpeta v niz med Galerijo in Gotsko hišo. Prenova je bila zasnovana tako, da je sicer ohranjala vse značilne elemente, vključno z zunanjimi stopnišči, izvedeni pa so bili tudi novi notranji prehodi. Ti pomenijo kvalitetno notranjo povezavo med objekti in ustvarjajo zanimivo razgiban razstavni prostor.

Najnovejša pridobitev tega pomembnega turistično-kulturnega dela trškega jedra pa je bil nakup objekta, imenovanega Fiščeva hiša. Objekt je bil prenovljen leta 2012. Prvotni lastnik, ki ima v pritličju keramičarsko delavnico, si je gornje prostore sicer začel preurejati za bivalne potrebe, vendar se je kasneje odločil za prodajo. Občina Kanal ob Soči je hišo odkupila z namenom, da v njej uredi spominsko sobo slikarja Rika Debenjaka, v pritličju pa se ohranja keramičarska delavnica. V prvem nadstropju se je pridobil prostor za delovanje Prosvetnega društva Kanal ob Soči, nad njim pa se je uredila spominska soba. Oba prostora sta s sedmimi stopnicami povezana s sosednjo Gotsko hišo in s tem tudi z galerijskimi prostori. Vsaka enota pa je dostopna tudi s trga po kamnitih stopniščih, ki so, kot že rečeno, značilna za trško jedro Kanala.

Stropne konstrukcije in streha so se ohranile, odstranil se je le dotrajan strop v gornjem nadstropju. Glede na to, da so bile etažne višine zelo majhne, je bil poseg smiseln, pravzaprav nujen. V prostoru z vidnim ostrejšem je nastal primeren prostor za zbirko del in predmetov iz zapuščine priznanega umetnika Rika Debenjaka.

Notranji zidovi so zglateni z apneno malto v naravnem tonu tople zemeljske barve, tudi fasadni ometi so izvedeni z apneno malto, obarvano z naravnimi pigmenti. Okenske in vratne odprtine se med prenovo niso spreminjale, utrdile so se le preklade. Pozidave so se izvajale z naravnimi materiali, kot so kamen, opeka in apnena malta. Vsi ohranjeni avtentični deli opreme so se restavrirali in prezentirali. Podi, notranje stopnice in stavbno pohištvo so iz masivnega macesnovega lesa. Zunanje stopnice in podest pred vhodom, ki so bili v betonski izvedbi, pa so iz štokanega in delno špičenega kamna. Ograja stopnišča je pozidana, ometana in prekrita s kamnitimi ploščami, ograja podesta pa je avtentična – kovinska. Treba jo je bilo le kovaško popraviti in prebarvati.

Gradbena in obrtniška dela je izvajalo podjetje Zorana Simčiča iz Kanala ob Soči, mizarska dela Anton Goljevšček, kamnoseška dela pa Kamnoseštvo Brezavšček. Vsa dela so bila kvalitetno izvedena pod stalnim nadzorom in po navodilih našega zavoda.

Sočasno z deli na obravnavanem objektu je potekala tudi prenova strehe in fasade bližnje stanovanjske hiše na trgu Kontrada, kjer smo tudi izvajali konservatorski nadzor. Ta je za stroko veliko lažji, če so tudi lastniki kulturno

ozaveščeni, kot je bilo v tem primeru.

Ne glede na precejšnjo globino struge reke Soče, pa je zaradi zmanjšanega preseka korita na tem mestu velika nevarnost poplav. Do te je prišlo tudi lansko jesen, ko je voda zalila pritličja objektov prenovljenega kompleksa in naredila kar nekaj škode predvsem na zunanji ureditvi teras. Reka je razgalila tudi del zidu nekdanje utrdbe s stolpom na južnem robu jedra. Občini Kanal ob Soči smo podali navodila za sanacijo poškodb. V prihodnosti je predvidena tudi ureditev komunalne infrastrukture in tlakov na trgu po načrtih,

ki jih je ob sodelovanju Zavoda za varstvo kulturne dediščine izdelal arhitekt Vojteh Ravnikar. Tako bo trg dobil še lepšo podobo, tudi če je v zasebni lasti še nekaj objektov, ki potrebujejo določene posege.

S prenovo Fiščeve hiše se je do nadaljnjega zaključila revitalizacija niza objektov, ki predstavlja pomemben prispevek kulturni in turistični ponudbi ter revitalizaciji kraja.

Mitja Mozetič

Kanal, pogled na trško jedro z desnega brega reke (foto: M. Mozetič, 2011)

Kanal, spominska soba Rika Debenjaka v Fiščevi hiši (foto: M. Mozetič, 2012)

Kanal, pogled na prenovljeni sklop hiš na trgu Kontrada v Kanalu ob Soči (foto: M. Mozetič, 2012)

43

EŠD: 28475

Naselje: **Klenik**Občina: **Pivka**Ime: **Klenik pri Pivki – vaška štirna**Naslov: **Klenik, parc. št. 3791, k. o. Radohova vas**Področje: **E**Obdobje: **1822**

Na jugozahodni strani vasi je ob vznožju Hriba na nekoliko povzdignjenem podestu postavljen vodnjak, ki je pred napeljavo vodovoda služil potrebam celotne vasi po vodi. Oklep vodnjaka sestavlja več kamnitih blokov, prekritih z osemkotno kamnito ploščo z odprtino za dvigovanje, kalanje vode. Nanjo je bila pritrjena kovinska konstrukcija z vitlom, ki pa se ni ohranila v celoti. Oklep vodnjaka obdaja krožno pozidan zid s kamnitimi stopnicami, ki vodijo na podest. Dostop so po pripovedovanju nekdanj zapirala kovana vratca. Na vodnjaku je napis Janes Bergozh, 1822, MS. Voda je ob deževju v vodnjak pritekala z bližnjega pobočja po dveh kamnitih tlakovanih kanalih. Podzemni vodni zbiralnik je zidan s kamni, zloženimi po principu vrstenja, globok je šest metrov in enakega premera. Strop zbiralnika je kupolasto obokan.

Zaradi nevezdrževanja je bil celoten objekt v slabem stanju. Obodni zid se je krusil, malta je bila preperela, plato je bil precej neraven in zalit z betonom. Oklep vodnjaka, prekrit s kosom pločevine, kot tudi vse ostale kamnite dele so preraščali lišaji. Ob obodnem zidu je rastle drevo, ki je s koreninami segalo v podzemni vodni zbiralnik. Vrh obodnih zidov je bil v preteklosti zaključen z betonom. Zid ob stopnišču je bil razsut.

Klenik pri Pivki, vodnjak pred prenovno (foto: E. Belingar, 2012)

Občina Pivka je v sklopu projekta MKGP iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja v letu 2012 pričela obnovo objekta. Predhodno so domači gasilci očistili podzemni vodni zbiralnik. Ob čiščenju podzemnega dela vodnjaka smo imeli možnost spoznati njegovo zgradbo; to smo ob tem dokumentirali. Z vodo pod visokim tlakom so se očistili oklep vodnjaka in ostali kamniti deli. Pod obodnim kamnitim zidom so se fazno izvedli temelji, potem so se poškodovani deli pozidali na novo ter na koncu v celoti zastičili z apneno malto proizvajalca Grigolin. Notranji obod nad podestom je v celoti ometan. Kamniti zid ob stopnišču se je porušil, kamnite stopnice pa so se demontirale. Utrdila se je stopniščna podlaga. Stopnice so se postavile na prvotno mesto, pozidal se je stopniščni zid. Vrh obodnega zidu in zid ob stopnišču sta se zaključila z masivnim rezanim grobo brušenim kamnom, premazanim z vodoodbojnim hidrofobnim premazom po vzoru dela ohranjenega. Odstranila se je betonska prevleka podesta, nekaj skrll tlaka pa se je ohranilo za nadaljnjo uporabo. Novi tlak je iz kamnitih grobo špičenih plošč iz kamnoloma Povir. Obenem so se sanirale tudi poškodbe v zbirnih kanalih za dotok vode.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim. Konservatorski nadzor je izvajala in dela koordinirala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Gradbeno dela je kvalitetno izvedlo podjetje Gradbeništvo Miha Perčič, s. p., Cesta na Lenivec 29, Sežana.

Eda Belingar

Klenik pri Pivki, vodnjak po zaključku del v letu 2012 (foto: E. Belingar, 2012)

Klenik pri Pivki, struktura kamnitega obodnega zidu. Po odstranitvi ometa se je izkazalo, da je bil ta v preteklosti povišan (foto: E. Belingar, 2012).

Klenik pri Pivki, kupola podzemnega vodnega zbiralnika (foto: E. Belingar, 2012)

44

EŠD: 29717

Naselje: **Knežja Lipa**

Občina: Kočevje

Ime: **Knežja Lipa – vodno zajetje v Preriglju**

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

V okviru vpisa opuščeni kočevarskih vasi v Register kulturne dediščine in pregleda stanja na terenu za potrebe novega podrobnega občinskega načrta Občine Kočevje sem v marcu 2012 opravili ogled nekdanje opuščene vasi Prerigelj in znane prazgodovinske arheološke lokacije Spaha.

Ob ogledu terena sem na parc. št. 2696/2, k. o. Nemška loka, lociral staro vodno zajetje. Gre za v breg grajeno kamnito obokano vodno zajetje na izviru. Kvadratna odprtina za zajemanje vode je bila zaprta z železnimi vrati. Zajetje je narejeno iz klesanih kamnov. Datirano je z letnico 1898. Ker je poškodovano, bi bilo potrebno obnove.

Mitja Pergar

Knežja Lipa, vodno zajetje v Preriglju, pogled na vodno zajetje nad nekdanjo vasjo Prerigelj (foto: M. Pergar)

45

EŠD: 3762

Naselje: **Kojsko**

Občina: Brda

Ime: **Kojsko – cerkev Device Marije Vnebovzete**

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtina 15. stoletja, 1490–1492, tretja četrtina 18. stoletja, 1765–1768

Kojsko, manjša vas na vzhodnih obronkih Goriških brd, ima dve cerkvi: podružnično cerkev sv. Križa na hribu nad vasjo in župnijsko cerkev Device Marije Vnebovzete v središču vasi.

Marijina cerkev, ki se prvič omenja leta 1449, je bila prvotno tipična pravilno orientirana gotška podružnica z dvopolnim triosminsko zaključenim prezbiterijem in krajšo, a nekoliko širšo ladjo. V drugi polovici 18. stoletja je dal grof Rudolf Coronini Cronberg (1731–1791) starejšemu delu prizidati novo baročno cerkev, ki je orientirana v smeri sever–jug, v osi pa si sledijo obsežna ladja, velik prezbiterij in zvonik. Nekdanja gotška cerkev je prislonjena k vzhodni strani prezbiterija nove cerkve in ima danes funkcijo zakristije. Gotški prezbiterij, ki se navzven ponaša predvsem z izredno lepo pozidavo kamnitih klad iz lokalnega apnenca, je skorajda povsem ohranil svojo gotško podobo. V njegovem triosminskem zaključku so ohranjena tri šilasta gotška, navznoter porezana okna s krogovičevjem, ki so danes zazidana, na južni fasadi pa je ohranjena sorazmerno velika gotška rozeta s krogovičevjem, ki je nekdaj krasila vhodno fasado stare gotške cerkve in so jo po pozidavi nove prenesli na to mesto. Vsa okna s krogovičevji so izklesana iz lokalnega peščenjaka.

Natančnejši pregled je pokazal, da je bila rozeta, ki v premer meri več kot 1 meter, zaradi izpostavljenosti vremenskim vplivom in manj kvalitetnega materiala v zelo slabem stanju. Spodnji del skoraj ni imel več ohranjene originalne teksture, večje razpoke pa so povzročale, da je vlaga še globlje prodirala v kamen in ga od znotraj razkrajala. Zgornjo plast kamnine je bilo treba utrditi ter ustrezno zaščititi. Tudi obstoječa zasteklitev je bila moteča in jo je bilo treba zamenjati.

Zaradi nujnosti posega smo župniku predlagali, naj zaprosi za interventna sredstva na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport; to je storil in v zelo kratkem roku sredstva tudi dobil. Restavratorski poseg je pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, opravil OKD Tomaž Bizjak, s. p.. Okno je bilo demontirano in preneseno v restavratorsko delavnico. Med odstranjevanjem beležev in umazanije smo ugotovili, da je bilo okno prvotno prepletkano z apnenim beležem svetlo žgane siene. Sledilo je utrjevanje kamnite površine z utrjevalcem fluoline. Razpoke in žile v kamnu, ki so bile brez veznega elementa, so bile povezane z vezmi inox in zlepljene z epoksidnim lepilom. Sledilo je domodeliranje poškodovanih delov na površini kamna z maso za obdelavo kamnitih površin. Spodnji del okna je bil preperel in poškodovan do te mere, da utrjevanje in domodelacija nista bila mogoča, zato je bil ta del zamenjan z novima kosoma. Rekonstruirana dela sta bila ročno izklesana iz peščenjaka, ki je po barvi nekoliko odstopal od originala, po sami zgradbi pa je bil originalnemu kamnu precej podoben. Nato je bila rozeta prebarvana z več plas-

Kojško, cerkev Device Marije Vnebovzete, gotska rozeta v južni steni starega prezbiterja po posegu (foto: M. Osojnik, 2013)

tmi beleža po vzoru originala. Po končni obdelavi kamnitega dela je bilo okno montirano v okensko nišo, in sicer spodnji deli na apneno malto, zgornja dela pa sta bila točkovno prilepljena z epoksidnim lepilom. Stiki med posameznimi elementi so bili zapolnjeni z apneno malto (Tomaž Bizjak, Poročilo restavratorskih posegov na gotškem oknu cerkve Marijinega Vnebovzeta v Kojškem, Vipava 2013). Po uspešno opravljenem restavratorskem posegu na samem kamnu smo se z župnikom dogovorili, da bo sam investiral v primerno zasteklitev. Po navodilih Nuše Dolenc Kambič z Restavratorskega centra in pod nadzorom konservatorke-restavratorka OE Nova Gorica Marte Bensa je Vitražerstvo Jušič iz Vipave izdelalo nov vitraj, sestavljen iz pihancev zelene, prozorne in rožnate barve. Pihanci so vgrajeni v svinčene profile, vmesne praznine pa so zapolnjene s steklom modre, rdeče, zelene in prozorne barve. Vzor za izbiro barv je bila še ohranjena zasteklitev v delno zazidanih gotških oknih v zaključku prezbiterja. Nujni poseg na gotški rozeti župnijske cerkve v Kojškem je prvi korak k ureditvi starega prezbiterja, ki si vsekakor zasluži večjo pozornost stroke in tudi domačinov.

Minka Osojnik

46

EŠD: 25458

Naselje: Korita na Krasu

Občina: Miren – Kostanjevica

Ime: Korita na Krasu – vodni zbiralnik

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Projekt Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, je predvidel ureditev 32 vodnjakov in kalov. Poleg Občine Miren - Kostanjevica, nosilke projekta, so v projektu sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

V projekt je bila uvrščena tudi sanacija betonskega zbiralnika vode v Koritih na Krasu. Vodnjak, verjetno zgrajen na začetku 20. stoletja, stoji na jugovzhodnem robu vasi, je ovalnega tlorisa in globok okrog šest metrov. Vanj se zbira okoliška kapnica. Ker je vodnjak odprt, so ga iz varnostnih razlogov ogradili z višjo kamnito ograjo. Vanj sežemo skozi ožjo odprtino, orientirano proti

Korita na Krasu, vodni zbiralnik, stanje pred celovito obnovo (foto: A. Ščukovt, 2012)

Korita na Krasu, pogled na sanirani zbiralnik vode, ki leži na jugovzhodnem robu vasi (foto: A. Ščukovt, 2013)

naselju in zavarovano s kovinsko ograjo. Tu stojita še betonsko korito in litoželezna pipa. Ker cisterna ni več zadrževala vode, jo je bilo treba sanirati. Najprej so se iz nje odstranili nesnaga in sedimenti. Nato je bil na stenah cisterne izveden nov omet, saj je star popolnoma propadel. Stene so nato premazali z vodoneprepustnim premazom. Ponekod, kjer je bilo to potrebno, pa je bila popravljena tudi kamnita ograja. Na novo je bila izvedena betonska kapa. Na novo je bilo narejeno tudi betonsko korito, ker je bilo obstoječe počeno in preveč poškodovano, da bi ga bilo mogoče sanirati. Dela je opravilo podjetje Inženiring Rupena, d. o. o., iz Ljubljane, izbrano na javnem natečaju, ki ga je izvedla Občina Miren - Kostanjevica.

Andrejka Ščukovt

47

EŠD: /

Naselje: **Kostanjevica na Krasu**

Občina: *Miren - Kostanjevica*

Ime: **Kostanjevica na Krasu – vodnjak**

Področje: *E*

Obdobje: *19., 20. stoletje*

Projekt Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, imenovan Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, je predvidel ureditev kar 32 vodnjakov in kalov. Poleg Občine Miren – Kostanjevica, nosilke projekta, so sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

V ta projekt je bila uvrščena tudi sanacija cisterne vodnjaka v Kostanjevici na Krasu, ki stoji na se-vernem robu vasi. V cisterno, ki vode ni več zadovoljivo zadrževala, se je zbirala kapnica z bližnjega župnišča. Sama cisterna je betonska, okrog štiri metre globoka in pravokotnega tlorisa. Njen nadzemni del – šapa – je krožnega tlorisa. Šapo oziroma njen obod sestavljajo betonski kvadri, zaključek – venec šape – pa je iz več kosov apnenca.

Cisterno so delavci podjetja Inženiring Rupena, d. o. o., iz Ljubljane, ki ga je Občina Miren - Kostanjevica izbrala na javnem natečaju za izvajalca del, najprej očistili nesnage. Nato so dobro izprali stene in dno cisterne. Izvesti so morali nov omet, ki so ga premazali z vodoneprepustnim premazom. Kovinski pokrov šape vodnjaka je bil očiščen rje in prebarvan z barvo za kovine. Okolica nadzemnega dela vodnjaka pa je zatravljena.

Andrejka Ščukovt

Kostanjevica na Krasu, cisterna vodnjaka (foto: A. Ščukovt, 2012)

Kostanjevica na Krasu, šapa vodnjaka (foto: A. Ščukovt, 2013)

48

EŠD: 4115

Naselje: **Kozaršče**

Občina: *Tolmin*

Ime: **Mengore – cerkev Imena Marijinega**

Področje: *R*

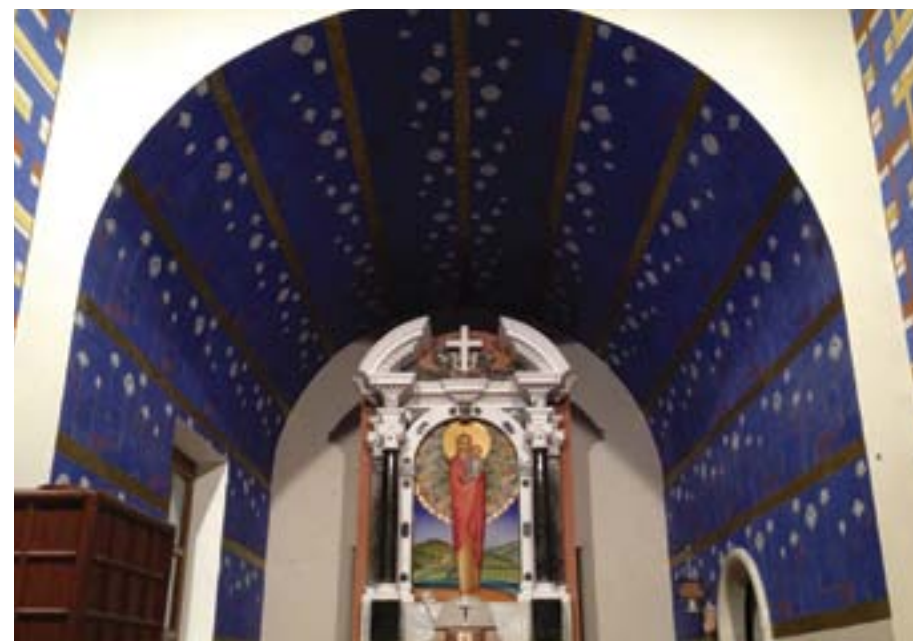
Obdobje: *1928–1929*

Posegi v cerkvi na Mengorah so bili izvedeni v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Romarska cerkev Imena Marijinega je bila pozidana konec 16. ali v začetku 17. stoletja in je ena najstarejših župnij na Slovenskem ter eno pomembnejših romarskih središč pri nas. Med prvo svetovno vojno je bila porušena skoraj do tal. Sedanja cerkev je bila zgrajena leta 1929 na

Mengore, cerkev Imena Marijinega, Tone Kralj, dekorativna poslikava, 20. stoletje, secco tehnika; slikanje na suh omet, poslikava in kamnit oltar pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: S. Snoj, 2012)

Mengore, cerkev Imena Marijinega, Tone Kralj, dekorativna poslikava, 20. stoletje, secco tehnika; slikanje na suh omet, poslikava in kamnit oltar po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: S. Snoj, 2012)

ruševinah predhodnice, prvič omenjene konec 15. stoletja, po načrtih Toneta Kralja, ki je cerkev tudi poslikal. Vitraji, ki so krasiila okna, danes niso več ohranjeni. Od vzhoda proti zahodu si sledijo kapela, prezbiterij, ladja in zvonik. Vhodna lopa ni bila ponovno dozidana.

Poslikave v ladji

Dekoratívna secco poslikava na stenah ladje je naslikana v tipičnem Kraljevem koloritu, v katerem prevladujejo štiri osnovne barve: opečnato rdeča, modra, rumena in bela. Gre za asimetrično razporejene kvadrate osnovnih barv na modri podlagi. Geometrična členitev spominja na slike nizozemskega slikarja Pieta Mondriana. Tone Kralj je vzorec v ladji poudaril s srebrnimi kvadrati, od katerih se svetloba različno močno odbija, kar naredi dekoracijo še bolj živo.

Poslikave v prezbiteriju

Dekoratívna poslikava na lesenem oboku prezbiterija, prav tako izvedena v secco tehniki, je členjena v enako široke modre pasove s potiski rož z belimi cvetovi, ki jih prekinjajo ozki zlati trakovi. V preteklosti je bila s sanacijo v spodnjem delu v celoti odstranjena originalna poslikava, zato je na oboku danes ohranjenih dvanajst enako širokih pasov, ki potekajo po celotnem oboku prezbiterija. Glavne poškodbe so nastale predvsem zaradi pronicanja meteorne vode skozi neprimerno strešno kritino. Sulfatne soli so se v obliki kristalizacije pojavile na površini barvne plasti. Ta je bila v veliki večini sprášena in na nekaterih mestih popolnoma izprana. Močno poškodovani so bili južna stena, ki je zajemala približno 6 m², ter šest pasov na predelu stropa. V prezbiteriju, kjer je poslikava izvedena na lesenem nosilcu, so v preteklosti nastale velike neprimerne sanacijske plombe na mestih, kjer je omet zaradi nezadostnega oprijema malte z lesenimi deskami začel odpadati. Kasnejše intervencije so bile izvedene z neprimerno cementno malto, ki so jo zagladili čez ohranjeno originalno poslikavo, tako da so bile poškodbe po odstranitvi teh nanosov še večje. Na stropu prezbiterija je bil v preteklosti na barvno površino nanesen nedefiniran sintetični utrjevalec. Sintetična snov je domnevno preko ostrejša pronicala na barvno površino in se pred našim posegom kazala kot svetleči se, neenakomerno premazani predeli.

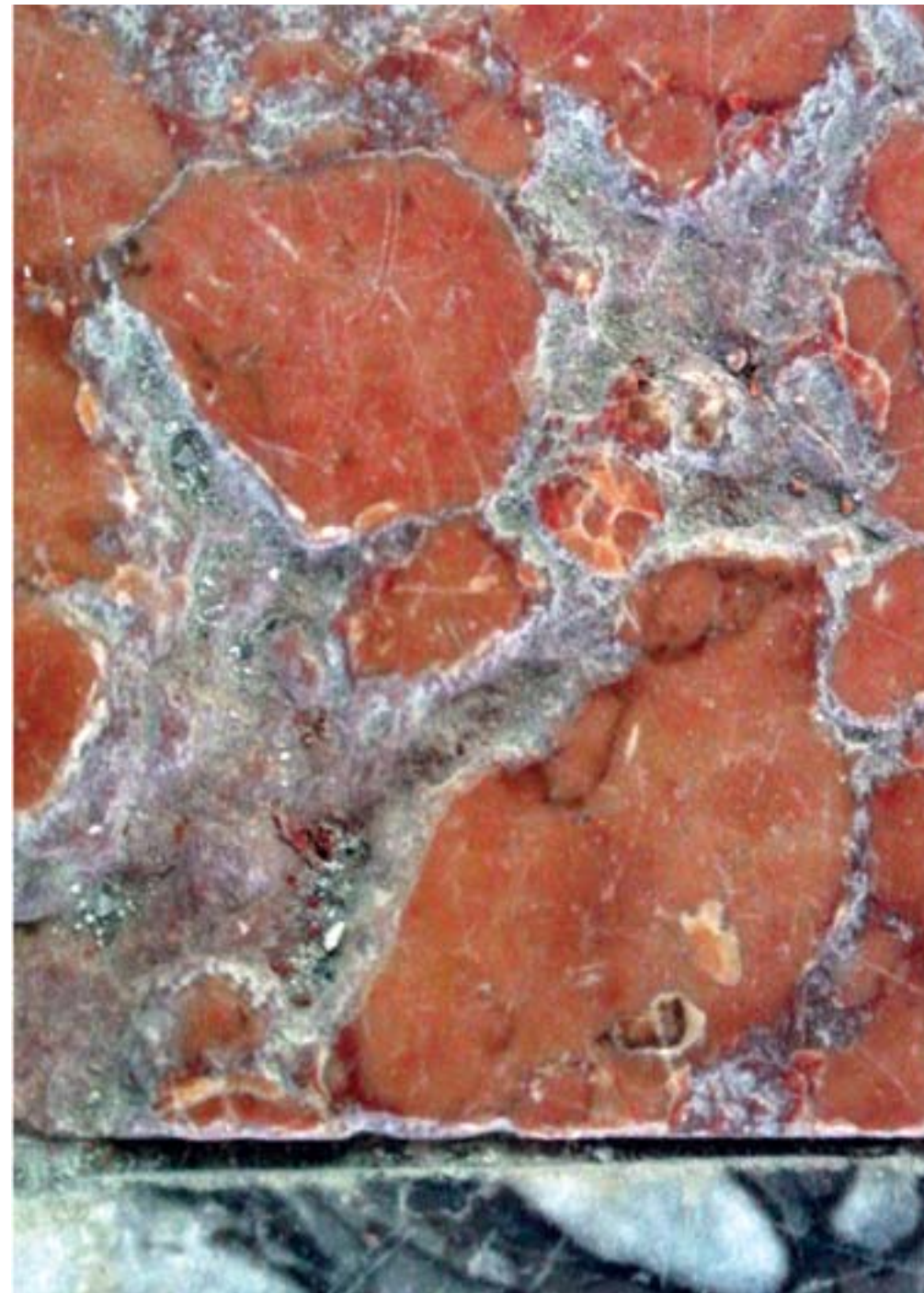
Cerkvi so popravili streho in uredili odvodnjavanje meteorne vode, kar je bil pogoj za izvedbo konservatorsko-restavratorskih del, ki so potekala v juliju in avgustu. Pred postavitvijo odrov je bila izvedena zaščita predhodno prebeljenih sten s polivinilom, prilepljenim pod rob poslikave in segajočim do tal.

V prvem delu obnove, pred posegom, so bili

odvzeti vzorci za laboratorijske preiskave, nato so sledili številni poskusi utrjevanja in čiščenja neustreznih plasti nad originalno barvno plastjo, na osnovi katerih je bila določena najustrežnejša metodologija čiščenja in utrjevanja secco stenskih poslikav. Izbrana metodologija je zajemala utrjevanje stenskih poslikav z mešanico amonijevega kazeinata ter nanoapna čez japonski papir, postopek utrjevanja in izsoljevanja s celuloznimi oblogami z 10-odstotno raztopino amonijevega karbonata (uprašena barvna plast ni dovoljevala lokalnega čiščenja z vatiranimi tamponi, čiščenje je bilo mogoče le čez japonski papir z naravno gobico), odstranjevanje starih neustreznih plomb, kitanje poškodovanih predelov na nivo originala, na nekaterih predelih tudi čez predhodno nameščeno nerjavečo mrežico, z apneno malto.

Izvedena sta bila esteska prezentacija ter tonsko izenačevanje barvne površine v *trateggio* tehniki. Na podlagi študij in izdelanih šablon je bila izvedena delna rekonstrukcija. Na koncu je bila barvna plast utrjena z več nanosi raztopine nanoapna ter dvema nanosoma raztopine amonijevega kazeinata in nanoapna čez japonski papir. S tem sta bila utrjena omet in barvna plast z vsemi novimi barvnimi intervencijami. Metodologija dela je bila poleg predhodnih poskusov izbrana tudi na osnovi tega, v kakšnem objektu je poslikava, ter na osnovi klime, ki je značilna za okolje, v katerem je poslikava.

V nekdanji baročni cerkvi sta bila dva lesena oltarja, eden posvečen Mariji, drugi pa sv. Antonu Padovanskemu. V sedanji cerkvi je le en kamnit oltar z oltarno sliko slikarja Toneta Kralja in njegove žene Mare (Franci Petrič, Duša, le pojdi z mano, str. 163–165). Arhitektura kamnitega oltarnega nastavka v cerkvi Imena Marijinega na Mengorah je ploskovita. Na vsaki strani glavne niše stoji stebber. Oltar je sestavljen iz raznobarnih kamnov: črnega, svetlo in temno sivega, rdečega in svetlega apnenca; ta za razliko od drugih kamnov, uporabljenih na oltarju, ni bil poliran, ampak prebarvan z apnenim beležem. Do oltarja vodita kamniti stopnici s C-profilom iz svetlo sivega poliranega kamna. Druga stopnica tvori pred oltarjem manjši podest, ki je zapolnjen s črnim kamnom in napisom AVE. Vstavljeni črke so iz poliranega rdečega kamna. Oltarno menzo sestavljajo plošče iz rdečega kamna, z izjemo antependija, ki je raznobarven. Na straneh se zaključuje s črnimi vogalnimi stebriči, medtem ko vso prednjo stran krasi intarzija z napisom MARIA v belem, svetlo sivem, rdečem in rumenkastem kamnu. Polje med segmentnima lokoma v atiki je zapolnjeno s črnim kamnom, oblikovanim v dve voluti, manjšimi

Mengore, cerkev Imena Marijinega, kamnit oltar, 20. stoletje; kamen in omet, poškodbe na kamnu pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: Š. Govže, 2012)

vstavki iz rdečega kamna in preprosto geometrijsko oblikovano inkrustacijo na sredi, ki jo skoraj v celoti zakriva križ iz svetlega apnenca. Segmentna loka atike in preklada so okrašeni s simuliranim dentilom. V ozadju je pozidana stena, ki se po barvi približa rdečemu kamnu.

Oltar je bil pred posegom v slabem stanju. Na kamnu so bili nečistoče in obloge ter madeži različnega izvora. Sijaj некоč poliranega kamna je že povsem zbledel. Opaznih je bilo veliko mehanskih poškodb, predvsem odlomov na vogalih in manjših odkruškov. Pojavljale so se tudi manjše razpoke. Opazno je bilo selektivno propadanje kamna, torej propadanje mehkejših predelov. Nekateri kamniti elementi so bili zamaknjeni iz prvotne pozicije. Pri predhodnih restavratorskih posegih je bil oltar očitno premazan s sredstvom za doseg sijaja, ki ga je bilo izjemno težko odstraniti s površine kamna. Pred posegom smo iz niše odstranili oltarno sliko Marije z detetom. Kamnit oltar je bil očiščen z mehкими ščetkami in vodo ter blagimi detergenti, trdovratnejši madeži (ostanki malte, barv ...) pa so bili odstranjeni mehansko s skalpeli. Pomankljivosti na kamnu so bile dopolnjene z ustreznim maso iz kremenita in raztopine akrilne emulzije v vodi ter ustreznih pigmentov. Površina kamna je bila polirana do sijaja s polirnimi gobicami različnih stopenj, od grobe do najbolj fine. Na najbolj težavnih predelih smo si pomagali z električno brusilko, s katero smo polirali prve sloje, finalno poliranje pa smo opravili ročno. Dolgotrajno obdelavo z gobicami smo zaključili s poliranjem površine kamna z zdobljenim žveplom in mehko tkanino. Vsi kovinski deli v stiku s kamnom so bili konservirani. Delo je bilo uspešno opravljeno, oltarju smo vrnili nekdanji sijaj, medtem ko so bili v dogovoru z odgovorno konservatorico Minko Osojnik, prof. um. zgod. iz ZVKDS, OE Nova Gorica, ostali kamniti elementi iz svetlega apnenca prebeljeni z apnenim beležem. Po končanem posegu je bila oltarna slika vrnjena na svoje prvotno mesto.

Pri projektu restavriranja stenskih poslikav so sodelovali Martina Lesar Kikelj, vodja restavratorskega posega na stenskih poslikavah (ZVKDS RC, Oddelk za stenske slike), ter zunanji sodelavci Saša Snoj (vodja del na terenu), Alja Fir, Andreja Potočar, Natalija Ambrožič, Mojca Kos in Petja Berginc. Dela na kamnitem oltarju sta v večji meri prevzela zunanji sodelavec Matjaž Rebec in Damjan Nared. Sodelavci v okviru ZVKDS, Restavratorskega centra, Oddelek za kamen in štukature, so bili Nina Žbona, Robert Kuret in Špela Govže.

Martina Kikelj, Špela Govže, Saša Snoj

49

EŠD: 3798

Naselje: Kred

Občina: Kobarid

Ime: Kred – cerkev sv. Nikolaja

Področje: R

Obdobje: zadnja četrtina 15. stoletja, 1486, zadnja četrtina 18. stoletja, 1782

Cerkev je bila obnovljena v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov v zgornjem Posočju (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

V letu 2012 so se nadaljevali restavratorski posegi na stenskih poslikavah v prezbiteriju. V dosedanjih restavratorskih posegih so bile vse poslikane površine v grobem odkrite in utrjene. Opravljena so bila arhitekturna prezentacijska dela. Poslikave so bile v glavnem že odkrite, le okenske špalete so bile delno še pokrite z beleži. Okoli oken je bilo prisotnih še več plasti gotskih, baročnih in pozno-baročnih ornamentov. Poslikave so bile natolčene in prekinjene z večjimi in manjšimi vrzelmi, ki so bile delno že pokitane. Na obravnavanih površinah sige skoraj ni bilo, zaradi kasnejših beležev pa je ostala belkasta koprena.

Kot najkvalitetnejša poslikava je bila prepoznana gotska, ki tudi kvantitativno prevladuje. Tako se je odločilo, da se okrog oken prezentira gotska plast poslikave, razen na steni okrog levega okna, kjer je bila skoraj v celoti ohranjena baročna plast. Na severni steni sta bila restavrirana dva prizora: Marija z detetom z začetka 18. stoletja in prizor iz življenja sv. Nikolaja iz 17. stoletja, saj je bilo ocenjeno, da so starejše gotske poslikave na tem mestu tako slabo ohranjene, da je smiselno ohraniti in restavrirati kasnejše baročne. Za ostale površine južne stene, kjer ni ohranjenih baročnih plasti, in spodnje dele sten, kjer gotski pasijon deloma še prekrivajo baročne okrasne zavese, pa je predvidena prezentacija gotske plasti poslikave.

V posegu so bili izvedeni odstranjevanje recentnih beležev, kitanje poškodb z apneno malto, odstranjevanje bele koprene s kationskimi smolami, domodelacija in rekonstrukcija manjkajočih delov baročnih kapitelov, utrjevanje barvne plasti in ometov z nanokalkom in retuša poškodb na barvni plasti. Pri retuši se je odločilo v kar največji meri poslikavi povrniti celovitost in ponovno tonirati čim več nekdanj poslikanih površin. Tako so bile rekonstruirane vse manjkajoče, s ponavljajočim

se vzorcem okrašene površine. Pri Mariji z Detetom je bil rekonstruiran skoraj celoten dekorativni okvir prizora. Prizor sam je bil natolčen in v sredini prekinjen z veliko vrzeljo. Obsežne vrzeli so se z odtiskanjem s spužvo obarvale v belo tonirano barvo ozadja, robovi vrzeli so bili mehko zabrisani, poslikava pa v vrzel nekoliko podaljšana. S tem se je nekoliko omilila agresivnost praznine in dalo več teže poslikavi.

Prizor iz življenja sv. Nikolaja je bil nekoliko bolje ohranjen od prejšnjega. Bil je prav tako močno natolčen, obsežne vrzeli pa so se pojavljale predvsem na levi strani in na spodnjem delu poslikave, kjer pa so posamezni ohranjeni kosi vseeno nudili dovolj informacij za skoraj popolno retušo prizora. Rekonstruiran je bil celoten ornament na levi strani, vrzel levo zgoraj je bila v tehniki črtkanja zatonirana v barvo arhitekture v ozadju. Ohranjeni fragmenti so omogočili dopolnitev spodnjega dela sv. Nikolaja in pred njim stoječe figure s palico, manjkajoče noge otroka so bile nakazane v barvnem tonu, niso pa bile izrisane. Podobno se je ravnalo tudi pri nogah stoječe figure na levi strani prizora, kjer v retuši noge barvno skoraj ne izstopajo iz ozadja, v tem primeru tlaka. Poretuširan in dopolnjen je bil tudi napisni trak pod prizorom, a ni bilo dovolj informacij za dopolnitev samega napisu. Na prizoru so bili opaženi tudi starejši restavratorski posegi, in sicer dve manjši plombi v apneni malti z doslikavo v fresco tehniki, ki sta verjetno delo nekega drugega baročnega slikarja. Plombi sta bili ohranjeni, vendar dodelani, saj sta se tako po barvi kot po strukturi bolj slabo ujemale z originalom.

Poslikava okrog oken v secco tehniki je bolj dekorativna. V gotski plasti so okna, tako po špaletah kot po stenah, obrobjala pravokotna polja z marmoracijami v rdeči, zeleni in rumeni barvi. Znotraj marmoracij so bili naslikani tudi figurálni motivi: obraz na rumenem polju desnega okna in dve svetnici na osrednjem oknu. Teh motivov je bilo več, vendar se niso ohranili. Nad obema stranskima oknomoma je bil do pasu upodobljen angel s sklenjenimi rokami in razširjenimi peruti, nad osrednjim pa verjetno blagoslavljaljoči Kristus z zlato kroglo v levici. Delno ohranjen je bil le desni angel, nekoliko nad njegovo glavo pa še obraz baročnega angela. Na steni okrog levega okna je bila bolje ohranjena zgodnjebaročna plast poslikave z rastlinskim okrasjem in angelsko glavico brez obraza, na okenski špaleti pa se poslikave praktično niso ohranile. Odločilo se je, da se prezentira gotska plast poslikave, razen na steni okrog levega okna, kjer je bolje ohranjena baročna plast. Ker sta bili obe poslikavi izvedeni v podobnih barvah, je bilo ocenjeno, da oblikovne in stilne razlike ne bi bile preveč moteče.

Poslikava je bila retuširana v tehniki črtkanja, vsa manjkajoča polja z marmoracijo so bila rekonstruirana v tehniki odtiskovanja s spužvo. Gotski angel nad desnim oknom je bil, ker gre za dekorativen arhitekturni element, ki zaključuje vrh okna, rekonstruiran v celotnem obsegu, obraz baročne angelske glave pa prezentiran kot fragment nad njim. Baročna poslikava na steni okrog levega okna se je poretuširala in dopolnila, vključno z manjkajočim osrednjim delom angelskega obraza. Na sami okenski špaleti, kjer poslikave niso bile ohranjene, pa so se rekonstruirala gotska marmorirana polja. Kosi krogovičja so bili ponovno vzdani v nišo osrednjega okna in pokitani, krogovičje pa je bilo rekonstruirano v malti. Prav tako so bile v izstopajočem ometu nakazane površine sten, ki jih je prvotno pokrival gotski obok z rebri. Ponovno vzdana v južno steno in dopolnjena sta bila kosa obočnih konzol, najdena med gradbenim materialom ob posegih leta 2008. Na teh površinah, krogovičjih in okenskih okvirjih so bile ponovljene prvotne barve gotske faze, rožnata podlaga in čez njo rdeča. Ta je bila v originalu izvedena s čopičem kot rdeče žile kamna. Pri moderni rekonstrukciji je bilo ocenjeno, da bi, ker ni več volumna in senc reber, to delovalo pregrobo, zato se je rdeča raje nanela z odtiskovanjem s spužvo, še zmeraj pa so se imitirale žile v kamnu. Te površine bodo v prihodnosti restavriranim gotskim poslikavam nudile ustrezen okvir.

Pri vsem tem delu je restavratorjem v uteho, da domačini kljub dolgotrajnosti del in nejevolji, ki se poraja ob večletnem gledanju razbrazdanih površin, spoznajo dela, potem ko se pokažejo rezultati, za smiselna, na novo odkrite in restavrirane umetnine pa cenijo in sprejmejo za svoje. To je tudi najboljše jamstvo za njihovo ohranitev. Tako so pripravljene do dokončanja del še nekaj časa potrpeti ob pogledu na razdrapano zidove. S tem se umetnina, ki je bila že davno odpisana, vrača v novo življenje. Za naprej pa ostajajo glavni izzivi utrjevanje in odkrivanje fresk gotskega pasijona na ometu, ki je ponekod tako preperel, da je postal pesek pod zelo trdo zasiganimi beleži in ometi, ter retuša in prezentacija gotskih fresk.

Dela so se začela septembra, končala pa sredi novembra 2012. Pri restavratorskih posegih so sodelovali Andrej Jazbec, rest.-kons., vodja restavratorskega posega na stenskih poslikavah (ZVKDS, OE Nova Gorica), ter zunanji sodelavci Polona Semenič, Primož Fučka, Gorazd Prinčič, Marina Gruđen, Taja Naraks, Tea Kregar in Tonka Mohar.

Andrej Jazbec

Kred, cerkev sv. Nikolaja, pogled na prezbitirij pred arhitekturnimi prezentacijskimi in zadnjimi restavratorskimi posegi (foto: A. Jazbec, 2008)

Kred, cerkev sv. Nikolaja, pogled na prezbitirij po zaključku restavratorskih del (foto: A. Jazbec, 2012)

Kred, cerkev sv. Nikolaja, freska s prizorom iz življenja sv. Nikolaja pred restavratorskimi deli (foto: A. Jazbec, 2012)

Kred, cerkev sv. Nikolaja, freska s prizorom iz življenja sv. Nikolaja po zaključku restavratorskih del (foto: A. Jazbec, 2012)

50

EŠD: 16520

Naselje: **Krško**Občina: **Krško**Ime: **Krško – prazgodovinsko gomilno grobišče Narpelj**Področje: **A**Obdobje: *prazgodovina, železna doba, rimsko obdobje*

V letu 2008 sem opozoril na gomile na parc. št. *459, 2990/6, obe k. o. Krško, na vzpetini z imenom Narpelj nad Krškim (Pergar, M. 2008, VS 44, 123). Na omenjeni vzpetini naj bi bilo, sodeč po strokovni literaturi, prazgodovinsko gradišče, o katerem poroča Pečnik (Arheološka najdišča Slovenije 1975, 261). Na podlagi obstoječih podatkov je bila lokacija do zdaj vpisana v Register kulturne dediščine kot Krško – gradišče Narpelj, EŠD 16520. Tudi v preglednem delu o železnodobni poselitvi v jugovzhodni Sloveniji (Dular, J., S. Tecco Hvala 2007: Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12, 291) je lokacija navedena kot prazgodovinsko gradišče.

Nenavadna lega gomil v sredini gradišča, ki odstopa od običajne prakse za čas železne dobe na Dolenjskem, me je napeljala na to, da sem ponovno sistematično preveril obstoječo strokovno literaturo in historično kartografsko gradivo. Pri ponovnem pregledu strokovne literature, ki mi je bila na voljo, mi je vzbudil zanimanje podatek v članku Karla Dežmana in Ferdinanda Hochstetterja (Beschman, C., F. Hochstetter 1879, Prähistorische Ansiedlungen und Begräbnisstätten in Krain, Erster Bericht der Prähistorischen Commission der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd. 42, 40–41), da so na griču z imenom Galgenberg, na enem od izpostavljenih gričev Trške gore pri Krškem (Gurkfelder Stadtberges), tri gomile. V članku je podan podroben opis lokacije gomil, ki popolnoma ustreza v letu 2008 dokumentirani situaciji na Narpelju. Na griču naj bi bile tri gomile na posestvu g. Janežiča (Janeschitz), takratnega svetnika in direktorja hranilnice v Ljubljani. Na prvi gomili stoji lipa (danes parc. št. 2990/6, k. o. Krško), na drugi, največji, je počitniška hiša (danes parc. št. *459 – del, k. o. Krško), na tretji pa objekt za sušenje sadja (danes parc. št. *459 – del, 2990/2 – del, obe k. o. Krško).

Dodatno potrdilo, da gre za gomile, omenjene v Dežmanovem in Hochstetterjevem članku, sem dobil z zbiranjem in analiziranjem historičnega kartografskega gradiva. Tri gomile so namreč upo-

dobljene na karti reke Save iz leta 1807 (Arhiv Republike Slovenije, fond AS 1068, teh. enota 2, list 185), torej v času, ko zgoraj navedena objekta še nista bila postavljena na gomilah. Na franciscejskem (1825) in reambulančenem katastru (1867) za Kranjsko objekta še nista zabeležena in na podlagi tega lahko predvidevamo, da sta nastala v času med letoma 1867 in 1879.

Na podlagi zbranih podatkov iz strokovne litera-

Krško, prazgodovinsko gomilno grobišče Narpelj, pogled na gomile na Narpelju, ki so upodobljene na zemljevidu iz leta 1807 (Arhiv Republike Slovenije, fond AS 1068, teh. enota 2, list 185)

ture in kartografskega gradiva je jasno, da so pri povzemanju podatkov iz Dežmanovega in Hochstetterjevega članka za publikacijo Arheološka najdišča Slovenije zapisovalci spregledali podrobni opis lokacije gomilnega grobišča. Dodatno zmedo pa je v strokovno literaturo vnesel še Pečnikov podatek o lokaciji gradišča na Narpelju (Izvestije muzejskega društva za Kranjsko 4, 1894, 9–10), ki je nastal 15 let po Dežmanovem in Hochstetterjevem prispevku. Da bi Pečnik ta podatek spregledal ali ga ne bi poznal, je malo verjetno, kar se je izkazalo tudi po podrobnem prebiranju njegovega članka z naslovom Pogled na kranjska gradišča, ki je izšel leta 1894. Ponovno se je namreč izkazalo, da je prišlo do napačnega prepisa podatkov iz originalnega Pečnikovega prispevka v Arheološka najdišča Slovenije (primerjaj Arheološka najdišča Slovenije 1975, 261). Pečnik namreč Narpelj pri Krškem umešča med t. i. mlajša »gradišča« skupaj z Dolenjim Zemonom, Sloko goro pri Turjaku,

Vrhtrebnjim in Golim pri Igu ter jih na podlagi grobov iz Dolenjega Zemona, ki so datirani v 4. stoletje n. š., datira v čas po prazgodovini, in to kljub temu, da je tudi na teh lokacijah poleg rimskodobnih našel tudi prazgodovinske najdbe. Na podlagi zbranih podatkov je jasno, da je na Narpelju prazgodovinsko gomilno grobišče, ki pa je danes skoraj v celoti uničeno. Pečnikov podatek, da je bila na Narpelju rimskodobna utrjena naselbina oziroma »gradišče«, pa ostaja na današnji stopnji raziskav nepreverjen.

Mitja Pergar

51

EŠD: 29661

Naselje: **Leskovec pri Krškem**Občina: **Krško**Ime: **Leskovec pri Krškem – arheološko najdišče**

Podgora

Področje: **A**Obdobje: *bronasta doba*

V okviru arheološkega konservatorskega nadzora za potrebe gradnje visokonapetostnega daljnovoda Beričevo–Krško sem v novembru 2011 opravil ogled dela trase daljnovoda med Venišami in Žadovinkom. Ob pregledu trase začasnih dovoznih poti do stojišča stebrov na njivah jugovzhodno od vasi Veniše in novega nakupovalnega centra v Leskovcu pri Krškem sem na dveh lokacijah odkril fragmente prazgodovinske lončenine. Prva lokacija je na njivah parc. št. 179 – del in 178 – del, obe k. o. Leskovec, druga pa na območju parc. št. 147 – del, 148 – del, 149 – del, 150 – del, 151 – del, vse k. o. Leskovec.

Obe lokaciji sta bili odkriti po strojnem odzvoju ornice za potrebe gradnje začasnih transportnih poti do lokacije predvidenih stebrov. Odriv zemljine je potekal do geološke podlage, ki jo na tem območju predstavljajo pleistocenski nanosi reke Save. Geološka podlaga leži zelo plitko, na globini od 30 do 50 cm. Ponekod so na delu pregledanega terena pod ornico še aluvialni sedimenti nekdanjih paleostrug potokov, ki so nekoč tu tekli proti eni od paleostrug reke Save. Geološka podlaga leži zelo plitvo, zato so dolgoletno oranje in drugi kmetijski posegi močno poškodovali morebitne intaktne arheološke plasti. Intaktne plasti so se ohranile samo na tistih delih, kjer je geološka podlaga globlja in jih oranje ni doseglo. Ohranili so se tudi spodnji deli nekdanjih vkopov v geološko osnovo.

Na prvi lokaciji sem ob ogledu posega tako našel le manjši neizržit vkop, v katerem so bili ostanki

močno sekundarno prežgane posode, na kupih zemljine pa še nekaj fragmentov prazgodovinske lončenine. Na drugi lokaciji pa je bila odkrita večja količina prazgodovinske lončenine različnih faktur in oblik. Preliminarno večino lončenine datiramo v čas bronaste dobe.

Izdali smo odločbo o arheološkem najdišču, v kateri smo predpisali arheološke raziskave in novi lokaciji vpisali v Register kulturne dediščine. Žal je investitor v času med izdajo odločbe o arheološkem najdišču in njenem prejemu obe lokaciji prekril z gramozom in tako vzpostavil začasne transportne poti do gradbišča. Izdani sta bili dopolnjeni odločbi o arheološkem najdišču, v katerih smo zahtevali dokumentiranje uničenja in na delu območja, kjer je bilo največ arheoloških sledi, tudi nadomestne arheološke raziskave. Investitor je pridobil izvajalca arheoloških raziskav, ki bo po zaključku gradbenih del opravil predpisane arheološke raziskave.

Odkrite arheološke ostaline dopolnjujejo naše poznavanje nižinske poselitve krškega polja v preteklosti in ponovno dokazujejo, da je bil tudi nižinski prostor v prazgodovini intenzivno poseljen.

Mitja Pergar

52

EŠD: 29178

Naselje: **Leše**Občina: **Prevalje**Ime: **Leše pri Prevaljah – Pozivalnica**Naslov: **Leše 68**Področje: **E**Obdobje: *prelom iz 19. v 20. stoletje*

Pozivalnica v Lešah stoji v strnjem obcestnem naselju južno nad Prevaljami, na severnem pobočju Jankovca. Spomin na rudnik premoga, ki so ga leta 1939 opustili, so še ohranjene rudarske hiše iz 19. stoletja. V središču stoji nekoč upravna stavba rudnika, pravijo ji Pozivalnica, pa tudi Flrescimer in Klicalnica. Nadstropno, zidano stavbo v obliki črke L pokriva strma, dvokapna opečna streha. Zatrej je prevotljen z neogotskim oknom in rozeto. Na slemenu strehe je nameščen lesen stolpič z zvončkom. Zvonjenje je bilo namenjeno najrazličnejšim naznanilom, kot na primer oznanjanju odhoda rudarjev v jamo. V nadstropju so prebivali rudniški pazniki.

Leta 2012 je Občina Prevalje pridobila evropska sredstva za obnovo stavbe. Najprej so bili porušeni neustrezni prizidki. Pri obnovi fasade je bilo treba odstraniti poškodovane dele ometov in jih nado-

Leše, stavba Pozivalnice pred obnovo (foto: J. Skalicky, 2010)

Obnovljena stavba Pozivalnice v Lešah (foto: J. Skalicky, 2012)

mestiti z novim apnenimi, manjkajoče dele profilacij pa dodelati. Na podlagi sondažnih raziskav, pri katerih je sodeloval restavrator Bine Kovačič, so bili določeni barvni toni. Urejena je bila tudi celotna zunanjsčina hiše. Neustrezna novejša okna je bilo treba zamenjati z novimi. Nova okna so lesena, dvokrilna z nadsvetlobo, izvedena po še enem ohranjenem starem oknu. Obnovljena so vhodna vrata. Pri obnovi strehe so bili zamenjani žlebovi in odtočne cevi ter kleparski izdelki z novimi, bakrenimi. Z novo bakreno pločevino je prekrita tudi streha vhodnega stopnišča. Strešna konstrukcija dvokapne, opečne strehe z zvonico je v relativno dobrem stanju. Zaradi ureditve rudarske spominske sobe premogovnika Leše v pritličju objekta je bilo treba eni izmed strank, ki je imela v tem prostoru deponijo drv, zagotoviti nadomestno deponijo. Začasna lesena drvarnica je zato postavljena na zadnji strani objekta. Pred trgovino z bifejem je postavljena nova nadstrešnica, ki je nadomestila staro, neustrezno oblikovano. Predlagali smo izvedbo preproste kovinske konstrukcije, krite s stekleno streho.

Dela so bila izvedena v okviru Operativnega programa Slovenija-Avstrija 2007–2013. Investicijo so sofinancirali Evropska unija iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalni razvoj ter Občina Prevalje.

Jelka Skalicky

53

EŠD: 329

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana

Področje: A

Obdobje: srednji vek

Ob gradnji podzemnih zbiralnic za komunalne odpadke s predvideno lokacijo ob severnem robu Čopove ulice, ob stavbi frančiškanskega samostana, in vzporedno s prestavitvijo obstoječih komunalnih vodov na lokaciji zbiralnic je bila od 24. septembra do 16. novembra 2012 v 19 terenskih dneh opravljena predhodna arheološka raziskava po metodi arheološkega nadzora ob gradnji z dokumentiranjem. Trasa posega je bila omejena na severni in južni rob vhoda v Čopovo ulico s Prešernovega trga, to je ob stavbah Prešernov trg 3 in Čopova ulica 3 ob južnem robu Čopove ulice ter ob zidu frančiškanske cerkve in stavbi Čopova ulica 4 ob severnem robu ulice. V historično-topografskem smislu območje posega leži v nep-

osredni okolici nekdanje cerkve sv. Martina, prve predhodnice današnje frančiškanske cerkve, ki se v virih prvič omenja v začetku 14. stoletja v zvezi s cerkvijo in samostanom avguštincev eremitov »na goricici«.

Raziskava je omogočila vpogled v sedimentološki in stratigrafski zapis raziskanega območja, prav tako smo z njo pridobili relevantne podatke o ohranjenosti in berljivosti podpovršinskega zapisa ter reprezentativen vzorec najdb. Za raziskavo je najbolj izpoveden podpovršinski zapis v gradbeni jami 1 (GJ 1), to je ob južnem robu ulice od vhoda v vogalno prodajalno na Prešernovem trgu 3 do prehoda za NLB Bankarno na Čopovi ulici 3. Iz dokumentiranih profilov je očitna izrazita dvojnost arheološkega zapisa, ki jo povezujemo z urbanistično strukturo mikroobmočja in iz nje izhajajočih kasnejših arhitekturnih in gradbenih posegov. V skrajnem jugovzhodnem delu kraka GJ 1, ki je segel od vogala hiše Prešernov trg 3 proti Prešernovemu trgu, je bil še ohranjen primarni podpovršinski zapis območja. Nasprotno pa je bil originalen zapis skoraj v celoti uničen v gradbenih jamah, ki so bile locirane v delu ulice. Uničenje zapisa je posledica obsežne urbanistične in infrastrukturne rekonstrukcije takratne Slonove ulice po potresu leta 1895 in intenzivne gradnje celotne komunalne infrastrukture v zadnjih desetletjih. Interpretacijo dokumentiranega podpovršinskega zapisa lahko podkrepimo s historičnimi kartami, starimi zapisi in razglednicami, iz katerih je razvidno, da je bil prostor jugovzhodno od nekdanje Frischeve hiše (danes Prešernov trg 3) ves čas odprt, nepozidan in se je kot trg obdržal do danes, nasprotno pa so za območje Čopove ulice zabeležene popotresne arhitekturne in urbanistične rešitve. V teh virih je ohranjena tudi podoba predpotresne Čopove ulice s staro Frischevo hišo ter na takratno Slonovo ulico precej globlje segajočo Bernardovo trgovino s steklom. Ostanke arhitekture obeh predpotresnih hiš smo dokumentirali v uličnem delu GJ 1.

Na območju GJ 1, ki je segalo na trg, smo odkrili del intaktnega grobiščnega prostora, od katerega so bili neposredno pod recentnim nasutjem na globlini 0,43 m ohranjeni najgloblji deli grobiščnih struktur; to so približno polovica grobne jame – zahodna polovica jame je bila uničena ob gradnji stavbe Prešernov trg 3, skrajni vzhodni del jame v dolžini približno 0,30 m pa ob strojnem izkopu pri izvajanju nadzora – ovalne oblike, orientirane vzhod–zahod, širine 0,70 m in plitkega, do 0,20 m globokega banjastega preseka ter in situ spodnja polovica skeleta odraslega moškega, med 20. in 40. letom starosti, nad katerim so bile v

neanatomski legi kosti odrasle ženske in odrasle moške osebe. Pri dnu grobne jame, v distalnem predelu nog, je ležal novc Francesca I. iz Carrare, kovan v Padovi med letoma 1355 in 1388.

Grobiščne strukture povezujemo s skupino grobov, ki je bila odkrita pri predhodnih arheoloških raziskavah na Wolfovi ulici 4 v Ljubljani, ki jih je izvajalo podjetje Avgusta, d. o. o., pod vodstvom D. Josipoviča (D. Josipovič, J. Rupnik, 2011, Poročilo o izvedbi predhodnih arheoloških raziskav v Ljubljani na Wolfovi ulici 4). Čeprav so bili grobovi odkriti na dveh lokacijah, jih obravnavamo kot strukture nekoč enotnega grobiščnega prostora. Prostorska ločitev grobov je posledica uničenja dela grobiščnega prostora, ki je povezano s kasnejšo gradbeno zgodovino tega prostora. Informacijski potencial odkritih grobov nam omogoča, da ugotovimo čas pokopavanja ter da na podlagi ugotovljenih pravil in norm pri pokopavanju sklepamo tudi, kdo je bil tu pokopan. Čas pokopavanja določata pridatka v dveh od skupno 13 evidentiranih grobov, to sta novc Francesca I. iz Carrare, kovan med letoma 1355 in 1388, ter železna pasna spona z obročkom, ki je značilna za čas od 13. do 15. stoletja. Odsotnost pridatkov, ki se odraža v razmerju med grobovi s pridatki in tistimi brez njih, ter struktura pridatkov, tako delov noše kot tudi pridatkov, povezanih s pogrebniimi običaji, kaže na preprost, skromen pogrebni obred in na zavezujoče norme glede prilaganja pridatkov pokojnikov. Tudi lega grobov – skeleti so ležali tesno drug ob drugem in drug na drugem – kaže na specifičen način pokopavanja v stisnjene, enako usmerjene vrste.

Na podlagi teh sicer skromnih in indikativnih arheoloških podatkov in historično-religioznih dejstev, ki se nanašajo na srednjeveško topografijo tega prostora, sklepamo, da je bil odkrit del samostanskega pokopališča, ki je bilo namenjeno predvsem za potrebe avguštinske redovne skupnosti. Odkrite grobove povezujemo s prvim obdobjem bivanja samostanske skupnosti avguštincev eremitov »na hribcu pri sv. Martinu«, to je najkasneje od leta 1314 do leta 1491. Čas pokopavanja na grobišču smo kljub skopim podatkom omejili zgolj na obdobje prvega bivanja avguštincev na tem prostoru, saj menimo, da bi za čas njihovega drugega bivanja tu od leta 1628 do leta 1784 v zvezi s samostanskim pokopališčem moral obstajati pisni vir.

Predhodne arheološke raziskave so izvedli Špela Tomažinčič in Tilen Podobnik iz MAGELAN Skupine, Dejan Češarek iz FIBULAFABULA, preliminarno antropološko analizo Petra Leben - Seljak, zasebna raziskovalka s področja fizične

antropologije. Strokovni nadzor je opravila Mija Topličanec, konservatorica iz ZVKDS, OE Ljubljana. Naročnik in investitor raziskave je bilo Javno podjetje Snaga.

Špela Tomažinčič

54

EŠD: 329

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje, zgodnji srednji vek

V vzhodnem delu Mestne četrti Mirje, parc. št. 73/39, k. o. Krakovsko predmestje, ki leži približno 40 m južno od južnega obzidja Emone, po katerem je predmestje tudi dobilo ime, je bila v začetku leta 2012 zaradi rušitve starega dela objekta Mirje 3 s površino 183 m² in predvidene novogradnje enakih tlorisnih gabaritov na izpraznjeni lokaciji izvedena predhodna arheološka raziskava po metodi ročnega izkopa treh testnih jarkov velikosti 1,6 x 1,6 m.

V vseh testnih jarkih so bile plitko pod aktualno hodno površino evidentirane antropogene plasti in strukture, ki jih povezujemo z urbanistično ureditvijo južnega emonskega predmestja in rabo tega prostora po koncu Emone. V testnem jarku 1 je bila po celotni površini jarka na globini 0,35 m evidentirana utrjena površina, zgrajena iz srednje velikih prodnikov, med katere so bili ponekod vkomponirani apnenčasti lomljenci in odpadni gradbeni material, predvsem tegole. Drugačen sedimentološki in stratigrafski zapis je bil v testnem jarku 2; pod 0,60 m debelim recentnim nasutjem je ležala do 0,30 m debela ruševinska plast, v kateri je bilo več fragmentov antične keramike, kosov gradbenega materiala in ostankov ometa. Tretjino testnega jarka smo z namenom natančnejše določitve vsebine in debeline depozitov izpraznili do globine 0,90 m, na kateri smo evidentirali v geološko osnovo vkopan zidani temelj.

V severozahodnem delu testnega jarka 3 je bil na globini 0,35 m odkrit skeletni grob. Tloris grobne jame je bil slabo prepoznaven, saj se zasutje grobne jame praktično ni razlikovalo od antičnega ruševinskega sedimenta, v katerega je bil grob vkopan. Slabše ohranjen skelet je ležal na hrbtu, desna roka je bila iztegnjena ob telesu, leva je bila v komolcu pokrčena povsem nazaj. Skelet odrasle ženske (starejše od 18 let), s telesno višino 156 cm, je bil usmerjen vzhod–zahod. Grob na podlagi dokumentirane stratigrafije in nivoja

vkopa relativno datiramo v postemonsko obdobje in ga povezujemo z odkritjem staroslovanskega groba, ki je bil v podobnih stratigrafskih okoliščinah dokumentiran leta 1950 na Jakopičevem vrtu (Gabrovec, S. 1955, Nekaj novih staroslovanskih najdb. Arheološki vestnik 6, 134). Posamična odkritja grobov nakazujejo, da je bil ta prostor v zgodnjem srednjem veku priložnostno uporabljen za pokopavanje.

Izvajalec raziskave je bila MAGELAN Skupina, vodja Špela Tomažinčič. Preliminarno antropološko analizo je na terenu opravila Petra Leben - Seljak, zasebna raziskovalka s področja fizične antropologije, strokovni nadzor pa Mitja Pergar, konservator, in Tonka Šoba, konservatorica iz ZVKDS, OE Ljubljana.

Maruša Urek, Špela Tomažinčič

55

EŠD: 29688, 328, 8792

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – arheološko najdišče Prule, Ljubljana – mestno jedro, Ljubljana – Karlovško predmestje

Naslov: Prule 9

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimska doba

Ekipa ZVKDS, CPA, je zaradi predvidene novogradnje stanovanjskega objekta izvedla pod vodstvom Tine Žerjal, Mije Černe in Tine Nanut 13. septembra 2011 na parc. št. 13/28, k. o. Prule, predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča. V treh testnih jarkih je odkrila prazgodovinske in rimskodobne plasti ter najdbe. Nakazan pa je bil tudi že izvrsten arheološki potencial z dobro ohranjenostjo kovinskih predmetov in predvsem izvrstno ohranjenostjo organskega materiala. Arheološka izkopavanja so se nato začela 6. decembra 2011 in z manjšimi prekinitivami končala 25. maja.

Med izkopavanji smo odkrili staro obrežje in strugo Ljubljanice. Od 18. do začetka 20. stoletja so velike regulacije njuno podobo zelo spremenile. Pred tem je bila naravna struga Ljubljanice široka z veliko meandri in razširitvami. Raziskali smo del desnega brega Ljubljanice na Prulah in ugotovili, da je v začetku pozne bronaste dobe ali morda proti koncu srednje bronaste dobe (Bd C, D) Ljubljanica svoje korito vrezala nekoliko višje od današnjega toka. S formiranjem struge je reka odnesla holocenske plasti jezerske krede in mlajše sedimente, saj je bila pod najstarejšimi kulturnimi

plastmi kot geološka podlaga pleistocenska jezerska kreda (polžarica). Strm desni breg se je spuščal od kote 289,50 m n.v. na SV robu izkopa na koto 286,83 m n.v. na najnižjem JZ delu, torej za 2,5 m na pribl. 17,6 m dolžine. Geološki podlagi smo lahko tako sledili nekje od 0,8 m do 3,25 oziroma največ 3,5 m pod današnjo hodno površino.

Vse plasti nad jezerskimi sedimenti so nato nastale kot polnilo erozijskega rečnega korita, ki je bilo nekoč precej bolj plitvo in širše, kot je današnja Ljubljanica. Sama reka se je dokaj hitro umaknila proti jugu, v široki strugi pa se je izoblikovalo močvirnato okolje poplavne ravnice. Na obrežju so bile plasti tanjše, saj je bilo to območje v daljšem obdobju pozne bronaste dobe verjetno nenehno v uporabi. Da bi si ljudje osušili dostop do vode, so ga takrat nasuli z ogromno količino odlomkov lončenih posod. Sama brežina se je nato strmo spustila v široko naravno strugo Ljubljanice. Sedimentacija v erozijskem rečnem koritu je bila veliko izrazitejša, predvsem debelejša in veliko bolj stratificirana zaradi nenehnega menjavanja sedimentacijskega okolja. Najstarejše ostaline človekove prisotnosti so bile z začetkov kulture žarnih grobišč oziroma pozne, morda že srednje bronaste dobe. Z izkopavanji smo lahko sledili postopnemu premikanju struge od Grajskega griča proti današnjemu toku. Zamočvirjeno sedimentacijsko okolje in visoka podtalnica sta ohranila veliko organskega materiala – lesa, semen, kosti ipd. Tako smo izkopali tudi celo serijo dreves, ko so padla z brežine v rečno korito. Med vejevjem so bili najdeni še cele posode, ženski kipec, dragoceni bronasti predmeti (igle, nožek) in človeška lobanja. Obrežno nasutje in najdbe v rečnem koritu obsegajo celoten časovni okvir kulture žarnih grobišč, nekje do 8. stoletja pr. n. š.

Močvirno sedimentacijsko okolje so zmotili močni aluvialni nanosi potoka ali potočkov z Grajskega griča, ki so se čez območje izkopnega polja izlivali v strugo Ljubljanice. Prebivalci Prul so v tem času verjetno opustili intenzivno uporabo tega dela brežine in jo prepustili naravi. Na obrežju so tanki aluvialni peščeni nanosi prekrili starejše poznobronastodobno nasutje s keramiko. Na območju erozijskega rečnega korita, nekdanje zamočvirjene poplavne ravnice, pa smo izkopali celo stratigrafsko sekvenco strug (večinoma v smeri S–J) in peščenih plasti, ki so se ponekod močno odebelile. Peščeni sedimenti so se jezičasto prepletali z muljastim sedimentom in nakazovali na dinamiko zasipavanja tega nekdanjega sotočja in bočno migracijo »deltne« sedimentacije.

Na območju erozijskega rečnega korita sta nato vse prekrila naplavinški sediment Ljubljanice iz

Ljubljana, Prule 9, ženska figurina (foto: N. Veršnik)

Ljubljana, Prule 9, čiščenje lesene palisade v rimskem odvodnem jarku (foto: J. Hobič)

sive meljaste glinene in nad njim kolvij z visoko vsebnostjo oksidov. Kar nekaj stoletij kasneje, v mlajšehalštatskem obdobju (6.–5. stoletje pr. n. š.), so brežino tlakovali. Za prvotno nasutje so uporabili predvsem lokalne peščenjake, med katerimi smo našli odlomke kačaste in certoške fibule. Kasneje so izdelali novo močnejše tlakovanje s prodniki ter kamni peščenjaka in apnenca. Enako kamnito tlakovanje je bilo odkrito na več lokacijah na Prulah, najdlje na območju Tribune 170 m stran, kjer se povezuje z mlajšehalštatskim in keltskim naseljem. Mlajšeželeznodobnim tlakovanjem, ki so bila sicer močno uničena z novodobnimi posegi, smo sledili po celotnem izkopnem polju, kar pomeni, da je bilo rečno korito takrat že močno pomaknjeno proti Ljubljani.

Nad vmesnim koluvijem smo nato odkrili antično hodno površino z različnimi strukturami. Najizrazitejši je bil odvodni jarek (U-profila) z leseno palisado, ki je verjetno varoval Prule pred poplavljanjem Ljubljane. Spuščal se je z vzhoda proti zahodu (z rahlim odklonom proti severozahodu), poševno na desni breg Ljubljane. Za dodatno obrambo pred poplavami so v jarku postavili leseno pregrado iz navpičnih kolov in lesenega prepleta. Na notranji strani pregrade so si sledile predvsem nasute plasti, medtem ko je bil jarek na zunanji strani pregrade očitno še odprt, saj je Ljubljana ob visokih vodah vanj nanašala glinene sedimente. V jarku je bilo najdenih veliko celih posod in oljenk ter nasutij opek in keramike. Ostanke oglja in zaplat ožgane zemlje med različnimi sedimenti pa kažejo bodisi na to, da je sama pregrada v nekem trenutku pogorela, bodisi na dejavnosti, povezane z ognjem v samem jarku ali v njegovi bližini. Prav tako so obrambi pred visokimi vodami verjetno služile strukture jugozahodno od jarka, bližje Ljubljani. V jugovzhodnem delu izkopnega polja smo namreč odkopali drugačno stratigrafijo. Ljubljana je v nekem trenutku naredila preboj do odvodnega jarka in v to poglobitev nato nanosila serijo glinenih naplavin. Zatem je bil vzporedno z večjim jarkom izdelan manjši obrežni nasip. Višje na kopnem, za protipoplavno obrambo (severovzhodno od odvodnega jarka), smo izkopali še nekaj nasutij, kurišč, linearnih kamnitih struktur, odpadnih jam in utrditev tal. Nedvomno so bile sočasne rimskemu vojaškemu taboru na lokaciji Tribuna v poznoavgustejskem obdobju (začetek 1. stoletja n. š.).

Rimskodobne hodne površine in najmlajša polnila jarka je na celotnem izkopnem polju prekril kolvij, ki je nastajal pod enakimi naravnimi procesi kot kolviji pod antičnimi ostanke. Le v jugovzhodnem delu izkopa (območje preboja Ljubl-

janice v antiki) je postopno prehajal v bolj glineno naplavino, ki kaže na manjšo poplavno dejavnost Ljubljane na tem delu. Ta se ni umirila, saj je nato vse razen najvišje ležečih delov terena prekrila še s poplavnim sedimentom iz sive meljaste glinene. Nad njim se je nato začela oblikovati plast paleoornice, ki je dalj časa nastajala na prulskih njivah pred srednjeveškim obzidjem. Bila je zelo različno ohranjena. Z gradnjo stanovanjske stavbe v dvajsetih letih 20. stoletja je bila paleoornica pod zgradbo zapečaten. Na površinah okoli hiše pa je ta plast paleoornice prevzela nove funkcije travnatih površin vrta, ki so vplivale na nekoliko drugačno sestavo. Z gradnjo večnadstropne vile so bile arheološke plasti preresetane. Na območju kleti so bile praktično popolnoma uničene, medtem ko so bile druge odstranjene le na območju temeljev in infrastrukturnih vodov. Največje uničenje je v bistvu sledilo šele z ruštvijo hiše in njenih temeljev.

Izvedena izkopavanja so izjemno pomembna za geološko zgodovino nastanka Ljubljane in spreminjanja njenega toka, za spoznavanje dejavnikov obrečnega sedimentiranja poplavne ravnice in ne nazadnje za sedimentološke procese na Ljubljanskem barju, ki je bogato z arheološkimi ostanke.

Tina Žerjal, Mija Černe, Tina Nanut

56

EŠD: 1978

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja

Področje: R

Obdobje: prva polovica 19. stoletja (1845–1855),

druga polovica 19. stoletja (1882)

Projekt, ki je trajal šest let (od leta 2006 do leta 2012), je zajemal konservatorsko-restavratorske posege na stenskih slikah Matevža Langusa in Janeza Wolfa, kamnitih oltarjih ter oltarnih slikah v šestih stranskih kapelah cerkve Marijinega oznanjenja. Obnova stenskih poslikav v kapelah je zajemala več kot 600 m² površine. Gre za enega večjih in kompleksnejših projektov na področju reševanja problematike propadanja stenskih poslikav v zadnjih letih.

Obnova se je začela s pilotskim projektom Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine v kapeli sv. Lucije, Apolonije in Agate leta 2006 (omenjeni projekt je z vsemi umetnostnozgodovinskimi, ikonografskimi in strokovnimi opombami natančneje opisan v Varstvu spome-

nikov 44 – Poročila, str. 137–139). Sledile so kapela sv. Valentina, kapela sv. Pashala Bajlonskega, kapela sv. Srca Jezusovega, kapela Sv. treh kraljev in nazadnje kapela sv. Frančiška.

Cerkev Marijinega oznanjenja v Ljubljani spada med najpomembnejše baročne arhitekture na Slovenskem. Prvo cerkev so avguštinci, katerih red je v Ljubljani zabeležen že pred letom 1324, na mestu današnje zgradili v prvi polovici 17. stoletja. Leta 1628 je temeljni kamen položil ljubljanski škof Tomaž Hren, v istem letu je bila cerkev tudi posvečena, a že leta 1645 so avguštinci v požaru hudo poškodovano cerkev podrli in leto zatem začeli graditi novo. Za njeno gradnjo je zaslužen Konrad baron Russenstein, ki je v volilu zapisal, naj se zgradi nova cerkev in se posveti Marijinemu oznanjenju, v njej pa naj se uredi kapelica po zgledu Marijine cerkve v Loretu. Omenjena kapela je bila posvečena leta 1669, cerkev pa je leta 1700 posvetil knezoškof Sigmund Kristof grof Herberstein. Ob koncu 17. stoletja je bil z jožefinskimi reformami avguštinski red ukinjen, v cerkev in samostan pa so se naselili frančiškani, ki imajo še danes v posesti celoten kompleks.

Cerkev je zasnovana kot zgodnjebaročna enoladijska bazilika z dvema vencema stranskih kapel. Fasado členijo mogočni pilastri, njen višji srednji del zaključuje trikotno čelo, ki ga ob straneh podpirata dve voluti. Do vhoda vodi polkrožno zasnovano triramno stopnišče, ki je bilo zgrajeno ob regulaciji trga v prvi polovici 19. stoletja. Leta 1858 je bila cerkvena fasada popolnoma prenovljena, krasila pa jo je Goldensteinova freska, dokler te ni leta 1883 zamenjala Wolfova. Potres leta 1895 je cerkvi bolj ali manj prizanesel, zato prenova ni posegla v njeno osnovno obliko (Breda Mihelič, Ljubljana PREŠERNOV TRG V LJUBLJANI, Razprave in članki, str. 206–207).

Notranjost cerkve do 19. stoletja ni bila poslikana. Med letoma 1845 in 1855 je nato Matevž Langus poslikal stranske kapele, prezbiterij in ladjo. Langus je bil v svojem času in okolju med najbolj cenjenimi slikarji, poslikava frančiškanske cerkve Marijinega oznanjenja v Ljubljani pa pomeni vrhunec njegovih del, naslikanih v tehniki prave freske. Zgodovino svojega dela v tej cerkvi je slikar zapisal na zahodni steni na koru v dveh vzporednih napisih v nemškem in slovenskem jeziku (France Stele, Kronika slovenskih mest (1935); Marijino vnebovzetje pri frančiškanih v Ljubljani, str. 221). Do danes so se ohranile le Langusove poslikave v stranskih kapelah. Ladjo in prezbiterij je namreč slikar in restavrator Matej Sternen med letoma 1925 in 1933 na novo poslikal, kapele pa restavriral. Pred njim je slikar Janez Wolf le nekaj desetletij

po nastanku Langusovih poslikav v kapeli sv. Frančiška Asiškega te delno ohranil, jih ponekod preslikal ali pa na novo naslikal.

Veliko število restavratorskih posegov v preteklosti je videz poslikav spremenilo do te mere, da je bila ponekod originalna slikovna površina z ometom vred izgubljena. Matej Sternen je s teh predelov odstranil originalni omet in ga nadomestil z novim v tehniki prave freske. Velika večina poslikav je bila površinsko poškodovana do nerazpoznavnosti, zato je med drugim prihajalo tudi do večjih preslikav (dunajska slikarja Klainert in Kastner sta po potresu leta 1895 z neprimernimi oljnimi barvami poleg poslikav na stropu ladje delno preslikala tudi poslikave v kapelah). Slaba tehnologija in kvaliteta ometa, potres, onesnaženje urbanega okolja, vlaga in zidovju in kar štirje obnovitveni posegi v preteklosti so botrovali nastanku raznovrstnih poškodb. Stanje močno uničenih poslikav je zahtevalo premišljen, skrbno načrtovan in interdisciplinarno zasnovan konservatorsko-restavratorski poseg. Z uporabo sodobnih konservatorsko-restavratorskih tehnik in metodologij so danes poslikave umetnikov v kapelah ponovno zaživele v koloritu svojega časa.

Celovit konservatorsko-restavratorski poseg je med drugim vključeval tudi temeljit pregled predhodnih restavratorskih posegov, umetnostnozgodovinskih dejstev, številne naravoslovne analize in meritve ter diagnosticiranje vzrokov in posledic poškodb. Na stenskih poslikavah so bile v skladu s sodobno tehnologijo izvedene naslednje preiskave: fotografija ultravijolične fluorescence, termografska analiza, optična mikroskopija stratigrafij vzorcev, mikroramanska spektroskopija, infrardeča spektroskopija s Fourierjevo transformacijo (FTIR), vrstična elektronska mikroskopija z energijsko disperzivno spektroskopijo (SEM-EDS), določitev vodotopnih soli, določitev mikroklima v posameznih kapelah (meritve temperature in vlage) in encimski imunski test (ELISA).

Poseg v prvi kapeli je bil namenjen določitvi pravilne metodologije dela za vse nadaljnje kapele, z upoštevanjem vseh že uspešno vpeljanih novih italijanskih metodologij, uporabljenih na Quaglijevih poslikavah v stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani. Obnova prve kapele je bila skoraj v celoti zasnovana na bolj ali manj uspešnih testiranjih in določanju najprimernejše metodologije. Izkazalo se je, da so stenske poslikave Matevža Langusa zaradi velike izgube osnovnega veziva – apna v ometu – in barvnih plasti kljub odličnim tehnološkim možnostim, ki smo jih imeli na voljo v Restavratorskem centru, potrebovale drugačen, boljši način nadomeščanja oslabljenega anorganskega

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja: Matevž Langus, kapela sv. Lucije, Apolonije in Agate, 1845–55, tehnika prave freske, južna stena pred konservatorško-restavratorskimi posegi (foto: T. Benedik)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja: Matevž Langus, kapela sv. Srca Jezusovega, 1845–55, tehnika prave freske, detajl pred konservatorško-restavratorskimi posegi (foto: T. Benedik)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja: Matevž Langus, kapela sv. Lucije Apolonije in Agate, 1845–55, tehnika prave freske, fotografija med konservatorko-restavratorskimi posegi; utrjevanje barvne površine (foto: K. Križančič)

veziva z novim. V letu 2007 smo zato v Slovenijo povabili italijanske strokovnjake, da bi predstavili popolnoma nov način utrjevanja stenskih poslikav z nanodelci kalcijevega hidroksida v alkoholu – nanoapno. Prvi rezultati uporabe nanoapna so bili odlični, saj je končna izbira metodologije temeljila na načinu utrjevanja, pri katerem so bili uporabljeni izključno kompatibilni materiali.

Vzporedno z obnovo so na projektu pomemben del zajemale tudi različne raziskave. Poleg osnovnih, že omenjenih analiz velik prispevek k obnovi stenskih poslikav pomeni projekt Laboratorijsko ter in situ vrednotenje učinkovitosti različnih utrjevalnih sredstev pri stenskih poslikavah ter vrednotenje učinkovitosti utrjevanja z nanoapnom pri stenskih poslikavah, ki je potekal v sodelovanju z Zavodom za gradbeništvo. Osnovni cilj opravljenih analiz je bila primerjalna študija različnih utrjevalcev ter njihov učinek na slikovno površino, z meritvami pred nanosom in po njem. Prvi rezultati analiz ometov obravnavanih poslikav so bili predstavljeni in objavljeni na konferenci RIPAM 3; 3th Inter-

national Meeting on Architectural Heritage of the Mediterranean na Portugalskem oktobra 2009 (LESAR KIKELJ, Martina, KRAMAR, Sabina, MLADENOVIC, Ana, MAUKO, Alenka. Izbira najprimernejšega utrjevalca pri obnovi Langusovih stenskih poslikav v cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani = Selection of the most suitable consolidant in the restoration of Langus's wall paintings in the Church of the Annunciation in Ljubljana. Vars. spomenikov, 46, 2011, str. 195–223).

Konservatorsko-restavratorski posegi so poleg predhodnega utrjevanja ter utrjevanja in odstranjevanja neustreznih plasti s slikovne površine vključevali tudi postopke odstranjevanja neustreznih recentnih beležev, nadomeščanje starih ometov z novimi apnenimi do nivoja originalne poslikave, injektiranje, strapiranje nekaterih podmehurjenih predelov ometa, retušo in rekonstrukcijo. Za korektno izvedbo estetskega dopolnjevanja slikovnih slojev in rekonstrukcije na mestih manjkajočih delov poslikav je bilo na podlagi raziskav in študij obstoječih Langusovih in Wolfovih poslikav v drugih

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja: Janez Wolf, kapela sv. Frančiška, 1883, tehnika prave freske, celota po konservatorko-restavratorskih posegih (foto: T. Benedik)

objektih narejenih več risarskih in računalniških študij (natančnejši opis izbrane metodologije čiščenja in utrjevanja je zapisan v Varstvu spomenikov 45 – Poročila, str. 111–113).

V kapeli sv. Frančiška Asiškega, ki jo je leta 1883 poslikal Janez Wolf, je bilo treba poleg že omenjene problematike čiščenja in utrjevanja poslikav ugotoviti tudi pravilen način odstranjevanja neustreznega utrjevalca Calatona, ki je bil v preteklem restavratorskem posegu nanesen po vsej severni, južni in vzhodni steni; obok kapele je bil izvzet. Calaton je tekoči najlon, ki je topen v alkoholu. Kjer je bil v preteklosti apliciran na površino poslikav, se je sčasoma spremenil v netopno snov, površinski film, ki je le stežka odstranljiv. Tenzijske sile znotraj snovi so negativno delovale na barvno plast, saj je krčenje utrjevalca povzročilo odstopanje barvne površine od intonnaca. Na mestih, kjer je bila ob nanosu v preteklosti barvna plast dokaj stabilna, je bil Calaton lažje odstranljiv kakor tam, kjer je nadomestil originalno vezivo in se popolnoma spojil z uprašenimi pigmenti. Zaradi netopnosti ga z nekaterih mest nismo odstranili, ker bi bili s tem izgubljeni tudi vsi preostali originalni pigmenti. Za dodatno odstranjevanje neustreznega utrjevalca je bil uporabljen postopek čiščenja z ionskimi smolami čez japonski papir. Smole z ionskimi izmenjevalci so netopni organski polimeri v obliki majhnih delcev, ki služijo kot medij za prehajanje ionov iz snovi, s katerimi pridejo v stik. Prevezajo pozitivno ali negativno nabite ione (katione ali anione) ter jih menjajo za ione nasprotnih polov. Smole v destilirani vodi so na površini delovale do njihove osušitve, nato so bile odstranjene z naravno spužvo in vodo. Delno omehčan Calaton je bil nato mehansko s skalpeli odstranjen s površine. Postopek je dolgotrajen in zahteva natančnost. Učinkovitost izbrane metodologije še ni popolnoma zadovoljiva, zato v sodelovanju z naravoslovnim oddelkom še vedno potekajo raziskave, usmerjene k izboru optimalne rešitve za odstranjevanje netopnih utrjevalcev. Konservatorsko-restavratorske posege na stenskih poslikavah je ves čas spremljala strokovna komisija. Pri sklopu restavriranja stenskih poslikav so sodelovali Martina Lesar Kikelj, vodja restavratorskega posega na stenskih slikah (ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za stenske slike), sodelavci ZVKDS Restavratorskega centra ter veliko število zunanjih sodelavcev.

Martina Lesar Kikelj

57

EŠD: 1978

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja

Naslov: Prešernov trg 4

Področje: R

Obdobje: sredina 17. stoletja, 1645–1660, prva četrtina 18. stoletja, 1703–1706

Na oddelku za stafelajno slikarstvo ZVKDS Restavratorskega centra v Ljubljani je bilo med letoma 2007 in 2011 konserviranih in restavriranih dvanajst slik z upodobitvami svetnikov in sveto-pisemsko motiviko iz stranskih kapel cerkve Marijinega oznanjenja. Restavriranih je bilo pet večjih oltarnih slik in sedem slik manjšega formata, ki visijo v atiki oltarnih nastavkov ali stojijo na oltarnih menzah oziroma so nanjo pritrjene.

Kapela sv. Lucije, Apolonije in Agate:

1. Josef Ferdinand Fromiller, Sv. Lucija med sv. Agato in Apolonijo, 18. stoletje, 234 x 127 cm, olje na platnu.

2. Valentin Metzinger, Sveta Katarina in Barbara, 18. stoletje, 78 x 132,5 cm, olje na platnu.

3. Henrika Langus, Srce Marijino, 1857, 60 x 48 cm, olje na platnu.

Kapela sv. Valentina:

4. Valentin Metzinger, Sv. Valentin, 1733, 167,3 x 118,3 cm, olje na platnu.

5. Neznani avtor, Svetnik ob bolniku, datacija neznana, 63,5 x 53,3 cm, olje na platnu.

Kapela sv. Pashala Bajlonskega:

6. Pater Blaž Farčnik, Sv. Pashal Bajlonski, 1933, 240 x 128,5 cm, olje na platnu.

7. Pater Blaž Farčnik, Sv. Nikolaj Tolentinski, 1933, 134 x 86 cm, olje na platnu.

Kapela Srca Jezusovega:

8. Neznani avtor, Srce Jezusovo, predvidoma 19. stoletje, 249,5 x 125,3 cm, olje na platnu.

9. Josef Edgar Kleinert, Krst na reki Jordan, 1903, 42 x 40 cm, olje na bakreni plošči.

10. Josef Edgar Kleinert, Marija z Jezuškom in mladim Janezom Krstnikom, 1903, 42 x 40 cm, olje na bakreni plošči.

Kapela Sv. treh kraljev:

11. Andrej Janez Herrlein, Poklon Svetih treh kraljev, 1789, 321,5 x 194 cm, olje na platnu.

12. Ivan Franke, Sv. Anton Padovanski, 1873, 95 x 82,5 cm, olje na platnu.

Slike izvirajo iz različnih časovnih obdobij. Najstarejša slika J. F. Fromillerja Sv. Lucija med sv. Agato in Apolonijo je datirana v leto 1702, najmlajša

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, Andrej Janez Herrlein, Poklon Svetih treh kraljev, 1789, 321,5 x 194 cm, olje na platnu, slika pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: E. Frljak Gašparović)

slika Sv. Pashal Bajlonski pa je bila naslikana leta 1933. Razen dveh manjših slik na bakreni plošči so vse naslikane na tkani nosilec v (predvidoma) oljni tehniki. Stopnja poškodovanosti je bila od slike do slike različna. Vsaka slika je bila obravnavana individualno. Celovit konservatorsko-restavratorski poseg je med drugim vključeval tudi temeljit pregled starih restavratorskih posegov ter diagnosticiranje vzrokov in posledic poškodb. Pred vsako intervencijo je natančen pregled slike bistvenega pomena. Na podlagi natančnega pregleda je bil za vsako sliko posebej izdelan zapisnik o stanju pred posegom. Vsaka slika je bila nato detajlno fotografirana pri vidni svetlobi in nato še pri osvetlitvi z ultravijolično lučjo. Po potrebi sta bili izvedeni tudi rentgenska radiografija in materialna analiza odvzetih vzorcev slikovnih plasti. Vse slike, razen upodobitev sv. Pashala Bajlonskega, so bile v preteklosti že restavrirane. Žal se je velika večina starih posegov z leti izkazala za neustrezne. Platnene zaplate, s katerimi so bile z neustreznim lepilom s hrbtišča prepleljene raztrganine na nekaterih nosilcih, so se z leti začele odražati na licu slike, stari kiti so spremenili volumen ter postali opazni in moteči, prav tako stare retuše, ki so večinoma potemnele, preslikave pa so sporne že same po sebi, ne glede na to, kako odlično so tonsko izvedene. Na vseh slikah je bila, tako na licu kot tudi na hrbtu, debela plast umazanije, sestavljene iz prahu, saj, pajčevin, iztrebkov insektov ipd. Velik problem so pri vseh slikah na tkanih nosilcih predstavljali tudi leseni podporni okvirji. Naj so bili zamenjani, popravljani ali originalni, na vseh so bile vidne izletne luknjice insektov, bili so brez zagozd in nujnega distančnega roba, ki preprečuje stik tkanega nosilca z letvicami podokvirja. Letvice so se tako sčasoma začele odražati na licu slike, posledično pa je na teh območjih prišlo do bolj ali manj hudih deformacij, ne samo nosilca, ampak tudi slikovnih plasti. Na večjih oltarnih slikah so bile letvice okrasnih okvirjev na sliki pritrjene kar skozi lice. Prav tako so bile nekatere slike kar skozi lica z žeblički napete na podporni okvir. Zaradi takšnih nestrokovnih posegov so bili robovi nekaterih slik močno poškodovani. Najpogostejše poškodbe, ki so se pojavljale na tkanih nosilcih, so bile nagubanost, deformacije, raztrganine, luknje, predrtine, rja in manjkajoči deli, tipične poškodbe slikovnih plasti pa razpokanost, deformacije, mehanske poškodbe, krušenje, odpadanje in manjkajoči deli.

Natančnemu pregledu slike in analizi pridobljenih rezultatov naravoslovnih preiskav je sledilo sondiranje površinske nečistoče ter potemnelih in porumenelih zaščitnih plasti, na podlagi katerega

je bilo določeno optimalno sredstvo za njihovo odstranjevanje. Neustrezni materiali starih posegov, kot so podlepljanje, zaplate, ostanki lepil, kitanja, retuše in preslikave, so bili odstranjeni z metodami, ki niso negativno vplivale na zgradbo slik. Krhke slikovne plasti so bile stabilizirane. Poškodbe tkanih nosilcev so bile sanirane z vstavljanjem koščkov platna, ki ima podobne lastnosti kot originalno platno: podobno debelino niti in gostoto tkanja. Tkani nosilci, ki niso več opravljali svoje funkcije, so bili podprti z dodatno tkanino, ostalim pa so bili na robove pritrjeni trakovi, ki so omogočali ponovno napenjanje platna na nove lesene podokvirje ustrezne izdelave. Kitanju poškodb slikovnih plasti sta sledila retuširanje in končni nanos zaščitnega laka. Robovi slik so bili zaščiteni s klejnim trakom, hrbtišča pa s tankimi lesenimi ploščami, ki preprečujejo akumulacijo nečistoč na hrbtišču.

Zaradi omejitve obsega povzetka poročila bom podrobno predstavila konservatorsko-restavratorski poseg zgolj na sliki Poklon Sv. treh kraljev A. J. Herrleina. Slika je bila ob prevzemu v slabem stanju. Razpadajoči leseni podokvir nosilcu ni omogočal ustrezne napetosti, zato je bil ta ohlapien in se je lokalno gubal. Okrasni okvir je bil na podokvir pritrjen z žeblički kar skozi lice slike, kar je povzročilo hude poškodbe nosilca in slikovnih plasti. Podloga in barvne plasti so bile močno razpokane, robovi razpok so se vihali navzgor, koščki pa so se ponekod luščili in odpadali od nosilca. Lice slike je bilo premazano z več plastmi laka, ki je z leti močno potemnel in porumenel, pokrivala ga je tudi debela plast umazanije. Opazni so bili tudi stari restavratorski posegi. Velika raztrganina na nosilcu je bila sanirana s platneno zaplato s hrbtišča slike. Na tem mestu je kit prekrival tudi velik del originalne barvne plasti. Retuše so potemnele, vidne so bile tudi preslikave.

Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih del je bila slika natančno pregledana, naravoslovne preiskave so obsegale pregled z ultravijolično lučjo, stratigrafijo slikovnih plasti, fluorescenco UV-fotografije in rentgensko radiografijo. S preiskavami so bili pridobljeni pomembni podatki o sestavi slikovnih plasti in lakov, natančno so bila locirana mesta retuš in preslikav. Demonstraciji okrasnega okvirja sta sledili sondiranje in odstranjevanje umazanije ter starih potemnelih zaščitnih plasti z lica slike z acetonom, preslikave pa so bile odstranjene s 5-odstotno raztopino dimetilsulfoksida v etil acetatu. Lice slike je bilo nato zaščiteno z lističi specialnega brezislinskega papirja, premazanimi s 5-odstotno raztopino Mowiola v vodi. Lističi so preprečevali morebitno

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, Andrej Janez Herrlein, Poklon Svetih treh kraljev, 1789, 321,5 x 194 cm, olje na platnu, odstranjevanje površinske nečistoče in zaščitnih slojev (foto: E. Frljak Gašparovič)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, Andrej Janez Herrlein, Poklon Svetih treh kraljev, 1789, 321,5 x 194 cm, olje na platnu, mehansko odstranjevanje nečistoče s hrbtišča slike (foto: E. Frljak Gašparović)

krušenje in odpadanje koščkov slikovnih plasti ob snemanju slike s podokvirja.

Sledilo je odstranjevanje zaplat s hrbtišča slike: klejno lepilo je bilo s pomočjo vlaženja zmehčano, zato odstranjevanje krp ni bilo težavno. Ostanke lepila so bili odstranjeni s kostnimi skalpeli, umazanije s hrbtišča slike pa s ščetko s tršimi ščetinami in gobico Wishab. Slikovne plasti so bile nate stabilizirane s 15-odstotnim Bevo 371 v White spiritu. Segreta mešanica je bila nanesena na hrbtišče slike, sušenju pa je sledila obdelava slike oziroma aktivacija lepilne mase v toplotni nizkotlačni mizi pri temperaturi 65 °C. Po odstranjevanju lističev z lica slike se je pokazalo, da slikovne plasti niso dovolj utrjene, zato je bil celoten postopek ponovljen še na licu slike.

Sledilo je mehansko odstranjevanje starih kitov. Na območju velike raztrganine na nosilcu je kit prekrival velik del originalne barvne plasti. Oba

sloja sta se med seboj močno povezala, zato je bilo odstranjevanje izredno težavno, dolgotrajno in se je izvajalo s pomočjo mikroskopa. Manjkajoči deli nosilca so bili nato sanirani z vstavljanjem koščkov platna, ki ima podobne lastnosti kot originalno platno. Največji problem je predstavljala 45 cm dolga raztrganina na nosilcu. Snemanje slike z oltarja je namreč odkrilo dokumentarni zapis v gotiči, ki se razprostira po celotni površini hrbtišča slike. Zapis, ki je najverjetneje del avtorja, je dragocen dokument, ki nedvoumno in natančno navaja avtorja, naročnike, ceno, lokacijo in celo datum naročila. Glede na poškodbe nosilca, upoštevajoč dejstvo, da se slika po posegu vrača v cerkveni objekt, bi bilo morda najprimernejše, da bi tkani nosilec med samim konservatorsko-restavratorskim posegom podlepili z dodatno tkanino, a so bile zaradi neprecenljivega dokumentarnega zapisa vse poškodbe obdelane lokalno.

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, Andrej Janez Herrlein, Poklon Svetih treh kraljev, 1789, 321,5 x 194 cm, olje na platnu, slika po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: E. Frljak Gašparović)

Raztrganina je bila sanirana z apliciranjem lane-nih niti čez lepilni film Beva, dodatno ojačan z izredno tankim, brezislinskim papirjem. Niti so bile na film Beva pritrjene s pomočjo grelne lopatice in na koncu prepojene še s 15-odstotno raztopino Beve 371 v White spiritu. Z lepilnim filmom in specialnim papirjem so bili ojačani tudi trije šivi na nosilcu. Sledila je ponovna obdelava slike v toplotni nizkotlačni mizi, kjer so se lepilne komponente na temperaturi 65 °C reaktivirale, nizek tlak pa je omogočil, da so se vsi elementi med seboj močno in enakomerno povezali. Z uporabo lokalnih rešitev pri metodologiji dela je bil konservatorsko-restavratorski problem uspešno rešen, neprecenljivi dokument o preteklosti pa je tako ohranjen in prezentiran. Sledilo je kitanje poškodb slikovnih plasti s kitom, pripravljenim iz akrilne emulzije in fino mleto bolonjske krede. Na območju velike raztrganine je bil za kitanje uporabljen kit, pripravljen iz 40 odstotkov Beve in bolonjske krede. Slika je bila nato napeta na nov podokvir ustrezne izdelave. Natančno obdelavi zakitanih površin je sledilo podlaganje kot prva faza retuširanja. Za podlaganje retuš so uporabljeni kakovostni gvaši. Toni podlaganja so bili svetlejši in hladnejši od originalnega tona. Prvi fazi retuširanja sta sledila lakiranje slike z damarjevim lakom in finalizacija retuše, ki se je izvajala s smolnimi barvami. Pripravljene barve so se nanašale na različne načine: v obliki črtic ali pikic, lahko pa tudi kot lazure, tako da so se retuširana območja čim bolj približala originalu. Finalizaciji retuše je sledilo ponovno lakiranje z damarjevim lakom, ki je bil na lice slike nanesen z ustrezno kompresijsko pištolo.

Konservatorsko-restavratorski posegi na slikah so potekali v skladu z upoštevanjem sodobnih standardov, ki veljajo v stroki. Temeljno vodilo za ustrezno izbiro konservatorsko-restavratorskih postopkov na umetninah so bili tehnološka zgradba slike ter stanje in okolje, v katerem je bilo likovno delo. Postopki so bili izvedeni z materiali, ki omogočajo reverzibilnost, brez uporabe destruktivnih metod.

V projektu so sodelovali restavratorji ZVKDS Restavratorskega centra Barbka Gosar Hirci, Emina Frljak Gašparović, Miha Pirnat; Zoja Bajdč, Sanela Hodžić, Tina Isteni, Darja Čirič, Mojca Černič in Nuška Dolenc Kambič; zunanji sodelavci Maša Kavčič, Mateja Vidraj, Janez Novak in Katja Guček; naravoslovne preiskave pa so izvedli Polonca Ropret, Katja Kavkler; Sonja Fister, Tanja Špec, Lea Legan in Klara Retko.

Emina Frljak Gašparović

58

EŠD: 1980

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – cerkev Sv. trojice

Naslov: Slovenska cesta 21

Področje: R

Obdobje: 1718–1726, 1930

Med januarjem 2011 in februarjem 2012 se je na Oddelku za štafelajno slikarstvo ZVKDS Restavratorskega centra v Ljubljani pod vodstvom Barbke Gosar Hirci opravil konservatorsko-restavratorski poseg na šestih slikah iz cikla petnajstih baročnih slik Skrivnosti rožnega venca, ki visijo na stenah prezbiterija in ograjah ladijskih empor v župnijski cerkvi Sv. trojice v Ljubljani. Avtorstvo slik trenutno še ni povsem pojasnjeno – J. Veider avtorja omenja zgolj z imenom Beneški slikar, slike iz cikla pa kot beneške. Datira jih v 17. stoletje, pravi pa tudi, da naj bi bila skupina slik rožnovenskih skrivnosti delo dveh avtorjev (Janez Veider, Slike v Uršulinskem samostanu v Ljubljani, Zbornik za umetnostno zgodovino, zvezek 1/2, letnik XX, 1944, Ljubljana, str. 98–136). Dve imeni, ki se zadnja leta pojavljata v povezavi z možnim avtorstvom slik, sta Nicolò Bambini in Simone Gionima, italijanska slikarja, živeča v drugi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja – oba sta namreč avtorja tudi nekaj drugih slik, ki so v uršulinski cerkvi oziroma samostanu (Blaž Resman, Uršulinke v Ljubljani, KNSS 213, Ljubljana 2010, str. 84).

Obravnavani cikel slik se deli na tri dele – veseli, žalostni in častitljivi del. Vsakega sestavlja serija petih slik. Konservatorsko-restavratorska obravnava se je vpeljala na eni izmed slik veselega dela cikla (Dvanajstletni Jezus v templju) in na vseh petih slikah žalostnega dela (Krvavi pot, Bičanje, Kronanje, Križev pot in Križanje) – poimenovanje slik je povzeto po J. Veiderju.

Slike so naslikane v tehniki olje na platnu in izjemno podobnih dimenzij – povprečno merijo 141 cm x 113,5 cm, z manjšimi odstopanji. Skoraj povsem identične so tudi tehnološka izvedba slik in njihova oprema oziroma sestavni elementi. V slikarski maniri nekoliko izstopata sliki Dvanajstletni Jezus v templju, ki se zdi slogovno kvalitetnejša od ostalih obravnavanih slik, in Križanje, kjer upodobitev predstavlja sekundarno barvno plast oziroma preslikavo starejšega motiva (domnevno gre za upodobitev Marije, ki se onesvesti pod križem). J. Veider omenja, da naj bi bila slika preslikana v Langusovi dobi.

Stanje slik pred konservatorsko-restavratorskim posegom ni bilo zadovoljivo, obravnavane slike pa so nujno potrebovale celovit konservatorsko-restavratorski tretma, ki bi upočasnil propadanje slik, jih stabiliziral oziroma eliminiral možnost širjenja poškodb v prihodnosti ter tudi izboljšal njihov estetski potencial. Slike so bile napete na neprimerne originalne podokvirje, izdelane iz domnevno smrekovega lesa ter brez križnih letev in zagozd. Neprimeren je bil tudi način pritrditve tkanih nosilcev na podokvirje. Dimenzije tkanih nosilcev so bile pri nekaterih slikah nekoliko manjše od dimenzij podokvirjev, posledično so bili zgornji in/ali spodnji robovi slik pritrjeni na čelno stran zgornje in/ali spodnje letve podokvirja, preostanek letve pa je bil ponekod poslikan. Napetost nosilcev je predvsem v teh primerih precej popustila, tako da so se dotikali letev podokvirjev, ki so se posledično začele odražati na licih slik; nosilci so se večinoma začeli posedati, opazna je bila lokalna nagubanost platen. Niti nosilcev so bile na nekaterih mestih preperete, splošna oksidacija platen je močno napredovala predvsem na robovih, ki so bili v stiku z lesenimi letvami. Nosilna funkcija večine nosilcev je bila vprašljiva. Na hrbitiščih posameznih slik se je razrastla plesen, madeži so bili ponekod vidni tudi na licih slik. Slike so bile močno onesažene s prašnimi delci in drugimi nečistočami. Barvna plast in podloga sta bili marsikje močno razpokani. Večina poškodb je bila skoncentrirana na robovih slikovnih polj – pri vseh slikah žalostnega dela gre za pas širine pribl. 5 cm, ki so ga prekrivale letve okrasnega okvirja. Okrasni okvirji žalostnega dela cikla niso bili oblikovani kot samostojna celota, temveč so bile okrasne letve posamezno pritrjene na slike, in sicer na čelne strani letev podokvirja, skozi lica slik. Po demontaži okrasnih letev so bile tako na slikah vidne luknje zaradi moznikov in žebeljev, ki so zadevale vse plasti slik. Rdečerja podloga in barvna plast slik sta bili v povprečju in z izjemo slikovnih robov dobro ohranjeni. Barvna plast, samostojno ali s podlogo, se je ponekod v manjši meri krusila. Vse slike so v preteklosti doživele vsaj en obnovitveni poseg. Letve okrasnih okvirjev vseh slik, narejene domnevno iz lipovine in rezbarjene v motivu akantovega oziroma hrastovega lista, so bile v preteklosti na novo polikromirane, pri čemer sta bili nova podloga in polimentna pozlata nanesen čez slabo ohranjene originalne kovinske folije zlate barve. Na površini barvne plasti nekaterih slik je bil prisoten novejši lak, poškodbe so bile s hrbtne strani ponekod premoščene z zaplatami, na licih slik pa zakitane in retuširane.

Pred konservatorsko-restavratorskim posegom sta

bila izvedena natančen popis in fotografska dokumentacija stanja slik. Opravljenih je bilo tudi nekaj osnovnih preiskav. Slike so se pregledale pri vidni, stranski in UV–svetlobi, naredila se je tudi fotografija UV–fluorescence. Na sliki Križanje se je izvedla tudi rentgenska radiografija, ki je dokazala preslikavo.

Kljub izjemno podobni tehnologiji in stanju slik se te niso konservirale-restavrirale generično, z uporabo enakih konservatorsko-restavratorskih tehnologij in metodologij, temveč so se postopki in materiali prilagajali vsaki posamezni sliki. Pri enakih postopkih na različnih slikah se je tudi načrtno poseglo po različnih tehnologijah in metodologijah, ki so bile podobno ustrezne, zato bo v prihodnje mogoče slediti različnemu odzivu izbranih materialov v enakih klimatskih pogojih.

Na slikah se je najprej izvedla demontaža letev okrasnega okvirja, na slikovni površini slik se je opravil postopek sondiranja, s čimer so se določili odzivnost originalnega in sekundarnega materiala ter plasti nečistoč na posamezna anorganska in organska topila. Na slikovno površino se je pred odstranjevanjem slik s podokvirjev v večini primerov aplicirala začasna zaščita barvne plasti, izvedena z lepljenjem specialnega papirja (Lens Tissue L2) s 4-odstotno raztopino HPC (Klucel G) v vodi. Po snemanju slik s podokvirjev je sledilo mehansko čiščenje hrbitišč slik. Zaradi preperelosti tkanih nosilcev in lokalnega odpadanja barvne plasti in/ali podloge je bilo treba večino slik utrditi vsaj s hrbtne strani in jih izravnati v nizkotlačni mizi pri primerni temperaturi – kot utrjevalno sredstvo se je uporabila ustrezna koncentracija Plexisola P 550-40 v petroli ali white spiritu. Z barvne plasti vseh slik je bila odstranjena površinska umazanija, bodisi z umetno slino (pH 7) ali pufersko raztopino s pH-vrednostjo 5,5. Z določenih slik se je z izbranim polarnim topilom (acetom ali etil laktat) odstranil tudi sekundarni lak, za odstranitev bolj polarnih plasti (predvsem manjših retuš in preslikav) pa so se izbrale nizke koncentracije aprotičnega polarnega topila DMSO v etil acetatu. Preslikava, ki predstavlja motiv Križanja, se je v celoti ohranila, saj bi z njeno odstranitvijo prišlo do spremembe motivike žalostnega dela rožnovenskega cikla, poleg tega pa bi postopek lahko močno ogrozil obstoj slike. Poškodbe, ki so zadevale vse slikovne plasti (luknje, raztrganine, predrtine, manjkajoči deli nosilca) so se sanirale lokalno, s hrbtne strani slik. Sanacije so se večinoma izvedle z vstavki iz lanenega ali sintetičnega platna, varjenimi z nitmi iz smole EVA (Elwax 150), z akrilnim lepilom (Akrylkleber 498-20x) ali lepljenimi s filmom Beva 371. Sledilo je kitanje poškodb, pri

čemer se je uporabila bolonjska kreda in pri različnih slikah različna veziva – bodisi 7-odstotni zajčji klej, akrilno vezivo (Akrylemulsion D 498-M) ali 40-odstotno raztopino Beva 371; mase za kitanje so bile pigmentirane v barvi originalnih podlog.

Večino slik je bilo zaradi oslabele nosilne funkcije platen treba podlepiti ali pa vsaj ojačati in podaljšati poškodovane robove slik z dodanimi platnenimi trakovi. Pri podlepljanju se je kot podporno platno izbralo bodisi industrijsko tkano laneno ali pa sintetično platno. Lepljenje podpornega platna se je na originalno platno izvedlo bodisi z mešanico akrilnih lepil (Akrylleber 498 HV in 360 HV, v razmerju 1 : 1) ali s filmom Beva 371. Lepljenje je potekalo v nizkotlačni mizi, z reaktivacijo lepil pri ustreznih temperaturi in pod pritiskom. Tu je treba posebej omeniti postopek na sliki Dvanajstletni Jezus v templju, kjer se je izvedel nov zanimiv način podlepljanja, ki ga je v Slovenijo prinesla Liza Lampič. Gre za novejšo metodo z napršenim lepilom na novo podporno platno (angl. Mist-lining), ki je bila prvič objavljena leta 2003 (Jos van Och, René Hoppenbrouwers, Mist lining and low pressure envelopes: an alternative lining method for the reinforcement of canvas paintings, Zeitschrift für Kunsttechnologie und Konservierung (ZKK), vol.17, št. 1, 2003). Uporaba metode je primerna na tkanih nosilcih, katerih nosilna funkcija ni močno oslABLJENA in ki potrebujejo zgolj minimalno stabilizacijo oziroma ojačitev. Kot podporno platno se je v obravnavanem slikovnem primeru uporabilo izredno tanko netkano polsintetično platno (TNT 54), napeto na začasni podokvir. Stran podpornega platna, ki se je kasneje nalepila na originalni nosilec, se je rahlo obrusila z brusnim papirjem. Z brušenjem izvlečena in z rahlim odsesavanjem dvignjena vlakna namreč prispevajo k večji površini lepljenja. Kot lepilno sredstvo se je uporabila mešanica dveh vodnih disperzij termoplastičnega akrilnega polimera Plextol D 540 in Dispersion K 360 (slednja je nadomestek za Plextol D 360), v razmerju 3 : 7. Rahlo kisla pH-vrednost lepilne mešanice se je nevtralizirala z dodatkom 1 M NaOH. Lepilo se je na novo podporno platno napršilo s kompresorsko pištolo v treh slojih – vsak nanos je sledil po sušenju predhodnega in v drugi smeri, pri čemer je lepilo obdalo privzdignjena vlakna. S takšnim načinom aplikacije je nanos količine lepila kar se da minimalen. Lepljenje podpornega in originalnega platna je potekalo z reaktivacijo topila z etanolom in pod pritiskom v nizkotlačni mizi, brez vnosa temperature. Metoda predstavlja minimalen in reverzibilen tretma, ven-

dar zaradi občutljivosti novega podpornega platna ne omogoča napenjanja slike na podokvir, zato je bilo treba predhodno robove slike ojačati in podaljšati z dodanimi platnenimi trakovi, lepljenimi z lepilom Akrylleber 498-20x.

Vse slike so bile napete na nove podokvirje iz smrekovega lesa, s sistemom na zagozde, notranjima križnima letvama in distančnim robom ter zaščitene s premazom za les Silvanolin. Dimenzije podokvirjev so bile prilagojene dimenzijam slikovnega polja posamezne slike, tako da ponekod nekoliko odstopajo od originalnih mer. Retuširanje slik je večinoma potekalo v dveh stopnjah – podlaganje se je izpeljalo v gvaš tehniki, finalizacija pa s samostojno pripravljenimi barvami na osnovi kanadskega balzama in izbranih kvalitetnih pigmentov ali z retuširnimi barvami Maimeri Restauro na osnovi mastiksove smole oziroma s kombinacijo obeh tehnik. Barve so se reaktivirale oziroma redčile z etil laktatom ali terpentinom. Vse slike so bile dvakrat lakirane – vmesni lak se je nanese pred finalizacijo retuše, po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu pa se je nanese še zaključni lak. V obeh primerih gre za samostojno pripravljen lak iz granul damarjeve smole, raztopljenih v terpentinu, v razmerju od 1 : 6 do 1 : 3.

Precej obsežen je bil tudi konservatorsko-restavratorski poseg na letvah okrasnih okvirjev. Z lesa letev so se z uporabo organskih topil in mehansko odstranili tako sekundarni ostanki kot tudi ostanki originalne polikromacije, očiščen les pa se je nato impregniral z Borosolom Ultra, globinsko fungicidno in insekticidno zaščito za les. Les se je utrdil z vodno emulzijo akrilnih polimerov Sokrat 2804. Kitanje poškodb in manjše domodelacije manjkajočih mest so se izvedli z dvokomponentno tiksotropno epoksidno smolo Araldit SV in HV 427. Ker so bile letve v originalu nepovezane in posamično pritrjene na slike, so se izdelali nosilni okvirji iz smrekovega lesa in ustreznih mer glede na nove podokvirje, na katere so se pritržile okrasne letve. Ker so bile te zaradi nosilnih ogrodij in novih dimenzij večinoma nekoliko prekratke, jih je bilo na vogalih treba dopolniti. Domodelacija se je izvedla z dvokomponentno poliuretansko peno. Okrasne letve so se pozlatile s 23,75-karatnimi zlatimi lističi v mat tehniki na akrilni mikstion. Po izboljšavi sistema okrasnih okvirjev ti še vedno znatno prekrivajo zunanje robove slikovnega polja slik, vendar marsikje v manjši meri kot prvotno. Sistem namestitve okrasnih okvirjev na slike je takšen, da med slikovno površino na robovih in hrbtno stranjo čelnih stranic okrasnega okvirja ni direktnega kontakta.

Ljubljana, cerkev Sv. trojice, Križanje, stanje slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: B. Gosar Hirci)

Ljubljana, cerkev Sv. trojice, Križanje, RTG-posnetek (foto: S. Fister: rentgenska radiografija, Katja Kavkler: sestavljanje rentgenogramov).

Ljubljana, cerkev Sv. trojice, Križanje, stanje slike po postopku retuširanja (foto: M. Kavčič)

Ves čas posega na slikah sta se pripravljali pisna in fotografska dokumentacija postopkov in stanja slik med njimi. Fotodokumentacija se je večinoma izvajala v vidni, pri postopkih sondiranja in čiščenja pa tudi v UV-svetlobi. Avtorji konservatorsko-restavratorskih posegov so o teh prispevali tudi poročila, ki jih hrani Oddelek za dokumentiranje ZVKDS, RC. Konservatorsko-restavratorski poseg na obravnavanih slikah je sledil strokovnim etičnim zahtevam in načelom in se trenutno ocenjuje kot uspešen.

Avtorji konservatorsko-restavratorskih posegov/postopkov so bili mag. Barbka Gosar Hirci, višji kons.-rest. (vodenje projekta, mentorica pri konservatorsko-restavratorskem posegu na sliki Dvanajstletni Jezus v templju, mentorica študentom 3. letnika Oddelka za restavratorstvo ALUO v okviru študijske prakse (izbrani postopki v okviru konservatorsko-restavratorskega posega na sliki Križanje), prevzem in vračanje slik, načrtovanje sistema okrasnih okvirjev, končno lakiranje slik, uokvirjanje slik), mag. Lucija Stepančič, višji kons.-rest. (izvedba konservatorsko-restavratorskega posega na sliki Križanje, izvedba postopka retuširanja na sliki Križev pot), mag. Miha Pirnat st. (izvedba celotnega konservatorsko-restavratorskega posega na slikah Bičanje in Krvavi pot), Maša Kavčič, akad. rest., kons.-rest. (izvedba celotnega konservatorsko-restavratorskega posega na sliki Kronanje, izvedba postopka retuširanja na sliki Križanje), Mateja Vidraj, akad. rest. (izvedba konservatorsko-restavratorskega posega na sliki Križev pot), Andreja Ravnikar, absolventka Oddelka za restavratorstvo ALUO (izvedba celotnega konservatorsko-restavratorskega posega pod mentorskim vodstvom B. Gosar Hirci na sliki Dvanajstletni Jezus v templju v okviru diplomske naloge Podlepljanje slik s poudarkom na reverzibilnosti in minimalnosti: metoda z napršenim lepilom), Liza Lampič, absolventka Oddelka za restavratorstvo ALUO (predstavitev metode podlepljanja z napršenim lepilom (angl. Mist-lining), ki jo je študentka usvojila na študijski izmenjavi v Helsinkih leta 2010 (Helsinki Metropolia University of Applied Sciences); pomoč avtorju konservatorsko-restavratorskega posega pri pripravi in procesu podlepljanja z omenjeno metodo na sliki Dvanajstletni Jezus v templju), Nuša Saje, akad. rest., kons.-rest. (izvedba celotnega konservatorsko-restavratorskega posega na okrasnih okvirjih slik), Zoja Bajdè, akad. rest., kons.-rest. (sodelovanje pri konservatorsko-restavratorskem posegu na slikah Bičanje in Krvavi pot), Sonja Fister, kem. teh., kons.-rest. teh. (izvedba rentgenske radiografije na sliki Križanje), dr. Katja

Kavkler, kons.-rest. (sestavljanje rentgenogramov slike Križanje), Janez Novak, s. p. (izvedba novih podokvirjev, zaščit hrbtišč slik in nosilnega ogrodja okrasnih okvirjev), Marjeta Klemenčič, Martina Prestor, David Kunc, Grete Ots (študenti 3. letnika Oddelka za restavratorstvo ALUO (izbrani konservatorsko-restavratorski postopki na sliki Križanje, izvedeni pod mentorskim vodstvom B. Gosar Hirci), Sabina Hüll, študentka 3. letnika Oddelka za restavratorstvo ALUO (konservatorsko-restavratorski poseg na okrasnih okvirjih slik, izveden pod mentorskim vodstvom N. Saje).
Maša Kavčič

59

EŠD: 4160

Naselje: **Ljubljana**Občina: *Mestna občina Ljubljana*Ime: **Ljubljana – hiša Prešernova cesta 4**Naslov: *Prešernova cesta 4*Področje: *R, UA*Obdobje: *druga četrtina 20. stoletja, 1928*

Upodobitev v osi vhodnega portala s tremi alegoričnimi figurami ponazarja trgovino, obrt in industrijo. Leta 1929 jih je upodobil slikar Mirko Šubic. Trgovino predstavlja v bogato draperijo odeta ženska figura s tehtnico v roki, industrijo moška figura z zobatim kolesom, obrt pa ravno tako moška figura z orodjem v roki.

Konservatorsko-restavratorka obnova poslikave z delno rekonstrukcijo se je začela že v letu 2011, ko so bile izvedene naravoslovne raziskave in zaščita fragmentarno ohranjene poslikave. Z namenom ohranitve materialne substance v čim večjem obsegu so bili izvedeni postopki utrjevanja ohranjenega, vendar izjemno preperelega ometa v celoti. Ohranjena vrezana risba in obris vseh treh figur v grobem ometu so bili preneseni na folijo.

Po zaključku prve faze del je Jasna Radšel, akad. slik. rest., na podlagi arhivskih virov (kartonov, fotografij) in ohranjene materialne substance izdelala barvno študijo in pripravila kartone za rekonstrukcijo na folijo v merilu 1 : 1. Pripravljeno gradivo za rekonstrukcijo je bilo računalniško obdelano v Photoshopu na ZVKDS, OE Ljubljana, z namenom ponovno poustvariti popolnoma sprane barvne tone, ki jih je slikar uporabil pri senčenju. Za primerjavo in določitev izgubljenih tonov so bili tako uporabljeni črno-bela fotografija in ohranjeni ostanki barve, ki so podali dobro osnovo za rekonstrukcijo.

Po pregledu finega ometa, ki je bil sicer utrjen

Mirko Šubic, fotografija iz leta 1929 (kopija arhiv ZVKDS, OE Ljubljana)

Ljubljana, hiša Prešernova cesta 4, fasada okoli leta 1930 (kopija arhiv ZVKDS, OE Ljubljana)

Ljubljana, hiša Prešernova cesta 4, rekonstrukcija poslikave med delom (foto: M. Režek Kambič, 2012)

Ljubljana, hiša Prešernova cesta 4, rekonstruirana poslikava z drogovi za zastavo (foto: M. Režek Kambič, 2012)

že v jesenskem času v prvi fazi, se je izkazalo, da ti postopki niso podali zadovoljivega rezultata. Ohranjen je ostal le spodnji del originalne poslikave, kjer je bil omet dovolj čvrst in tudi poslikava dobro ohranjena. Na novo je bil izdelan fini omet, v delu pa tudi grobi. S pripravljenimi kartoni je bila po vzoru prvotne poslikave v sveži omet vtisnjena risba figur z vsemi elementi. Sledila je rekonstrukcija poslikave obeh moških figur in dela ženske. Restavratorka je uporabila lazurni način slikanja v več slojih, s čimer je poustvarila prvotno poslikavo, tako tonsko kot barvno izvedeno v tehniki apneni secco. Rekonstruirana poslikava s silikatnimi barvami je bila po končanih delih še dodatno utrjena s posebnim premazom iz sistema KEIM.

Sočasno z rekonstrukcijo poslikave je izvajalec obnove fasade Remont, d. o. o., namestil drogove za zastavo, zaključene s simbolom Merkurja, kadmucejem. Delo je prevzela in izvedla Jasna Radšel, akad. slik. rest., s sodelavci. Gradbeni nadzor je izvajalo podjetje Imovina, d. o. o., Roman Frantar, konservatorski nadzor pa ZVKDS, OE Ljubljana, Marija Režek Kambič.

Marija Režek Kambič

60

EŠD: 18676

Naselje: Ljubljana

Občina: Mestna občina Ljubljana

Ime: Ljubljana – hiša Trg francoske revolucije 4

Naslov: Trg francoske revolucije 4/Rimska cesta 2

Področje: UA

Obdobje: konec 18. stoletja, 1794

Meščansko palačo, t. i. Friedl-Recharjevo hišo, je leta 1794 zasnoval italijanski arhitekt iz Furlanije Andreas Menini, ki je bil dobro seznanjen s klasicističnimi novostmi severnoitalijanske arhitekture. Palača na vogalu sledi ločno zaključeni obliki vogalne parcele in z osrednjim, izbočenim rizalitom, zaključenim s trikotno atiko, dominira trgu. Monumentalno zasnovana fasada s kamnitim portalom in plastičnimi pilastri in polstebri, ki krasijo piano nobile, daje tedaj predmestni stavbi naravo klasicistične palače. Pritličje je bilo preurejeno po načrtih arhitekta Gustava Ogrina leta 1934. V slogu Plečnikove šole so bile povečane prvotne okenske odprtine v velika ločno zaključena izložbena okna. Fasada je bila pred obnovo izjemno poškodovana. Poškodbe na njej so bile predvsem posledica večletnega nevezdrževanja hiše. Fasadni omet je odstopal

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, Friedl-Recharjeva hiša okoli 1950 (arhiv ZVKDS, OE Ljubljana)

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, vhodni portal z zamenjanim balkonom (foto: M. Režek Kambič, 2010)

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, obnovljena fasada (foto: M. Režek Kambič, 2012)

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, prezentirana vrata v pasaži (foto: M. Režek Kambič, 2012)

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, pasaža pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2012)

Ljubljana, hiša Trg francoske revolucije 4, pasaža po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2012)

od podlage in bil močno preperel in ponekod že neustrezno saniran z betonskimi plombami. Predvsem na izpostavljenih delih je bil uničen tudi grobi omet, ki je razpadal in odstopal v zaplatah, površine, izpostavljene padavinam, pa so bile popolnoma izprane. Dobršen del profiliranih elementov in vlečenih profilov je bil popolnoma uničen. Stavbno pohištvo je bilo v solidnem stanju, saj so lastniki zamenjavo večine dvokrilnih dvojnih oken na hiši zastavili dosledno po vzoru historičnih. Na žalost pa so okna na traktu vzdolž Rimske ceste lastniki nadomestili z novimi oblikovno neustreznimi okni (predimenzionirani okenski okvirji, sprememba odpiranja oken, uporaba tipskih izdelkov iz plastike). Pri tej menjavi niso bili upoštevani ne določila planskih aktov ne izdani kulturnovarstveni pogoji.

Prav tako je bil samovoljno brez predhodno pridobljenih kulturnovarstvenih aktov zamenjan balkon s podestom vred nad kamnitim portalom, ki vodi v dvonadstropno obokano vežo. Novi podest je sicer povzel prvotno obliko, toda ograja je bila nadomeščena z novo, secesijsko oblikovano. Dvoriščna fasada in pasaža z vežo sta bili v izjemno slabem stanju.

Kulturnovarstvene pogoje za obnovo ulične fasade je v letu 2010 pripravila Sabina Ravnikar, za obnovo pasaže in dvoriščne fasade pa so bili pogoji izdani v letu 2012. Obnova fasad in pasaže se je izvajala v okviru projekta Ljubljana, moje mesto, ki ga vodi Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urejanje prostora, Poljanska cesta 28; začela se je maja 2012 in končala novembra 2012.

V času uvedbe v delo je restavratorica Tjaša Pristov opravila sondažne raziskave in na podlagi rezultatov določila prvotne barvne tone in strukturo prvotnih zaključnih ometov. Fasada je bila v celoti pretrkana, poškodovani ometi, podvotljena mesta, stare plombe so bili odstranjeni. Pri obnovi fasade je izvajalec uporabljal Baumitove izdelke za sanacijo. V celoti je bil rekonstruiran fini omet rustikalnega prtljaja po vzoru prvotnega zaribanega ometa. Kamniti portal je bil peskan, elementi iz teraca v komercialnem prtljaju pa so bili očiščeni z visokotlačnim parnim curkom. Dvoriščna fasada in fasada v atrijih sta bili izjemno uničeni in posledično skoraj v celoti odstranjeni in rekonstruirani. Glavna s pločevino obložena vhodna vrata so bila obnovljena z vsemi elementi. Na podlagi arhivskih fotografij sta bili rekonstruirani tudi osrednji rozeti. Lesena vhodna vrata na stopnišče kot tudi dvoriščna z rekonstruiranimi notranjimi krili so bila korektno obnovljena in finalno zaščitena z naravnimi olji. V pasaži je bil odstranjen sekundaren lesen opaž, sočasno so bile posodobljene tudi inštalacije. Za-

zidana kovinska vrata, ki sicer niso več v funkciji, so ponovno prezentirana. Stavbno pohištvo v komercialnem prtljaju je bilo v delu pleskano in barvno poenoteno.

V sklopu prenove fasad objekta so se lastniki lotili tudi sanacije dvorišča z odstranitvijo recentnih peščenih nasutij. Pod njimi je bilo v delu najdeno tlakovanje z mačjimi glavami, ki so se ponovno uporabljale zgolj v pasu vzdolž dvoriščne fasade.

Obnovitvena dela v letu 2012 so sledila konservatorskim načelom, vendar pa niso zajela sanacije vseh izvedenih posegov v neskladju s prvotnim stanjem fasade. Hiša je v lasti večjega števila lastnikov, ki so v preteklosti bolj ali manj samovoljno posegali v skupne prostore in fasado. Nekdaj odprte arkade v atriju so neenotno zastekljene, v delu celo zaprte. Obnova oziroma zamenjava oblikovno in materialno neustreznih oken in zasteklitev v tej fazi ni bila predmet posegov. Na žalost ni bil zagotovljen niti enotni načrt za zasteklitev, ki bi bil osnova pri menjavah v prihodnosti. Lastnik balkona, ki je zamenjavo ograje zastavil napačno, pa se je zavezal z vpisom na zapisnik, da jo bo nadomestil z repliko prvotne v čim krajšem možnem času. Ravno tako lastniki nameravajo obnoviti tudi stopnišče s posodobitvijo inštalacij.

Dela na hiši Trg francoske revolucije 4 je v celoti prevzelo podjetje Rima, d.,o.,o., iz Ljubljane, vodja projekta Meta Klančar. Vhodna vrata v pasažo, tako glavna kot dvoriščna, in vrata na stopnišče je strokovno obnovila Majda Tekavec s sodelavci, restavratorska dela pa je prevzel Dušan Tomšič. Gradbeni nadzor je izvajalo podjetje Imovina, d. o. o., Roman Frantar, konservatorski nadzor pa ZVKDS, OE Ljubljana, Marija Režek Kambič.

Marija Režek Kambič

61

EŠD: 381

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Opera

Naslov: Župančičeva ulica 1

Področje: R

Obdobje: konec 19. stoletja

Konservatorsko-restavratorski poseg na štukaturnem okrasju in lesenih elementih v avditoriju SNG Opere in Baleta v Ljubljani

Cilj projekta prenove in dozidave Opere hiše v Ljubljani je bil obnova in posodobitev precej zastarelega in dotrajanega gledališča. Leta 2006 je Restavratorski center izdelal konservatorski pro-

jekt na podlagi konservatorskega programa, ki ga je ZVKDS, OE Ljubljana, izdelal leta 2003. Od maja do septembra 2009 smo restavrirali štukaturno okrasje na stropu avditorija v Operni hiši. Februarja 2010 smo pričeli konservatorsko-restavratorska dela na proscenijskih ložah, harlekinu in balkonih. Izdelali smo vlečene profile za okrasitev sten nad zgornjim balkonom, na koncu pa smo obnovili še lesene elemente v avditoriju. Konservatorsko-restavratorska dela so potekala v več segmentih, saj je bilo zaradi vzporednega izvajanja gradbenih del nemogoče delati v celotnem avditoriju. Večkrat se je zgodilo, da smo morali sredi posega podreti odre in jih ponovno postaviti ob zaključku določenih gradbenih del v avditoriju.

Zob časa in groba gradbena dela ter neustrezni obnovitveni posegi v preteklosti so bili eden od vzrokov za različne poškodbe na štukaturnem okrasju. Omet, na katerega je pritrjeno štukaturno okrasje, je razpokal, odstopal od podlage in odpadal. Osnova pri zidavi je bila kovinska konstrukcija, na katero je bila pritrjena trstika in nanjo nanesen omet. Zaradi različnih materialov in slabe pove-

zljivosti je z leti prišlo do odstopanja in odpadanja ometov. Objekt se neprestano poseda, zato je v dobrih sto letih od pozidave na štukaturnem okrasju nastalo ogromno razpok. Na južni strani proscenijskih lož so na stičišču stene in skulptur nastale ogromne razpoke, ki smo jih zapolnili z epoksidno smolo. V zelo slabem stanju je bil friz, ki krasí spodnji del harlekina. Deli štukaturnega okrasja so dobesedno viseli na žici, ki je povezovala dele okrasja. Manjkajoče dele friza smo nadomestili z odlitki.

Po začetnem sondiranju smo odkrili dve plasti poslikav. Prvotno so bili deli štukatur polikromirani v kombinaciji lazurnih premazov v odtenkih opečne barve, barvi okra, zelenkaste umbre. Štukaturno okrasje je bogatilo pozlata, ki je bila prvotno izvedena z lističi metala. Rezultati kemijskih preiskav so pokazali, da je bila notranjost dvakrat v celoti prenovljena, lokalno pa večkrat. Pri eni od kasnejših obnov so namesto metala uporabili pravo zlato. Zaradi znatne razlike v ceni so pozlatili le manjše dele štukaturnega okrasja, ostale dele so prebarvali v tonu okra. Dele okrasja, ki so bili zlačeni, smo očistili prahu in umazanije ter na nekaterih

Ljubljana, Opera, poškodbe na štukaturnem okrasju, detajl proscenijske lože (foto: S. Dolinšek)

Ljubljana, Opera, manjkajoči del stebra po odstranitvi stene med ložami, detajl (foto: S. Dolinšek)

Ljubljana, Opera, rekonstrukcija manjkajočega dela stebra, detajl (foto: S. Dolinšek)

mestih izvedli retušo. Dele štukaturnega okrasja, ki je bilo prvotno pozlačeno in kasneje prebarvano, smo pozlatili v prvotni tehniki. Preslikave je bilo v tako kratkem času nemogoče odstraniti. Poleg tega bi na originalu nastalo preveč poškodb, zato smo na podlagi temeljitega sondiranja površin izvedli rekonstrukcijo poslikav štukaturnega okrasja. Prvotno smo uporabili apneni belež z dodatkom firneža. Na podlagi dobrih izkušenj iz preteklosti smo za izvedbo rekonstrukcije barvnih plasti uporabili silikatne barve. Za lazurne premaze smo uporabili akrilno vezivo in pigmente. Za končni premaz smo uporabili še akrilni lak.

Avditorij je bil akustično slab, zato so s privoljenjem odgovornih konservatorjev odprli stene, ki so ločevale lože. Zaradi odstranitve sten smo morali rekonstruirati manjkajoče dele stebrov. Za izvedbo rekonstrukcije smo naredili kalup in iz njega izdelovali odlitke. V stebrih so skrite železne traverze, katerih namen je nosilnost. Traverze so bile koncentrično umeščene v steber, zato je bilo treba obravnavati vsak steber posebej. Za odlivanje in lepljenje okrasja smo uporabljali mavec, ki smo mu dodali kremenčev pesek in akrilno emulzijo. Manjše poškodbe smo kitali z že pripravljeno mavčno maso.

Po končanih posegih na štukaturnem okrasju smo pričeli obnovenjena dela na lesenih opažih v ložah, leseni ograji na balkonih in lesenih stebrih v parterju. Lesene elemente smo obrusili, pokitali in vstavili manjkajoče dele. Kitane zamazke smo retuširali. Lesene površine smo osvežili z nanosom pajca in zaščitnega akrilnega laka.

V avgustu 2012 smo na vratih in podbojih lož sanirali razpoke, ki so nastale zaradi uporabe neustreznih materialov ter previsokega nihanja vlage in temperature v prostoru. Restavriralni smo tudi nekaj delov poškodovanega štukaturnega okrasja v ložah. Poškodbe na okrasju so nastale zaradi nepazljivosti obiskovalcev.

Saša Dolinšek

62

EŠD: 1341

Naselje: Ljubno ob Savinji

Občina: Ljubno

Ime: Ljubno ob Savinji – Šteknerjeva hiša

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Ljubno ob Savinji je gručasto naselje, postavljeno na terasi ob sotočju Ljubnice in Savinje. Omenja se že leta 1247 kot sedež urada gornjegrajske gosposčine. Leta 1470 je Friderik III. Ljubnemu

ponovno potrdil trške pravice. V zgodnjem srednjem veku je naselje postalo močno središče trgovine z lesom. Leta 1600 je v njem obratovalo devet žag in štiri strojarne, najbolj pa je Ljubno znano po splavarstvu, saj so sestavljeni splavi odhajali na dolgo vodno pot do Donave in naprej do Črnega morja. Lesna trgovina je bila v največjem razmahu med obema vojnoma, kar se je odražalo tako v demografski strukturi kot v družbeni kulturi in tudi v stavbnem pogledu. Zgrajenih je bilo veliko novih hiš in kar 20 gostiln (Ljubno. V: Krajevni leksikon Slovenije, III. knjiga, Ljubljana, 1976, str. 222–223).

Prostorsko se je naselje oblikovalo okoli dveh trgov. V starejšem delu naselja, ki so ga naseljevali tržani, se je izoblikoval prečni trg z ž. c. sv. Elizabete v ozadju. Do leta 1812 je bilo okrog cerkve tudi pokopališče, ki so ga zatem prestavili v Rosulje. V mlajšem, severnem delu, ki vodi v Ljubenske Rastke, pa se je oblikovalo pomožno tržišče, ki so ga naseljevali obrtniki in kočarji; to so bili pretežno splavarji, gozdni delavci, čevljarji, perice in razni rokodelci (Foršt, Cesta v Rastke).

Šteknerjeva hiša stoji na trgu v predelu Foršta, nasproti Zadržnega doma. Sedanja podoba po vsej verjetnosti izhaja iz druge polovice 19. stoletja (adaptacija podstrešja, strešna frčada, fasadna členitev), vendar je hiša v osnovi starejša; o tem pričata zasnova pritličja s črno kuhinjo ter opazen starejši fasadni sloj s fragmenti freske na glavni fasadi. Hiša je vrisana tudi že v franciscejskem katastru iz leta 1825.

Šteknerjeva hiša je edini celovito ohranjen primer pritlične hiše s črno kuhinjo v trgu. Odlikujejo jo ohranjenost tlorisne zasnove z elementi stavbne in hišne opreme ter številni likovno arhitekturnimi detajli. Poleg gradbenorazvojnega vidika je pomembna zlasti njena zgodovinska in družbena vrednost, ki govori o trškem načinu življenja s skromnim kmetovanjem in, sodeč po ustnih virih, tudi z ukvarjanjem s prav posebno hišno dejavnostjo – pranjem perila, kar naj bi potrjeval tudi ohranjen zidan kotel v kuhinji. Prav tako je velikega pomena njena postavitve v prostoru, ki ohranja vogalno občestno linijo in poudarja zasnovo trga v Forštu.

Čeprav je bil Odlok o razglasitvi kulturnih spomenikov v Občini Mozirje, kamor je tedaj spadala tudi današnja Občina Ljubno, sprejet že leta 1987, pa spomeniška služba v Šteknerjevi hiši takrat ni prepoznala navedenih spomeniških atributov in je ni ovrednotila za kulturni spomenik. Po večkratnih poskusih in vztrajanju pri ohranitvi sicer prazne in propadajoče hiše je zavod leta 2005 izdelal strokovne podlage za razglasitev za kulturni

Ljubno ob Savinji, Šteknerjeva hiša pred obnovo (foto: T. Hohnec)

Ljubno ob Savinji, Šteknerjeva hiša po obnovi (foto: Martina Schlaus)

spomenik, občinski svet pa je predlog žal zavrnil. Leta 2006 je zavod na pobudo Regionalne razvojne agencije Celje in Občine Ljubno izdelal konservatorski program, v katerem je poleg navodil in konservatorskih smernic osvetlil tudi vsebinske možnosti za revitalizacijo hiše in njeno vključenost v turistične programe kraja.

Občina s široko razgledanim županstvom je zatem ubrala nove poti; hišo je najprej odkupila, nato jo je prodala domačinu gostilničarju, ki naj bi ji namenil nove gostinske vsebine, zatem je občinski svet leta 2010 le sprejel sklep o razglasitvi hiše za kulturni spomenik lokalnega pomena (Uradni list RS, št. 52/10).

Tako so bili izpolnjeni vsi pogoji, da se je lastnik še istega leta lahko prijavil na razpis tedanjega Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano iz Programa razvoja podeželja 2007–2013, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Eden od pogojev na razpisu je narekoval, da mora biti stanovanjska hiša razglašena za kulturni spomenik, obnova notranjščine pa ni bil upravičen strošek. Na podlagi odobrenih sredstev je bila v letu 2011 obnovljena zunanja podoba hiše. Izvedena je bila drenaža, zamenjana je bila strešna kritina s klasičnim opečnim bobrovcem, pri tem so slemenjaki položeni z zamaltanjem. Nameščeni so žlebovi iz temno eloksirane pločevine, namesto tipskih snegobranov so nameščeni leseni koli. Na severni strešini sta obnovljena dva dimnika, ki imata dvokapno strešico, ohranila se je tudi električna napeljava, ki je ni bilo mogoče kablrirati pod zemljo. Na isti strešini je ohranjena tudi pultasta prezračevalna lina. V celoti je bilo na podlagi obstoječega ohranjenega vzorca zamenjano dotrajano stavbno pohištvo. Okna so dvojna, iz smrekovega lesa, s povezavo okvirjev pod ometom in deljena na tri polja v vsakem krilu. Deloma je bilo uporabljeno staro okovje, ki je bilo peskano in bronirano, ostalo je novo. Fasada je bila v celoti odstranjena, izdelana pa je bila nova apnena po tehnologiji Baumit z rekonstrukcijo fasadne členitve iz druge polovice 19. stoletja: dekorativne okenske obrobe s cofki, horizontalna in vertikalna vogalna členitev, portalna obroba. Urejena je bila okolica; pločnik je tlakovan s prodnimi kamni, položeni v beton, dvojne betonske stopnice in dostop do vhodnih vrat varuje kovana ograja. Na dvoriščni strani je urejen zelenjavni vrt.

Konservatorski cilji so bili po šestih letih dvomov in nestrpnosti domačinov, ki jim je Šteknerjeva hiša kazila kraj, s pomočjo proračunskih sredstev končno realizirani v smislu

ohranitve zunanje podobe hiše. Nova lepotica v trgu pa čaka na nadaljevanje in ustrezno vsebino: morda ureditev sob, morda dodatno gostinsko ponudbo iz črne kuhinje, morda kakšno muzejsko zbirko čevljarske ali klobučarske obrti ... skratka, možnosti je veliko, le uvideti jih bo treba.

Gradbena dela je izvajalo gradbeno podjetje Mavrič, d. o. o., iz Mozirja, mizarska dela pa Mizarstvo Stopar, Tomaž Stopar, s. p., Mozirje. *Tanja Hohnec*

63

EŠD: 29429

Naselje: **Lokve pri Senovem**Občina: **Krško**Ime: **Lokve pri Senovem – arheološko najdišče Čerenc**Področje: **A**Obdobje: **prazgodovina**

V okviru arheološkega monitoringa za potrebe izdelave ocene stanja ogroženosti za Občinski podrobni načrt Občine Krško sem v sodelovanju s Tonko Šoba po odkritju gomilnega grobišča v bližini kraja Dobrava, vzhodno od vasi Lokve pri Senovem, opravil v marcu 2011 ogled bližnjega hriba Čerenc, da bi lociral pripadajočo naselbino. Hrib ima dva izrazitejša vrha, ki ju ločuje blago sedlo. Na vzpetini leži istoimenski zaselek. Območje osrednjega dela hriba je pretežno v kmetijski rabi (pašniki, njive, vinogradi in travniki), pobočja hriba pa so gozdnata. Ob ogledu skrajno zahodnega dela hriba Čerenc (397 m n.v.) sva na parc. št. 235/1 in 235/2, obe k. o. Armeško, odkrila kamnite artefakte in prazgodovinsko lončenino. Območje zahodnega vrha vzpetine danes deloma pokriva redek gozd, deloma pa travnik. Zahodni vrh hriba Čerenc je na najvišjem predelu umetno izravnani in očiščen kamenja. Zahodni in severni rob zahodnega vrha hriba se strmo spuščata v dolino Lokovškega potoka. Južni rob hriba se prav tako strmo spušča proti cerkvi Sv. križa na Armeškem. Edini dostop na vrh je iz vzhodne strani, kjer so na severni strani vzhodnega pobočja v gozdu še vidni skromni ostanki manjšega kamnitega nasipa. Na območju današnjega travnika pa nasip ni več ohranjen.

Ob ogledu vzhodnega vrha hriba (388 m n.v.) sva na južnem in vzhodnem delu hriba (parc. št. 373/1 – del, 382 – del, 423 – del, 390 – del, 419/2 – del, vse k. o. Lokev, in 62 – del, 58 – del, 57 – del, vse k. o. Raztez) našla dobro viden kamnit nasip, ki je nekoč branil najlažji dostop

Lokve pri Senovem, arheološko najdišče Čerenc, kamnita klina, odkrita na parc. št. 235/2, k. o. Armeško (foto: V. Merc)

na hrib iz doline. Na zahodni strani vzhodnega vrha hriba kamniti nasip ni več ohranjen, saj so ga uničili pri vzpostavitvi vinograda, na severni strani vzhodnega vrha hriba pa je pobočje tako strmo, da obrambni nasip ni bil potreben. Najlažji dostop do nekdanjega prazgodovinskega gradišča poteka po isti trasi kot današnja obstoječa cesta. Analiza historičnega kartografskega gradiva je pokazala, da je bilo na hribu v preteklosti veliko vinogradniških in njivskih površin, posledično so v osrednjem delu hriba morebitne arheološke strukture močno poškodovane.

Če sta bila oba vrha sočasno poseljena, gre za eno največjih prazgodovinskih gradišč pri nas. Oba vrha skupaj namreč obsegata približno 14,2 ha veliko območje, skupaj z osrednjim delom med obema vrhoma pa več kot 28 ha. Morda lahko sklepamo, da je eno od pripadajočih grobišč novoodkrite prazgodovinske naselbine ravno gomilno grobišče v bližnji Dobravi.

Mitja Pergar

64

EŠD: 29430

Naselje: **Lokve pri Senovem**

Občina: Krško

Ime: **Lokve pri Senovem – prazgodovinsko gomilno grobišče Dobrava**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

V okviru arheološkega monitoringa za potrebe izdelave ocene stanja ogroženosti za Občinski podrobni načrt Občine Krško sem v marcu 2011 ob poti iz Velikega Razteza proti kraju Dobrava

Lokve pri Senovem, prazgodovinsko gomilno grobišče Dobrava, prazgodovinska gomila na parc. št. 138, k. o. Lokve (foto: M. Pergar)

vzhodno od vasi Lokve pri Senovem na parc. št. 138, 147/1 in 160/4, vse k. o. Lokve, v gozdu opazil gomilam podobne tvorbe. Podrobnejši ogled je potrdil, da so v gozdu vsaj štiri lepo vidne prazgodovinske gomile. Od teh je le ena dobro ohranjena. Dve sta močno znižani, ena pa je bila presekana na pol ob gradnji kolovozne poti do bližnjega vinograda. Tri gomile ležijo na parc. št. 138, k. o. Lokve, ena pa na parc. št. 160/4, k. o. Lokve.

Ob pregledu razpoložljive strokovne literature se je izkazalo, da gre za novo arheološko najdišče. Novoodkrito gomilno grobišče pomembno zapolnjuje vrzel železnodobne poselitve na območju severovzhodnega dela Občine Krško.

Mitja Pergar

65

EŠD: 29428

Naselje: **Mali Kamen**

Občina: Krško

Ime: **Mali Kamen – arheološko najdišče Trebež**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

V okviru arheološkega monitoringa za potrebe izdelave ocene stanja ogroženosti za Občinski podrobni načrt Občine Krško sem po odkritju gomilnega grobišča v bližini kraja Dobrava, vzhodno od vasi Lokve pri Senovem, opravil topografski ogled bližnjega hriba Trebež, da bi lociral pripadajočo naselbino.

Hrib Trebež je blaga vzpetina, ki jo danes prerašča gozd, najlažje pa je dostopna z južne in vzhodne strani. Zahodno in severno pobočje hriba sta težje dostopni, saj se dokaj strmo spuščata v dolino Lokovskega potoka. Vrh hriba je antropogeno preoblikovan in očiščen kamenja. To nakazuje že samo ime hriba Trebež. Na jugozahodnem predelu vzpetine (parc. št. 79 in 76, obe k. o. Lokve) je dobro vidna večja kamnita groblja, višja od 1,5 m, v katero je zloženo kamenje v obliki črke L. Na južnem robu hriba, na prehodu iz gozda v travnik, so bile v preteklosti tudi zložene linearne kamnite groblje, ki pa so danes skoraj v celoti odstranjene. Na jugovzhodnem robu (parc. št. 581, k. o. Mali Kamen) je to dobro vidno, saj je nedavni strojni poseg presekal del nekdanje kamnite groblje. Drugod na hribu ni opaziti kamnitih grobelj ali zemljenih nasipov.

Ob ogledu sem na zahodnem delu hriba na parc. št. 580/4, k. o. Mali Kamen, našel na površini večje število odbitkov iz alohtonega roženca.

Po strokovnem mnenju dr. Matije Turka, ki si je pobrani material ogledal, so odbitki produkt človeških rok. Za strokovno pomoč se mu na tem mestu lepo zahvaljujem.

Odkrite arheološke ostaline nakazujejo, da gre za novo prazgodovinsko lokacijo, ki pa je v tem trenutku ne moremo podrobneje časovno in vsebinsko opredeliti. Identificirane kamnite groblje so nedvomno delo človeških rok in so verjetno starejše od 200 let, kar sklepam na podlagi analize franciscejskega in reambulančnega katastra. Hrib je namreč v zadnjih dvesto letih glede na historično kartografsko gradivo prekrival gozd, zato je moral biti otrebljen v začetku novega veka ali prej. Velikost in stopnja ohranjenosti kamnitih grobelj ne napeljuje na misel, da gre za ostanek prazgodovinskega nasipa, čeprav te možnosti ne moremo popolnoma izključiti, dokler ne bodo opravljene potrebne raziskave. Odsotnost prazgodovinske lončenine nakazuje, da bližnje gomilno grobišče v Dobravi ni sočasno z novo prazgodovinsko lokacijo. Odkrita prazgodovinska lokacija pomembno dopolnjuje arheološko topografijo tega dela Občine Krško.

Mitja Pergar

Mali Kamen, arheološko najdišče Trebež, pogled s severa proti jugu na kamnito grobljo na parc. št. 79, k. o. Lokey (foto: M. Pergar)

66

EŠD: 426

Naselje: **Maribor**

Občina: Maribor

Ime: **Maribor – arheološko najdišče Piramida**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, pozno rimsko obdobje, srednji vek

Arheološke raziskave na Piramidi je Mestna občina Maribor spodbudila že leta 1985, ko so se te sicer ambiciozno začele, vendar so po prvih rezultatih in potrditvi bogatega najdišča iz različnih vzrokov kmalu tudi zamrle. Do nadaljnega intenzivnejšega snovanja raziskav na Piramidi je nato prišlo šele v letu 2009. Po raznovrstnih strokovnih obravnavah je bil v sodelovanju z investitorjem, mariborsko občino, najprej dogovorjen okvirni načrt poteka projekta, ki po fazah predvideva čiščenje in konsolidacijo sond iz leta 1985, nato izvedbo arheoloških raziskav na vnaprej določenem zahodnem delu najdišča (v obsegu glede na pričakovane rezultate in razpoložljiva začetna finančna sredstva), sprotno zaščito in konservacijo ostalin, potem pa ob zagotovitvi oziroma pridobitvi nadaljnjih sredstev še izvedbo arheoloških izkopavanj vzhodnega dela najdišča. Vzporedno ob teh delih oziroma takoj, ko bo razgrnjena vsa površina in bo mogoče prepoznavanje celote, je načrtovana izdelava analitičnega dela konservatorskega načrta in idejnega projekta ureditve celotnega območja, njegova vpetost v naravno in urbano okolje ter po možnosti izvedba ustreznega javnega natečaja. Na podlagi predhodnih poročil, rezultatov končanih arheoloških izkopavanj ter usklajenega in potrjenega idejnega projekta naj bi investitor naročil izdelavo konservatorskega načrta, ki bo multidisciplinarno obravnaval tako mikro- kot makrolokacijo in zgodovinski razvoj spomenika ter zajel restavratorska strokovna izhodišča glede načina in obsega prezentacije ostalin.

Na najdišču Piramida v Mariboru sta tako v letih 2010 in 2011 potekali začetni fazi arheoloških raziskav, ki so ju izvajali Zavod za varstvo kulturne dediščine ter podjetji PJP, d. o. o., iz Slovenske Bistrice in Tica Sistem, d. o. o., iz Planine. Preliminarna poročila o rezultatih raziskav so bila v Varstvu spomenikov že objavljena (M. Strmčnik Gulič, M. Ravnik, B. Kramberger, Maribor – arheološko najdišče Piramida, VS 47, 110–112; M. Ravnik, M. Strmčnik Gulič, Maribor – arheološko najdišče Piramida, VS 48, 142–147).

Če zelo na kratko povzamemo, je bila doslej raziskana približno polovica območja arheoloških

Maribor, arheološko najdišče Piramida, pogled na konservirane in prezentirane arhitekturne ostaline Gornjega gradu (foto: M. Kajzer Cafnik, 2012)

ostalin srednjeveškega mariborskega Gornjega gradu. Raziskana površina meri 1250 m², shranjenih je 515 posebnih najdb in več kot pet ton materiala (keramike, kosti, kovine, lesa, kamna ali arhitekturnih elementov). Med arheološkimi izkopavanji so bili raziskani temelji zahodnega dela grajskega kompleksa z delom bivalnega palacija, temelji dela južnega palacija in dela severnega trakta, večji kletni prostor, notranje dvorišče z arkadnim hodnikom in kompleksom cistern ter zunanji obodni zid gradu s kasnejšimi podporniki. Po prvih analizah je večina gradiva datirane med 13. in 15. stoletje, kar nekaj pa je tudi starejših in mlajših najdb. Prva poselitev prostora je bila že v prazgodovini, sledila ji je poznoantična, vendar sta obe zaradi srednjeveških gradbenih posegov zelo slabo ohranjeni.

V letu 2012, ko je Mestna občina Maribor izvajala in gostila predvsem projekt Evropska prestolnica kulture (delček katerega je bila tudi posebna razstava »Korenine mesta Maribor, Nova dognanja na Piramidi« s katalogom), smo nato s skupnimi močmi uspeli vse doslej odkrite in ohranjene ar-

hitekturne ostaline Gornjega gradu na Piramidi primarno konservirati in gradbeno sanirati na način, ki v ničemer ni bistveno posegel v njihovo pojavnost in sestavo.

Glede na to, da se tlorisni raspored, višina, širina in kvaliteta gradnje zidov ter njihovih temeljev med seboj zelo razlikujejo in kažejo številne faze gradnje in prezidav, je bil pred javnim razpisom in samo gradbeno izvedbo v sodelovanju z zavodom pripravljen natančen popis del. V osnovi so bila predpisana in nato tudi izvedena naslednja dela: čiščenje zidov in površine ob njih, ponekod globoko čiščenje fug med kamni, spiranje oziroma izpihavanje pod pritiskom, ponekod globoko stičenje fug s podaljšano malto, odstranitev krušljivih delov na vrhu zidov in njihova ponovna pozidava s kamnom do dogovorjene višine (dozidava največ do višine pribl. 30 cm) ter zaščita vrha zidu s prevleko iz podaljšane malte v nagibu. V medprostorih in na notranjem dvorišču je bil na nivoju zaključenih arheoloških raziskav najprej položen gradbeni tekstil, nato pa so bili prostori med odkopanimi zidovi in temelji do dogovorjene

Maribor, arheološko najdišče Piramida, pogled na stopnišče v t. i. kletni prostor med arheološkimi raziskavami leta 2010 (foto: M. Kajzer Cafnik)

Maribor, arheološko najdišče Piramida, pogled na stopnišče po zaključku gradbenih del leta 2012 (foto: M. Kajzer Cafnik)

višine zasuti z enofrakcijskim agregatom 16–32 mm (rizl). Vse novonastale hodne površine so bile oblikovane in prilagojene »naravnemu« odvodnjavanju meteornih voda.

Prav tako zaradi odvodnjavanja je bil na dveh najglobljih in najtežje dostopnih mestih v arheološko sterilno, kamnito (peščeno-laporno) geološko osnovo ročno izkopen jašek za stekanje in pronicanje meteorne vode, nanj pa položen in delno zasut pokrov. Zaradi terenske razgibanosti ter večfaznosti in raznovrstnosti gradnje so po končanih arheoloških raziskavah posamezni temelji zidov ponekod obstali tako rekoč »v zraku« oziroma so počivali na nestanovitni zemljeni osnovi nad nivojem nekaterih drugih zidanih ostalin. Zadrego smo začasno rešili tako, da smo na izpostavljene zemljene profile pod zidanim temeljem najprej namestili t. i. rabič mrežo, jo površinsko poškopili s cementnim mlekom, nato pa na še mokro osnovo nanесли plast okoliške zemlje. Ta zaščitna intervencija je za zdaj dobro prestala izpirajoče vremenske vplive in povsem zadovoljivo zakrila na oko neugledni gradbeni material.

Največji poseg je bila sanacija zidu s sidranjem nastavkov obokov in delno rekonstrukcijo stopnišča v t. i. kletni prostor. Zaradi doslej edine večje in očitne nadaljnje praktične uporabnosti tega prostora nekdanjega Gornjega gradu z dovolj ohranjenim dostopom je bil tod nujen večji gradbenosancijski poseg. Izdelana sta bila nov betonski temelj ter betonska ojačitev zidu na spodnji strani stopniščnega ramena, kamor se stopnice naslanjajo. Novo stopniščno rame je izdelano kot nosilna armiranobetonska plošča, ki je bila na pohočni strani obdelana z večinoma na kraju samem najdenimi kamnitimi elementi in opeko, bočna stran pa obložena s kamnom, da beton ni viden. Namen skrbno nadzorovanih konservatorskih in sanacijskih del je bil predvsem za dobo približno petih let ostaline zaščititi tako, da se, kolikor je le mogoče, upočasnijo njihovo propadanje zaradi neugodne geološke sestave in vremenskih okoliščin, da lahko ostanejo odkrite, vidne in varneje dostopne, hkrati pa bodo vabljivo izhodišče za nadaljnje načrtovanje in izvedbo zaključnega projekta.

Vse arheološke raziskave in sanacijska dela na Piramidi je podprla in finančno omogočila Mestna občina Maribor. Gradbenosancijska dela na arhitekturnih ostalinah je opravilo podjetje AVDI gradbeno podjetje, d. o. o., gradbeni nazor je izvajal GRAMUR Zlatko Murko, s. p., konservatorski nadzor nad vsemi deli pa za Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Maribor, poleg podpisanih tudi Stanko Gojkovič in Mira Strmčnik Gulič.

Mihela Kajzer Cafriak, Miran Ježovnik

67

EŠD: 10399

Naselje: Matke

Občina: Prebold

Ime: Matke – prazgodovinska naselbina Hom

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Na podlagi dopoljenih kulturnovarstvenih pogojev ZVKDS, OE Celje, za preveritev možnosti gradnje postaje širokopasovnega omrežja (OŠO) elektronskih komunikacij na območju kulturnega spomenika Matke – prazgodovinska naselbina Hom in na vplivnem območju kulturnega spomenika Matke – cerkev sv. Marije Magdalene, ki jih je za investitorje občine Mozirje, Gornji Grad, Rečica ob Savinji, Luče, Ljubno ob Savinji, Solčava, Vrankso, Prebold, Polzela, Tabor in Apače ter Iskra Sistemi, d. d., Ljubljana, zahtevalo pooblaščen podjetje GERES, d. o. o., je 17. julija 2012 na parc. št. 438/2, k. o. Matke, v Občini Prebold ekipa MAGELAN Skupine pod vodstvom Špele Tomažinčič izvedla predhodno arheološko raziskavo. Strokovni nadzor je opravila Danijela Brišnik, konservatorska svetovalka iz ZVKDS, OE Celje.

Območje arheološke raziskave je geografsko umeščeno v severni del Posavskega hribovja, širok pas hribovitega sveta na obeh straneh reke Save med Ljubljanskim poljem in Sevniško kotlinico. V ožjem geografskem smislu je del Mrzliškega pogorja, ki predstavlja severni del gorske gube Posavskega hribovja. Hom, 607 m visok greben, ločen od masiva Mrzlice na jugu, leži na severnem obrobju Mrzliškega pogorja, njegova severna pobočja se stopničasto spuščajo proti Savinjski dolini. Razgleden greben v smeri severozahod-jugovzhod ima dva izrazita vrhova, razmejena s položnim sedlom; na južnem, ki je nekoliko višji (607 m) in precej bolj strm, stojita cerkev sv. Magdalene iz 14. stoletja in nekdanja mežnarija, predelana v planinski dom Draga Ocvirka. Mikrorelief nižjega severnega vrha (560 m), na katerega se nanaša ledinska oznaka Na Langerju, je precej drugačen; oblika pobočja je rahlo konveksna, oblika površine pa tvori okoli 230 x 80 m velik, precej izravnani, podolgovati razgleden plato.

Na opisanem geografskem prostoru izstopa več arheoloških lokacij; predmet raziskave, parc. št. 438/2, k. o. Matke, je del arheološkega območja, ki je v registru vpisano kot prazgodovinska naselbina Hom in datirano v starejšo železno dobo. Na enoti so bili z izkopom dveh testnih sond evidentirani sledovi prazgodovinske naselbine: prva sonda

je bila locirana Na Langerju. V sondi so bili dokumentirani fragmenti prazgodovinske keramike, datirani v halštat. Druga sonda, v kateri ni bilo arheoloških sledov, je bila locirana na sosednjem vrhu s cerkvijo sv. Magdalene (Bolta, L., V. Kolšek 1960, Hom – Magdalena. Varstvo spomenikov 7, 282). Ob severnem obrobju Mrzliškega pogorja je od vasi Sv. Lovrenc na zahodu do Griž na vzhodu okoli 180 gomil, ki so v strokovni literaturi običajno obravnavane kot tri skupine: Griže-Pongrac, Sešče, Sv. Lovrenc (Teržan, B. 1989, Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem. Katalogi in monografije 25, 355–364). Evidentirani arheološki zapis območja v distribuciji in prostorski organizaciji prazgodovinskih enot kaže lokacijsko navezavo prazgodovinskih naselbin na obrobne vrhove nad Savinjo in organiziranost gomilnih grobišč ob severnih vznožjih teh vrhov, na ostankih pleistocenskih vršajev potokov Reka, Lokavški potok, Kolja, Lokavec, Zibika, Artišnica, ki območje z gomilami v smeri sever-jug delijo v posamezne prostorske segmente.

Predhodna arheološka raziskava je bile izvedena na območju, predvidenem za postavitev postaje širokopasovnega omrežja elektronskih komunikacij. Območje velikosti 8,43 x 5,81 m leži 62 m jugozahodno od cerkve sv. Magdalene na Homu. Enota opazovanja je predstavljal manjši plato tik pod vrhom Homa, kjer se vrhnji del pobočja zalomi v raven, okoli 30 m dolg in 20 m širok, ovalno oblikovan plato z rahlim naklonom, ki ga po sredini preči gozdna steza. Oblika pobočja na enoti opazovanja v horizontalni smeri je ravna, v vertikalni rahlo konveksna. Oblika površine enote je ravna, nadmorska višina je okoli 600 m. Na enoti je vidna površinska skalovitost, izrazito na točki, kjer se pobočje zalomi. Tu so vidni do 1 m visoki skladi ploščatega apnenca, ki jih je prav tako mogoče opaziti ob strmih severnem robu platoja, medtem ko sta južni in zahodni rob platoja položnejša. Površina enote opazovanja je v celoti pokrita z bukovim gozdom in redko podrastjo. Za oceno arheološkega potenciala območja je bil opravljen podpovršinski pregled v obliki treh ročno izkopanih testnih jarkov velikosti 1 x 1 m, ki so segali do geološke osnove. Pri umestitvi testnih jarkov smo upoštevali mikrorelief lokacije, prav tako smo pri njihovi razporeditvi težili k enakomerni pokritosti enote opazovanja.

Predhodna arheološka raziskava je nedvoumno potrdila prisotnost depozitov, ki so povezani z evidentirano prazgodovinsko naselbino na Homu. V testnih jarkih 1 in 2, ki sta bila locirana v severnem delu enote opazovanja, sicer nismo ugotovili arheoloških znakov. Znake prazgodovinske

poselitve v obliki več fragmentov prazgodovinske keramike, ki so bili dokumentirani nad kamnito strukturo in ob njej, smo dokumentirali le v testnem jarku 3 v jugovzhodnem delu enote. Zahodni rob parcialno dokumentirane strukture sestavlja kamnita linija petih, približno enako velikih (15 x 8 x 3 cm) in oblikovanih apnenčastih lomljencev, ki so bili drug ob drugem s krajšo stranico približno pod kotom 35° plitvo vkopani v matično apnenčasto podlago v smeri vzhod-zahod, in okoli 40 cm širok pas apnenčastih lomljencev, različnih velikosti in bolj nepravilnih oblik, ki ne kažejo pravilnosti v razporeditvi, v vzhodni polovici jarka. Izbor materiala, razporeditev kamnov, ki se kaže v postavitvi vkopanih lomljencev, naklonu na pobočje in poravnanih linijah, nakazuje na utrditev pobočja, eventualno na utrjen suhozidni rob večje arhitekture. Prav tako dokumentirane pravilnosti kažejo, da bi kamnita struktura lahko predstavljala manjši del ostankov prazgodovinske naselbinske arhitekture, ki jo glede na lokacijo dokumentiranih ostankov in način gradnje preliminarno povezujemo z utrdbeno oziroma obrambno arhitekturo v zahodnem delu prazgodovinske naselbine. Zaradi omejenega obsega izkopnega polja natančna funkcionalna opredelitev zidane strukture ni mogoča. Odkriti prazgodovinski fragmenti keramike, ki so nedvoumno povezani z evidentirano strukturo, ostanke preliminarno datirajo v starejšo železno dobo.

Špela Tomažinčič

68

EŠD: 457

Naselje: Metlika

Občina: Metlika

Ime: Metlika – hiša Bare Juričine

Naslov: Frelihova ulica 4

Področje: E

Obdobje: prva četrtina 19. stoletja, zadnja četrtina 20. stoletja, 1986

Čeprav je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto, že septembra 2005 izdal kulturnovarstvene pogoje k sanaciji hiše Bare Juričine, takrat do njene obnove ni prišlo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Zato je Občina Metlika še istega leta streho začasno prekrila s kamionsko ponjavo.

Takšno stanje je trajalo vse do januarja 2012, ko se začela obnovitvena dela na strehi. Po kampadah so bili odstranjeni dotrajani deli slamnate kritine, dotrajane prekle ter črvi in dotrajani špirovci. Vsi zamenjani deli ostrejša so bili smrekovi in tesani

Metlika, hiša Bare Juričine, stanje pred obnovo kritine leta 2011 (foto: D. Strgar)

Metlika, hiša Bare Juričine, stanje po obnovi strehe (foto: D. Strgar)

Metlika, hiša Bare Juričine, stanje opornih zidov pred obnovo (foto: D. Strgar)

Metlika, hiša Bare Juričine, oporni zidovi po obnovi (foto: D. Strgar)

oziroma enakega materiala in enake obdelave. Na novo so bile pribite kalane prekle, ostrešje pa prekrito s slamnato kritino ter sleme z rženo škopo. Pri pokrivanju je bila škopa vezana na vsako preklo. Kot vezivo sta bila ob žici uporabljena še tradicionalna materiala, slama in srbotina. Hkrati so bile v veliki sobi Barine hiše sanirane še manjše poškodbe v dveh zidanih stenah.

Po izvedbi teh del je Občina Metlika z javnimi deli očistila tudi neposredno okolico stavbe. Ob hiši je ostala le vinska trta. Septembra 2012 je Občina Metlika pridobila tudi kulturnovarstveno soglasje k obnovi oziroma rekonstrukciji kamnitih opornih zidov ob Barini hiši. V celoti so bili razstavljeni vsi obstoječi kamniti oporni zidovi in odstranjen razpokan betonski oporni zid. Na koncu je bila ob stopnicah postavljena še enostavna lesena ograja.

Sanacijo ostrešja in zamenjavo dotrajane slamnate kritine z novo je izvedel krovcec Oto Nemanič iz Lokvice. Gradbena dela je opravila firma Kotori iz Novega mesta. Miha Kastelic iz Novega mesta je izvajal nadzor nad gradbenimi deli, konservatorski nadzor pa je opravil pristojni konservator z Območne enote Novo mesto. Za vsa dela na hiši in v njeni okolici je bila na Občini Metlika, ki je tudi financirala omenjeno obnovo, odgovorna Minka Pezdirc.

Dušan Strgar

69

EŠD: 29504

Naselje: **Mezgovci ob Pesnici**

Občina: Dornava

Ime: **Mezgovci ob Pesnici – prazgodovinska naselbina Dolnica**

Področje: A

Obdobje: neolitik, eneolitik, pozna bronasta doba, rimska obdobje

Najdišče Mezgovci ob Pesnici – prazgodovinska naselbina Dolnica je bilo odkrito na podlagi ekstenzivnih arheoloških pregledov leta 2010 (Arhos, d. o. o.) in naslednje leto potrjeno še z intenzivnimi arheološkimi pregledi (PJP, d. o. o.). Najdišče je bilo locirano na trasi rekonstrukcije in elektrifikacije proge Pragersko–Hodoš. Ekipa MAGELAN Skupine, d. o. o., iz Kranja je izvajala arheološka izkopavanja med julijem in oktobrom 2012. Arheološko najdišče Dolnica leži v vasi Mezgovci ob Pesnici v Občini Dornava, na desnem bregu reke Pesnice. V širšem geografskem smislu je najdišče na severozahodnem delu Ptujškega polja, ki predstavlja ravnino

med Ptujem in Ormožem. Pretežno nasuto ravnino z dravskim ledeniško-rečnim prodrom sestavljajo v geomorfološkem pogledu mladopleistocenska prodna nasipina, ob Dravi holocenska peščeno-prodnata, ob Pesnici pa holocenska peščeno-ilovnata naplavina. Skupaj je bilo raziskanih 610 m² površine, globina izkopnega polja pa je znašala od 0,50 do 0,95 m. Kot metoda izkopavanja sta bila uporabljena strojni in ročni izkop. Strojni poseg je bil globok od 20 do 40 cm in je odstranil le ornico. Ob strojnem izkopu je potekal arheološki nadzor z dokumentiranjem in vzorčenjem najdb. Nato je sledil ročni izkop do geološke podlage, katere globina se je spreminjala.

Arheološke najdbe dokazujejo poselitev v pozni bronasti dobi. Ohranile so se stavbne ostaline, jame za sohe, shrambne jame in jame neznane namembnosti okoli objektov. Stavbe so bile grajene z vertikalnimi sohami, ki so bile postavljene v jame. Glede na prisotnost ožgane glinice – hišnega lepa – lahko sklepamo, da je bilo jedro sten prepleteno z vejevjem in zamazano z glino. Čeprav je bilo območje močno poškodovano, smo na podlagi obstoječih podatkov sklepali o kompleksu treh objektov. Verjetno so odkriti kompleksi tvorili dve skupnosti oziroma gospodarstvi, sestavljeni iz enot za različne dejavnosti. Gospodarstvu 1 sta domnevno pripadala objekta 1 in 2.

Objekt 1: velikost 4 × 2,4 m; površina pribl. 5,7 m². Objekt ni bil dokumentiran v celoti, saj se je nadaljeval v severni profil izkopnega polja. Delno sta se ohranili dve pravokotni stranici, ki sta bili vkopani v prazgodovinsko plast. Daljša stranica je potekala v smeri JZ–SZ. Ohranili sta se vogalni jami za soho. Glede na vrsto stenske konstrukcije gre za tip 1, v katerem so bile kot nosilni element uporabljene v jamo postavljene oziroma zabite sohe, ki so bile lahko učvrščene s kamnitimi zagozdami (Črešnar, M. 2007, Načini lesenih gradenj v času bronaste in starejše železne dobe v Sloveniji. Arheo 24, 15). Najjasnejši ostanki tega tipa so bili odkriti v bližnjem Ormožu (Dular, J., Tomanič Jevremov, M. 2010, Ormož. Utrjeno naselje iz pozne bronaste dobe in starejše železne dobe. – Opera Instituti Archeologici Sloveniae 18). Manjše jame za sohe, ki so potekale vzporedno s stenami, so domnevno nosile strešno konstrukcijo objekta 1. Lahko bi šlo za ostrešje »na sohe«, kjer poljubno število soh z zaključki na vilice ali pero, vkopanimi v jame, podpira slemensko lego (Črešnar, M. 2007, Načini lesenih gradenj v času bronaste in starejše železne

dobe v Sloveniji. Arheo 24, 17). V nekaterih delih vkopanega dela objekta se je ohranila tudi kamnita struktura za tlakovanje notranjosti stavbe. Jame v neposredni bližini objekta so služile shranjevanju živil, v plasteh pa je bila večja koncentracija prazgodovinskih najdb (KV 7, 8), ki kaže na intenzivno uporabo prostora okoli objekta.

Objekt 2: velikost 2,4 × 1,4 m; površina pribl. 2,1 m². Objekt je stal vzhodno od objekta 1 in se je nadaljeval v severni profil, zato ni bil dokumentiran v celoti. Delno sta se ohranili pravokotni stranici z usmeritvijo, enako objektu 1. Ohranile so se vogalni jami za soho in manjša jama za soho, ki je domnevno podpirala steno, prepleteno s šibjem in zamazano z glino. Sledovi strešne konstrukcije niso bili vidni. Ohranila se je kamnita konstrukcija iz manjših in večjih prodnikov, s katerimi so tlakovali notranjost objekta. V jamah vzhodno od objekta 2 bi lahko videli še en objekt, vendar je bilo uničenje žal preveliko. Takšne jame za sohe bi glede na primerjavo z nekaterimi najdišči, lahko služile tudi ograji, ki je obdajala dvorišče, ali ogradi za živino (Črešnar, M. 2009, Rogoza pri Mariboru in njeno mesto v bronasti in starejši železni

dobi Podonavja. – Doktorska disertacija, 184; Mele, M. 2009, Naselbini Hajndl in Ormož v pozni bronasti in zgodnji železni dobi. – Doktorska disertacija, 69). Skupnosti je pripadala tudi večja jama – zemljanka, zahodno od objekta 1, ki je morda služila kot večja shrambna jama ali pomožen objekt.

Objekt 3: velikost 7,1 × 3,7 m; površina pribl. 24,1 m². Objekt je domnevno pripadal gospodarstvu 2 in je stal v skrajnem zahodnem delu izkopnega polja. Jame ob severnem profilu niso bile dokumentirane v celoti, prav tako ni jasno, ali se objekt nadaljuje tudi proti jugu. Ohranili sta se dve stranici objekta, ki sta za razliko od objektov 1 in 2 potekali v smeri S–J. Objekt 3 je podpiralo devet jam za sohe, od katerih so bile tri dvojne. Jame so tvorile zahodno in vzhodno steno, manjša slemenska soha na sredini je domnevno podpirala slemensko lego. Gre za t. i. ostrešje »na sohe«, pri katerem se v centralni osi pojavljajo jame za sohe, ki držijo dvo-kapno streho (Črešnar, M. 2007, Načini lesenih gradenj v času bronaste in starejše železne dobe v Sloveniji. Arheo 24, 17). V jamah sta bila keramično gradivo in glinen omet z odtisi prepleta, ki jasno dokazuje zamazovanje sten z

Mezgovci ob Pesnici, prazgodovinska naselbina Dolnica, izkopno polje med izkopavanji (foto: M. Urek)

Mezgovci ob Pesnici, prazgodovinska naselbina Dolnica, flooris arheoloških ostalin in zametlev območji gospodarstev (Izris: D. Česaček, M. Urek)

gline. Dvojne jame v vzhodni stranici kažejo na prezidave ali popravila objekta. Odkrite so bile tudi najrazličnejše jame, ki jih zaradi lege in velikosti ne moremo pripisati objektom. Običajno so bile to okrogle ali ovalne jame srednje velikosti, zapolnjene s temnim polnilom. Med shrambene ali odpadne jame so spadale jame, ki so vsebovale prodnike, lomljence, žrmlje, keramične uteži in razbite posode. Jame brez najdb so lahko služile pridobivanju materiala (gline, pesek, prod) za gradnjo objektov ali shranjevanju živil brez shrambnih posod. Med najstarejše najdbe spadata kamnita puščična ost s konkavno bazo in prirezanimi krilci (včasih opredeljena kot puščica z zajedo) in odlomek keramične zajemalke s tulcem za nasajanje lesenega držaja. Podobna puščična ost s krilci, ki dokazuje lokostrelstvo, je bila odkrita v Hočevarici na Ljubljanskem barju, ki je datirana v čas druge četrtine 4. tisočletja (Velušček, A. 2004, Hočevarica: eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju. Opera Instituti Archeologici Sloveniae 8, 49, slika 3.1.23). Glinaste zajemalke različnih oblik in velikosti najdemo

v vseh najdiščih lasinjske kulture, ki se v času od leta 2400 do leta 1900 pr. n. š. (klasična kronologija) oziroma od leta 3400 do leta 2800 pr. n. š. (po radiokarbonski metodi) pojavlja v Sloveniji, severozahodni Hrvaški, avstrijski Koroški in delno Štajerski ter zahodni Madžarski (Šavel, I. 1994, Prazgodovinske naselbine v Pomurju, 27, 38). Keramične najdbe iz pozne bronaste dobe so fragmentarno ohranjene. Med njimi razlikujemo grobo in fino izdelano lončenino; grobo izdelana močno prevladuje. Med keramičnimi oblikami so lonci, latvice, pitosi in sklede. Med načini okraševanja prevladujejo aplicirani okraši (razčlenjeno rebro, barbotin, bradavice, gladka rebra) in tehnika vrezovanja ter redkeje žlebljenje in metličenje. Pomembna so odkritja, ki kažejo na kovinsko predelovalno dejavnost. Med njimi je glinen valjast nastavek za meh, ki je bil odkrit blizu objekta 1, prav tako je bila odkrita žlindra. Najdenih je bilo nekaj odlomkov preekspandirane keramike, ki so domnevno pripadali livarski posodi.

Mezgovci ob Pesnici, prazgodovinska naselbina Dolnica, različne tehnike okraševanja na posodah (foto: M. Urek)

V dveh shrambnih jamah so bile kamnite žrnice, priprava, s katero so mleli žito. Dokaz, da se je prebivalstvo ukvarjalo s tkanjem, so bikonično vretence (vijček) in tri glinaste uteži. Od ostalih keramičnih izdelkov se je ohranilo nekaj odlomkov svitkov.

Naselbina spada v sklop naselitve prebivalstev ob Dravi in Muri, ki so bili nosilci t. i. ruške kulturne skupine. Odkritje naselbine v Dolnici tako dopolnjuje poselitveno sliko severovzhodne Slovenije v času kulture žarnih grobišč. Prazgodovinsko keramično gradivo preliminarno datiramo v čas mlajše kulture žarnih grobišč, v stopnjo Ha B.

Najdbi kremenaste puščične osti s konkavno bazo in prirezanimi krilci ter keramične zajemalke pričata, da je bilo območje raziskav poseljeno že v neolitskem in eneolitskem času. Posamične najdbe kažejo tudi na poselitev v rimskem času, kar je običajno glede na bližino rimske ceste Poetovio–Savaria, ki leži pod obstoječo cesto Ptuj–Ormož (Pahič, S. 1964–1965, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. – Arh. vest. 12–13, 86).

Maruša Urek

70

EŠD: 3980

Naselje: **Naklo**

Občina: *Divača*

Ime: **Naklo pri Divači – cerkev sv. Brikcija**

Področje: *UA, R*

Obdobje: *prva polovica 15. stoletja, zadnja četrtina 15. stoletja, 1480–1490, sredina 17. stoletja, 1655, 1668*

Cerkev sv. Brikcija stoji 300 metrov južno od vasi Naklo in je obdana s kamnito ogrado.

Tipična kraška gotska podružnica iz prve polovice 15. stoletja ima v veliki meri ohranjeno prvotno arhitekturno zasnovo kot tudi značilno postavitve v nepozidan prostor, kar lahko priča o starejši romanski predhodnici. Cerkev ima triosminsko zaključčen prezbiterij in pravokotno ladjo z zvončnico nad zahodno fasado. V celoti je ohranjen prvotni prezbiterij s kamnitim gotskim šilastoločnim slavolokom in z zidano oltarno mizo. Na ladijski strani slavoloka je v zgornjem pasu poslikava z motivom oznanjenja, v spodnjem pa po dva stoječa svetnika. Na oboku prezbiterija je v polju nad oltarno steno freska Kristusa Pantokratorja, v ostalih poljih pa so simboli evangelistov. V poljih nad slavolokom sta naslikana angela. Pod obokom je pas s figurami prerokov, pod njim pa pas z apostoli. Freske je v

letih 1480–1490 poslikal slikar pod italijanskim vplivom. Ladja, ki je pokrita z ravnim stropom, je bila predelana sredi 17. stoletja.

Freske so bile odkrite in restavrirane leta 1967, danes pa so v precej slabem stanju. Cerkev namreč v preteklosti ni imela urejenega odvodnjavanja, puščala je streha. Župnija je s pomočjo vaščanov in Občine Divača pričela obnovo cerkve v letu 2008. V celoti je bila obnovljena streha, delno je bilo obnovljeno obzidje, sanirani so bili notranji in zunanji ometi, cerkev je bila prepleškana, urejena je bila njena okolica. Zaradi slabih razmer, ki so v notranjščini vladale v preteklosti, so bili ometi tako podmehurjeni, da je freskam grozilo popolno uničenje. Zato smo župniku priporočili, naj na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport zaprosi za interventna sredstva, da bi se freske vsaj mehansko zaščitile in bi tako lahko počakale na boljše čase, ko bi jih bilo mogoče tudi restavrirati. Ministrstvo je sredstva odobrilo, zato smo se nemudoma lotili restavratorskih posegov; po navodilih in pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, jih je izvedla restavratorica Katarina Brezigar (Restavratorstvo Katarina Brezigar, s. p.). Na slavoloku, na katerem je bil omet zelo tanek in precej podmehurjen, je bilo treba nekatere poškodbe zalepiti z japonskim papirjem, pri čemer je bil uporabljen Paraloid B 72 v acetonu. Poškodovani robovi so bili obšiti z apnenno malto, vendar pa je bil omet tako tanek, da šivi niso zadržali injektirne malte in je bilo treba poškodovane dele zapreti in zagladiti. Nato se je lahko injektiralo za robove ter jih prilepilo nazaj na nosilec. Pri tem postopku se je uporabil Ledan. Omet s poslikavami je na tem delu zdaj povezan in pripravljen na morebitno retušo. Zaprte mehurje sta restavratorki mehčali z vodo, injektirali manjše količine Ledana in jih mehansko pritisnili na nosilec. Na saniranih mestih se je japonski papir sprti odstranjeval, razpoke, manjše poškodbe in luknjice od injektiranja pa so bile zakitane.

Na ometu v prezbiteriju, ki je bil močno preperel in delno zdrobljen, so bili mehurji najprej zmehčani z vodo, nato pritisnjeni na nosilec, poškodbe pa zakitane. Vse stene prezbiterija in slavolok so bili utrjeni z 10-odstotnim nanokalkom, sprašena barvna plast pa ponekod z 1,5-odstotnim amonijevim kazeinatom.

Med izvedbo del se je ugotovilo, da se večina podmehurjenih delov lahko že v tej fazi brez dodatnih stroškov trajno prilepi na nosilec. Zato so doseženi rezultati preseglji prvotno zadani cilj, tako da so nekateri deli fresk že pripravljeni na retušo.

Minka Osojnik

Naklo pri Divači, cerkev sv. Brikcija, poškodovane poslikave v prezbiteriju med konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: M. Osojnik, 2012)

71

EŠD: 25455

Naselje: **Nova vas**Občina: **Miren - Kostanjevica**Ime: **Nova vas na Krasu – kal**Področje: **E**Obdobje: **20. stoletje**

Sanacija kala za napajanje živine, ki leži na zahodnem robu vasi in v trikotniku stikajočih se poti, vodečih na gmajno, je bila izpeljana v okviru projekta Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013. Projekt je predvidel ureditev 32 vodnjakov in kalov. Poleg Občine Miren - Kostanjevica, nosilke projekta, so v projektu sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

Kal v Novi vasi na Krasu je bil zgrajen na začetku 20. stoletja. S treh strani ga omejuje kamnit zid, dostop vanj pa je z glavne ceste, po poti, ki jo sestavljajo pokončni kamni, položeni v beton, zato da živini ni drselo. Z notranje strani ima kal še speljan kanal za iztok odvečne vode.

Kal je bil v drugi polovici 20. stoletja opuščen, zanemarjen in je propadal. Zato ni več zadrževal vode. V okviru projekta Living Fountains ga je poleti 2012 podjetje Inženiring Rupena, d. o. o., iz Ljubljane, ki ga je Občina Miren - Kostanjevica izbrala na javnem natečaju, celovito saniralo. Ponekod porušeni zid so ponovno pozidali s kamnom, v kal pa namestili folijo, neprepustno za vodo. Omet je s sten v celoti odpadel, zato je bil izveden nov, ki je bil nato zaščiten z neprepustnim premazom.

Andrejka Ščukovt

Nova vas na Krasu, pogled na celovito saniran kal (foto: A. Ščukovt, 2013)

72

EŠD: 29695

Naselje: **Novi Pot**Občina: **Sodražica**Ime: **Novi Pot – zaporni zid na Mali gori**Področje: **A**Obdobje: **rimsko obdobje**

V oktobru 2011 je Anton Marolt iz vasi Novi Pot v Občini Sodražica opozoril ZVKDS, OE Ljubljana, da so pri širitvi ceste za potrebe bližnjega peskokopa na Mali gori presekali ostanke rimskega zapornega zidu. Ob ogledu lokacije, ki sva jo skupaj z Antonom Maroltom opravila 25. oktobra 2011, se je dejansko izkazalo, da gre za rimski zaporni zid. Antonu Maroltu se za njegov vestni odnos do naše kulturne dediščine na tem mestu najlepše zahvaljujem.

Tretjega novembra 2011 sva skupaj s Tonko Šobo opravila ogled nove lokacije z namenom, da zamejiva potek rimskega zapornega zidu in lokacijo vpiševa v Register kulturne dediščine. Zapornemu zidu sva lahko sledila na območju parc. št. 851/1 – del, 851/1 – del, 851/2 – del, 918/7 – del, 918/8 – del, 918/10 – del, 1894/2, 1897/2, vse k. o. Slemena.

Zid je ohranjen v dolžino približno 300 m in v višino do enega metra. Štirikrat ga presekajo obstoječe gozdne vlake in cesta. Na podlagi opravljenega topografskega ogleda je razvidno, da so bili vanj vključeni trije kvadratni stolpi. Novo odkriti del zapornega zidu zapolnjuje vrzel med poznanim zapornim zidom na Strmci in zapornim zidom na Drniku pri Benetah.

Mitja Pergar

Novi Pot, zaporni zid na Mali gori, pogled na presekano zaporno zidovje med parc. št. 1894/2 in 851/2, obe k. o. Slemena (foto: M. Pergar)

Novi Pot, zaporni zid na Mali gori, pogled na zaporni zid na meji med parc. št. 851/1 in 851/4, obe k. o. Slemena (foto: T. Šoba)

73

EŠD: 8710

Naselje: **Novo mesto**Občina: **Novo mesto**Ime: **Novo mesto – arheološko najdišče Marof, Kapiteljska njiva, Mestne njive v Novem mestu**Področje: **A**Obdobje: **pozna bronasta doba, starejša železna doba**

Zavarovalno terensko delo je v letu 2012 potekalo le od konca junija do konca julija, saj nam leta 2012 Ministrstvo za kulturo dogovorjenih sredstev ni zagotovilo. Za zavarovalni poseg smo se odločili kljub skromnim sredstvom, ki jih je zagotovila Mestna občina Novo mesto, nekaj sredstev pa smo prispevali tudi sami. Izkopavanje je zajelo del severozahodnega pobočja Kapiteljske njive, ki se zlagoma spušča. Delo v letu 2012 se je naslonilo na rob izkopa v letu pred tem. Pri delu so sodelovali ekipa Dolenjskega muzeja, delavci kopači, prostovoljci in postdiplomantka iz ZDA. Delovna

ekipa je štela do 13 članov.

V petindvajsetih delovnih dneh smo zavarovalno izkopali 400 m² veliko površino, s povprečno globino več kot 80 centimetrov.

Sterilna osnova hriba, ki jo je predstavljala rjavo oranžna marmorirana ilovica, občasno pomešana s kamnitim gruščem, je bila dokaj razgibana. V njej so bile kotanje različnih oblik in velikosti. V sterilno osnovo so bili vkopani tudi vsi starejšeželeznodobni grobovi, odkriti v letu 2012, ne pa tudi vse grobne jame žganih žarnih grobov. Tudi linija pokončno postavljenih kamnov je segla le do sterilne osnove, vanjo pa ni posegla.

Letos nas je presenetilo kar precejšnje število kamnov različnih velikosti in oblik, ki so se pojavljali vse od ruše pa do sterilne osnove. Najdeno kamenje na Kapiteljski njivi ni avtohtono in je bilo prineseno od drugod. To apnenčasto kamenje je na Dolenjskem običajno, na Kapiteljski njivi pa je kameninska zgradba drugačna.

Nekaj kamenja je bilo uporabljenega za izdelavo

kamnitega »zidu« oziroma za izdelavo 10 metrov dolge linije pokončno postavljenih kamnitih plošč, nekatere kamnite plošče so služile za pokrove bronastodobnih žganih grobov, nekaj kamnov je bilo uporabljeno pri izdelavi konstrukcije starejšezeloznodobnega groba, nekaj kamena pa je v skupinah ali posamično ležalo v zemlji in njihove namembnosti ne poznamo. Nekateri kamni so ležali in situ, tako kot so bili postavljeni že v prazgodovini, drugi pa so bili s poljsko obdelavo tega območja že premaknjeni iz prvotne lege. Vsekakor je najbolj zanimiva linija pokončno postavljenega kamena v KV – DD/XXXIII – XXXV, ki smo jo delno izkopal že v preteklem letu. Vrsta kamena, dolga 10 metrov, poteka v smeri vzhod–zahod, skoraj pravokotno na smer hrbta, ki iz osrednjega dela Kapiteljske njive zložno pada proti severozahodni strani. Ploščati kamni različnih velikosti so postavljeni pokončno v vrsti, ki je le rahlo ukrivljena. Še vedno pa ostaja odprto vprašanje, kaj je ta »zid« ločeval oziroma omejeval. Tako skeletni starejšezeloznodobni kakor tudi žarni poznobronastodobni grobovi ležijo na obeh straneh tega »zidu«, ob katerem smo našli prazgodovinsko lončenino, ki ga tudi časovno opredeljuje.

GROBIŠČE

Na Kapiteljski njivi smo doslej našli 278 žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe, v letu 2012 pa še štiri. Doslej najdeni grobovi so bili po večini poškodovani zaradi vsakoletnega oranja njive, ki leži nad njimi. V večini primerov se je ohranila le spodnja polovica masivne lončene žare, ki je bila napolnjena z žganino in prežganimi kostmi, zgornji del žare pa je uničil plug.

V letošnji izkopavalni kampanji je bil en grob poškodovan na že opisani način, ostali trije pa so bili bolj ohranjeni, saj so bili pokriti z večjimi kamnitimi ploščami, ki so zaščitile spodaj ležeče grobne pridatke. Posebnost je bila 180 x 150 centimetrov velika in dobrih 40 centimetrov debela kamnita plošča, ki je prekrivala grob 282 KŽG. Po odstranitvi te več kot 1 tona težke skale smo našli grobno jamo s premerom 120 centimetrov, v njej pa tri večje in dobro ohranjene lončene posode. V večji žari s premerom 60 centimetrov so bile shranjene prežgane kosti in žganina. V le nekoliko manjši, okrašeni posodi je ležala majhna skodelica s presegačnim ročajem, ki je bila okrašena z bronastimi žeblički, v lončeni latvici s fasetiranim ustjem pa je ležala še železna okrasna igla. Grob kulturno spada v konec bronaste oziroma na začetek starejše

železne dobe v stopnjo podzemelj I. Vsi skeletni grobovi, izkopani leta 2012, spadajo na začetek starejše železne dobe, v stopnjo C-1 oziroma v stopnjo podzemelj II.

Grob XLII/1GGGGXGLII/1

Grobna jama pravokotne oblike je merila 350 x 125 centimetrov. V njej so ležali trije grobni pridatki: manjši podolgovat zelo korodiran železen predmet nedoločljive oblike ter črna žgana lončena posoda, okrašena s kanelurami, plastičnimi aplikami in bronastimi žeblički. V njeni notranjosti je bila še manjša lončena skodelica s presegačnim ročajem.

Grob XLII/2

V grobu, ki ga opredeljujemo kot ženski grob, je bilo več pridatkov. Poleg lončene posode in vretenca so v njem ležali še dve zelo korodirani železni zapestnici, bronasta dvozankasta ločna fibula z železno peresovino ter ogrlica, sestavljena iz zelo poškodovanih bronastih obročkov.

Grob XLII/3

V zelo veliki pravokotni grobni jami velikosti 420 x 150 centimetrov je ležala množica grobnih pridatkov, značilnih za moško nošo. Poleg lončene posode in kamnitih odbitkov so na dnu grobne jame ležali še železno šilo in nož ter obroček, podolgovat in zvit železen predmet, železna kroglica, železna križna sekira, bronasta sulična ost ter devet ploščatih puščičnih osti.

Grob XLII/4

Manjša grobna jama je bila na jugozahodnem vogalu obložena s kamenjem, vsebovala pa je lončeno posodo s presegačnim ročajem in ovalen lončen predmet z luknjicama.

Vsi starejšezeloznodobni grobovi so bili skeletni, čeprav se kosti ali njihove sledi niso nikjer ohranile. Zato pa lega predmetov nakazuje tudi položaj pokojnika v grobu. Preseneča velikost groba XLII/3, ki ga dopolnjuje še bogat grobni inventar. Zgodnje železno orožje ter bronasto orožje kot prežitek bronaste dobe kažeta na zelo zgoden starejšezeloznodoben pokop, velikost in bogastvo pridatkov pa na pomen pokojnika in njegov visoki položaj v tedanji družbi. Poudariti velja, da so bronaste puščične osti med doslej izkopanimi skoraj 900 skeletnimi grobovi starejše železne dobe na Kapiteljski njivi tokrat prvič zastopane in so zato toliko pomembnejše.

Vse kovinsko gradivo starejšezeloznodobnih grobov je zelo poškodovano, železni predmeti so ohranjeni le še kot debel sloj korozije, bronasti pa so razdrobljeni in dokaj razkrojeni.

Najdbe so v restavriranju.

Borut Križ

Novo mesto, Kapiteljska njiva, izkopno polje v letu 2012 (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, GROB 282 KŽG, lončeni predmeti v grobni jami (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, GROB 282 KŽG, lončena skodelica s presegajočim ročajem, okrašena z bronastimi žeblički (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, GROB XLII/3, bronasta sulična ost in križna sekira v grobu (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, GROB XLII/3, grobna jama starejšeželeznodobnega groba s prdatki (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, GROB XLII/3, bronaste puščične osti v grobu (foto: B. Križ)

74

EŠD: /

Naselje: **Orehovlje**Občina: *Miren - Kostanjevica*Ime: **Orehovlje – vodnjak**Področje: *E*Obdobje: *prva četrtina 20. stoletja*

Vas Orehovlje leži v Spodnji Vipavski dolini, na levem bregu reke Vipave in v sosesčini občinskega središča Miren. Ob glavni poti skozi Orehovlje v Krgišču stoji vodnjak, ki so ga postavili leta 1906, vsaj dvakrat pa je bil obnovljen v drugi polovici 20. stoletja. Vodnjak je krožnega tlorisa in je zgrajen, tako podzemni kot nadzemni del, iz kamni-

Orehovlje, pogled na restavriran vodnjak (foto: A. Ščukovt, 2013)

tih elementov. Predlagali smo, naj se poškodovani nadzemni del – šapa, ki je bila iz prvotne pozicije zamaknjena zaradi avtomobilskega trka – demontira, restavrira in nato na novo sestavi, spodnji obodni venec – stopnica vodnjaka, ki je bila rentno odstranjena – pa naj se izvede. Investitor Občina Miren - Kostanjevica se je odločil drugače, in sicer, da naj se šapa restavrira na mestu samem, brez demontaže. Restavratorska dela so bila zaupana Restavratorski delavnici Stanko Vitez, s. p. Iz šape so najprej odstranili vse cementne plombe in jih domodelirali z umetno maso. Kamniti elementi šape so bili mikrospekani. Poleg kamna so bili restavratorsko očiščeni in na novo prebarvani vsi kovinski deli, pokrov in pa škripčevje. Vodnjak je bil restavriran v okviru projekta Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013. Poleg Občine Miren - Kostanjevica, nosilke projekta, so sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani. Projekt je predvidel ureditev kar 32 vodnjakov in kalov.

Andrejka Ščukovt

75

EŠD: 1090

Naselje: **Osek**Občina: *Sv. Trojica v Slovenskih goricah*Ime: **Osek v Slovenskih goricah – domačija Bunderla**Naslov: *Osek 72*Področje: *E*Obdobje: *1783, 1830, 1894*

Obnovitvena dela na Bunderlovi domačiji v Oseku so se leta 2012 nadaljevala z ureditvijo okolice hiše. Tako kot v prejšnjih letih pri obnovi stanovanjske hiše in objekta svinjakov (glej VS 48/11, 2013) je lastnica tudi tokrat pridobila sredstva v okviru javnega razpisa iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine iz Programa razvoja podeželja 2007–2013. Po usklajevanju glede izvedbe tlakovanja dvorišča smo pristali na kompromis, da se dvorišče uredi z betonskimi tlakovci in naravnim kamnom okoli starega vodnjaka. Tako je okolica hiše urejena s kombinacijo izbranih tlakovcev, naravnega kamna in travnatih površin ter ustrezno zasaditvijo s sadnim drevjem in urejenim cvetličnim vrtom. Delo sta izvajali podjetji Dom servis, Polc Štefan, s. p., Cogetinci 40, in Tlakovanje Gomboc, Marjana Bencak, s.

p., Murski Črnci 27 a.

Domačija, etnološki spomenik, ki ga sestavljajo stanovanjska hiša in gospodarska poslopja, stoji na rahlem pobočju razloženega naselja v osrčju Slovenskih goric. Hiša, ki je datirana z letnico 1830 na prekladi kamnitega vhodnega portala, ima v čelnem zatrepu fresko sv. Florjana, pod njim je sončna ura. V velikem gospodarskem poslopju je poleg drugih gospodarskih prostorov tudi obokana vinska klet z letnico 1783 na polkrožnem kamnitem portalu.

Jelka Skalicky

Osek 72, slika sv. Florjana s sončno uro na obnovljeni hiši Bunderlove domačije (foto: J. Skalicky, 2012)

76

EŠD: 26863

Naselje: **Pivka**Občina: *Pivka*Ime: **Pivka – trško jedro**Naslov: *Pivka, Kolodvorska cesta 5, občinska stavba*Področje: *E*Obdobje: *20. stoletje*

Na prostoru, kjer je danes stavba Občine Pivka, se je do leta 1940 razprostiral travnik. Občinsko stavbo so na tem mestu zgradili Italijani. Pivka je tedaj spadala v Julijsko krajino. Odrprte stavbe je bilo 18. leto fašistične ere, 28. oktobra 1940, na dan velikega fašističnega praznika. Italijani so na ta dan praznovali obletnico t. i. pohoda na Rim, ko so fašisti z Mussolinijem na čelu leta 1922 izvedli državni udar in prevzeli oblast v državi. Rudi Zafra, župnik iz Hrastja, je stavbo na dan odrprtja blagoslovil. Stavba je enonadstropna s polkrožnim zaključkom na severozahodni strani. V pritličju je obkrožena s

Pivka, Kolodvorska cesta 5, objekt pred prenovno v letu 2011 (foto: E. Belingar, 2011)

Pivka, Kolodvorska cesta 5, objekt po izvedeni rekonstrukciji strehe in fasade (foto: E. Belingar, 2012)

sedmimi arkadami, nad katerimi je terasa z zidano ograjo. Sedem arkad simbolizira sedem rimskih cesarjev. Vhodno odprtino, ki je nasproti osrednje arkade, so še pred 20 leti zapirala izvorna hrastova vrata. Fasada je tako v pritličju kot v nadstropju opremljena z velikimi tridelnimi okni, prvotno izdelanimi iz macesna. Pod okni teče v nadstropju severne fasade profilirano izstopajoča enovita polica, vsa ostala okna pa imajo samostojne police. Nekatera okna imajo še ohranjene profilirane in izstopajoče okvirje. Police so narejene iz peska in belega cementa s pomočjo kalupa. Kvadri so bili po sušenju še naknadno zglajeni. Ponekod so bile police zamazane s smogom, počene ali odkrušene. Med nalivi je voda prodirala v notranjost stavbe in močila tla, ker med okensko polico in okenskim okvirjem ni tesnilo. Iz enakega materiala je narejen tudi talni zidec. Pred vhodnimi vrati je rahlo dvignjen podest, na katerega vodijo tri stopnice. V notranjosti so ohranjene kamnite stopnice. Streha je bila prekrita s salonitnimi ploščami. Terasa je zamakala, fasada je bila ponekod poškodovana.

Občina Pivka, lastnica objekta, je v sklopu projekta MKGP v letu 2012 iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja pričela obnovo objekta. Uredila se je fasada in prekrila streha. Ohranili so se vsi kvalitetni ometi, le dotrajana mesta so se izvedla na novo v enakem materialu in na enak način, kot je izvedeno zdaj. Streha se je prekrila z opečno kritino, zarezniki, pri čemer se je ohranjalo obstoječe ostrešje. Napušči so se ohranili, obloga iz ladijskega poda pa se je zamenjala z gladkimi ploščami farmacel, ki so se pokitale in obarvale. Vsi viseči kabli so se odstranili s fasade in vgradili pod omet. Obenem se je izvedla tudi osvetlitev objekta. Okna so se zamenjala s plastičnimi, vhodna vrata pa so se ohranila. Terasa se je zaščitila z vodoneprepustnim premazom, na kamnit zid pa se je namesto dotrajanega vrha položil kamniti rob. Okenske police so se očistile z mikropeskanjem, razpoke so se zalepile z dvokomponentnim lepilom. Površina se je tudi strukturno obdelala, manjkajoči deli so se nadomestili z enako mešanico peska in cementa. Polica se je premazala s paroprepustno zaščitno nesijajno tekočino. Obarvanje fasade se je po barvni študiji ZVKDS, OE Nova Gorica, izvedlo z barvo JUB Revitacolor.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja OE Nova Gorica Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo podjetje AS PRIMUS, d. o. o., iz Starega trga pri Ložu.

Eda Belingar

77

EŠD: 9136

Naselje: **Planina**

Občina: **Postojna**

Ime: **Planina – grajska kašča**

Naslov: **Planina, parc. št. 540/4, k. o. Dolenja Planina**

Področje: **E**

Obdobje: **18. stoletje**

Kašča stoji na vzhodnem robu naselja ob Planinskem polju. Gre za nadstropno zidano stavbo iz druge polovice 18. stoletja, katere prvi lastniki so bili z bližnjega gradu Haasberg. Streha je strma dvokapnica s trikapnima zaključkoma, krita z opečnimi bobrovci. Nadstropje je služilo spravilu žita, v pritličju pa naj bi čez zimo spravljali lončnice. Pritlični prostor je enovit, križno obokan, kot podpore služijo kamniti slopi s porazanimi robovi in profiliranimi kapiteli. Nadstropje je bilo že v preteklosti razdeljeno na dva dela. Strop je banjasto obokan z obočnimi kapami nad okenskimi odprtinami. Strop na sredini sloni na masivni leseni gredi, ki je podprta z dvema kamnitima stebroma s profiliranimi kapiteloma in bazama. Tla nadstropja so tlakovana z opečnimi tlakovci. Pritličje ima betonska tla. Vhodna, na dvorišče obrnjena fasada je opremljena z zidanim stopniščem in vhodoma tako v pritličje kot v nadstropje pod arkadnimi lopama, slonečima na paru kamnitih stebrov s profiliranimi bazama in kapiteloma. Strop je iz opeke in križno obokan. Vsi oboki so izdelani s polno opeko. Vhod v pritličje obdaja polkrožen segmentno sestavljen portal, datiran z letnico 1761 in označen s kraticama MV, v nadstropje pa kamnit okvir z ravno preklado, cvetličnim okrasom v reliefno izklesanem sklepniku in številka 87 in 90 v levem in desnem vogalu preklade. Vratno odprtino zapirajo v nadstropju prvobitna kovinska vrata, v pritličju pa novejša lesena. Fasada se na dvoriščno stran odpira s po dvema manjšima okenskima odprtinama v pritličju in nadstropju, pri čemer sta bili odprtini pritličja v preteklosti predelani. Vzhodna fasada ima tri okenske osi, zatrejni pa po eno. Sedanjim lastnikom služi pritličje kot hlev za konje, nadstropje pa je brez prave funkcije.

Zaradi nevdzdrževanja je bil celoten objekt v slabem stanju, kar je veljalo predvsem za streho, ki je puščala. Kritina je bila dotrajana, ponekod je celo manjkala, posledično je bilo ostrešje dotrajano in na več mestih gnilo. V izredno slabem stanju je bilo tudi opečno in s fino malto obdelano stopnišče in arkadni lopi pred vhodom. Stebri so bili

brez temeljev in so se neenakomerno posedali, izidek je odstopal od fasade. Že v preteklosti so tako v pritličju kot v nadstropju objekt povezali z železnimi vezmi, ankerji. Ostršeje je bilo leseno, izvedeno z dvema kombiniranima vešaloma in štirimi vmesnimi legami. Strešni kapi so bili izdelani iz kamnitih in opečnih plošč in ometani, polkrožni, široki kakih 40 cm. Le na dvoriščni strani je bil kamniti kap podaljšan z leseno strešno konstrukcijo v širini 160 cm. Fasadni omet je odstopal oziroma je bil že na več mestih odstopljen.

Lastnik je v sklopu projekta MKGP iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja na podlagi odobrenega projekta v letu 2012 pričel obnovo objekta. Izdelana je bila potrebna gradbenotehnična dokumentacija. Najprej se je odstranil utilitarni prizidek ob južni fasadi. Potrebni so bili dolgotrajni pogovori z lastnikom, da smo ga uspeli prepričati, da je osrednji, zdravi del izvornega lesenega ostršeja ohranil, na novo pa so se izdelali in namestili le špirovci, letvice in kapne lege. Ostršeje se je prekrilo z novimi opečnimi bobrovci. Pred namestitvijo ostršeja se je po notranji strani zidov oboda stavbe izvedla protipotresna vez, pri čemer so se polkrožni kamniti napušči ohranili. Stopnice in vhodni lopi so bile v celoti odstranjene. Kamniti zid pod stopnicami se je ohranil, zamenjali so se leseni deli sto-

pnišča z enakimi novimi. V celoti so se obnovile nastopne plošče, ravno tako podest pred vhodnimi vrati v nadstropju, kjer so se po izravnavi tlaka ponovno namestile izvorne opečne plošče. Izdelani so bili temelji stebrov. Arkadni lopi pred vhodom sta se ponovno pozidali v opeki. Gradbenik je tako povzel natančne mere in izdelal kalup, po katerem so se po ponovni namestitvi stebrov pozidali manjkajoči deli. Na novo so se pozidale stopnice. Enostavna kovana ograja iz palic kvadratnega prereza se je na stopnišče namestila na mesto, kjer je nekoč že stala. Okni v pritličju dvoriščne fasade sta se rekonstruirali po vzoru vseh ostalih. Izdelano je bilo novo leseno stavbno pohištvo, kovinska vrata v nadstropju pa so bila restavrirana. Dotrajan fasadni omet se je odstranil in izdelal se je nov apnen po predhodno izdelanem vzorcu, ki smo ga potrdili.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Gradbena dela je korektno in kvalitetno izvedel Mlinar Bernard, s. p., Zidarstvo in storitve z gradbeno mehanizacijo, Martinji hrib 8, Logatec.

Eda Belingar

Planina, grajska kašča, dvoriščna fasada kašče v letu 2010 (foto: E. Belingar, 2010)

Planina, grajska kašča po obnovi (foto: E. Belingar, 2012)

78

EŠD: 535, 4794

Naselje: **Podkraj, Gorenje**

Občina: *Ajdovščina, Postojna*

Ime: **Podkraj – arheološko najdišče Hrušica – Ad Pirum, Podkraj – zaporni zid Veliki Obršljanovec**

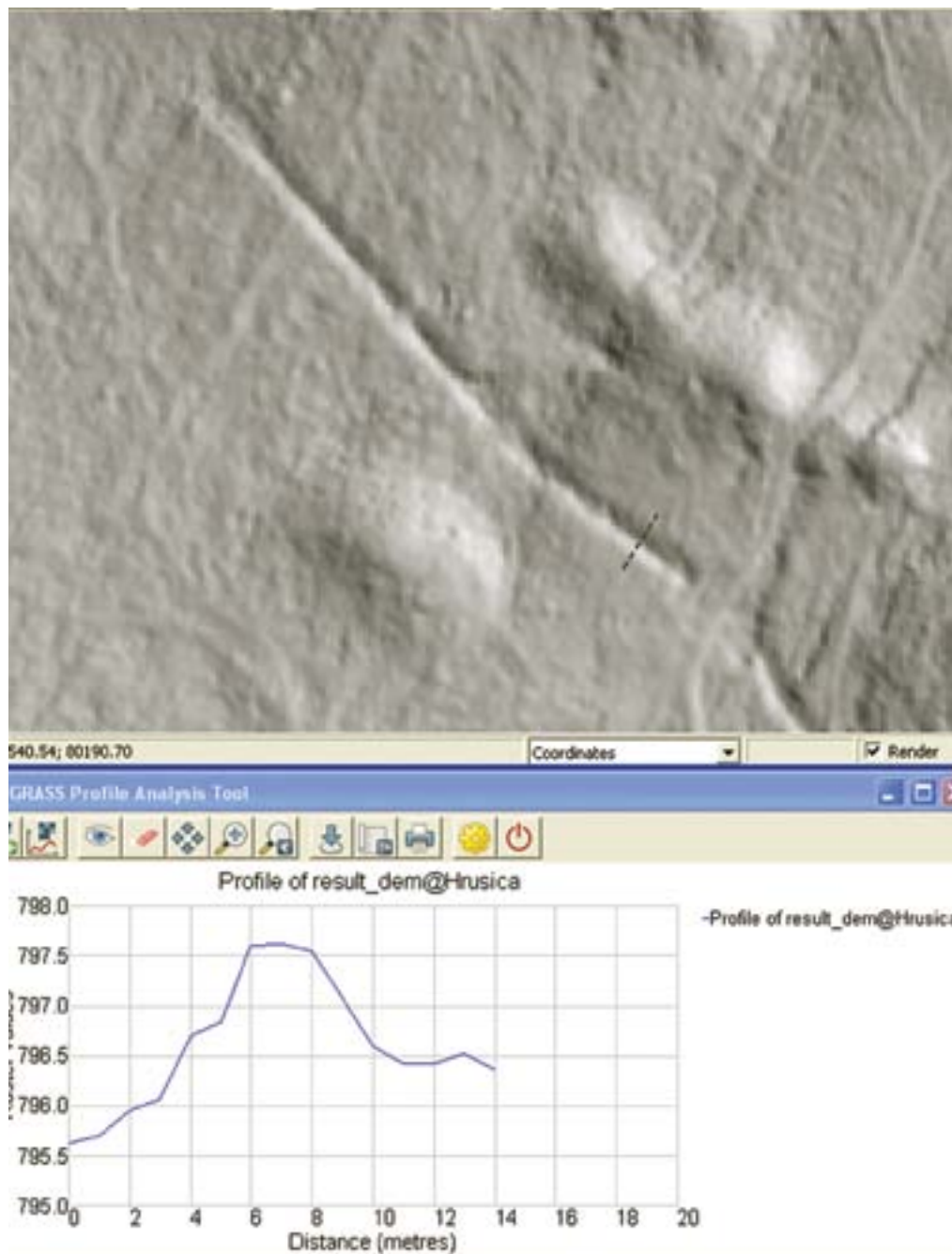
Področje: *A*

Obdobje: *rimsko obdobje*

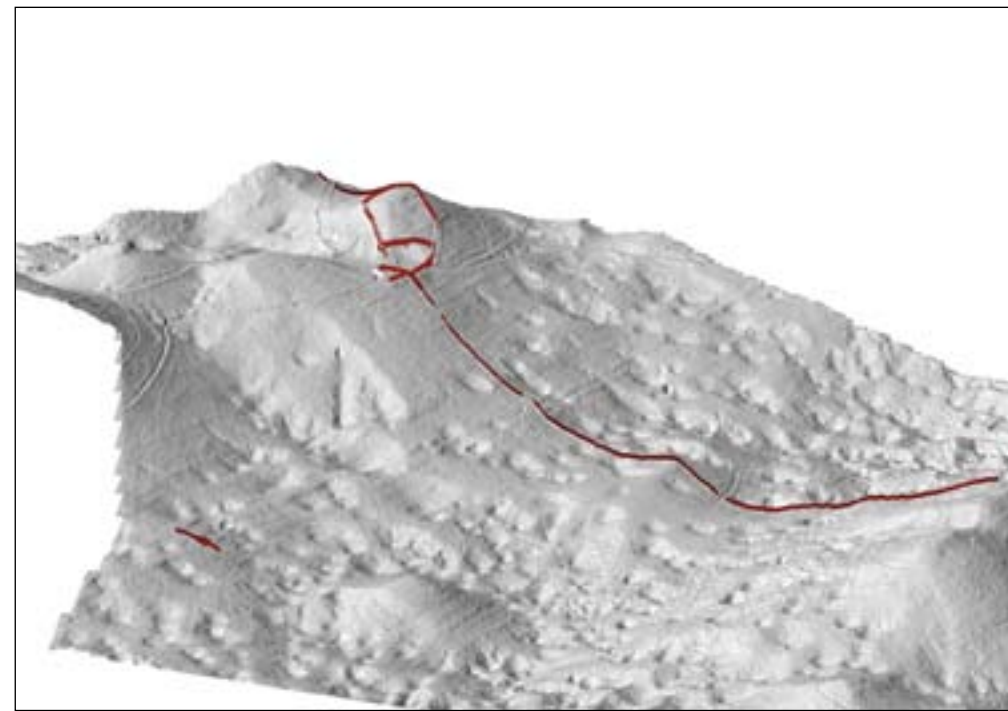
Obdelavo, analizo in arheološko interpretacijo LiDAR posnetkov na območju Hrušice smo pripravili v okviru projekta PARsJAd 2007–2013. Lidarsko snemanje je v ožjem smislu zajelo območje, veliko 215,5 hektarja, ki se razteza med Velikim Obršljanovcem in Polšakovim kopiščem na jugu ter Hrušico (Listnikom) na severu, na zahodu pa sega do Mlak in grebena Svisli. Na območju sta bili v času snemanja in obdelave dve registrirani enoti arheološke dediščine, in sicer Podkraj – arheološko najdišče Hrušica – Ad Pirum (EŠD 535) in Hrušica pri Podkraju – arheološko najdišče Veliki Obršljanovec (EŠD 4794).

Najbolj poznani in na terenu tudi najbolj vidni so prav ostanki utrdbe na Hrušici, ki je bila v preteklih 150 letih tudi najbolj raziskana. Obodni zidovi trdnjave na Hrušici so bili (delno) konservirani med

letoma 1937 in 1940, kar je pravzaprav razlog, da so njeni ostanki na filtriranih podatkih lidarskih posnetkov prepoznavni drugače kot ostali odseki. Kljub temu je obris trdnjave dobro viden in smo ga uporabili za korigiranje natančnejšega načrta same utrdbe. Dobro je viden tudi severozahodni odsek zapornega zidu, ki se od najvišjega dela trdnjave na vrhu Listnika spušča proti severozahodu. Temu odseku je mogoče slediti vseh 200 dolžinskih metrov, kolikor obsega območje obdelave lidarskega posnetka. Del jugovzhodnega rimskega zapornega zidu v celotni dolžini 973 m, ki poteka od jugovzhodnega vogala utrdbe na Hrušici proti Velikemu Obršljanovcu, je vključen v registrirano arheološko najdišče Podkraj – arheološko najdišče Hrušica – Ad Pirum, del pa v Hrušica pri Podkraju – arheološko najdišče Veliki Obršljanovec (EŠD 4794). Vmesni odsek v dolžini 530 metrov pa v času snemanja ni bil del registrirane arheološke dediščine, čeprav po ohranjenosti ne odstopa od preostalega zidu (slika 2). Na vrhu Velikega Obršljanovca se sled zapornega zidu konča na robu strmega vzhodnega pobočja. Na nadaljnjih 260 metrih proti vzhodu, kamor še sega območje obdelave lidarskega snemanja, zapornega zidu ni več mogoče zaslediti, čeprav nekateri starejši

Naključni profil rimskega zapornega zidu na jugovzhodnem odseku zapornega zidu (med utrdbo na Hrušici in cesto na Polšakovo kopišče). Profil prikazuje ohranjenost ruševinskega sloja zidu okrog 1 meter v širino in 1 meter do 1,5 metra v višino (izvedba: G. Rutar).

Perspektivni pogled na ostanke rimskega zapornega zidu in utrdbe na Hrušici. Pogled proti severu (izvedba: G. Rutar)

avtorji predvidevajo njegovo nadaljevanje. Manjši odsek jugozahodne zaporne poti v dolžini 65 metrov z izravnavo oziroma stolpom 13 na osrednjem delu je mogoče prepoznati tudi ob cesti na Polšakovo kopišče oziroma proti Ledeni jami in naprej proti Postojni. Za razliko od ostalih delov zapornega zidu je sicer ta težje prepoznaven, kar je tudi posledica (ne)ohranjenosti in zaraščenosti na terenu. Kljub temu ga je bilo mogoče locirati po ključu oziroma »podpisu«, ki smo ga razbrali iz znanih odsekov zapornega zidu. Tudi ta odsek ni na območju registrirane arheološke dediščine. Na (sicer omejenem) območju lidarskega snemanja ni bilo mogoče prepoznati nadaljevanja tega odseka v nobeno od smeri.

Lidarsko snemanje je potekalo na zahtevnem okolju, ki ga predstavljata razgiban kraški teren in močna zaraščenost z iglavci, predvsem slednje je za lidarsko snemanje močna, včasih ključna omejitev. Vprašanje je bilo, koliko, če sploh, bo mogoče prepoznati ostanke rimskih zapornih zidov. Izkazalo se je, da je pri nazivnem lidarskem snemanju vsaj 20 točk/m² potek dobro berljiv in razviden. Potek in ohranjenost zidu je lahko pre-

poznati, zaslediti je mogoče tudi lokacije stolpov. Rezultat torej kaže na veliko možnost uporabe lidarskega snemanja na velikih območjih, v podobnem okolju, kjer potek rimskih zapornih zidov sploh še ni prostorsko dokumentiran ali sploh ni še poznan.

Gašper Rutar

79

EŠD: 7892

Naselje: Podvrh

Občina: Braslovče

Ime: Žovnek – razvaline gradu

Področje: A, UA

Obdobje: 12.–20. stoletje

Na pobudo predstavnikov Občine Braslovče in predstavnikov Kulturnozgodovinskega društva Žovnek Braslovče smo predstavniki OE Celje v letu 2009 opravili terenski monitoring, ocenili ogroženost grajske razvaline in podali kulturnovarstvene smernice za sanacijo, nadaljnjo obnovo in izvedbo predhodnih arheoloških

raziskav na gradu Žovnek. Smernice so osnova za nadaljnjo obnovo razvalin gradu Žovnek in prezentacijo okroglega stolpa, njihovo izhodišče pa je bilo, da se razvalina prezentira v grajskih lupinah z okopi in zidovi v temeljih ter da se na podlagi virov in po analogiji obnovi in rekonstruira okrogli stolp, s čimer se ohrani pomembna prostorska dominanta Spodnje Savinjske doline.

Sanacija gradbenih sestavin južnega in vzhodnega obzidja je vse do zaključka del v letu 2011 potekala kvalitetno, celovito in pod nadzorom odgovornih konservatorjev. Le v izteku južnega zidu proti zahodu, vzhodno od portala, v pasu od pohodnega nivoja do višine približno 120 cm in širine 150 cm, je med deli prišlo do manjših odstopanj – uporabljeno je bilo kamenje premajhnih dimenzij, kar pa bo – po zagotovilih investitorja – letos sanirano.

Po izdelavi geodetskega posnetka okroglega stolpa in statični oceni je leta 2010 konservatorski tehnik Ivo Gričar (OE Celje) na podlagi starih fotografij in razglednic ter po analogiji sočasnih stavb izdelal idejno skico, ki je projektantu služila za izdelavo PGD-dokumentacije za sanacijo stolpa in izvedbo njegove strehe. Dela na okroglem stolpu so se pričela leta 2011. Ob postavitvi gradbenih odrov so bili odstranjeni vsi organski elementi, ki so se zajedali v zidove, slednje pa so sanirali oziroma dozidali z enakim materialom, kot je obstoječi. Statično in funkcionalno je bila sanirana tudi pohodna ploščad v nadstropju stolpa. V letu 2012 so izvajalci za približno 100 cm v kamnu z dvojnimi licem, enakih dimenzij in strukture, kot je obstoječi gradbeni material, nadzidali obstoječe stene. Ta nadzidava dimenzijsko ustreza ostankom oboka v nadstropju stolpa. Sočasno z izvedbo teh del je bil saniran tudi zunanji južni zid notranjega dvorišča, ki se stika z okroglim stolpom. Zaradi premalo verodostojnih podatkov o dejanskih višinskih kotah zidu se je ta prezentiral kot ruševina, brez zaključkov ravnih linij. Vsi zgoraj navedeni posegi so potekali pod konservatorskim nadzorom ZVKDS, OE Celje.

Žal pa so sočasno potekala tudi dela, zlasti posegi v zemeljske plasti, za katere so bili sicer pridobljeni kulturnovarstveni pogoji, ne pa tudi kulturnovarstveno soglasje. Ob vseh posegih v zemeljske plasti je bila zahtevana izvedba arheološkega dokumentiranja ob gradnji, vendar so bili skoraj na celotnem grajskem arealu posegi – izkopi ob zidovih – izvedeni brez soglasij, stihijsko in nenačrtovano, zato ne omogočajo ohranjanja, interpretacije in prez-

entacije novoodkritih arhitekturnih elementov. Da bi se izognili nadaljnji škodi na kulturni dediščini, smo 15. julija 2011 podali na Inšpektorat Republike Slovenije za kulturo in medije prijavo o nedovoljenih posegih. V njej smo navedli, da navkljub jasno zapisanim zahtevam v kulturnovarstvenih pogojih pristojne enote ZVKDS in večkratnim usklajevalnim sestankom in obrazložitvam že več let kontinuirano potekajo nedovoljeni posegi v zemeljske plasti oziroma v arheološke depozite kulturnega spomenika, ki nepovrnljivo uničujejo njegov stratigrafski zapis.

Inšpektorat Republike Slovenije za kulturo in medije je v svoji ugotovitvi zapisal, da je grad že več kot sto let v stanju ruševine in da na njem Kulturnozgodovinsko društvo Žovnek med vikendi občasno izvaja manjša obnovitvena dela, ki jih financira Občina Braslovče, oziroma se dela izvajajo v lastni režiji prostovoljcev društva oziroma posameznih občanov. V obrazložitvi je navedeno, da so lokacije iz prijave, ki naj bi odstopale od zahtev ZVKDS, OE Celje, vidne in izvedene v minimalnem obsegu, kar je inšpektorat tudi fotografsko dokumentiral.

ZVKDS, OE Celje, je na inšpektorat posredoval mnenje o nedovoljenih posegih na območju gradu Žovnek z navedbo celotnega dosjeja spomenika v obdobju od 13. maja 2009 do 17. oktobra 2011, iz katerega je razvidno, da je zavod od vsega začetka poudarjal pomembnost kulturnega spomenika Žovnek, za katerega je eden glavnih virov informacij arheološka raziskava. Razvidno je tudi, da je zavod Občino Braslovče nenehno opozarjal, da nekontrolirani posegi v zemeljske plasti niso dopustni. ZVKDS, OE Celje, od Inšpektorata Republike Slovenije za kulturo in medije ni prejel odgovora na svoje ugotovitve in podano mnenje.

Terenski ogled ZVKDS, OE Celje, v oktobru 2012 je pokazal, da se na obravnavanem območju ob sanaciji/utrjevanju posameznih zidov grajskih objektov, ki sicer potekajo brez predhodne uskladitve s pristojno službo, ponovno izvajajo tudi nedovoljeni posegi v zemeljske plasti. Navodila, usmeritve, kulturnovarstveni pogoji, usklajevanja in prijave na inšpektorat so žal naleteli na gluha ušesa, segment pomembnega kulturnega spomenika pa nepovrnljivo izginja.

Matija Plevnik, Danijela Brišnik

Žovnek, razvaline gradu, nedovoljeni poseg v zemeljske plasti (foto: D. Brišnik)

Žovnek, razvaline gradu, začetek obnove okroglega stolpa (foto: M. Plevnik)

80

EŠD: 4040

Naselje: **Police**

Občina: **Cerkno**

Ime: **Police pri Cerknem – cerkev Rojstva Device Marije**

Področje: **UA, R, A**

Obdobje: **druga četrtina 16. stoletja, 1536, 17. stoletje, prva četrtina 19. stoletja, 1808**

Cerkev na Policah stoji 500 metrov jugovzhodno od vasi in je pravilno orientirana. V tlorisu si od vzhoda sledijo gotski rombasto obokan tristrano zaključen prezbiterij z zakristijo ob južni steni, širša pravokotna ravno krita ladja ter samostojni zvonik, ki je od glavne cerkvene fasade odmaknjen dobrih 8 metrov. Cerkev je bila zgrajena v prvi četrtini 16. stoletja in je v osnovi še povsem srednjeveška. Freske Jerneja iz Loke, ki so datirane v leto 1536 in veljajo za eno njegovih zadnjih del, lahko danes vidimo na obeh straneh slavoločne stene in na stropu prezbiterija. Poslikava v prezbiteriju je bila prvič obnovljena in precej grobo preslikana leta 1932, v letu 1965 pa so bile odkrite freske na slavoločni steni. Poslikava na stropu sledi običajnemu sistemu »kranjskega prezbiterija«: v osrednjem polju je Bog Oče, obdajajo ga angeli muzikanti, angeli z orodji Kristusovega trpljenja in angeli v molitvi, na obočnih kapah pa so naslikani preroki z napisnimi trakovi. Stene prezbiterija naj po do zdaj objavljeni literaturi ne bi bile poslikane, temveč le okrašene z redko posejanimi šabloniranimi dekorativnimi motivi. Slavolok nam na strani prezbiterija prikazuje pametne in nespametne device, na zunanji ladijski strani pa so poleg zgodbe o Kajnu in Abelu upodobljeni še dva prizora iz Kristusovega pasijona ter stoječa Mati Božja z detetom, ki pa ni delo Jerneja iz Loke, temveč gre za starejšo upodobitev. To fresko je Jernej iz Loke obnovil, svojo poslikavo pa prilagodil njenemu okvirju (J. Höfler, Srednjeveške freske v Sloveniji, Primorska, 1997, str. 116–118).

Na pobudo študenta restavradorstva Zorana Flanderja, ki je opozoril na propadajoče omete v cerkvi, sva si 17. julija 2012 restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa in konservatorka Minka Osojnik ogledali cerkev Rojstva Device Marije na Policah. Pri ogledu so bili prisotni tudi Ajda Mladenovič (Restavratski center RS), Zoran Flander, Petja Berginc in Katja Guček.

Cerkev je bila predvsem v notranjosti v izredno slabem stanju. V zadnjih 15 letih je bil obnovljen zvonik, na novo je bilo narejeno tudi ostrežje cerkvene ladje, domačini pa so pod streho ne-

davno namestili nove žlebove. Ker cerkev ni imela urejenega odvodnjavanja, je bila stopnja vlage v notranjosti tako velika, da se na ometih pojavljajo tudi do 30 centimetrov veliki mehurji, tla v cerkvi pa so zaradi naselitve alg popolnoma pozelenela. Stanje fresk na stenah prezbiterija in ladje ob slavoloku je bilo predvsem 1,5 metra od tal kritično zaradi delovanja kapilarne vlage in zmrzali. Med ogledom smo ugotovili, da se tudi pod beleži na stenah prezbiterija skrivajo poslikave, ki še niso bile odkrite, zaradi podmehurjenih ometov in izredno trdovratne sige pa so bile prav te najbolj ogrožene. Osemnajstega julija 2012 sta si cerkev ogledala še arhitekt Branko Zbačnik in gradbeni tehnik Danilo Remec (oba ZVKDS, OE Nova Gorica) ter sestavila popis njenih sanacijskih del za zaščito srednjeveških fresk.

Zaradi nujnosti posega smo župniku predlagali, naj zaprosi za interventna sredstva na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. To je res storil in sredstva tudi dobil. Restavratski poseg na ometih v notranjosti je opravila akademska slikarka Jana Humar po navodilih in pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, gradbena dela je opravilo gradbeno podjetje Naš dom, d. o. o., Idrinja, restavratska dela na vhodnem portalu pa OKD Tomaž Bizjak, s. p. Pri vseh posegih v zemeljske plasti je potekalo arheološko dokumentiranje ob gradnji, ki ga je izvajala Avgusta, d. o. o., iz Idrije. Zaradi izjemno neugodnega vremena (nizke temperature, dež) smo imeli z izvedbo precej težav, hkrati pa nas je priganjal tudi kratek rok za dokončanje del, ki ga je določilo ministrstvo.

Restavratska dela na ometih v notranjosti in gradbena dela na cerkveni zunanjsčini so potekala istočasno. Na cerkvi so bili sanirani temelji, izvedena sta bila zračna kineta okoli objekta in primerno odvodnjavanje. Zaradi preperelosti so bili zunanji ometi do višine 1 m odbiti, pri čemer se je na žalost poškodoval del freske (verjetno sv. Krištof) na južni fasadi; to so restavratorki dovolj zgodaj opazili, tako da se je odbijanje na tem delu ustavilo, odbiti deli ometa s poslikavo, med katerimi je kar nekaj do 10 cm velikih kosov, pa so se deponirali in so zdaj spravljani v restavratski delavnici ZVKDS v Solkanu. V kratkem se bodo restavrirali, nato pa shranili za prihodnje čase, ko bodo prišla na vrsto tudi restavratska dela na zunanjsčini. Freska na fasadi se je obšila za apneno malto in zaščitila. Na cerkvi so bili popravljeni in delno na novo izvedeni zaokroženi strešni venci.

Vhodni portal, ki je imel nekaj večjih poškodb in je bil poraščen z algami, je bil v celoti očiščen z mikropeskanjem, zgornja počena preklada je bila naravnana na prvotno ležišče, desni vertikalni

Police pri Cerknem, cerkev Rojstva Device Marije, poslikava na ladijski strani slavoloka po posegu (foto: M. Osojnik, 2012)

Police pri Cerknem, cerkev Rojstva Device Marije, odkrit fragment poslikave na severni steni prezbitarija (foto: M. Osojnik, 2012)

element je bil demontiran in v delavnici saniran in domodeliran, poka v pragu je bila sanirana z epoksidnim lepilom. Vse večje plombe so bile tonsko prilagojene barvi kamna in retuširane, portal pa je bil zaščiten s hidrofobnim premazom (Tomaž Bizjak, Poročilo restavratorskih posegov na portalu cerkve Marijinega rojstva na Policah, Vipava 2013).

Za zaščito podmehurjenih delov ometov v notranjščini se je uporabila Tyloza, nanesena čez plast gaze. Manjši mehurji so se z gazo prekrili v celoti, večji pa so bili večinoma odprti, zato so se utrdili njihovi robovi. Mehurji na severni steni ladje so se utrdili z gazo in 7- do 10-odstotnim Paraloidom B 72 v acetonu. Ta se je uporabil tudi v prezbitariju pri utrjevanju večjih mehurjev, ki so bili predhodno zaščiteni s Tylozo in gazo. Paraloid B 72 je bil nanesen točkovno, kot dodatna opora. Na nekaterih mestih je bilo treba fresko obšiti z apeno malto. Prav tako je bilo treba z malto utrditi tiste dele, kjer je v mehurju odstopil tudi omet freske. Tam se je zaradi večjega odstopanja ometa malta uporabila točkovno. Zaplombirale so se tudi nekatere manjše globlje poškodbe. Na mestih, kjer spodaj ni bilo opaziti starejših poslikav, so se mehurji injektirali z Ledanom. Injektirale so se tudi razpoke na prizoru na levi strani slavoločne stene (Jana Humar, Stenske poslikave v notranjščini cerkve Rojstva Device Marije v Policah pri Cerknem, november 2012).

Med restavratorskimi posegi je bila izvedena tudi večja sonda na severni steni prezbitarija, v kateri se je pokazal večji figurativni prizor z dvema angeloma in moško glavo s turbanom na glavi.

Z izvedenimi deli so se cerkvi zagotovili primerni pogoji za obstoj fresk, vendar pa je trenutna mehanska zaščita samih ometov le začasne narave. Nadaljnja dela na ometih v notranjščini so nujna, sicer grozi uničenje dragocenega pričevanja preteklosti in celovite gotske poslikave prezbitarija.

Minka Osojnik

81

EŠD: 24806

Naselje: **Polzela**

Občina: Polzela

Ime: **Polzela – stavba Polzela 8**

Naslov: Polzela 8

Področje: UA, R

Obdobje: 19. stoletje, 20. stoletje

Obnova enega najbolj reprezentančnih objektov na Polzeli, današnjega sedeža Občine Polzela, nekdanje šolske stavbe, je potekala z vmesnimi prekinitvami

od septembra 2008 do aprila 2009. S sondiranjem in pregledom fasade, ki sva ga opravila odgovorna konservatorja ZVKDS, OE Celje, je bilo ugotovljeno, da je zaradi slabega in neustreznega vzdrževanja ter dotrajanosti materialov njeno stanje tako slabo, da ohranitev originalne členitve in štukaturne ornamentike ni mogoča. Na podlagi ugotovitev so bili investitorju izdani dopolnilni kulturnovarstveni pogoji, v katerih je zavod dovolil odstranitev dotrajanih ometov in členitve ter njihovo rekonstrukcijo. Originalni elementi so bili odstranjeni po navodilih šele po izdelavi šablon in kalupov, ki so bili izdelani po opravljenem čiščenju originalnih delov ter po potrditvi kvalitete izvedenih vzorcev posameznih delov. Sledila je rekonstrukcija rustike v pritličnem delu, okenskih okvirjev s podokenskimi tablami ter šivanih vogalov. Rustika pod strešnim vencem je bil zaradi trdnosti sanirana.

Zaradi slabega stanja obraznih mask so bile te z dovoljenjem zavoda snete in očiščene. Po izboru najboljše ohranjene in najkvalitetnejše maske so bile nato izdelane kopije, te pa so bile nameščene na originalna mesta. Originalne obraznih mask je Občina Polzela shranila v kletnih prostorih objekta. Dekorativno figurativno ornamentiko v atičnem čelu fasade je bilo treba zaradi poškodovanosti in krhkosti materiala utrditi, očistiti in domodelirati ter nato zaradi možnosti trajne ohranitve po posameznih elementih odliti na novo. Obrazne maske in ornamentika v atiki so bile zaradi obstojnosti odlite iz steklobetona, ostala arhitekturna členitev pa je bila izdelana v ometu. Okenske police in venci so bili zaščiteni z bakreno pločevino.

Izvajalec gradbenosanijskih in plesarskih del, gradbeno podjetje Granit, d. d., iz Slovenske Bistrice, je sanacijo fasade izvedel z gradbenosanijskimi izdelki na apnenocementni osnovi podjetja Kema Puconci. Fasada je bila prepleškana s silikonskimi barvami JUB. Osnova fasade je bila na podlagi rezultatov sondiranj prepleškana v tonu okra, fasadna členitev pa v beli barvi. Spodnji del objekta s talnim zidcem je bil saniran s sanirnimi ometi in nato toniran s pigmenti, v tonu portala iz savinjskega tufa.

Vhodna vrata so bila zaradi zagotavljanja varnosti in izolativnosti izdelana kot posnetek originalnih vrat iz hrastovega lesa ter prebarvana v oljni barvi. Na vrata je bila ponovno montirana historična kljuka. Nad vrata je bil po načrtih podjetja Studio List, projektiranje in svetovanje, d. o. o., iz Celja v letu 2011 izdelan sodobno oblikovan nadstrešek. Zaščitna ograja in dostopna klančina za invalide sta bili brez vednosti pristojnega zavoda izdelani pred obnovo fasado.

Obnova občinske stavbe na Polzeli je izvedena kvalitetno in v skladu z navodili ZVKDS, OE Celje. Z obnovo so bili konzervatorski cilji doseženi, objektu pa je bila povrnjena kvalitetna historična podoba.

Nataša Podkrižnik

Polzela, stavba Polzela 8, stanje objekta pred obnovo (foto: N. Podkrižnik, 2009)

Polzela, stavba Polzela 8, odlitek ornamentike v atičnem zaključku (foto: N. Podkrižnik, 2009)

Polzela, stavba Polzela 8, objekt po zaključku obnove (foto: N. Podkrižnik, 2010)

82

EŠD: 29819, 15623

Naselje: **Ponikva**

Občina: Šentjur

Ime: **Ponikva – arheološko najdišče Sv. Martin,****Ponikva – trško jedro**

Področje: A, UA

Obdobje: srednji vek

Februarja 2010 je ZVKDS, OE Celje, izdal kulturnovarstvene pogoje za ureditev vaškega jedra s prezentacijo tabornega obzidja ob cerkvi sv. Martina na Ponikvi pri Šentjurju. Osrednji del ureditve predstavlja okolica cerkve sv. Martina (EŠD 3276), ki stoji v osrednjem delu naselbinske dediščine Ponikva – trško jedro (EŠD 15623). V kulturnovarstvenih pogojih je bila poleg pogojev oblikovanja podana tudi zahteva za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav z metodologijo intenzivnih geofizikalnih meritev na parcelah okoli cerkve v izmeri pribl. 2445 m².

Impozantna baročna stavba cerkve sv. Martina je bila pozidana med letoma 1732 in 1737 na mestu prvotne romanske ali celo predromanske cerkvice,

posvečene sv. Martinu iz Toursa, enemu najstarejših zavetnikov zgodnesrednjeveških krščanskih svetišč na Slovenskem. O zgodnji pojavnosti cerkvenega objekta priča tudi dejstvo, da je imela ena izmed prvih šestih prafar na Slovenskem Štajerskem, ki so nastale v bližini antičnih prometnic po obrsko-slovanskem obdobju 7. in 8. stoletja, misi-jonarsko postojanko tudi na Ponikvi. Prve prafare so imele metropolitanski status, njihova upravitelja pa sta bila nadškof in patriarh. Slednji je v 11. stoletju ustanovil pražupnijo, ki je obsegala približno ozemlje današnje šmarske dekanije (Jože Curk, O pražupnijah in pražupnjijskih cerkvah na Slovenskem Štajerskem. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, str. 153–159; Ljubljana 1992). Zaradi turških vpadov v drugi polovici 15. stoletja so si vaščani leta 1491 sami zgradili taborno obzidje okoli prvotne cerkve. To naj bi bilo ojačano s štirimi vogalnimi stolpi polkrožnih oblik in z dvoslojnim zidom »zobčastega« zaključka. Po turških vpadih leta 1708 je od tabora ostal samo še jugozahodni stolp, v katerem je do leta 1838 prebival in poučeval kaplan. Leta 1850 so razdejali še tega, preostalo pokopališko obzidje pa odstranili.

Iz Poročila o izvedenih geofizikalnih raziskavah (GEARH, d. o. o.) je razvidno, da so arheološke ostaline izjemno dobro ohranjene na celotni površini v neposredni okolici cerkve. Arhitekturne ostaline se pojavljajo že zelo plitvo, in sicer na globini pribl. 0,30–0,50 metra, tj. tik pod obstoječo hodno površino in posteljico zanjo. V dopolnitvi kulturnovarstvenih pogojev je bilo zahtevano, naj bodo posegi v zemeljske plasti minimalizirani oziroma naj ne posegajo globlje od gradbenih pogojev za obstoječe tlakovanje.

Konec maja 2012 so se pričela gradbena dela po projektu projektanta Atelje Marko Mušič, d. o. o., Ljubljana, v katerem je bila načrtovano novo tlakovanje do zdaj asfaltiranega cerkvenega predprostora na način stopnjevanja talnih ploskev z vmesnimi stopnišči od najnižjega dela (cestišča) proti najvišjemu cerkvenemu vhodnemu platuju. Zaradi neustrezne povezave pokopališča s cerkvijo po prometnem cestišču je bila izkazana potreba po izvedbi utrjene povozne površine proti obstoječi poti in pokopališču, izvedene po vzhodni brežini obravnavega prostora.

Prvotna projektantova ideja je bila obogatitev ureditve okolice cerkve v maniri slogovnega oblikovanja cerkve, z zrcaljenjem fasadnih členitev v raznobarnem tlaku ter prenosom volustatih motivov v tlorisno silhueto stopnišča. Zaradi tipologije vaškega prostora je bilo takšno oblikovanje nesprejemljivo, zato je zavod pogojeval, da je treba oblikovanje poenostaviti, tlak poenotiti, zrcaljenje fasade v tlaku pa opustiti. Zaradi izražene potrebe po pokritem družabnem prostoru pred cerkvijo je projektant predvidel, da se v sklopu ureditve trga v prostor umesti »sodobno« oblikovan paviljon ter ob njem zasadi oreh v spomin na A. M. Slomška. Zaradi novega vsebinskega programa in poseganja v del naselbinske dediščine, ki je obkrožen z mlajšo gradnjo brez posebnih kvalitete, je bilo dopustno drugačno »avtorsko« oblikovanje objekta pod pogojem, da se nova arhitektura v čim večji meri ozeleni.

V začetku junija 2012 je bil zavod obveščen, da so pri strojnem izkopu za gradnjo vhodnega stopnišča ob cerkvi sv. Martina odkrili človeške skeletne ostanke na globini pribl. 0,80 metra. Skelet je bil orientiran Z–V; grobna jama v tlorisu in profilu ni bila vidna, prav tako v izvedenem izkopu ni bilo vidnih drobnih arheoloških najdb, grobnih pridatkov. Ostaline so bile zaščitene z geotekstilom in zasute s peskom; ves izkopani material je bil deponiran ob izkopu, območje pa zaščiteno z gradbiščno ograjo. Glede na najdbe ostankov človeškega skeleta in arheološkega potenciala, ki so ga izkazale geofizikalne raziskave, je ZVKDS

zemljišče okoli cerkve z odločbo določil za arheološko najdišče in opredelil potrebne nadaljnje arheološke raziskave. Območje je bilo skladno s 66. in 67. členom Zakona o varstvu kulturne dediščine vpisano v Register kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije pod imenom Ponikva – arheološko najdišče sv. Martin (EŠD 29819).

Investitor je za izvedbo arheoloških raziskav izbral arheološkega izvajalca podjetje Arhej, d. o. o., iz Sevnice in začel postopek pridobivanja soglasja za raziskavo in odstranitev dediščine Ministrstva za kulturo RS.

Arheološke raziskave so na več lokacijah tik pod utrditvijo za obstoječe tlakovanje odkrile večje skeletno grobišče in dobro ohranjene ostaline tabornega obzidja in pripadajočih stolpov. Na območju raziskav je bilo dokumentiranih 51 grobov, ki sicer kažejo na več faz uporabe grobišča, vendar sta zaradi omejenega obsega raziskav dokazani le dve, ki pa nista časovno opredeljeni. Starejša faza je izpričana z grobovi s še deloma ohranjenimi krstami, brez grobnih pridatkov, drugo fazo pa predstavljajo grobovi s pridatki: srebrnikom, koščeno lasnico, pasno spono ... Grobovi obeh faz so v večini orientirani V–Z (z glavo na zahodu). H grobišču prištevamo tudi novoveško kostnico, odkrito v severovzhodnem stolpu, v kateri je bilo dokumentirano pribl. 20 m³ človeških kosti.

Večfazno obzidje je grajeno iz treh vrst kamenin lokalnega izvora (peščenjak, laporni apnenec in litotamnijski apnenec). Grajeno je na lice, z nivoja ilovnate osnove v plitev vkop. V vzhodnem delu je obzidje enojno, široko do 0,9 m. V tem delu je bil njegov potek izpričan že z radarskimi raziskavami. Severni del je bil viden še pred začetkom prenove v obliki pokopališkega zidu, ob raziskavah je bil odkrit tudi severovzhodni polkrožni stolp. V zahodnem delu je bil ugotovljen dvojni zid skupne širine pribl. 1,30 metra in severozahodni vhodni, kvadratni stolp. Jugozahodni stolp je prav tako polkrožnega tlorisa, debelina tega zidu je 1,35 metra (povzeto po: Poročilo o opravljenih arheoloških raziskavah na lokaciji Ponikva 2012; Tamara Leskovar; Arhej d. o. o.).

Ker so odkritja kazala na izjemno ohranjenost arhitekturnih ostalin – tako po obsegu kot po fizičnem stanju – ter na jasno zgodovinsko pripovednost, ki potrjuje pisne vire, je zavod skladno s podanimi kulturnovarstvenimi pogoji odredil prezentacijo tabornega obzidja in obeh dobro ohranjenih polkrožnih stolpov v tlaku ter vključitev prezentacije v projektno dokumentacijo. Vhodni severozahodni stolp zaradi ne povsem jasne stratigrafske situacije in precejšnjega uničenja

z izvedenimi infrastrukturnimi vodi v prezentacijo ni vključen. Tako investitor kot projektant sta se s predlagano prezentacijo strinjala, nekaj težav je predstavljal le uskladitev načina prezentacije na pohodnih površinah pri vходу v cerkev in povoznih površinah, kjer so zaradi zagotavljanja varnosti zahtevane ravne, nedrsne površine.

Prezentacija poteka tabornega obzidja in stolpov se je tako na delih, kjer so bile predvidene pohodne in vozne površine, izvedla z rezanim in površinsko protidrsko obdelanim originalnim kamnjem na nivoju pohodnih oziroma vozniških površin; kamenje je fugirano z barvno primerno in tehnološko obstojno grobo zrnatu fugirno maso. Ostali deli arhitekturnih ostalin so bili utrjeni in na posameznih mestih minimalno dograjeni. Na vzhodni brežini je bilo obzidje utrjeno in nadzidano do kote obstoječih travnatih površin ob cerkvi. Na severni strani je bilo obzidje, na katero je bil v preteklosti pozidan pokopališki zid – ta je bil med sedanjimi ureditvenimi deli odstranjen in saniran do višine pribl. enega metra na način originalne gradnje dvoslojnega tabornega zidu. Zaradi mehanske zaščite obzidja in oblikovnega poenotenja s celotno prezentacijo so fuge zapolnjene z zemeljsko vlažnim betonom, čeznje pa je izvedena plast grobo zrnate fugirne mase.

Zaradi neurejenega lastništva del severnega obzidja s pripadajočim polkrožnim stolpom, ki je bil dokumentiran in ustrezno zaščiteno, še ni v celoti prezentiran. Prav tako v urejanje in prezentacijo ni bilo vključeno območje na južni strani cerkve, kjer so bile površine že predhodno tlakovane. Za dokončno in kvalitetno prezentacijo je treba pripraviti in v območje umestiti informativno tablo, ki bo grafično in vsebinsko pojasnjevala pojavnost obrambnega obzidja, datacijo nastanka, faznost dozidav in predelav, način gradnje ter dokumentirano ohranjenost ostalin.

Danijela Brišnik, Marjana Krumpetar

83

EŠD: 29681

Naselje: **Ponoviče**

Občina: **Litija**

Ime: **Ponoviče – arheološko območje Zakrajškov hrib**

Področje: **A**

Obdobje: **pozno rimsko obdobje, srednji vek**

Za potrebe vpisa ruševin gradu Knežija oziroma Knežji pot (Ponoviče – grad Knežija, EŠD 2927) v Register kulturne dediščine (za podrobnejšo zgodovino in stavbni razvoj gradu glej Sapač I.

2011. Kronika 59, 371–411) sva s Tonko Šoba v februarju 2011 opravila ogled sosednjega hriba z imenom Zakrajškov hrib (397 m n.v.).

Vzpetina je poimenovana po nekdanjem gospodarju Zakrajškove domačije na vrhu vzpetine. Ob ogledu vzpetine sva na parc. št. 701, k. o. Konj, našla nekaj odlomkov poznorimske in srednjeveške lončenine.

Vzpetina ima odlično strateško pozicijo, saj omogoča dober pregled nad dolino reke Save v smeri proti Litiji ter nad kopensko potjo po levem bregu reke Save, ki se ravno na tem predelu močno zoži v smeri proti naselju Sava, pa tudi nad enim od naravnih prehodov v Zasavsko hribovje proti Vačam.

Mitja Pergar

84

EŠD: 5080

Naselje: **Postojna**

Občina: **Postojna**

Ime: **Postojna – Jamska restavracija**

Naslov: **Postojna, Jamska cesta 30**

Področje: **UA**

Obdobje: **20. stoletje**

V historicističnem stilu ambiciozno zasnovan objekt je bil na samem vходу v Postojnsko jamo zgrajen v letih 1927 in 1928 po načrtih arhitekta Pietra Palumba. Letnica dograditve je zapisana na pročelju dvorca, ki je bil že projektiran za potrebe gostinske dejavnosti. Za vidne dele je arhitekt uporabil kamen, les in venecijanske tlake. Stropne konstrukcije so bile sicer grajene v armiranem betonu, vendar so bile na spodnji strani zelo lepo dekorirane z lesenimi poslikanimi tramovi na konzolah. Iz vhodne veže vodijo v gostinske sobe lepa vitražna vrata.

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bil objekt delno preurejen; spremenila se je namembnost podstrešnih prostorov, tako da so se pridobile pisarne za upravo podjetja Jama. Avtentični tlaki restavracijskih prostorov so se nadomestili s poliranimi kamnitimi, vgradila so se strešna okna, na zadnji strani pa so se na ravni strehi namestili plinohrani in kotlovnica.

Med zadnjo temeljito prenovo, ki se je izvajala na podlagi načrtov projektivnega podjetja Koling iz Idrije in natančnih kulturnovarstvenih pogojev, so se neustrezni posegi iz preteklosti sanirali. Da bi se invalidnim osebam omogočila dostopnost v nadstropja, je bilo treba na novo umestiti dvigalo. Posodobila se je tudi kuhinja. Restavriran je bil muranski lesteneč, v sobi, imenovani Venezianka,

Postojna, pogled na objekt Jamske restavracije pred vhodom v Postojnsko jamo (foto: M. Mozetič, 2013)

Postojna, Jamska restavracija, detajl kamnitega vogala terase pred restavratorskimi posegi (foto: M. Mozetič, 2012)

so se granitni tlaki nadomestili z venecijanskimi po vzoru ohranjenih v veži. Obnovljeno je bilo notranje kamnito stopnišče. Med raziskavami sten ni bilo odkritih nobenih zidnih poslikav. Dotrajani in neuporabni lestenci v osrednji dvorani nadstropja so se nadomestili z novimi po posebnem načrtu.

Pri načrtovanju posegov na stavbni dediščini je bilo treba ohranjati tlorisne in višinske gabarite, konstrukcijsko zasnovo in gradiva, zunanjščino, arhitekturno členitev, zasnovo strehe in kritino, stavbno pohištvo, kamnoseške elemente ter značilne detajle. V notranjosti so se ohranili originalni deli, kot so poslikani stropi s konzolami, venecijanski tlaki, lestenci, kamnita stopnišča in vitražna vrata, čeprav je projektant želel izvesti čisto nov interjer.

Prodajni kioski na ploščadi pred objektom so se umaknili, odstraniti bo treba še kovinsko in platneno streho pred fasado, dopustno je ohraniti le tisto na robu ploščadi. Prišlo je tudi do pogovorov s projektanti in investitorjem o prihodnji ureditvi celotnega platoja pred vhodom v jamo.

Nekateri deli kamnoseških elementov na fasadi so začeli že vidno propadati, zato se je lastnik po uspešni prenovi notranjosti odločil v letu 2012 restavrirati vsaj del kamnitih fasadnih elementov. Še posebno je zanimiv vogalni del stavbe z masivnim kamnitim stebrom, na katerem sloni manjša terasa z balustradno ograjo. Voda se je iz nje včasih stekala skozi usta iz kamna izklesane medvedove glave. Do poškodb kamnite plastike je prišlo menda že med vojno, nato je svoje naredil še led. Čeprav je bila želja oziroma zahteva naše službe, naj se poškodovani deli nadomestijo s kamnitimi, smo spoznali, da je to neizvedljivo, ker bi morali demontirati velik del kamnite terase. Domodelacija se je izvedla z maso, ki je bila barvno in teksturno prilagojena originalu. Restavratorska dela je izvajalo restavratorstvo Skosal iz Migojnice. V prihodnje bo treba obnoviti tudi dele zunanjega stopnišča, ki vodi na ploščad pred objektom, imenovanim Jamski dvorec.

Objekt stoji na samem vhodu v Postojnsko jamo, ki jo vsako leto obišče veliko ljudi z vsega sveta. Prav zato sta še posebej pomembna skrb za ustrežno in strokovno prenovu ter vzdrževanje objekta.

Mitja Mozetič

85

EŠD: 3940

Naselje: Povir

Občina: Sežana

Ime: Povir – cerkev sv. Petra

Področje: UA

Obdobje: 17. stoletje, 1623–1663, zadnja četrtina 18. stoletja, prva četrtina 19. stoletja, 1903

Cerkev je enoladijska s triosminsko zaključenim prezbiterijem in štiritražnim vhodnim zvonikom oglejskega tipa. Zgrajena je bila v 17. stoletju, kapela in zakristija sta bili prizidani leta 1775. Notranja oprema cerkve je baročna, obok ladje je poslikal I. Štrnad.

V marcu in aprilu 2012 se je saniral zvonik: namestile so se nove kovinske vezi v prostoru nad zvonovi, dotrajan omet je bil odstranjen ter izveden nov z grobo in fino zaribano malto, nad

Povir, cerkev sv. Petra, pogled na zvonik in zahodno fasado po opravljenem posegu (foto: M. Osojnik, 2012)

vsemi zidnimi venci in na stiku strehe ladje z zvonikom so bile nameščene nove obrobe iz mat pokromane pločevine, utrjen je bil križ na špici zvonika. Na novo se je ometala tudi zahodna fasada cerkve.

Dela je pod konservatorskim nadzorom izvedlo gradbeno podjetje Konstrukcije, d. o. o., iz Sežane. *Minka Osojnik*

86

EŠD: 11990

Naselje: **Predgrad**

Občina: Kočevje

Ime: **Predgrad – ruševine gradu Poljane**

Področje: A

Obdobje: srednji vek, novi vek

Na skalnem pomolu, ki se od vasi Predgrad spušča h Kolpi, naj bi stal stari grad Poljane. Prve omembe gradu spadajo v prvo polovico 14. stoletja, uporabljali pa naj bi ga do konca 17. oziroma do začetka 18. stoletja. V času turških vpadov so ob gradu Poljane zgradili protiturski tabor. Na Valvazorjevi upodobitvi, ki naj bi nastala med letoma 1670 in 1680, je vidno veliko obzidano predgradje, znotraj katerega so bile gosto postavljene hiške protiturskega tabora. Po Valvazorjevem opisu sodeč, je grad takrat še stal. Kasneje naj bi bil opuščen in porušen, gradbeni material pa naj bi nekje med letoma 1680 in 1740 uporabili za novo graščino, cerkev sv. Sebastjana in Fabijana v Predgradu in še nekatere objekte, ki stojijo še danes (Kraškovič Kunaver, J., in P. Madronič (ur.) 2010, Poljanska dolina ob Kolpi. Zbornik I, Kočevje).

Med 4. in 16. julijem 2011 je ekipa Oddelka za arheologijo FF pod vodstvom Tine Milavec očistila in dokumentirala uničenje na preseku gozdne vlake, ki je bila izdelana preko enote arheološke kulturne dediščine, vpisane v Register nepremične kulturne dediščine kot Predgrad – ruševine gradu Poljane, EŠD 11990, na parc. št. 13/1 – del, 13/2 – del, 13/3 – del, *182, *185, *186, *188, vse k. o. Predgrad. Dela so bila izvedena pod nadzorom odgovornega konservatorja Mitje Pergarja.

V nekaj odsekih pribl. 150 m dolgega preseka so bili odkriti ostanki temeljev zidnih struktur, ki pa so bile povsod praktično do temelja odstranjene, tudi ruševinskih plasti večinoma ni bilo ali pa so prisotni le ostanki. Ti zidovi, ki so bili dokaj enotnih debelin, so verjetno skromen ostanek namerno porušeni, v pisnih virih omenjenih hiš protiturskega tabora znotraj grajskega obzidja.

Na skrajnem severnem delu preseka smo pre-

poznali nedvoumne ostanke vsaj ene stavbe, verjetno pa dveh. Mogoče je, da sta bili zgrajeni še v času protiturskega tabora, a sta bili naseljeni še po razrušenju gradu in tabora. Lahko gre tudi za mlajši gradnji.

Med 2. in 14. julijem 2012 je bilo zaradi ustreznega ovrednotenja kulturnih ostalin na parc. št. 13/1, k. o. Predgrad, izvedeno dokumentiranje uničenja na mestu leta 2011 zaradi oblikovanosti površja domnevanega obrambnega stolpa na južnem robu gozdne vlake. Preverili smo tudi ohranjenost kulturnih plasti na platoju pri cerkvi sv. Sebastjana in Fabijana v Predgradu. Dela je izvedla ekipa Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete pod vodstvom Tine Milavec in Roka Klasinca ter pod nadzorom Mitje Pergarja, odgovornega konservatorja. Ob gozdni vlaki so bili odkriti na skalo zidan ostanek pribl. 90 cm debelega zidnega temelja in več plasti nasutij iz obdobja zgodnjega novega veka. Bržkone gre za ostanek grajskega oziroma taborskega obzidja, medtem ko obstoj stolpa na tem mestu ni bil potrjen.

Predgrad, ruševine gradu Poljane, ohranjen zidni temelj grajskega ali taborskega obzidja (foto: R. Klasinc)

Predgrad, ruševine gradu Poljane, beneška gazeta iz druge polovice 16. stoletja (foto: T. Milavec)

Na platoju pri predgrajski cerkvi je bila v manjšem testnem jarku nad geološko osnovo odkrita plast s keramičnimi najdbami, ki jih lahko okvirno datiramo v srednji vek, nad njo pa mlajše nasutje, najverjetneje nastalo pri gradnji cerkve.

Izjemno skromne odkrite ostaline potrjujejo tezo o obstoju gradu (prve omembe v 14. stoletju) in protiturskega tabora (od 15./16. stoletja. do ok. leta 1700) na grebenu in pod cerkvijo sv. Sebastjana in Fabijana v Predgradu, kot ga opisuje in upodablja J. V. Valvazor. Rušenje ostalin in preuporaba materiala za gradnjo nove graščine, cerkve in drugih objektov v vasi okrog leta 1700 sta dodobra uničila sledi srednjeveškega gradu in tudi taborskih objektov. Kljub temu keramične najdbe iz testnega jarka na platoju ob predgrajski cerkvi kažejo na ostanke iz časa obstoja gradu, plasti v izkopnem polju na kamnitem pomolu pod cerkvijo pa na ostanke iz časa tabora.

Tina Milavec, Rok Klasinc, Katarina Predovnik

87

EŠD: 3505

Naselje: **Prekopa**

Občina: Vransko

Ime: **Podvrh – cerkev sv. Martina**

Področje: UA, R

Obdobje: 16.–20. stoletje

Pravilno orientirana cerkev sv. Martina stoji v skriti precej močvirnati dolini v Prekopi v Šmartnem pri Podvrhu. Obdaja jo nizek, nekdanji pokopališki zid s kapelico.

Prvo posredno omembo cerkve zasledimo leta 1302, vizitacijski zapisnik iz leta 1545 pa navaja cerkev sv. Martina kot eno od osmih podružnic Župnije sv. Mihaela na Vranskem. Od prvotne cerkve sta se do danes ohranila le kamnit portal v južni steni in tristrano zaključen prezbiterij, ostali likovno-arhitekturni elementi pa so rezultat obnov in predelav, ki so potekale vse od 17. do 20. stoletja zaradi neprimernega temeljenja in slabo nosilnih, s podtalnico nasičenih tal. Cerkev namreč leži na močvirnatem in nasutem predelu potoka Trbolca,

katerega plitva in slabo urejena struga poteka severno ob pokopališkem zidu.

Pisni viri navajajo, da je bila cerkev precej neugledna in da je imela večje razpoke na oboku prezbiterja ter na stenah ladje že v letu 1699. Takrat naj bi bila domnevno podaljšana, sočasno naj bi bil na zahodno fasado prenesen prvotni portal iz poznega 16. stoletja, vgrajeni naj bi bili tudi kamniti vogalniki. Viri navajajo, da naj bi bilo pokopališče na vzhodni strani pod vodo, močno porušeno in razpokan naj bi bil tudi pokopališki zid.

O slabem stanju govorijo tudi zapisi iz leta 1857, ko je obstajala nevarnost, da se cerkev in zvonik zaradi razpok na koru in ob oknih porušita. Po odobritvi sredstev in dovoljenju, ki ga je 18. oktobra 1860 izdala deželna gradbena inšpekcija v Gradcu, sta se tako leta 1862 pričeli gradnja novega pokopališkega zidu ter celovita sanacija zunanjsčine in notranjščine cerkve. Sočasno je bila cerkev opremljena še z novim velikim oltarjem in prižnico, baročna stranska oltarja pa sta bila le predelana in obnovljena. Večje popravilo je cerkev doživela med letoma 1955 in 1957.

Zadnja celovita prenova, ki je stekla v letu 2006, je na podlagi konservatorskega programa, ki ga je leta 1999 izdelal pristojni zavod, predvidevala sanacijo cerkve v dejanskem stanju. A geološke in gradbenostatične raziskave so dokazale, da je za ohranitev

objekta treba radikalno poseči v arhitekturno maso. Na podlagi pregleda temeljev je bilo namreč ugotovljeno, da velike deformacije in razpoke na cerkvi nastajajo zaradi neenakomernega, deloma nepripravnega temeljenja in slabo nosilnih, s podtalnico stisljivih nasičenih tal. Ugotovljeno je bilo, da je bil zahodni, v baroku prizidani del cerkve zgrajen na slabih temeljih brez pilotov, medtem ko so temelji vzhodnega dela cerkve trdni in pozidani na dobro ohranjenih jelševih pilotih.

Zaradi velikih razpok na prehodu stare ladje in dozidanega zahodnega dela je na podlagi statične ocene prevladala odločitev, da se zahodni del cerkve in zakristija odstranita. Poseg, ki je potekal pod strokovnim vodstvom odgovornih konservatorjev Anke Aškerc in Andreja Malgaja, je bil utemeljen z izjemno slabim gradbenim stanjem in dejstvom, da z odstranitvijo niso bili uničeni stilno opredeljeni likovni arhitekturni elementi. Po rušenju zakristije, zidane lope pred vhodom in zahodnega dela cerkvene ladje je bila odstranjena dotrajana in konservatorsko neustrezna streha. Poškodbe so zahtevale temeljito sondiranje temeljev in injektiranje razpok. Po predhodnem restavratorskem sondiranju so bili fasadni in notranji ometi v celoti odstranjeni. Odkrita fragmenta freske sv. Martina in sončne ure sta bila sneta in prezentirana na južni steni ladje. Zahodna stena prvotne cerkve je bila pozidana na

Podvrh, cerkev sv. Martina, stanje cerkve pred prenovno z vidnimi razpokami na južni fasadi (foto: A. Aškerc, 1999)

Podvrh, cerkev sv. Martina, izdelava kopije svetnice z glavnega oltarja (foto: N. Podkrižnik, 2010)

Podvrh, cerkev sv. Martina, pogled na obnovljeno cerkev (foto: N. Podkrižnik, 2013)

novo iz starega materiala na mestu odkritega temelja, vgrajena sta bila tudi oba originalna vogalna kamna. Na prvotni lokaciji v zahodni steni je bila zaradi dotrajanosti izdelana iz peščenjaka tudi kopija vhodnega portala. Notranjščina je bila v celoti gradbeno sanirana in prebeljena, stari dotrajani tlak se je po idejni skici, ki jo je pripravil pristojni zavod, zamenjal z novimi kamnitimi ploščami. Strop s profilirano, baročno oblikovano kartušo je bil rekonstruiran. Po izdelavi novega ostrešja je bila cerkev prekrita z opečnim bobrovcem, zvonik pa z bakreno pločevino. Geološko-geomehansko poročilo o raziskavah terena je leta 2003 izdelalo podjetje GEOSVET iz Celja, statične načrte in izračune za sanacijo temeljev sta pripravila inž. gradbeništva Tomaž Klančnik in Marija Sovinc. Gradbenosanacijska dela je izvajalo gradbeno podjetje REMONT iz Celja, restavriranje fragmenta freske s sv. Martinom in sončno uro je snel in na novem mestu restavriral restavrador Aleksander Šiles iz Celja. Križev pot in zasteklitev cerkve sta delo lokalnih ustvarjalcev. Sanacija je bila ob sofinanciranju Župnije in Občine Vrnsko sofinancirana iz spomeniško-varstvenega projekta v letih 2006 in 2007. Sočasno z gradbeno obnovo so od leta 2006 po-

tekala tudi obnovitvena dela na cerkveni opremi. Med obnovo, ki jo je izvajala restavratorska delavnica Gospodarstva Rast Maribor, je bilo v letu 2007 iz skladišča v gospodarskem delu gradu Betnava ukradenih pet poznobaročnih kipov s stranskih oltarjev in tri slike. Zaradi kraje je bila še v letu 2007 podana kazenska ovadba zoper neznanega storilca, stekla je tudi kriminalistična preiskava. Na željo in pobudo Župnije Vrnsko je bil maja 2009 opravljen terenski ogled oltarjev, ki so se ga poleg predstavnikov škofijske delavnice, župnika in predstavnika Župnije Vrnsko udeležili tudi predstavnik Mariborske nadškofije ter odgovorna konservatorja pristojne enote ZVKDS (N. Podkrižnik, A. Plevčak). Na ogledu je bil sprejet sklep, da se manjkajoči kipi z oltarjev nadomestijo s kopijami. Udeleženi je odgovorna konservatorka predstavila strokovno odločitev, da se ukradena baročna kipa sv. Judite in sv. Felicite, ki sta krasila nastavke glavnega oltarja, zaradi pomanjkljive fotodokumentacije stanja oltarja in kipov pred restavriranjem izdelata iz lipovega lesa kot kopiji sv. Barbare in sv. Katarine z oltarja sv. Miklavža iz cerkve sv. Lovrenca v Lučah. Oltar v Lučah je namreč tako kot predelava oltarja v Podvrhu pripisan rezbarju

Andreju Cesarju iz Mozirja. Kipa sta se uporabila kot verodostojni, strokovno utemeljeni predlogi za izdelavo novih kipov predvsem zaradi podobne drže, psihične izraznosti figur, modnosti oblačil ter možnosti prilagajanja novim svetniškim atributom. Na sestanku je bila sprejeta tudi skupna odločitev, da je treba odpraviti nepravilnosti na kipih sv. Martina, sv. Urbana in sv. Gregorja Velikega. Neustrezne barve oblačil je bilo treba uskladiti z barvno simboliko liturgičnih oblačil ter kip sv. Gregorja Velikega, ki je bil izdelan kot kopija sv. Urbana, upodobiti kot golobrado figuro. Svetniku je bilo treba izdelati tudi ustrezni atribut – grozdje. Po dogovoru je bil sprejet sklep, da se bo treba po izdelavi kipov z glavnega oltarja lotiti še izdelave manjkajočih oziroma ukradenih poznobaročnih kipov sv. Štefana (dim. 70 x 35 x 25 cm), sv. Valentina (70 x 35 x 25 cm), sv. Miklavža (50 x 25 x 20 cm) in sv. Janeza Evangelista (46 x 30 x 20 cm) s stranskih oltarjev, ki naj bi bili izdelani na podlagi fotografij in po analogiji. Leta 2011 je Restavratorski center na pobudo ZVKDS, OE Celje, izdelal program in predračun za izdelavo kopij ukradenih kipov s stranskih oltarjev, ki pa vse do danes zaradi zaprtja škofijske restavratorske delavnice niso bili izdelani.

Nataša Podkrižnik

88

EŠD: 574

Naselje: Prem

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Prem – grad

Področje: UA

Obdobje: 12. do 20. stoletje

Na razglednem grebenu nad okljukom reke Reke leži vas Prem, ki jo na zahodni strani zaključuje cerkev, na vzhodni, najbolj dominantni strani pa grad. Kompleks gradu sestavlja v obliki črke L grajen osrednji palacij, ki skupaj z obzidjem oklepa manjše notranje dvorišče z vodnjakom, to enoto pa objema še zunanje obzidje z valjastim vhodnim stolpom. Za ta grajski kompleks je značilno, da je bil v zgodovini deležen številnih, tudi temeljnih prenov. Zadnja večja naj bi bila okoli leta 1930, ko je grad postal last tržaškega zdravnika Bruna Zuccolina.

V letu 2012 se je Občina Ilirska Bistrica odločila izvesti ustrezno povezavo komunalnih vodov od palacija do vhodnih vrat v zunanem obzidju. Načrt zunanje ureditve je izdelal Ateljévilla iz Ilirske Bistrice. Ob predhodnem pregledu površine je bilo vidnih nekaj ostankov starejšega tlakanja iz pretežno rečnih kamnov. Približno 40 cm

Prem, grad, rekonstrukcija podpornih zidov grajskih teras (foto: M. Mozetič, 2012)

Prem, grad, detajl novega tlaka pešpoti do palacija gradu Prem (foto: M. Mozetič, 2011)

globlje pa so se ponekod našli manjši ostanki še starejšega tlaka, sestavljenega iz večjih kamnov ali plošč. Raziskave in arheološko dokumentiranje ob gradnji je izvajala Avgusta iz Idrije in podala tudi ustrezno poročilo.

Občina Ilirska Bistrica, ki je postala lastnica prej privatnega zemljišča na vznožju grajskih teras, je želela ta prostor urediti za potrebe parkiranja obiskovalcev. Odkupila je tudi manjšo stanovanjsko hišo v neposredni bližini vhodnega stolpa. V njej naj bi se uredil manjši vstopni informacijski center. Kamniti zidovi terasaste brežine so v veliki meri porušeni, zemljišče je plazovito, zato je bilo nujno izvesti geomehanske raziskave z vrtinami. Te so pokazale, da so ustrezno nosilna temeljna tla na globini tudi 9 m, zato je bilo nujno novi podporni zid zgraditi na pilotih, vidni del pa obzidati s kamni. Del podpornega zidu, ki se naslanja na

valjasti stolp, je bil zgrajen že pred leti, zato smo z načinom gradnje sledili temu vzorcu. Uporabljen je bil lokalni kamen. Gradbena dela je izvajalo podjetje Givo iz Ljubljane.

V lepo urejenih sobah palacija je dobil prostor muzej, v objektu pa potekajo tudi grajske poroke. Dostop od vhoda do poročne sobe je mogoč samo peš, zato je bilo treba izvesti ustrežnejše tlakovanje peš poti. Ponovno so bili uporabljeni obstoječi kamni – rečni kamni ("mačje glave"), dodane pa so bile še plošče iz žganega peščenjaka, ki omogočajo dostopnost tudi z boljšim obuvalom. Zemeljska in gradbena dela je izvajalo podjetje Visoka in nizka gradnja Alojz Rutar, s. p., Zabiče 27 d, kamnoseška dela pa Granit Velenik iz Ilirske Bistrice. Navodila in pogoji strokovnega nadzora so bili spoštovani tako, da je ustrezalo naročniku in stroki.

Mitja Mozetič

89

EŠD: /

Naselje: **Preserje nad Branikom**

Občina: **Nova Gorica**

Ime: **Preserje nad Branikom – vodni zbiralnik Pod Velbom**

Področje: **E**

Obdobje: **druga polovica 19. stoletja, 1867**

Projekt Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, je predvidel ureditev kar 32 vodnja-

kov in kalov. Poleg Občine Miren – Kostanjevica, nosilke projekta, so sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

V projekt Living Fountains je bila uvrščena tudi ureditev novega vaškega jedra Pod velbom v vasi Preserje nad Branikom. Vodni zbiralnik Pod velbom je bil sicer saniran že leta 2008, potem ko se mu je v osemdesetih letih 20. stoletja porušil kamniti obok. V istem času je bil saniran in delno na novo pozidan tudi podporni kamniti zid v višini 3–5 metrov in v dolžini okrog 15 metrov

Preserje nad Branikom, pogled na novo urejen vaški prostor Pod velbom (foto: A. Ščukovt, 2013)

(glej VS Poročila 45: 170). Pred saniranim kalom je tako nastalo okrog 90 m² javne površine, ki je kar klicala po ureditvi. Skupina domačinov je dala pobudo za ureditev območja, ki naj bi bilo namenjeno družabnemu, kulturnemu in turističnemu dogajanju in naj bi služilo tako domačinom kot obiskovalcem, predvsem pohodnikom in kolesarjem. V sklopu celovite ureditve območja je bila izvedena tudi nova kanalizacija v cestnem telesu. Javne površine so bile tlakovane, postavljene so bile klopi in pipa za pitno vodo s koritom. Zaradi varnosti je bila pred kal nameščena kovinska ograja. Za senco sta v zid postavljeni dve kovinski pergoli, ki služita kot opora latniku z avtohtono vinsko trto. Gradbena in ureditvena dela je opravilo podjetje Remont iz Ajdovščine, ki ga je na javnem natečaju izbrala Mestna občina Nova Gorica. Kamnoseške elemente je izvedlo Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja.

Andrejka Ščukovt

90

EŠD: 29520

Naselje: **Primož pri Šentjurju**

Občina: Šentjur

Ime: **Primož pri Šentjurju – arheološko območje Pod cerkvijo**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje, srednji vek

Arheološke raziskave najdišča Primož pri Šentjurju – arheološko območje Pod cerkvijo, znotraj plinovoda M2/1 Rogaška Slatina–Trojane, je izvedla ekipa ZVKDS, Centra za preventivno arheologijo. Raziskave so potekale na delu parc. št. 1264/2, 1276, 1276/1, 1276/2, 1277, 1286/1 in 1286/2, vse k. o. Primož, v času od oktobra 2011 do maja 2012, z vmesno prekinitevijo. Konservatorski nadzor je opravila Danijela Brišnik, ZVKDS, OE Celje. V izkopnem polju (15 x 347 m) smo sledili različnim človekovim aktivnostim, ki kažejo na občasno uporabo prostora ali kratkotrajno poselitev. Na eni strani nam to kažejo najdbe lončenine, gradbenega materiala in posamezne kovinske najdbe, na drugi strani pa ostanki različnih struktur, v obliki večjih in manjših jam različnih namembnosti. Dobro razumevanje geoloških procesov, ki so pokrajino preoblikovali že v preteklosti in jo oblikujejo postopoma še dandanes, se je izkazalo za zelo pomembno.

Na različnih višinskih nivojih so se pojavljale ovalne in okrogle jame različnih velikosti, ki so sprva kazale značilnosti vkopanih antropogenih jam, kot jih poznamo s številnih najdišč, vendar

se je pozneje izkazalo, da gre za kombinacijo naravnih procesov nastajanja jam z antropogenimi zapolnitvami oziroma kasnejšo uporabo. To so t. i. udori, ki nastanejo, ko površinska voda pronica navzdol do plasti neprepustnega laporastega apnenca in si išče pot med prepustnimi plastmi ter hkrati od spodaj erodira zgornji deluvialni pokrov. Zaradi take podzemne erozije oziroma raztapljanja kamnin na območjih intenzivne podtalnice nastajajo udori, ko se strop prevelike podzemne votline zruši oziroma udre. Na površini pa jih vidimo kot različne vrtače ali kotanje. Udori nastajajo še dandanes in domačini jih poskušajo sproti zasipavati. V preteklosti pa so jih uporabljali tudi drugače – kot jame različnih namembnosti ali začasna bivališča.

Enega od večjih udorov so v rimskem obdobju preuredili in ga uporabili za shrambno jamo ali morda za občasno sezonsko bivališče. Ohranjene so bile prvotna izravnava dna in tri kasnejše hodne površine s pripadajočimi jamami za stojke, ki so bile vkopane iz različnih nivojev. Zato domnevamo, da so bila potrebna vmesna popravila ali dodatne ojačitve nadstreška. V jami je bilo več odlomkov amfor, vrčev, trinožnikov in t. i. domače kuhinjske lončenine, katere površina je bila glajena z metlico ali glavnikom. Pojavlja pa se tudi kombinacija okrasa vrezov, vtisov in ščipanja. Najdbe v jami izpričujejo čas 1.–2. stoletja.

Veliko plasti z arheološkimi najdbami na terenu predstavljajo kolvialni nanosi oziroma kolviji, ki so močno povezani s zemljeno erozijo in so posledica premika z višje ležečih pobočij v nižino. Značilno je, da pogosto vsebujejo arheološke najdbe (na Primožu so to predvsem odlomki prazgodovinske lončenine, drobcji oglja itd.), ki so v plast lahko vključene iz starejših plasti s pobočij. Kolvialne prazgodovinske plasti, jame in udori se razprostirajo po skoraj celotnem prostoru izkopnega polja. V najbolj zahodnem delu izkopnega polja segajo od globine pribl. 0,40 do 1,20 m, njihove debeline pa marsikje presežejo 0,50 m.

Nad kolvialnimi nanosi smo lahko bolj ali manj po celotnem izkopnem polju sledili sekvenci pokopanih tal, ki jih razumemo kot nivo uporabe pokrajine iz časa poznega srednjega veka.

V večji kotanji na spodnji terasi so se sprva odlagale različne plasti oziroma kolviji s prazgodovinsko lončenino, ki so bile prekrite s pokopanimi tlemi poznosrednjeveške oziroma novoveške krajine. V to pa se je kasneje vsekala struga potoka. Ob visokem vodostaju se je na neprepustnem laporastem apnencu ustvaril manjši kal. To so takratni prebivalci gotovo znali s pridom uporabiti, saj se je v vodnih sedimentih ohranilo precej lončenine

Primož pri Šentjurju, arheološko območje Pod cerkvijo, rimska lončenina *in situ* (foto: T. Kozamernik)

iz poznega srednjega veka. V neposredni bližini, na nekoliko dvignjenem predelu, se je ohranil ostanek lesenih vej, ki so prekrivale preprost vodni zbirnik, izkopan pod njimi. Ta uporaba prostora spada v čas poznega srednjega veka in prehoda v novi vek, kar je tudi čas gradnje cerkve sv. Primoža in Feliciana (tretja četrtina 15. stoletja).

Tovrstna raziskana najdišča nam pomagajo razumeti poselitev in uporabo nižinskih predelov krajine, ki so dolgo veljali za precej nenaseljena območja. Raziskave v zadnjih desetletjih (tudi na avtocestnih projektih) so pokazale, da so te domneve napačne, saj smo pridobili podatke, ki izpričujejo na primer poselitev podeželja zunaj območij rimskih vil ali pa nižinsko poselitev iz zgodnjega srednjega veka. Pomembno se zdi, da strokovno vedenje in razumevanje razširimo tudi na pokrajino okoli t. i. tradicionalnih najdišč (strjene naselbine, grobišča).

Maja Bricelj, Sara Vučkovič, Robert Erjavec

91

EŠD: 588

Naselje: **Ptuj**

Občina: Mestna občina Ptuj

Ime: **Ptuj – dominikanski samostan**

Področje: UA

Obdobje: 13.–18. stoletje

Nekdanji dominikanski samostan na Ptujju že dolgo slovi kot izreden dokument naselitvene zgodovine in umetnostnih procesov na slovenskem ozemlju. To se je jasno pokazalo ob prvih celovitih raziskavah samostana v dvajsetih letih 20. stoletja, se pravi v času, ko je tedanja Občina Ptuj postala lastnica dobršnega dela samostanskega kompleksa. Z vnovično celovito obnovo pa se izjemnost tega kulturnega spomenika samo še stopnjuje.

Obnova samostana se je začela pravzaprav že leta 1998, ko so izvedli raziskave fasade južnega trakta ter pričeli sanacijo vlage, a so takrat dela

zaradi kompleksnosti in tehničnih zahtevnosti zastala. Dela so se znova pričela leta 2002, ko je bila zamenjana strešna kritina, nadaljevala pa leta 2005 z obnovo pročelja samostanske cerkve in leta 2007 še z obnovo severne cerkvene fasade in fasade zahodnega trakta (glej Varstvo spomenikov, Poročila, 44, 2008, str. 226–228). Vendar se je večinski lastnik, Mestna občina Ptuj, šele leta 2010 odločil za celovito prenovo; ta je najprej narekovala izdelavo konservatorskega načrta (mapi 1 in 2), kasneje pa tudi druge raziskave. Mapi 1 in 2 je Restavratorski center v sodelovanju z OE Maribor izdelal januarja 2010. Z nadaljevanjem priprav na obsežna dela je manjša ekipa restavratorjev pod vodstvom restavratorke Vlaste Čobal Sedmak delovala na samostanu skorajda nepretrgoma že od zgodnje pomladi 2011, ko so se začele intenzivne raziskave, potrebne tudi za izdelavo konservatorsko-restavratorskega projekta (mapa 3), ki ga je Restavratorski center izdelal konec leta 2011. Zaradi negotovega financiranja konservatorsko-restavratorskih del pa žal restavratorske ekipe ni bilo mogoče povečati vse do poletja 2012, natančneje do sredine julija 2012, ko je ZVKDS prejel odločbo MIZKŠ o financiranju konservatorsko-restavratorskih del, sicer ne v želenem predvidenem obsegu, vezanem na prvo fazo obnove samostana, temveč v zmanjšanem obsegu. V skladu z odobreno višino zneska v odločbi tako ni bilo mogoče izvesti vseh potrebnih del v sklopu prve faze obnove samostana, ampak zgolj najnujnejša, in sicer restavriranje notranjščine cerkve, restavriranje gotskih oken v križnem hodniku, konserviranje in delno restavriranje posameznih najbolj ogroženih stenskih slik v križnem hodniku ter konserviranje in delno restavriranje novo odkritih stenskih slik v južnem traktu. Zaključek posegov predvidenih del je bil načrtovan za konec oktobra 2012 (v cerkvi nekaj prej), vendar pa je zaradi nekaterih novih najdb in odprave nekaterih poškodb, ki so nastale ob gradbeni sanaciji, prišlo do povečanega obsega del, ki so konservatorsko-restavratorska dela ne samo podražila, temveč so tudi malo podaljšala rok zaključka izvedbe. V ta rok pa seveda nista bila vključena konserviranje in prezentacija arheoloških najdb v cerkvi, saj ju pred zaključkom ostalih del v cerkvi vse do poletja 2013 ni bilo mogoče izvajati.

V kontekstu tega poročila o konservatorsko-restavratorskih posegih na samostanu je treba najprej poudariti sam koncept in pristop k izvedbi del. Temeljna značilnost stanja spomenika in seveda tudi novih najdb je bila izrazita heterogenost tako po materialu in tehnologiji kot tudi po stopnji ohranjenosti. Zato je bilo zlasti za starej-

še omete in stenske slike določeno, da bo glavni pristop konserviranje, se pravi, da s posegi nismo poskušali vzpostaviti stanja, kakršno je umetnina imela ob svojem nastanku, temveč smo si prizadevali obdržati obstoječe bolj ali manj dokumentarno stanje. V evropski praksi se tovrstnega pristopa poslužujejo zelo pogosto, zlasti v primerih, ko je podobno kot na Ptujju obseg ohranjenosti poslikav zelo različen. Zaradi izrazite heterogenosti in neenakomernega obsega ohranjenosti seveda obstaja nevarnost, da se težko doseže glavni cilj obnove, to je enotna estetska podoba, ki naj ne bi smela zmanjšati niti dokumentarne niti estetske vrednosti spomenika. Na splošno se te problematike konservatorsko-restavratorska stroka zaveda že vrsto desetletij. Prvi se je je temeljito lotil Cesare Brandi, ki je s svojo znamenito teorijo o restavriranju močno vplival na restavratorsko prakso ne samo v Italiji, temveč tudi v drugih evropskih državah. V bistvu gre v našem primeru za restavratorsko reševanje tistih partij, ki jih ni mogoče restavrirati v smislu vračanja v prvotno stanje, temveč zahtevajo bodisi neko nevtralnno retušo, bodisi prerastejo v posebne estetske likovne rešitve. V skladu s temi načeli smo se odločili vse večje poškodbe in manjkajoče dele ometov rekonstruirati z zaribanim temnejšim apnenim ometom, ki pa je bil v zaključnem nivoju za 1 ali 2 mm pod nivojem originalnih ometov. Na ta način smo se izognili očitkom, da restavratorski posegi zmanjšujejo zgodovinsko resnico o objektu in njegovi evoluciji. Le majhne poškodbe, ki bi morebiti bile retuširane, so bile kitane do nivoja barvnih plasti. Teh je malo, več jih je le na prizoru Oznanjenja v križnem hodniku in heraldični upodobitvi na šilasto banjastem oboku v vzhodnem delu cerkve. Odmik od zastavljenega koncepta konservatorsko-restavratorskih posegov pa so bili posegi v oknih križnega hodnika. Obsežnejši posegi so zajeli okna križnega hodnika, saj jih je v prvi vrsti narekovala njihova primarna funkcionalnost. V dvajsetih gotskih oknih je bilo ohranjenih 11 originalnih krogovičij, od tega eno opečno. V okroglem oknu je novejša kamnito krogovičje, v osmih oknih pa so bili namešeni nadomestki iz opeke navadnega formata in ometa. Odločitev, da okna skupaj s sistemom zasteklitve dobijo prvotno podobo, temelji na dejstvih, ki močno presegajo tista, ki so govorila v prid konserviranju obstoječega stanja. Če vrednotimo novejša krogovičja z vidika restavratorskih posegov s konca 19. stoletja, ugotovimo, da sta bili dve kvalitetno restavrirani (dve zahodni okni v severnem kraku), delno tudi okroglo okno, ostalih osem v južnem in zahodnem kraku pa povsem nestrokovno. Zaradi oblike

novih krogovičij brez utorov so morali zasteklitve izvesti s klasičnimi lesenimi okni, ki so z montažo z notranje strani močno poškodovale originalno strukturo okenskih ostenij. Pri tem lahko sicer le ugibamo, ali je takšno slabo rešitev narekovalo pomanjkanje denarja. Krila novih oken, ki bi jih zaradi propadajočega stanja in delne črvojednosti morali na novo izdelati, so celo mlajša. Toda kljub temu, da je stanje gotskih oken narekovalo obseg posegov, se v tem primeru vendarle postavlja vprašanje, zakaj izvesti obsežno restavriranje oziroma rekonstrukcijo nekdanje podobe. Pri odgovoru se lahko opremo le na konservatorsko doktrino in teorijo, ki pa že od časov Johna Ruskina, Georga Dehia in Aloisa Riegla nista enotni oziroma omogočata različne pristope. Na podlagi doktrinarnih usmeritev je namreč mogoče tovrstne posege omejiti bodisi na ohranjanje stanja ali pa izvesti rekonstrukcijo. Vendar bi zaradi bodoče funkcije križnega hodnika, ki ne bo več muzejski razstavni prostor, temveč povezovalni (to, kar je nekoč že bil), prišli v primeru ohranjanja stanja zaradi obstoječe neustrezne zasteklitve (v estetskem in predvsem v tehničnem smislu) do velikih zadreg. Zato smo se znašli znova pri vprašanju ciljev obnove spomenika, ki so nedvomno povezani s kontekstom njegovega končnega videza in njegove uporabnosti. Okna je bilo treba zasteklit, gotski stavbni členi pa narekujejo le sočasni, to je gotski sistem zasteklitve, ki je lahko, če hočemo, le likovno oblikovno prilagojen sodobnim predstavam (kot na primer na Ptujski Gori); pač v smislu Beneške karte in drugih mednarodnih listin. V postopkih pridobivanja kulturnovarstvenih aktov ta možnost ni bila nikoli zavržena in je v prihodnosti še vedno mogoča. V našem primeru se je po čiščenju kamnitih delov oken in po odstranitvi kasnejših dodatkov (na primer slabih opečnatih nadomestkov krogovičij) sicer izkazalo, da je originalna kamnita struktura precej bolj poškodovana, kot je kazalo na prvi pogled, a so se na srečo ohranili vsi sledovi sestavnih delov oken, zlasti ležišča delilnih kovanih prečk in sledovi ležišč zavetrovalnih palic, ki so imele nalogo statične stabilizacije zasteklitve. Dolej je bila večina poškodb na oknih vzhodnega in severnega trakta zakitana z ustreznim malto, pri čemer je bila posebna pozornost posvečena strukturi in barvi novih površin; s tem je bilo doseženo enotno estetsko učinkovanje kamnitih površin. Na zahtevo konservatorskega nadzora je bila patina na kamnitih površinah v celoti ohranjena. Vsa opisana dela je spremljalo obsežno dokumentiranje, in sicer tako v besedi in fotografiji kot tudi v risbi, z namenom zagotoviti ustrežno

gradivo za celovito poročilo o izvedenih konservatorsko-restavratorskih posegih in o obnovi samostana kot celote.

V nadaljevanju je treba omeniti tudi vrsto najdb ob predhodnih raziskavah pred prenovo in med izvedbo del, ki pa jih zaradi izrednega števila ne bo mogoče predstaviti vseh. Najprej je treba opozoriti na presenetljive najdbe in odkritja v cerkvi, ki so prišla na dan ob arheoloških raziskavah. Poleg sicer predvidenih arhitekturnih ostankov starejše prednice baročne cerkve so bili odkriti temelji baročnih oltarjev, ostanki temeljev in baz dveh srednjeveških baldahinskih oltarjev, sledovi gotskega letnerja, baročna grobnica, dva srednjeveška nagrobnika in najpomembnejša najdba, v celoti ohranjena grobnica z dvema kamnitima krstama ter spodnjim delom kamnitega sarkofaga oziroma tumbo. Grobnica je bila zgrajena sredi cerkve tik pred nekdanjim letnerjem na vzhodni strani pred slavolokom. Stene grobnice so bile v podzemnem delu zgrajene iz opeke, sama tumba, ki je bila nad nivojem cerkvenega tlaka najbrž visoka približno meter, pa je bila zgrajena iz fino-zrnatega kamnoseško obdelanega peščenjaka. Tumba je ohranjena le v višini okoli 30 cm, kljub temu pa je videti, da je bil spodnji del bogato členjen s polkrožnimi služniki, ki so verjetno skupaj z gotskimi krogovičji krasili plitke polkrožne niše. Nagrobnik kot celota vzbuja pozornost tudi zaradi tipologije. Ta tip nagrobnika je sicer v Evropi precej pogost, a je bil vedno rezerviran za najodličnejše plemiške naročnike ali visoke cerkvene dostojanstvenike. Pri nas temu tipu pripada le nagrobnik koroškega vojvode Otokarja IV. (umrl 1192), dobrotnika kartuzije Žiže in sina ustanovitelja žičke kartuzije, kjer je bil tudi pokopan (nagrobnik je danes v cerkvi sv. Areha na Pohorju), medtem ko je ptujski nagrobnik edini znani primer tega tipa v Sloveniji iz obdobja gotike. Kdo je bil naročnik nagrobnika, je za zdaj težko reči, a v poštev prihajata le dve pomembni plemiški rodbini, in sicer gospodje Ptujski in gospodje Stubenbergi, ki so po smrti Friderika IX. Ptujskega podedovali vsa posestva Ptujskih. Znano je, da je bil znameniti nagrobnik Friderika IX. na ptujski grad prinesen iz dominikanskega samostana, zato ne bi bilo presenetljivo, da je bila prav ta grobnica njegova prvotna lokacija.

Na splošno pa velja, da med samimi deli tudi arheološke raziskave zaradi bogatih arheoloških ostalin terminsko niso potekale v skladu s pričakovanji. Posledično se je zamik zaključka arheoloških raziskav odrazil tudi pri drugih konservatorsko-restavratorskih posegih, saj pred zaključkom posamezne faze raziskav ni bilo mogoče postaviti

potrebnih gradbenih odrov. Še več, zaradi izvedbe raziskav in nekaterih gradbenih del (temelji stebrov tribune) je bilo treba že postavljene odre v vzhodnem delu cerkve začasno celo umakniti. V sklopu zadnje prenove so bila določena poizkopalna dela izvedena le na dveh grobnicah, in sicer na osrednji s tumbo, kjer je bil poseg razumljivo izveden le na delu, ki je bil likovno najbolj izrazen, to je na vidnem delu grobnice, tumbi. Dela so zajela čiščenje, utrjevanje z apneno vodo, ki obenem pomeni tudi določeno stopnjo konserviranja, ter malenkostno kitanje z apneno malto in lepljenje posameznih kosov apnenca na originalno mesto. Podobno so bila dela izvedena še na baročni grobnici ob severni strani, kjer je delno porušen opečnat obok grozil z rušitvijo. Dela so zajela čiščenje in utrjevanje oboka.

S predhodnimi stavbnimi raziskavami so restavratorji v cerkvi odkrili tudi ostanke nekdanje slikarske dekoracije. Poleg arhitekturne poslikave stavbnih členov, zlasti romaskih oken, so bili odkriti deli neke grbovne kompozicije ob prezentiranem romanskem oknu, na zahodni steni nekdanjega zvonika pa grbovne insignije gospodov Ptujskih iz zgodnjega 14. stoletja. Dva njihova grba, ki pa sta verjetno malenkostno mlajša, je sicer evidencial in delno prezentiral na šilastobanjstem oboku že France Stele v dvajsetih letih 20. stoletja. Z zadnjimi posegi sta bila v celoti odkrita skupaj s celotnim obokom, ki ga zaznamujejo naslikane zvezdice in prav tako novo odkrite štimanice, ki pomenijo najstarejši odkriti primer v gotski arhitekturi na Slovenskem. Na zahodnem slavoloku v partiji kapitelov so restavratorji odkrili stenske slikarije, izvedene na novoveškem ometu, ki je nastal še pred veliko barokizacijo cerkve konec 17. stoletja. Gre za majhne mikavne upodobitve različnih živali (ptič hrani svoje mladičke, pes, lisica ...), katerih ikonografski in stilni kontekst bo treba še preučiti. Za zdaj je mogoča le okvirna datacija v pozno 16. ali zgodnje 17. stoletje. Sicer pa je v sklopu predhodnih raziskav treba omeniti še ostanke naslikanih portalov s konca 17. stoletja ob vhodih v posamezne samostanske prostore v pritličju in nadstropju južnega trakta, od katerih sta zanimiva dva v pritličju z doprnsnima podobama sv. Antonina iz Firenc in papeža Pija V., dominikanca, ki je bil beatificiran leta 1672 in kanoniziran leta 1712. Omembe vredni so še različni fragmenti naslikanih bordur iz 15. stoletja v nadstropju južnega trakta in vrsta gotških stavbnih členov (rebra, sklepniki, kapiteli, ostanke portalov in okenskih ostenij), zlasti iz 14. in 15. stoletja, že predanih v Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, ostanke tlakovcev v nasutih v cerkvi,

križnem hodniku in drugih prostorih.

Poleg odkritij med potekom raziskav smo nove najdbe našli tudi med izvedbo del. Septembra 2012 so bile v prostoru levo od kapiteljske dvorane, na južni steni nekdanje zakristije, kjer naj bi bile locirane vse elektroinstalacije, odkrite stenske slike, ki so najprej vzbudile pozornost predvsem zaradi svojega živahnega kolorita. Zlasti izraziti modra in oranžnordeča (azurite, mennige?) sta skupaj s stilnimi značilnostmi posameznih figur tudi dobra orientacija za datacijo, in sicer v sredino 14. stoletja. Kar zadeva vsebino in delavniške odvisnosti, pa bo treba počakati na nadrobnejše analize. Glede na podobe jezdecev na konjih, ki se obračajo drug proti drugemu, bi na prvi pogled pomislili, da gre za prizor Sv. treh kraljev. Zaradi slabega stanja, še posebej pa zaradi izredne zahtevnosti procesov stabilizacije barvnih plasti, je konserviranje fresk trajalo dva meseca (ekipa štirih restavratorjev), kar seveda znova pomeni dodatne obremenitve razpoložljivih sredstev. Enako velja tudi za naslednje odkritje, romanski lok v južnem delu vzhodnega trakta, ki je prišel na dan z rušitvenimi deli julija 2012. Gre za pomembno odkritje v zvezi s stavbno zgodovino samostana, saj lok pripada njegovemu najstarejšemu delu, ki je nastal še pred ustanovitvijo samostana, verjetno kakšno desetletje ali dve pred letom 1230. Lok in dve pripadajoči dvodelni odprtini v veliki meri razkrivajo tudi prvotno podobo dvora, ki ga je skupaj z zemljiščem samostanu darovala njegova ustanoviteljica Matilda Ptujška. Da gre za pomembno najdbo, ki bo povečala tudi reprezentativnost prostora, končno priča tudi odločitev projektanta, da se tu namestijo garderobe namesto v predvideni dvorani v zahodnem traktu. Pomembno je, da so na loku ohranjeni tudi originalni ometi, ki so bili že utrjeni, a za končno prezentacijo je treba izvesti še rekonstrukcijo apnenih ometov na poškodovanih delih, s katero bo dosežena estetsko zaokrožena celota. Sicer pa je bil iz obdobja romanike odkrit še prvotni romanski portal, ki je vodil iz nekdanje zakristije v cerkev. Leva stran portala je bila odkrita že prej, desna stran s stiliziranim kapitelom pa je bila zazidana. Nove najdbe so se vrstile tudi v dolgem hodniku južnega trakta, kjer so bile na severni steni v spodnji partiji odkrite zanimive stenske slike iz 15. stoletja, izvedene v dveh pasovih. Spodaj so izvedene zgolj s črno risbo kot nekakšna skica za prave slike. Gre za risbo neke svetnice, treh grbov in upodobitev utrjenega mesta ali gradu. Zgornji pas pa je zavzela obsežna kompozicija vrste prizorov z napisi v latinščini in nemščini pod njimi, ki jih je Branko Vnuk prepoznal kot upodobitve Defenzorija (Defensorium inviolatae virginitatis

Ptuj, dominikanski samostan, severni krak križnega hodnika po restavriranju okenskih krogovičij in po zasteklitvi (foto: R. Peskar)

Ptuj, dominikanski samostan, pogled na gotski slavolok po odstranitvi sekundarne opečne obloge, pod katero so se pokazale široke razpoke, in med čiščenjem poslikave iz zgodnjega 14. stoletja (foto: R. Peskar)

beatae Mariae), posebne ikonografske ponazoritve Marijinega devištv. Žal je bil zaradi pomanjkanja sredstev odkrit le delček poslikave. Sledilo je še odkritje fragmenta gotskega kipa v zazidanem oknu v južni steni cerkvene ladje, ki je prav tako že v hrambi Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož. Kip je nastal v drugi polovici 14. stoletja, izvira pa verjetno z enega od šestih oltarjev v cerkvi. Zaradi poškodb so kip uporabili kot gradbeni material za zazidavo okna, ki je z gradnjo nadstropja križnega hodnika sredi 15. stoletja izgubilo svojo funkcijo. Do novega pomembnega odkritja je prišlo tudi februarja 2013. Zaradi gradbene izvedbe prehoda iz samostana v nadstropje nekdanjega zvonika so gradbeniki pričeli odpirati del prehoda. Vendar so bila dela kmalu ustavljena, saj se je v partiji praga novega prehoda pokazal vrh šilastega loka. Odkrita je bila zazidana niša s slepim oknom, katerega ostenje in slepa polja so bila poslikana v dveh fazah. Gre za stavbni člen, nastal ob koncu 13. stoletja. Poslikava je nastala okoli leta 1300, preslikana pa je bila v poznem 14. stoletju. Najstarejši sta upodobitev Marije Zavetnice s plaščem, ki je najstarejši odkriti primer tega motiva v Sloveniji, ter podoba sv. Ludovika. Dela so zajela utrditev barvnih plasti, kitanje poškodb, utrjevanje ometov, pozidavo manjkajočih delov v smislu simbolične rekonstrukcije niše, injektiranje ter izdelavo zaribanega ometa na poškodovanih delih.

Ostala predvidena konservatorsko-restavratorska dela so v vsebinskem smislu tekla po načrtu. Najprej je treba opozoriti na restavratorska dela v cerkvi, kjer je rekonstrukcija baročnih vencev in kapitelov tekla v skladu s konservatorsko-restavratorskim projektom. Rekonstrukcija profiliranih vencev in manjkajočih kapitelov se je izvedla z vlečenimi profili iz mavca, ki so bili s sidri pritrjeni na ustrezno mesto. Stene in profili so bili nato beljeni z redkim apnenim opleskom, s katerim je bila beljenja prvotna baročna prostornina. Večje presenečenje v ladji je bila najprej velikost romanskih oken, ki so visoka več kot 4 m. Zaradi tega je bilo prezentirano le eno sredi južne stene, in sicer v smislu stenske niše, medtem ko je bilo mogoče drugo, katerega vrh se vidi z zunanje strani, odpreti le do polovice debeline stene.

V vzhodnem delu cerkve so restavratorska dela na poslikavi oboka potekala počasneje. Posegi so zajeli bolj ali manj običajne faze dela, in sicer čiščenje, utrjevanje barvnih plasti, kitanje poškodb, injektiranje in retuširanje, ki pa je bilo izvedeno v minimalnem obsegu. Koncept prezentacije fresk je, kot že rečeno, temeljil predvsem na konserviranju originalnih barvnih plasti in ometov, večje manjkajoče oziroma večje poškodovane partije pa smo

nadomestili s tonsko svetlim apnenim ometom, katerega struktura je zaribana, da se jasno loči od originalnih struktur. Tak način prezentacije je bil uveljavljen na večini likovnih sestavin samostana. Za konec je treba opozoriti tudi na konservatorski koncept celotne prenove z vidika sodobne konservatorske teorije in doktrine. Ta pri sprejemanju odločitev navadno zahteva izrazitejšo stopnjo demokracije, pri tem pa postavlja v ospredje različne principe posegov, kot so odstranljivost novih konstrukcij ali čim manj posegov, vendar v smislu, da vsaka obnova zadovolji čim več različnih vidikov, tudi ali predvsem uporabnikov in širše družbe. Glavno vodilo pri določanju obsega posegov je bilo na eni strani upoštevanje varstvenega režima veljavnega odloka o razglasitvi, za katerega se je izkazalo, da ima vrsto pomanjkljivosti, zlasti pri določanju omejitev nove namembnosti, na drugi strani pa prav nova namembnost, ki je zahtevala vrsto posegov in tehničnih izboljšav. Za oblikovanje posebne tribune je bila dopuščena možnost posebne konstrukcije, ki ne sme posegati v originalne strukture, razen v tistih delih, ki so že bili razvrednoteni, oblika pa mora omogočati prezentacijo novo odkritih sestavin spomenika in situ. Dalje je bilo za oblikovanje novih konstrukcij določeno upoštevanje sodobnih oblikovalskih smernic, kar velja tudi za uporabljene materiale, ki pa morajo biti v likovnem smislu podrejeni originalnim sestavinam in spomeniški prezentaciji. Stare tehnike so bile nujne predvsem pri konservatorsko-restavratorskih posegih posameznih delov samostana in njihovi prezentaciji. Konservatorski koncept je bil v skladu s sodobno konservatorsko teorijo osredotočen ne zgolj na konserviranje oziroma ohranitev originalnih struktur v največji mogoči meri, temveč tudi na to, da se s predhodnimi raziskavami in realizacijo posegov različne tehnične zahtevnosti, ki so morali imeti več pozitivnih kot negativnih posledic, ohrani in izboljša širši pomen spomenika v družbi.

Gradbena dela je izvajalo podjetje Strabag Slovenija s podizvajalci, medtem ko so vsa konservatorsko-restavratorska dela izvajali restavratorji Restavratorskega centra ZVKDS (Vlasta Čobal Sedmak, Robert Kuret in drugi) s podizvajalci (Gnom, d. o. o., Damjan Kocjan, s. p., Peter Jančič, s. p.).

Robert Peskar

Ptuj, dominikanski samostan, novo odkrita poslikava iz poznega 17. stoletja v hodniku južnega trakta (foto: R. Peskar)

Ptuj, dominikanski samostan, detajl prizora Pohod Sv. treh kraljev iz sredine 14. stoletja na južni steni nekdanje zakristije po konserviranju (foto: R. Peskar)

Ptuj, dominikanski samostan, novo odkrita niša s slepim oknom s konca 13. stoletja v južni steni ladje tik ob slavoloku z ostanki poslikave iz časa okoli leta 1300 in poznega 14. stoletja (foto: R. Peskar)

92

EŠD: 588

Naselje: **Ptuj**

Občina: **Ptuj**

Ime: **Ptuj – dominikanski samostan**

Naslov: *Muzejski trg 1, Ptuj*

Področje: *R*

Obdobje: *sredina 13. stoletja, 1230–255, prva polovica 14. stoletja, prva polovica 15. stoletja, druga polovica 17. stoletja, 1692, prva polovica 18. stoletja*

Na Oddelku za kamen in štukaturo Restavratorskega centra smo v letu 2012 izvedli tudi projekt konserviranja in restavriranja kamnitih gotskih oken in okenskih niš ter kamnitega talnega zidca na notranjih fasadah križnega hodnika v okviru obnove nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju. Na oknih na vzhodni in severni notranji fasadi je bilo ohranjenih deset originalnih kamnitih krogovičij iz peščenjaka, manjše okroglo okno s kamnito rozeto in eno opečno krogoviče na sredinskem oknu zahodne notranje fasade. Ostala krogovičja oken na zahodni in južni notranji fasadi so bila že pri predhodnih restavratorskih posegih nadomeščena s preprostimi geometrijskimi formami, zloženimi iz opek. V skladu s konservatorskim načrtom in odločitvijo odgovornega konservatorja so bili opečnati elementi odstranjeni in nadomeščeni s kopijami ohranjenih kamnitih krogovičij v peščenjaku. Vsako manjkajoče krogoviče je bilo rekonstruirano po tistem z zrcalno nasprotne strani križnega hodnika. Za izvedbo novih kamnitih elementov je bil na razpisu izbran zunanji izvajalec Kamnoseštvo Ika-um, d. o. o. Opečno krogoviče na sredinskem oknu zahodne fasade smo ohranili in ustrezno konservatorsko-restavratorsko obdelali.

Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov smo odstranili lesena okna in lesene preklade. Kamnite elemente gotskih oken smo nizkotlačno peskali z mehkim medijem. Na krogovičjih je bilo veliko prelomljenih in zamaknjenih elementov, ki jih je bilo treba demontirati ter s pomočjo lepila in ustreznih sider ponovno namestiti na prvotna ležišča. Zapolnjevali smo samo tiste poškodbe, ki so bile moteče in bi povzročale še hitrejše propadanje kamna, sicer smo se trudili v čim večji meri ohranjati originalno površino kamnitih elementov. Profilacije na ostenjih okenskih niš, ki so bile pri predhodnih posegih v večji meri uničene, smo nadomestili z odlitki in jih pritrdili na vertikalne stranice okenskih odprtín.

Manjše pomanjkljivosti smo zapolnili z ustreznim maso, večji manjkajoči kosi pa so bili izrezani iz peščenjaka, sorodnega originalnemu. Strukturo domodelacij smo prilagodili originalni, nato smo izvedli še retušo. Pri vseh oknih, tako pri tistih, ki imajo ohranjena gotska krogovičja, kot tudi pri tistih z opečnimi nadomestki krogovičij, sta bila uničena oba kamnita delilna stebriča, ki se nadaljujeta iz krogovičja in se iztečeta v spodnji ploskvi okenskega ostenja. Prav tako so na vseh oknih manjkale in so bile rekonstruirane vse tri pripadajoče horizontalne kovane prečke, ki delijo okno po višini na štiri dele. Iz peščenjaka smo izrezali manjkajoče delilne stebriče, ki so prvotno delili okna po širini na tri dele. Šablono za izdelavo delilnih stebričev smo dobili iz profila na originalnem krogovičju. Vsako okno ima po dva nova, rekonstruirana delilna stebriča. Vsak stebrič je sestavljen iz treh kosov kamna, ki se stikajo v višini kovanih delilnih prečk. Prvotna ležišča kovanih prečk so bila vidna v ostenjih okenskih niš; pri izdelavi prečk in pri montaži delilnih stebričev pa je za vzor služilo manjše ohranjeno gotsko okno na severni fasadi cerkve nekdanjega dominikanskega samostana. Montažo kamnitih stebričev smo izvedli s pomočjo nihala in vodne tehnične.

Konservatorsko-restavratorske posege smo izvedli tudi na ometanih ostenjih okenskih niš. Na mestih, kjer je močno zamakalo in je omet posledično že odpadel, smo morali najprej utrditi opeko. Uporabili smo utrjevalce na bazi estrov silicijeve kisline, nato smo na opeko nanесли apneni omet.

Retuša

Rekonstrukcija oken je bila izvedena s pomočjo cmc-stroja (kamnoseštvo Luskovec), končna obdelava krogovičij je bila ročna. Krogovičja so bila v niše montirana po posameznih elementih. Zasteklitev oken s t. i. bucnamami je prevzel steklar Jankovič iz Rogaške Slatine.

Kamniti talni zidec je bil poškodovan oziroma na nekaterih predelih popolnoma uničen. Štiri okenske niše so bile v preteklosti podaljšane in spremenjene v vrata, a so kasneje tri od njih znova spremenili v okna, razen na severni strani. Vse poškodovane predele zidu smo z opeko pozidali do ustrežne višine in vzpostavili prvotno stanje z 18 šilasto zaključenimi okni in 1 rozeto nad vrati. Nato smo montirali rekonstruirane elemente talnega zidca, ki so bili izrezani iz peščenjaka in so po obdelavi sledili originalu.

Pri izvedbi je prišlo do manjših zamud zaradi usklajevanja konservatorsko-restavratorskih posegov z gradbenimi deli, saj zaradi izdelave kinet, inštalacij in drugih del v notranjosti dolgo časa ni bilo mogoče postaviti delovnega odra v križnem

Ptuj, dominikanski samostan, notranja južna fasada križnega hodnika pred posegom (foto: Š. Govže)

Ptuj, dominikanski samostan, detajl zamikov in drugih poškodb na krogovičju (foto: Š. Govže)

Ptuj, dominikanski samostan, rekonstrukcija gotskih oken, priprava okenske niše (foto: Robert Kuret)

Ptuj, dominikanski samostan, rekonstrukcija gotskih oken, nameščanje kamnitih delilnih stebričev in kovanih prečk (foto: Robert Kuret)

Ptuj, dominikanski samostan, restavrirano in zastekljeno gotsko okno (levo) in rekonstrukcija gotskega okna pred zasteklitvijo (desno) (foto: Nuška Dolenc Kambič)

hodniku. Zasteklitev z bucami je bila najprej končana v dveh traktih križnega hodnika, v preostalih dveh pa v marcu 2013. Kljub vsemu je bilo delo uspešno opravljeno.

Sodelavci v okviru ZVKDS, RC, Oddelek za kamen in štukature, so bili Robert Kuret, Nina Žbona in Špela Govže. Zunanji sodelavci so bili Damjan Nared, Matjaž Rebec, Jernej Jerman, Matevž Sterle, Saša Stržinar, Peter Nared, Dejan Oder, Julija Zupan. Ika-um, d. o. o., Kamnoseštvo Luskovec, s. p., in Peter Jankovič, steklarstvo. Odgovorni konservator je bil Robert Peskar.

Špela Govže

93

EŠD: 6492

Naselje: Ptujška Gora

Občina: Majšperk

Ime: Ptujška Gora – vas

Naslov: Ptujška Gora 80, Ptujška Gora – osnovna šola

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

V okviru obnove vaških jeder iz programa razvoja podeželja sta bili na Ptujski Gori v letu 2012 obnovljeni osnovna šola in starotrška hiša s hišno številko Ptujška Gora 80. Stavbi stojita na južnem delu vasi pod župno cerkvijo. Vas Ptujška Gora je naselbinski spomenik, razglašen z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih ter zgodovinskih spomenikov na območju Občine Ptuj, Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj, št. 35/89. Vas leži na najvišjem vrhu podolžnega slemena Savinjsko, nad južnim robom Dravskega polja. Ptujška Gora je že leta 1447 postala trg z lastnim sodstvom, letnim sejmom in tržnimi dnevi. Na velikem tržnem prostoru pod cerkvijo še danes stoji pranger. Naselje je spomenik historičnega urbanizma, v sožitju kmečkih domačij in romarske cerkve, ki spada med najlepše gotske spomenike v Sloveniji. Franciscejski kataster iz leta 1825 prikazuje Ptujško Goro kot gručasto naselje vrh slemena, v katero se stekajo tri lokalne ceste z zahoda, vzhoda in juga. Severni pomol slemena zavzema cerkev s taborom in spremnimi stavbami. Hiša Ptujška Gora 80, pritlična, delno podkletena, v pobočje postavljena hiša, ki ji pravijo starotrška hiša, je krita z dvokapno opečno streho. Vhod v hišo je v srednji osi skozi pravokotno oblikovan portal z letnico 1926 v sklepniku. Takrat je bila hiša v celoti prenovljena, vendar je stavba v osnovi iz 19. stoletja. Srednjo os hiše poudarjata rizalit in lesena vhodna lopa. Ob njej se vije pešpot proti

šoli in cerkvi. Hiša je v celoti sanirana in obnovljena. Urejena je tudi notranjščina stavbe. Pešpot je tlakovana z naravnim kamnom in je osvetljena z novimi lučmi v obliki laterne. Stavba je bila v zelo slabem gradbenem stanju, komaj je še kljubovala zobu časa. Izhodišče obnove je bilo ohraniti stavbo takšno, kot se je ohranila do današnjih dni. Leseno ostenje bivalnega prostora, »hiše«, je bilo od vlage tako močno poškodovano, da ga ni bilo mogoče sanirati. Treba ga je bilo v celoti rekonstruirati – zamenjati z novo kladno konstrukcijo. Dotrajani leseni gank z izrezljano ograjo je bil rekonstruiran. Močno so bili uničeni tudi leseni stropi. Tiste, ki so bili dotrajani, je bilo treba zamenjati z novimi deskami. V »hiši« je nameščen nov nosilni tram, in sicer na mesto, kjer je bil star dotrajan, ki je prenesen iz porušene zaščitene hiše Zasadi 3 in je datiran z letnico 1752. Obnovljeni so leseni podi in tlaki. Cementni estrihi v veži, prehodnem prostoru in kuhinji so odstranjeni in nadomeščeni s staro opeko. Leseni pod v bivalnem prostoru, »hiši«, je saniran, dotrajani leseni pod v zadnji sobi pa zamenjan z novimi deskami. Obnovljen je tudi ilovnat pod v kletnem prostoru. Ohranjeno staro stavbno pohištvo je obnovljeno, neustrezna novejša vrata in dotrajana okna so nova. Nova okna so narejena po vzoru starih, vrata pa po analogiji. Dvokrilna vhodna vrata s kovano mrežo so obnovljena, prav tako je obnovljenih nekaj starih oken, močno poškodovana kletna vrata pa so kopija starih vrat. Prav tako je izvirna kopija lesena izrezljana veranda. Obnovljeni so ometi v notranjščini in zunanjščini stavbe. Zunanjščina je na podlagi sondiranja pobarvana v svetlo peščen in svetlo sivi barvi. Pri sanaciji kamnitega ostenja smo odkrili primarno vratno odprtino na zahodni strani ter kvadratni okenski odprtini na severni strani hiše. Vratna odprtina je rekonstruirana, okenski odprtini pa sta dokumentirani. Obnovljeno je v ostenju najdeno kurišče in postavljena krušna peč na mestu, kjer je nekoč stala originalna. Pečnice za krušno peč so iz razpadajoče hiše Strmec 54 (Sv. Florjan). Prostori so urejeni s starim pohištvom in opremo. Nekaj pohištva je ohranjenega iz časa, ko je bila hiša v prvi polovici 20. stoletja prenovljena, nekaj pa je prenesenega iz porušene Ronarjeve domačije iz Zabovcev. Urejena je tudi okolica z značilnimi brajdami ter vrtom z dišavnicami in zdravilnimi zelišči.

V letu 2012 je potekala tudi obnova osnovne šole, ki stoji nad starotrško hišo. Zaradi dotrajane opečne kritine je bila streha na poslopju šole v celoti obnovljena. Pri sanaciji strešne konstrukcije je ostala konstrukcija nespremenjena, zamenjani so le dotrajani deli lesa in late. Streha je v celoti

Ptujjska Gora, starotrška hiša pred obnovo (foto: J. Skalicky, 2008)

Ptujjska Gora, starotrška hiša s šolo v ozadju pred obnovo (foto: J. Skalicky, 2008)

Ptujjska Gora, obnovljena starotrška hiša (foto: J. Skalicky, 2012)

Ptujjska Gora, obnovljena starotrška hiša in šola v ozadju (foto: J. Skalicky, 2012)

prekrita z novo opečno kritino, klasičnim bobrovcem, zamenjani so vsi dotrajani kleparski elementi in žlebovi. Pri obnovi fasade je bilo treba odstraniti od vlage poškodovane omete. Odstraniti je bilo treba tudi neustrezne omete, ki so jih v preteklosti nadomeščali z novimi, neprimernimi, cementnimi. Vsi dotrajani ter neustrezni novejši deli ometov so bili odstranjeni in nadomeščeni z novimi apnenimi ometi, poškodovani deli fasadne profilacije pa dodelani, prav tako z apneno malto. Barva je bila določena na podlagi sondiranja. Pod barvnimi plastmi sta bili najdeni primarna okerbarva in svetlo peščena barva profilacije. Obnovljen je bil kamnit talni zidec. Kamen je bilo treba očistiti, odstraniti neustrezne cementne fuge ter jih zapolniti z apneno malto. Neustrezna novejša okna, ki so bila vstavljena v začetku šestdesetih let, so odstranjena. Nadomeščena so z novimi, lesenimi, narejenimi po vzoru starih na podlagi arhivske fotografije. Nova okna so dvokrilna, del-

jena na polja, z nadsvetlobo. Enonadstropna stavba osnovne šole iz prve četrtine 20. stoletja je bila v začetku šestdesetih let 20. stoletja prenovljena in posodobljena. Takrat so zaradi funkcionalne izrabe notranjščine zazidali vhodni portal in nekaj okenskih odprtin. Pri prenovi notranjščine šole bo treba vzpostaviti prvotno stanje: odpreti in urediti vhodni portal ter odpreti primarne okenske odprtine.

Vsa načrtovana zidarska, tesarska, krovska, pleskarska, mizararska in druga obrtniška dela, ki so jih izvajali lokalni mojstri, so bila izvedena upoštevajoč kulturnovarstvene pogoje in smernice ter pod nadzorom odgovorne konservatorke. Ohranjena primarna funkcija šole in prenovljena nova, javna namembnost starotrške stanovanjske hiše sta zagotovilo, da bosta stavbi vzdrževani in da bosta tako ohranjali svoje sporočilo prihodnjim rodovom.

Jelka Skalicky

Radeče, pokopališče, originalni načrt grobne kapele iz leta 1891 (vir: zasebni arhiv Usmiljene sestre)

94

EŠD: 26334

Naselje: **Radeče**

Občina: Radeče

Ime: **Radeče – pokopališče**

Področje: UA, Z

Obdobje: po letu 1891

Grobna kapela plemiške družine Gutmannsthal na prostorni dvignjeni parceli na jugozahodnem robu pokopališča v Radečah je bila zgrajena po letu 1891 v neobaročnem slogu. Ambiciozna arhitekturna zasnova in kvaliteta likovno-arhitekturnih elementov pričata o visokem statusu družine, ki je imela od druge polovice 19. stoletja v lasti več graščin v Radečah in okolici, ter dejstvu, da je kapela delo tujih arhitektov oziroma gradbenikov, ki so presegali lokalno raven gradnje. Kapela je postavljena na nekoliko dvignjeni parceli in je bila v preteklosti obdana z nasadom tis. Obkrožata jo pokopališki in parapetni zid s kovano ograjo.

Kapela ima kvadratno tlorisno zasnovo. Zgrajena je iz opeke, pokriva jo zvonasto laternasta streha s strešnim stolpičem, v katerem visi zvon. Os glavne fasade poudarja volutasto zaključen vhodni del s kamnitima nastavkoma, ki prehajata v polkrožno oblikovan kamnit portal. Čelo kapele krasi kamnit družinski grb. Stranski fasadi odpirata lunetni okni z okrasnimi mrežami, vhod pa zapirajo dvokrilna lesena vrata. Do vhoda kapele, ki ima visok kamnit talni zidec, vodijo betonske in deloma kamnite stopnice. Notranjščino kapele pokriva banjasti obok s sosvodnicami, grobnico pokriva kamnita plošča s klesanim križem. Na stenah so pritrjene nagrobne plošče treh članov družine Gutmannsthal: Ludwiga Gutmannsthal-Benvenutija (1810–1890), visokega avstrijskega državnega uradnika in veleposestnika iz Radeč, njegove žene Marije, rojene Sonntag (1823–1900), ter njenega sina Georga Johanna (1849–1892). Napisi na nagrobnih ploščah so kot odraz literarnega okusa in mode tistega časa v nemški gotici, razen dela zapisov na ploščah zakoncev Gutmannsthal Benvenuti, ki sta v ruski cirilici in francoski latinici. Cilj obnove grobne kapele, ki je potekala spomladi 2012 na pobudo Župnijskega urada Radeče in pod strokovnim nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Celje, je bila ohranitev originalne arhitekturne podobe z vsemi likovnimi detajli. Pri obnovi strehe je bila v celoti ohranjena njena zvonasta oblika z laternastim zvonikom, le da je bila dotrajana

barvana pločevina zamenjana z aluminijasto antracitne barve. Slemenski križ je bil očiščen in pozlačen. Pri obnovi zunanjščine so bili v prvi fazi odstranjeni dotrajani deli ometov, ki so posnemali opečno gradnjo v obliki zidakov. Glede na ohranjen načrt je bil nato omet izdelan v gladki strukturi, elementi arhitekturne členitve so bili prepleskani v belem tonu, kamniti elementi pa mehansko in kemično očiščeni ter zaščiteni s hidrofobnimi zaščitnimi premazi. Obnovljeni so bili tudi zaščitne mreže lunetnih oken, vhodna vrata, stopnice, zidana škarpa in ograja. Dela sta financirali Župnija in Občina Radeče, izvajalo pa jih je gradbeno podjetje REMONT iz Celja. Ob obnovi je na pobudo župnije in občine izšla tudi knjiga o družini Gutmannsthal.

Nataša Podkrižnik

Radeče, pokopališče, pogled na grobno kapelo družine Gutmannsthal pred obnovo (foto: N. Podkrižnik, 2011)

Radeče, pokopališče, obnovljena grobna kapela (foto: N. Podkrižnik, 2013)

95

EŠD: 9793

Naselje: **Robanov Kot**

Občina: Solčava

Ime: **Robanov Kot – Bevškova domačija**

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

V sklopu Bevškove domačije sta bili vrsto let z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov nekdanje Občine Mozirje (Uradni list SRS, št. 27/87) za kulturni spomenik razglašeni le gospodarsko poslopje ob cesti in znamenje na skali.

Slikovito gručasto domačijo dveh bratov Ošep sestavljata Zgornji in Spodnji Bevšek z enajstimi objekti, ki so v pretežni meri že bili vrisani v franciscejski kataster za Kranjsko iz leta 1825. Domačija stoji ob regionalni cesti Celje–Logarska Dolina, na severni strani jo omejuje potok Bela, na zahodni jo zapira gozd, na jugu pa se izteka v ravninski travnik oziroma pašnik.

ZVKDS, OE Celje, je leta 2004 pripravil strokovne podlage za razglasitev celotne domačije za kulturni spomenik, vendar Občina Solčava predloga tedaj ni podprla. Na pobudo lastnika z dne 5. maja 2011 je bil predlog ponovno podan na Občino Solčava in usklajen z novim ZVKD-1, občina je domačijo julija istega leta razglasila za kulturni spomenik (Uradno glasilo Zgornjesavinjskih občin, št. 11/2011).

Vzporedno z glavno cesto je postavljeno gospodarsko poslopje. Hlevski del je zidan iz kamna in ometan, nadstropje je zidano, v osrednjem delu pa je leseno. Na stranskih fasadah so ohranjene opečne line, fasadna členitev pa je poudarjena v kombinaciji grobega in gladkega ometa. Delno je ohranjeno stavbno pohištvo, goveji hlev je banjasto obokan. Čopasta dvokapnica je krita s skodlami, delno macesnovimi deskami, v levem delu zadnje fasade pa je prizidek, ki je prekrit s salonitnimi ploščami in je bil predmet obnove v letu 2011. Lastnik Jože Ošep je pridobil sredstva Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano iz Programa razvoja podeželja 2007–2013, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja.

Na obcestni fasadi so ohranjene freske z motivom poklona Sv. treh kraljev v rumenem okvirju. Poleg izvornih fresk so na fasadi tudi freske, ki so bile snete z bližnjega slopnega znamenja na skali in predstavljajo motive Marije z detetom, sv. Florjana, križanja in sv. Miklavža. Nad fresko je letnica 1858. Znamenje je bilo obnovljeno in restavri-

rano leta 1989 z motivi Marije z detetom, Marije Zavetnice s plaščem, sv. Florjana in sv. Miklavža ter motivom križanja.

Severno ob potoku stoji zidana kovačija, krita s skodlami, z ohranjeno opremo in številnim drobnim inventarjem.

V okviru domačije so postavljeni še trije hlevi, namenjeni tudi drobnici in različnim napravam (na primer smrekosek) ter drvarnica. Stanovanjska hiša (Robanov Kot 33) je pritlična zidana stavba pravokotnega tlorisa s frčado v osrednji osi. Prostorji so tradicionalno razporejeni okrog prehodne veže. Preužitkarska hiša ob njej je ponesrečena novogradnja, zgrajena v devetdesetih letih 20. stoletja na mestu prvotnega objekta in potrebna oblikovne sanacije. Na glavno fasado so bile ponovno nameščene leta 1992 restavrirane freske z motivi sv. Florjana, zadnje večerje, sv. Cirila in Metoda ter sv. Neže. Ob preužitkarski hiši stoji še pritlična dvocelična kašča z gankom ob daljši fasadi. Zgradil jo je Jožef Štifter leta 1906. Zgrajena je iz tesanih brun, ki se na vogalih povezujejo z utorom lastovičjega repa (V: Hohnec, Tanja: Predlog za razglasitev kulturnega spomenika lokalnega pomena, ZVKDS, OE Celje, št. NC 954/2011).

Ob potoku Bela je pravokotna, delno lesena, delno zidana stavba z mlinom in žago venecijanko lastnika Franca Ošepa, ki je bila prav tako predmet obnove v letu 2011. Ohranjene so tudi rake, vodnega kolesa pa ni več.

Stavba je vrsto let propadala, mlinski mehanizem pa je bil popolnoma dotrajan. Njena podoba se je zaradi opustitve vodnih pogonov in prenosov na naprave v hlevu, ki so bile značilna inovacija samooskrbnih kmetij (podobno Macesnikov hlev v Podolševi), spremenila tudi v arhitekturnem smislu. V osemdesetih letih 20. stoletja je bil odstranjen lesen prizidek k žagi, ki je bil postavljen na dveh lesenih podpornih stebrih.

Lastnik je uspešno pridobil sredstva Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano iz Programa razvoja podeželja 2007–2013, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Cilj obnove je bil ponovna oživitve mlinarske in žagarske obrti na kmetiji, ki se sicer ukvarja tudi s turistično dopolnilno dejavnostjo. V smislu vzdrževalnih del je bila obstoječa cementna kritina zamenjana z macesnovimi deskami z dvojnimi prekrivanjem in lesenimi žlebovi (izdolbljene polokroglice), ki so položeni na lesene kljuge, montirane na špirovce.

Zamenjana sta bila lesen dotrajan fasadni opaž in zatrejni del; žagane deske poljubnih širin 15–20 cm so bile postavljene vertikalno. Les je naraven, brez zaščite ali drugih premazov, deske

Robanov Kot, Bevškova domačija, žaga z mlinom pred obnovo (foto: T. Hohnec)

so pribite z žebli. S kamnitega mlinkega zida je bil odstranjen dotrajan omet. Manjkajoči deli so bili ponovno pozidani s kamnom, čez kamnito strukturo je bil nanesen tanek sloj fasadnega apnenega ometa, tako da izstopajo le posamezni večji kamni. Izdelana so bila nova vrata v mlin, ki so kopija izvornih, ter nova drsna vrata v žago s polkrožno odprtino v sredini.

V prostoru žage je bil deloma zamenjan lesen pod, v mlinu pa so ob mlinškem mehanizmu položene lesene deske po dolžini prostora. Nov mlinški mehanizem z enim mlinškim kamnom bo s koriščenjem vodnega vira mogoče zagnati, ko bodo sanirane mlinščica in rake z lesenim koritom pri zapornicah, lastnik pa bo moral pridobiti tudi ustrezna vodovarstvena soglasja.

Projektno dokumentacijo PZI s projektantskim

predračunom št. 112/10, maj 2010, je izdelalo podjetje LEGRO – Ivan Golob, k. d., Robanov Kot 5, Solčava, ki je obnovitvena dela s podizvajalci tudi izvajalo. Nove mlinške naprave pa je izdelal Matjaž Debevc, s. p., Žerovnica 55, Grahovo. Konservatorski cilji so bili le delno realizirani, saj sta bili obnova žage z mlinom in delna obnova prizidka na hlevu le uvertura v širše zastavljen koncept obnove ostalih objektov na domačiji (treh hlevov in stanovanjske hiše). Žal lastnika nista bila uspešna na naslednji kandidaturi za sredstva, ki jih je dediščini namenilo Ministrstvo za kmetijstvo in okolje v letu 2012. Od vseh dvainšestdesetih prijav, za katere je ZVKDS, OE Celje, izdal kulturnovarstvene pogoje in soglasje, je bil žal odobren le en projekt.

Tanja Hohnec

Robanov Kot, Bevškova domačija, žaga z mlinom po obnovi (foto: T. Hohnec)

96

EŠD: 22071

Naselje: **Robanov Kot**

Občina: Solčava

Ime: **Robanov Kot – domačija Robanov Kot 39**

Področje: E

Obdobje: 18., 19., 20. stoletje

Visoko nad alpsko dolino Robanovega kota, ki jo obdajajo Ojstrica, 2350 m, Krofička, 2083 m, Ute, 2029 m, in drugi savinjski vršaci, na nadmorski višini 1200 m stoji nekdanj samooskrbna kmetija pri Knezu, ki se v pisnih virih omenja že v prvi polovici 15. stoletja. Zarj v franciscejskem katastru iz leta 1825 kaže na gručasto zasnovo z enim zidanim objektom – hišo – in osmimi lesenimi objekti, in sicer v smeri sever–jug: hlevom, svinjakom oziroma ovčjakom, kaščo, čebelnjakom, kovačijo – kasneje kapelo, žago in mlinom, kozjakom z drvarnico ter sušilnico za sadje. Domnevno je bila južneje postavljena še sušilnica za lan – frnaža. Danes so na nekdanjih stavbiščih postavljeni le še vrhkletna zidana hiša, predelana leta 1898, ob njej so ograjen zelenjavni vrt s čebelnjakom, mogočno zidano gospodarsko poslopje z letnico 1862, lesena vrhkletna kašča z letnicama 1719 na tramu in 1823 nad vrati ter žaga. Visokogorsko posestvo obdajajo sadovnjak, travniki, pašniki in njive, ki imajo ledinska imena: Podhišna njiva, Mlačna njiva, Šupna njiva, Spodnja in Zgornja reber, Podkozjska njiva, Javorje, Skrelovje, Velika njiva, Nadhlevska njiva, Na Koglu, Sečna njiva, Ogradova njiva in Grofova njiva (Matk, Vida: Študija prenove kmetij, naselij ter kulturnih spomenikov v zavarovanih območjih solčavskega in na območju bodočega regionalnega parka Kamniško-Savinjskih Alp. Tipkopis. 2007). Na domačiji se med drugim ukvarjajo z ohranjanjem avtohtone solčavske ovce in drugimi kmetijskimi panogami, ki še danes v veliki meri zagotavljajo visoko stopnjo samooskrbnosti.

Domačija je varovana v sklopu razloženega naselja Robanov Kot, ki je z občinskim odlokom razglašeno za naselbinski spomenik (Odllok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v Občini Mozirje, Uradni list SRS št 27/87).

V letu 2010 so bili najprej izdani kulturnovarstveni pogoji za obnovo hiše in gospodarskega poslopja, solastnica Vida Matk, arhitektka po poklicu (mimogrede: omožena je z Matkovim sinom iz sosednjega Matkovega kota, kar priča o kontinuirani povezanosti družinskih vezi med hribovskimi domačijami Zgornje Savinjske doline skozi stoletja), je že leta 2006 izdelala arhitek-

turni posnetek stanja, ki ga je z idejno zasnovo in projektantskim popisom del dopolnil arhitekt projektant Miha Dešman. Zatem je bilo izdano kulturnovarstveno soglasje, dokumentacija pa je bila obvezna priloga za prijavo na razpis tedanjega Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano iz Programa razvoja podeželja 2007–2013, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Na podlagi odobrenih sredstev je bila v letu 2011 najprej obnovljena hiša. Ob prvem srečanju z lastniki so številna obnovitvena dela v notranjosti že potekala. V pritličju so bile v veliki meri odstranjene predelne stene med nekdanjo črno kuhinjo, kamro in hišo, odstranjeni so bili ometi in tlaki. V materialno izvirnejšem stanju so se kazali podstrešje z dvema sobama in aher ter stopnišče, zato smo lastnikom svetovali, naj ohranijo stanje v največji možni meri, kar so za zdaj tudi upoštevali. Cilj obnove hiše je bil ohranitev zunanje podobe z obnovo fasade in gabaritov, poenotenje lesenega stavbnega pohištva ter sanacija strešnega venca iz oblike daljšega napušča v polkrožno zidano obliko. Strešna kritina je bila že v devetdesetih letih 20. stoletja (brez sodelovanja spomeniške službe) zamenjana s temno sivo kritino bramac. Sicer so bili pri obnovi hiše vsi cilji doseženi, le nova lesena okna so pretirano zaščiteni z aluminijastimi odkapnimi letvicami, kar lastniki upravičujejo z neugodnimi vremenskimi razmerami. Okna so premazana z lanenim oljem. Fasada je bila rekonstruirana z enostavnim členjenjem grobega obrizga in gladkih okenskih obrob ter delilnega zidca. Apneni ometi so izdelani na podlagi tehnologije podjetja Röfix. Zaradi predelave notranje tlorisne zasnove smo se strinjali z večjo odprtino na teraso na zahodni stranski fasadi. Investitorica pa je brez soglasja namesto okna izvedla tako imenovana panoramska vrata na južni daljši fasadi, ki omogočajo pogled v dolino. Žal vrata izničujajo simetrijo okenskih odprtin, kar je tudi vedutno izpostavljenost.

V letu 2012 je sledila zahtevna obnova gospodarskega poslopja. Odstranjena je bila stara salinitna kritina, zamenjale so jo macesnove deske. Na južni strešini je na podlagi starih fotografij rekonstruiran aher, na severni strešini pa je oblikovan mostovž, ki omogoča motoriziran dostop v podstrešno etažo hleva. Z enako tehnologijo kot pri hiši je bila obnovljena fasada, ki pa je zaradi izvedbe v neprimernem času že v veliki meri odluščena in jo bo treba v celoti sanirati, zlasti ob severni in vzhodni fasadi. Pritlične line so bile glede na različne velikosti spet poenotene, betonske okvirje so zamenjali leseni. Vrata so enotno oblikovana po ohranjenih vzorcih pokončno post-

avljenih desk, le osrednja vrata so na ribjo kost, vzorec pa je povzet po ohranjenih vratih na zadnji, severni fasadi. Širok strešni napušč vzdolž južne strešine je prvotno podpiralo osem ometanih stebrov, postavljenih na kamnitih podstavkih. Zaradi mehanizacije kmetijske proizvodnje in potrebnega manevrskega prostora je bila sprejeta odločitev o ohranitvi šestih simetrično razporejenih stebrov, brez dodatnih sodobno oblikovanih in pomičnih stebrov, kot je bila želja investitorke. Gospodarskemu posloplju daje poudarek velik polkrožen vhod v osrednji osi, ki ga obdajata v ometu obnovljena in poudarjena oblika portala z letnico in restavrirana tabla z napisom nad vhodom:

NOV ZIMPER IE GOR POSTAVLEN OD FANZA KNESA

BOH GA OBVARI IN S. FLORIAN

PRED VSO NESREZHO V LETV

F 18 62 K.

Notranjost hleva je ostala intaktna z mogočno zasnovo banjastih obokov z oprogami, ki jih podpirajo kamniti stebri. Delno porušen obok v zahodnem delu objekta pa je bil ponovno rekonstruiran. Kljub številnim predelavam Knezove domačije, ki

so skozi stoletja nastale zaradi kljubovanja naravi (neurja) ali nesreči (požar) in socialnim tegobam, je obnova dveh ključnih objektov pripomogla k ohranjanju stavbne identitete od druge polovice 19. stoletja do danes in s tem tudi poselitve visokogorske kmetije. Navkljub včasih trdim pogajanjem pri izvedbi posameznih detajlov pa lahko rečemo, da so bili konservatorski cilji doseženi in da celovita obnova omogoča nadaljnje preživetje domačije s kmetovanjem.

Obnova domačije je pomemben in ključni rezultat, ki argumentira trditev, da v Sloveniji lahko le s sofinanciranjem iz državnega proračuna motiviramo in strokovno pravilno usmerjamo lastnike kulturnih spomenikov in dediščine, ki bi sicer bržkone marsikaj naredili kar po bližnjici, izvirnost in dokumentarnost stavbne dediščine pa bi lahko občudovali le na fototečnih kartonih zavodskih arhivov.

Gradbena dela so izvajali domači izvajalci, tesarska in krovška pa uveljavljeno Tesarstvo Podgrašek iz Zlakov nad Zrečami.

Tanja Hohnec

Robanov Kot, domačija Robanov Kot 39, obnavljanje hleva (foto: T. Hohnec)

Robanov Kot, domačija Robanov Kot 39, obnovljen hlev (foto: T. Hohnec)

Robanov Kot, domačija Robanov Kot 39, obnovljen osrednji vhod z napisom (foto: T. Hohnec)

97

EŠD: 15336

Naselje: **Robič**

Občina: Kobarid

Ime: **Kred – kapelica južno pred vasjo**

Področje: E, UZ

Obdobje: druga polovica 19. stoletja in 20. stoletje

Kapelica, posvečena žalostni Materi Božji, stoji ob poti, ki iz Robiča pelje v Kred, in na južnem robu okoliških kmetijskih površin. Je pravokotnega tlorisa in ima simetrično dvokapno streho z lopo in trikotno zaključenim čelom. Odprta lopa sloni na dveh podpornih stebrih. Kapelico krasijo v ometu izvedena dekoracija na treh fasadah, tri polkrožne niše, dve stranski plitki in glavna na zahodni strani. V njej je lesena plastika Pieta. V obeh stranskih nišah sta do obnove bili močno dotrajani poslikavi na pločevini.

Kapelico, ki jo je načel zob časa, so okrog leta 1970/71 neustrezno popravili. Zato je bil namen sanacije vzpostavitev stanja pred obnovo. Vsa dela je v letih 2011 in 2012 prepočasi, a natančno in kvalitetno opravil zidar

Danilo Peršič iz Libušen pri Kobaridu. Najprej je odstranil kritino, porušil nadstrešek pred kapelico, vključno z okroglimi salonitnimi stebri, in skrajšal strešni napušč za okrog 5 cm. Izveden je bil pasovni temelj, na katerega sta bila nameščena nova kamnita stebra kvadratnega tlorisa. Nanju je bila nato naslonjena lega za izvedbo značilne lope pred kapelico. Izvedena je bila nova lesena strešna konstrukcija. Odstranjen je bil ves preperel omet in izveden nov. Ohranili pa smo v ometu narejeno dekoracijo, ki jo je zidar tam, kjer je bilo to potrebno, saniral. Nato so bile sanirane še razpoke v stenah kapelice. Med odstranitvijo stare strehe je bila na eni izmed planet odkrita letnica 1871, ki je zdaj v ostrejšu lope. Napis na čelu strehe Nikdar nobeden ni bil zapuščen, ki varstvu Marijinemu je bil zročen je po stari fotografski predlogi naredil restavrador Miran Cenčič. Kapelica je preslikana na podlagi barvne študije. V glavno nišo je zidar namesto lesenega okvirja, ki je bil dotrajan, samovoljno vgradil kovinskega. V ožji okolici kapelice je izvedena drenaža, pot pa je tlakovana s prodniki iz reke Nadiže.

Andrejka Ščukovt

Kred, kapelica južno pred vasjo pred celovito obnovo (foto: A. Ščukovt, 2009)

Kred, pogled na kapelico po celoviti obnovi (foto: A. Ščukovt, 2013)

98

EŠD: 628

Naselje: **Rogaška Slatina**Občina: *Rogaška Slatina*Ime: **Rogaška Slatina – območje zdravilišča**

Področje: UR, KR.

Obdobje: *druga polovica 19., prva četrtina 20. stoletja*

Zdraviliško območje Rogaške Slatine je v slovenskem prostoru prepoznavno kot edini primer docela formiranega klasicističnega zdravilišča 19. stoletja. Njegov urbanističnoarhitekturni razvoj je začrtala postavitev treh monumentalnih klasicističnih objektov: paviljona Tempelj (1819), Zdraviliškega doma (1846) in pred nekaj desetletji na črno porušenega pokritega sprehajališča Wandelbahn (1912). Reprezentativni parkovni parter, t. i. zdraviliški trg, se je razvil pred nizom zdraviliških objektov, vis-

vis pa ga definira drevoredna kulisa navadnega divjega kostanja in lip. Kompleksen parter sestavljajo štirje simetrični travni razdelki z rastlinskimi ornamentami, fontano in glasbenim paviljonom. Osrednja zdraviliška osna parkovna poteza skupaj z zdraviliškimi objekti oblikuje prostorsko in slogovno zaokroženo celoto. Območje je z občinskim odlokom razglašeno za naselbinski kulturni spomenik (Odlok o razglasitvi zdraviliškega kompleksa Rogaška Slatina za naselbinski spomenik, Uradni list RS, št. 85/97). Koncept prenove zdraviliškega parterja je leta 1992 v Konservatorskem predlogu prenove centralnega dela zdraviliškega parka v Rogaški Slatini zastavila mag. Alenka Kolšek. Zastavljeni cilj je bil povrniti stanje zdraviliškega parterja v obdobje s konca 19. in začetka 20. stoletja, ko je dosegel vrtnoarhitekturni klimaks. Metodologija dela je temeljila na študiji ohranjenih zgodnjih arhiv-

skih fotografij Josipa Pelikana z začetka 20. stoletja. Pelikan je natančno dokumentiral zdraviliški park, ne nazadnje je imel v Rogaški Slatini tudi svoj atelje. Fotografije so imele poglavitno vlogo pri stilnem opredeljevanju obnove in pri izdelavi konservatorskega predloga rekonstrukcije. Naslednji vir so bile stare razglednice. Detajli, kot so zasaditve cvetličnih rondojev in drugo rastlinsko gradivo, pa so definirani s pomočjo analogij in študije strokovne literature.

Parkovna zasnova je bila, zahvaljujoč kontinuirani namembnosti objektov in odprtega prostora, v bistvenih potezah berljiva in vzdrževana. Kljub temu je bilo njeno stanje znatno okrnjeno. Poti so bile tlakovane s serijskimi armiranobetonskimi tlakovci in zamejene z betonskimi robniki. Ohranjena, a v slabem stanju je bila fontana, ob kateri je bila večja neustrezna tlakovana površina, ki so jo omejevali strižena živa meja in dva javorja, ki sta zapirala poglede. Zasaditev je bila mlajšega nastanka in smo jo odstranili. Vezinasti parter je bil skromno oblikovan s preprostimi pušpanovimi bordurami in nekaj malega sezonske cvetoče zasaditve, skrajna parterna razdelka pa sta bila zatravljena. Trg je bil osvetljen z okroglimi lučmi izpred nekaj desetletij, ki jih je bilo treba zamenjati.

Zdraviliški trg je sicer v lasti holdinga družb Zdravilišče Rogaška, njegovo prenovo pa je v dobrobit celostne podobe kraja prevzela Občina Rogaška Slatina. Prenova je v sodelovanju z občinskim koordinatorjem projekta, gospodom Tomažem Strehovcem, potekala v dveh fazah. Septembra 2007 so bili najprej izdani pogoji za obnovo tlakovanja osrednjih promenadnih poti, v drugi polovici leta 2008 pa je bilo k projektu PZI Menjava tlakov v parku Rogaška Slatina, ki ga je izdelalo projektantsko podjetje Biro Žveplan iz Celja, izdano še soglasje. Občina se je s projektom prijavila na Javni razpis Ministrstva za kulturo za izbor kulturnih projektov na področju nepremične kulturne dediščine 2008-09; sredstva so ji bila odobrena, dela so nato potekala v letih 2008 in 2009.

Zgoraj citirani konservatorski predlog prenove je predvideval tlakovanje promenadnih poti z rezanim kamnom. Investitor, ki je prvotno planiral le menjavo poškodovanih armiranobetonskih tlakovcev, se s tem zaradi omejenih finančnih sredstev ni strinjal. Zato smo se kompromisno dogovorili za tlakovanje nevtralne barve in teksture, ki bo v prostoru

nevpadljivo, po videzu pa bo posnemalo prvotne peščene utrditve. Pogojevali smo tudi vzorec dilatacij v ritmičnem rastru večjih kvadratnih ploskev dimenzij širine poti. Z investitorjem smo se usklajevali o izboru štokanega ali tiskanega betona in se po posvetu s komisijo za ohranjanje in varstvo krajinskoarhitekturne dediščine odločili za prvega. Tik pred zdajci pa so iz občine sporočili, da niso našli izvajalca, ki bi znal in zmogel na ta način obdelati veliko površino promenadnih poti, zato se je izvedla tehnika pranegega betona. Poleg tlakovanja so se obnovila tudi travna in peščena polja pod drevoredom, ki so po novem zamejena s pogojevanimi pocinkanimi kovinskimi robniki.

Leta 2009 se je pričelo usklajevanje glede druge faze prenove, ki je zajemala parterne razdelke v izvorni podobi in s historičnimi rastlinami, fontano, zalivalni sistem in svetila. Osnutek načrta parternih razdelkov je izdelalo projektantsko podjetje Arboretum Volčji potok, ker pa ni bil skladen s konservatorskim predlogom, smo načrt v AutoCadu izdelali na zavodu. V začetku leta 2010 je bilo k PZI-ju II. faza obnove Zdraviliškega parka, ki je v celoti upošteval izdane pogoje, izdano soglasje. Občina se je s projektom ponovno prijavila na spomeniškovarstveni projektni razpis v letih 2010 in 2011, vendar ji tokrat sredstva niso bila odobrena.

Z obveznim strokovnim nadzorom je zavod spremljal tudi nadaljnja obnovitvena dela v letih 2010 in 2011. Vse je potekalo po načrtih, z uspešnim sprotim usklajevanjem, tako da večje intervencije niso bile potrebne. Gradbena dela je izvajalo lokalno podjetje Gic gradnje, zaključna vrtnarska dela pa tudi lokalno Vrtnarstvo in gradnje Rogaška. Posebej zahtevna je bila obnova originalne fontane, katere krono prekriva teraco. Fontana se je najprej sčistila, z enakim materialom so se zalile razpoke, med izvedbo odkriti majavi opečni temelji, pa so se obbetonirali. Teraco je v peščenem videzu in po celotni površini krone zadovoljivo obnovil lokalni mojster. Nova sta tudi strojnica in vodomet s pogojevanim historičnim vertikalnim izpustom višine 5 m. Odvodnjavanje je urejeno s čim manjšim poseganjem v maso krone, ob šobi v središču fontane. Strojni del fontane se je umestil na peščeno površino v neposredni bližini, pokrov strojnice je oblečen v les.

Za popolno doživetje osrednjega zdraviliškega ambientsa so bila pogojevana historična svetila. V dilemi izbora med klasično lanterno in

Rogaška Slatina, območje zdravilišča, severovzhodni parterni razdelek pred obnovo (foto: A. Mihelčič, 2009)

Rogaška Slatina, območje zdravilišča, severozahodni parterni razdelek po obnovi (foto: A. Mihelčič, 2011)

Rogaška Slatina, območje zdravilišča, zdraviliški trg s promenado pred obnovo (foto: A. Mihelčič, 2006)

Rogaška Slatina, območje zdravilišča, zdraviliški trg s promenado po obnovi (foto: A. Mihelčič, 2011)

okroglo obliko luči je pretehtala slednja. Historične lanterne so značilnejše za stara trška jedra, medtem ko okrogle luči v secesijski maniri, iz obdobja prve četrtine 20. stoletja, boljše komunicirajo s pročelji stavb in lučmi, ki so sestavni del Zdraviliškega doma. Izbiro luči še dodatno podpira izvorna vrtnoarhitekturna vloga parterja, ki slogovno in estetsko dopolnjuje arhitekturni niz. Izbrana svetila iz programa Neri je iz Italije uvozilo lokalno podjetje Elektro bum iz Šentjurja.

Danes je osrednja parkovna poteza zdravilišča zaradi svoje pestrosti prava paša za oči. Na najvišjem severovzhodnem razdelku pred Zdraviliškim domom je na lokaciji nekdanjega glasbenega paviljona urejena travnata površina dimenzij 5 x 11 m, zamejena s 3 m širokim pasom grmasto rastočih vrtnic. Njegova popolna rekonstrukcija je v prihodnosti še vedno mogoča, saj so originalni načrti zanj ohranjeni. Stranski površini sta zasajeni z mrežo stebelnih vrtnic na lesenih opornikih z »bučkami«. Detajl opornikov je narejen po predlogi opornikov s stare razglednice steklenjaka z vrtom. Izbira visokodebelnih vrtnic je sprožila nesoglasja, saj so dovzetne za škodljivce in zahtevajo redno nego s fitofarmaceutskimi sredstvi. Kljub temu so bila usklajevanja uspešna, zato danes izvorna polja z visokodebelnimi vrtnicami dopolnjujejo zdraviliški parter. Peščene poti v razdelkih so se zamejile z robniki iz pocinkane pločevine. Zunanji vogali parternega razdelka so poudarjeni s stožčasto oblikovanimi pušpani.

Drugi parterni razdelek s centralno fontano pred Zdraviliškim domom je z utrjenimi peščenimi križnimi potmi (2,4 m) razdeljen na štiri simetrična travna polja z ornamentom manjših (2 r = 2 m) okroglih cvetličnih gred v notranjih vogalih, večjimi gredami trajnic premera 4 m v diagonalah glede na fontano in okrasnimi travami v zunanjih vogalih. Manjše cvetlične grede (16 gred) so zasajene z visoko cvetočimi in strukturnimi enoletnicami; glede na analogije, značilne za modo tega obdobja, smo določili *Ricinus Gibsonii*, *Nicotiana wigandoides*, *Veronica Andersonii*, *Begonia zmajeva* krila, razne trave ... Večje cvetlične grede v diagonalah (4 grede) so zasajene z grmastimi in bogato cvetočimi vrtnicami. Rob fontane je zasajen z rdeče cvetočimi kanami.

Tretji razdelek pred Styrio je rekonstrukcija originalnega geometrijskega ornamenta rastlinske preproge »Teppichbeet« iz druge polovice 19. stoletja z »eksoto« v osrednjem rondoju –

mediteransko posodovko cikaso palmo (ustrezala bi tudi bananovec ali juka). Privzdignjen rondo v središču parternega razdelka je zasajen z nizkimi cvetočimi trajnicami in sezonskimi enoletnicami. Glede na analogije, značilne za modo tega obdobja, smo določili naslednje vrste: *Phoenix reclinata*, *Pelargonium zonale*, *Alternanthera paronychioides* major, *Antennaria tomentosa*, *Echeveria secunda*, *Begonia semperflorens*, *Lobelia Erinus Klara*, *Iresine Wallisii*, *Sedum glaucum*, *Sempervivum californicum*, razne trave ipd. Rastline so posajene v historičnih vzorcih, poleg načrta smo investitorju posredovali tudi slikovni material. Zahtevne geometrijske vzorce tvorijo nizkostriženi navadni pušpan, pasovi rdečega peska, ki ga je nadomestilo lubje, in cvetlične gredice. V slednje se vsako leto na novo zasadijo pisane enoletnice. V vogalih parternega razdelka rastejo večji stožčasto oblikovani pušpani (*Buxus sempervirens*) z obrobo iz nizkorastočega pušpana (*Buxus sempervirens* „Sufruticosa“). Najnižji jugozahodni razdelek pred Strossmayerjevim domom je z utrjenimi peščenimi potmi (2,5 m) razdeljen na štiri simetrična travna polja. V sredini razdelka sta večja peščena površina (14,5 x 15 m) in manjši cvetlični rondo z »eksoto«. V zatavljenih poljih so zasajene štiri drobnocvetne magnolije, v zunanjih vogalih pa oblikovani pušpani. V notranje vogale parterja naj bi se umestila štiri originalna cvetlična korita, od katerih dva ohranjena originala še stojita ob stopnišču Zdraviliškega doma. V betonskih koritih so nekoč rasli agrumi (limona ali grenka pomaranča), ker pa prezimovanje teh rastlin ni bilo omogočeno, smo določili saditev juke, lovorikovcev ali okrasnih trav. Segment s koriti ni bil izveden.

Obnovljeni zdraviliški parter ima v jukstapoziciji z ostalimi slovenskimi zdravilišči in vrtnoarhitekturnimi spomeniki zaslužen superioren položaj. Njegova obnova je primer dobre prakse zavodovega sodelovanja z občino. V skupnem interesu nam je ohranjanje historične podobe območja, kljub temu pa so pritiski po pozidavi predimenzioniranih hotelskih objektov v varovanem območju veliki in nenehni. Zato je vloga zavoda pri varovanju spomenika ta, da v okviru predpisanih zakonskih kompetenc prepreči pozidavo preostalih historično tvornih zelenih površin zdravilišča in ohrani njegove varovane sestavine, volumen, vedute in pojavnost v prostoru.

Andreja Mihelčič

99

EŠD: 22113

Naselje: Rožno

Občina: Krško

Ime: Rožno – arheološko območje ob Savi

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, železna doba

Arheološka lokacija Rožno – arheološko območje ob Savi, EŠD 22113, je bila vpisana v Register kulturne dediščine na podlagi rezultatov predhodnih arheoloških raziskav, opravljenih za potrebe gradnje HE Krško, ki jih je izvedla ekipa Arhej, d. o. o., iz Sevnice pod strokovnim vodstvom Borisa Vičiča iz ZVKDS, OE Ljubljana (Masaryk et al. 2007: Poročilo o arheoloških sondiranjih na vplivnem območju načrtovanih posegov za HE Krško, Ljubljana december 2007 – neobjavljeno poročilo). Pri strojnem sondiranju na parc. št. 55/1 in 23, obe k. o. Rožno, so bila odkrita kamnita orodja, na parc. št. 55/2 – del, 56, obe k. o. Rožno, pa sta bili opaženi tudi dve gomili. Splet nesrečnih naključij je hotel, da so izdelovalci poročila napačno domnevali, da sta gomili že vpisani v Register kulturne dediščine pod enoto dediščine Rožno – arheološko najdišče sv. Kancijan, EŠD

Rožno, arheološko območje ob Savi, pogled z juga proti severu na gomili na parc. št. 55/2 – del, 56, obe k. o. Rožno (foto: M. Pergar)

12068, in napačno menili, da gre za gomili, ki sta omenjeni v Arheoloških najdiščih Slovenije pod geslom Rožno. Petru je namreč iz Arheoloških najdišč Slovenije (Arheološka najdišča Slovenije 1975, 247) napačno povzel podatke iz obstoječe strokovne literature in zapisal, da sta na posestvu Ivana Radija dve okrog leta 1893 prekopani gomili. Pri vpisu v Register kulturne dediščine je bil spregledan tudi podatek iz knjige Janeza Dularja (Dular, J. 2003, Halštatske nekropole Dolenjske, 228–231), da je gomila, ki jo je septembra 1893 raziskal Rudolf Hoernes, dejansko na parc. št. 233/1, k. o. Rožno, in ne na parc. št. 56, k. o. Rožno. Novo identificirani gomili sta približno 230 m jugovzhodno od gomile, ki jo je raziskal Hoernes.

Zaradi tega sem v letu 2012 opravil kratek topografski ogled novega gomilnega grobišča in bližnje okolice. Tako sem na parc. št. 58 in 83/2, obe k. o. Rožno, na krtinah odkril nekaj sileksov, ni mi pa uspelo identificirati še kakšne gomile. Na podlagi zbranih podatkov je ZVKDS, OE Ljubljana, popravil zaris in opis obstoječe arheološke lokacije.

Mitja Pergar

Rožno, arheološko območje ob Savi, pogled z zahoda proti vzhodu na gomilo, ki jo je leta 1893 raziskal Rudolf Hoernes (foto: M. Pergar)

100

EŠD: 3981

Naselje: **Rut**

Občina: Tolmin

Ime: **Rut – cerkev sv. Lamberta**

Področje: R

Obdobje: tretja četrtina 14. stoletja, 1356, 18. stoletje, 19. stoletje

Župnijska cerkev sv. Lamberta je bila obnovljena sočasno z več drugimi objekti v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Cerkev stoji v vasi Rut visoko na pobočju Baške grape. Zaradi lokacije na nekoliko dvignjenem platoju na robu vasi je vidna že od daleč in skupaj z večstoletno lipo, ki raste ob njej, dominira tej kulturni krajini.

Cerkev je bila sezidana leta 1356. V 16. stoletju jo je poslikal Jernej iz Loke, pod njegovo poslikavo pa je še ohranjena tudi starejša geometrijska poslikava. Ko je bila cerkev barokizirana, sta

bili dodani stranski kapeli. Desno kapelo je v 18. stoletju poslikal Lucas Scarf. Poslikave so bile ob sondiranju najdene tudi v levi kapeli, vendar se slogovno razlikujejo. Mogoče je, da kapeli nista nastali sočasno. Cerkev je bila nato predelana še v 19. stoletju, ko jo je poslikal Clemente Del Neri. Restavratorska dela so se izvajala v sklopu popotresne obnove po potresu leta 2004. V tem sklopu so bile že leta 2007 restavrirane figuralne poslikave Clementa Del Nerija, deloma pa so bile odkrite tudi poslikave Lucasa Scarfa v desni kapeli. Takrat so bile pokitane poškodbe na stropih stranskih kapel. Dela so se nato nadaljevala šele v letu 2012. Ker je stanje cerkve že zelo dolgo neurejeno – poslikave Jerneja iz Loke so bile namreč odkrite že pred potresom in nikoli do konca restavrirane –, se je stremelo k temu, da se cerkev čim bolj uredi in da se že začeta dela pripeljejo do zaključne faze ter se uredijo vizualno najbolj moteče površine. Namen je bil končati dela v prezbiteriju, prezbiterij estetsko prezentirati ter zaključiti restavratorske posege na stropih stranskih kapel. Dodatno so se potem še do konca odkrile poslikave v desni kapeli in uredili ometi. V konceptu ureditve cerkve so se sondažno odkrite poslikave v levi kapeli prekrile

Rut, cerkev sv. Lamberta, poskus odstranjevanja bele koprne s kationsko smolo (foto: K. Zalar)

Rut, cerkev sv. Lamberta, isti detalj po končanem posegu (foto: K. Zalar)

in stene prepleskale.

Restavratorska dela so se začela v prezbiteriju. Poslikave Jerneja iz Loke so že bile odkrite in večinoma pokitane, žal pa so bila kitanja zelo natančna, tako da jih je bilo treba večinoma popraviti, saj je malta segala na originalno površino. Na manjši površini je bilo treba poslikavo tudi še odkriti.

Na celotni površini poslikav je bila belkasta koprna ostanek ometov in sige, ki je zastirala polno barvitost motivov. Pred začetkom odstranjevanja te koprne so se izvedli poskusi za določitev najprimernejše metode. Poskusi z mehanskim čiščenjem z gobicami wishab in skalpeli niso bili uspešni, zato so se izvedli še poskusi kemičnega čiščenja z amonijevim karbonatom z oblogami s celulozno pulpo, čistilom za freske (proizvajalec Samson), mešanico AB 57 brez dodatka EDTA, Art peelom (proizvajalec Samson) in kationsko smolo Amberlite IR 120 H (proizvajalec CTS). Razen kationske smole noben poskus ni dal zadovoljivih rezultatov, niti pri daljšem času delovanja, kationska smola pa je dokaj hitro začela načenjati tudi barvno plast, predvsem na temnejših tonih. Kljub temu je bila kot edini učinkovit način izbrana za nadaljnje delo. Da bi se nevarnosti poškodb barvne plasti čim bolj izognilo, se je kationska smola nanašala s čopiči, s katerimi se je površina obdelovala le kratek čas, potem je sledilo spiranje z destilirano vodo z morskimi spužvami, omehčane obloge pa so se odstranjevale s skalpeli. Ob veliki previdnosti se je postopek ponavljal vedno bolj lokalno in kljub zamudnosti se je izkazal za uspešnega. Tanjše koprne obloge je odstranilo že rahlo trenje z morskimi spužvami ob izpiranju z destilirano vodo, debelejšje plasti sige in ometov pa so se po nekajkratnem nanosu toliko omehčale, da se jih je dalo obrusiti z ostrim skalpelom.

Sledili sta kitanje poškodb z apneno malto in urejanje ometov. Lokalne votle površine med ometi so se injektirale z apneno maso PLM – A (proizvajalec CTS). Stebrički in rozete gotskih oken so bili ob prejšnjih posegih rekonstruirani v plinobetonu in površinsko neobdelani, zato so se preplastili s tanko plastjo apnena ometa, da so se povezali s celoto prezbiterija.

Pred izvedbo retuše se je izdelalo več vzorcev mogoče estetske prezentacije: lazurno toniranje poškodb v podtonu, črtkanje v podtonu originala in črtkanje v tonu originala. Po dogovoru z odgovorno konservatorko in odgovornimi na Restavratorskem centru se je nato retuša izvedla s črtkanjem v tonu originala, obseg retuše pa se je omejil na manjše poškodbe in poškodbe, kjer je bila mogoča verodostojna rekonstrukcija. Ostale

poškodbe, tudi na obraznih površinah, se niso retuširale. Za retušo so bili uporabljeni pigmenti v prahu in vezivo iz arabskega gumija.

Posegom v prezbiteriju je sledila ureditev leve kapele, katere zahodni del stropa z dekorativno pleskarsko poslikavo je bil še solidno ohranjen, vzhodni del pa je bil močno poškodovan, obledel in lisast. Solidno ohranjene površine so se poretuširale s črtkanjem, zahodni del pa se je rekonstruiral z apnenimi barvami.

V desni kapeli se je nadaljevalo odkrivanje poslikav Lucasa Scarfa. Ob odkrivanju je bilo treba nekatere površine predhodno utrditi z injektiranjem, saj bi ob pritisku s skalpelom lahko odpadle. Poslikave so se odkrile v celoti. Sledila sta kitanje poškodb z apneno malto in ureditev ometov. Originalni neposlikani ometi so se samo pokitali, mlajši ometi, ki so bili nad nivojem poslikav, pa so se odbili in izdelali na novo. Struktura novih apnenih ometov se je prilagodila originalnim ometom. Sledila so dela na stropu kapele. Dekorativna pleskarska poslikava se je skoraj v celoti rekonstruirala, pri čemer so bile uporabljene apnene barve. Pri restavriranju stenskih poslikav pod vodstvom zunanjega sodelavca Klavdija Zalarja so sodelovali Marina Anžič, Tamara Stibilj, Mojtaba Honarmand Tamizkar in Tadej Torč. Dela so bila izvedena v petih mesecih.

Klavdij Zalar

101

EŠD: 4066

Naselje: Selišče

Občina: Tolmin

Ime: Volarje – cerkev sv. Brikcija

Področje: R

Obdobje: visoki srednji vek, zadnja četrtnina 15. stoletja, 1475, prva četrtnina 16. stoletja

Obnova cerkve je bila izvedena v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Cerkev sv. Brikcija stoji zahodno od naselja ob cesti proti Kobaridu. Sestavljena je iz triosminsko zaključene prezbiterija, podolgovate pravokotne cerkvene ladje in zvonika, postavljenega ob zahodno steno ladje, nad vhodom v cerkev. Ob južno steno prezbiterija je prislonjena še manjša zakristija.

Prezbiterij je poznogotski, leta 1475 ga je postavil

Andrej iz Loke. V stenah v zaključku prezbiterija se odpirajo tri velika gotska okna. Cerkvena ladja je v osnovi romanska, v gotskih prezidavah je bila povišana in podaljšana. V času baroka so bila odprta nova okna, verjetno v 19. stoletju pa so bile stene ladje ponovno nadzidane zaradi spremembe naklona strehe. Zvonik je bil verjetno prizidan v 19. stoletju, ko je nadomestil starejšo zvončnico, katere ostanki so zdaj vključeni v vzhodno steno zvonika. Konec 19. ali na začetku 20. stoletja so bila odprta tudi nova okna v stenah cerkvene ladje in v severni steni prezbiterija, preoblikovani sta bili stranski gotski okni: srednje je bilo zazidano, prizidana pa je bila tudi zakristija in na novo ometana celotna zunanjščina cerkve. V letih 1993–1998 so bili opravljeni restavratorski posegi, v katerih so bile odkrite in restavrirane poslikave Jerneja iz Loke v prezbiteriju in na slavočni steni, gotska okna in oltarna menza so spet dobili prvotno obliko, poslikave na južni steni cerkvene ladje so bile odkrite.

V letu 2012 se je nadaljevala popotresna sanacija cerkve. Zvonik cerkve je bil na novo protipotresno saniran. Nameščene so bile obojestranske horizontalne vezi na štirih nivojih zvonika. Vse kovinske plošče vezi so zdaj podometne. Strešna konstrukcija zvonika je bila popravljena, na novo podeskana in prekrita z bakreno pločevino. Vse obstoječe natezne obojestranske horizontalne vezi v cerkvi so bile ponovno napete, vidni deli so bili prebarvani, vse kapne lege ladje in prezbiterija so bile na novo sidrane v steno. Okoli ladje je bila izvedena zračna kineta. Na muldo ob temeljih so bile postavljene poševne armiranobetonske plošče debeline 6 cm, ki so naslonjene na steno tik pod nivojem terena. Odkop do plošč je zasut s prodniki. Približno 40 cm od stene je med zasutjem in terenom betonski robnik debeline 5 cm. Vses zraka v kineto je skozi talno rešetko, izpust pa po odtočnih ceveh do strešnega žleba. Zvonik je bil sistematično injektiran, prav tako temeljni zid ladje in zakristije. Na zakristiji so tudi obbetonirali temelje. Ostali zidovi ladje so bili injektirani z maso brez portlandskega cementa, na mestih brez poslikave obojestransko, na mestih s poslikavo pa enostransko in pod manjšim tlakom (do 2 bara). Injektiranje se je izvajalo pod nadzorom konservatorja-restavratorja.

V sklopu popotresnih gradbenosanijskih del so potekala konservatorsko-restavratorska dela na poslikavah na stenah cerkve. V prejšnjem restavratorskem posegu na slavočni steni s poslikavo Jerneja iz Loke so ostale barvno neobdelane obsežne vrzeli v barvi malte, retuša pa je bila opravljena z akvarelnimi lazurami le na man-

jših poškodbah. Ob sedanjem restavratorskem posegu na slavočku se je odločilo, da se posveti več pozornosti estetski prezentaciji poslikave. Odločeno je bilo, da se rekonstruirajo vsa manjkajoča dekorativna poslikava slavočka in delilni pasovi ter se poškodbe znotraj figuralnih prizorov naredijo kar najmanj moteče. Najprej je bilo treba nekoliko obdelati plombe, ki niso bile narejene za kvalitetnejšo retušo. Velik del desnega pilastra slavočka je manjkal in bil dopolnjen z maltno plombo. Ponekod je bilo treba izvršiti še injektiranje ometov ter, predvsem v višjih predelih, utrditi barvne plasti in omete z nanokalkom. S spodnjih predelov je bilo treba še odstraniti ostanke sige, kar je bilo delno opravljeno tudi na spodnjih delih sten prezbiterija. Retuširalo se je najprej z lazurami in nadaljevalo s črtkanjem. Poretuširane in deloma rekonstruirane so bile, kjer je bilo mogoče, tudi vrzeli znotraj prizorov. Kjer to ni bilo mogoče, so se plombe zatonirale v barvnem tonu ozadja prizora.

Predhodne sondeže so odkrile, da sta poslikani tudi južna fasada cerkvene ladje in notranja severna stena cerkve. Odkrivanje teh površin je bilo potrebno zaradi predvidenega injektiranja sten. Na severni steni cerkvene ladje je bilo najdenih nekaj fragmentov poslikav, predvsem zavese pri tleh in risba konjenikov, verjetno sinopija za žal uničeno stensko poslikavo. Po ohranjenih detaljih bi se lahko pripisala istemu furlanskemu slikarju iz prve polovice 15. stoletja kot poslikava na južni steni ladje. Odločeno je bilo, da se izvede enaka prezentacija kot že na južni steni cerkvene ladje. V obsegu nekdanje romanske stene so se prezentirali gotski ometi s sinopijami in fragmenti poslikav. Kjer vrhnje plasti niso bile ohranjene, so se v nižji plasti ometa prezentirali romanski posvetilni križi. Opravljeni so bili odstranjevanje kasnejših ometov in beležev, utrjevanje ometov in barvne plasti, injektiranje odstoplih ometov, kitanje in barvna retuša. V sklopu ureditve severne stene ladje so bili izvedeni tudi posegi na menzi stranskega oltarja v kotu ob slavočni steni. Obstoječa betonska menza iz prve polovice 20. stoletja se stilno ni ujemala s podobo cerkve, saj je bila premasivna in je preveč posegala v prostor, s tem in z višino pa je tudi preglasila glavni oltar in tako kvarila hierarhijo prostora. Zaradi podobe sv. Apolonije, ki jo je Jernej iz Loke naslikal na severni steni ladje tik ob slavočku, in zaradi manjše zidne niše v bližini oltarja na severni steni se je domnevalo, da je na tem mestu že vsaj ob gotski prezidavi stal stranski oltar. Odločilo se je, da se poišče morebitna starejša menza, če pa se ne najde, se na novo pozida stilno primernejša menza.

Volarje, cerkev sv. Brijun, pogled na slavočno steno in prezbiterij pred zadnjimi restavratorskimi posegi (foto: A. Jazbec, 2012)

Volarje, cerkev sv. Brijun, pogled na slavočno steno in prezbiterij po zaključku restavratorskih del (foto: A. Jazbec, 2012)

Volarje, cerkev sv. Brijun, pogled na zgornji del slavalokne stene z Oznanjenjem po zaključku restavratorskih del (foto: A. Jazbec, 2012)

Volarje, cerkev sv. Brijun, ohranjeni del freske sv. Krištofa na fasadi med restavratorskimi deli (foto: A. Jazbec, 2012)

Najdena je bila starejša menza, katere tretjina je bila ob pozidavi zadnje odstranjena in na vrhu ni bila zaključena. Na podlagi odtisov v malti se predvideva, da je bila prekrita s kamnito ploščo. Manjkajoči del menze je bil na novo pozidan in ometan v barvi malte na steni. Pred menzo so bili v tlaku ohranjeni temelji pripadajočega, za stopnico visokega podesta.

Na južni fasadi cerkvene ladje je bilo v obsegu nekdanje romanske ladje najdenih več plasti srednjeveške fasade in fragmenti dveh fresk: verjetno Luksurije, mogoče del Jerneja iz Loke, in sv. Krištofa, verjetno del furlanskega slikarja iz prve polovice 15. stoletja. Od Luksurije so se žal ohranili le drobci glave in del nog. Od hudiča, ki ji je kdo ve kaj prišepetaval na uho, pa so ostali noge z repom, obris hrpta in rogovi. Od sv. Krištofa so se ohranile noge brez stopal, reka, riba Faronika in vodne živali. Vrhnji del je bil uničen ob odprtju zdaj zazidanega baročnega okna. Ob prizoru sv. Krištofa je bil zgoraj levo še en manjši prizor, od katerega sta se ohranila le del okrasne bordure in s črto skiciran obseg na romanski fasadi.

Ohranjena srednjeveška fasada je v grobem sestavljena iz dveh slojev, spodnjega romanskega ter poznogotskega, nanesenega verjetno ob prezidavi Andreja iz Loke. Zgornja poznogotska fasada je bila izvedena v grobem in večkrat beljenem ometu. Skozi zgodovino cerkve je bila vzdrževana, tako da na njej najdemo zaplate še iz vseh kasnejših obdobij vse do 19. stoletja. Romanska fasada sama se v posegu ni odkrivala, vidna je postala le tam, kjer kasnejši srednjeveški ometi in poslikave niso bili ohranjeni. Narejena je bila tako, da so v fuge med kamni nanесли malto, ki so jo potem zagladili na kamen. Pri tem so najverjetneje prekrili ves kamen, tako da je bila na sredini plast ometa zelo tanka in se zato na odkritih delih romanske fasade ni ohranila. Ta fasada, kot kaže, ni bila nikoli beljena. Levo od Luksurije je bil na gotski fasadi cerkve najden napis z velikimi rdečimi tiskanimi črkami. Pod sedanjim oknom je bil najden že iz notranjščine viden spodnji del romanskega okna.

Kasnejši ometi in beleži so bili odstranjeni, očiščene so bile površine fresco poslikave in fasade. Ohranila se je srednjeveška fasada, odstranila pa so se kasnejša baročna krpanja, ki so bila manj kvalitetna. Z injektiranjem z apneno maso in Ledanom ter premazi z disperzijo apna v alkoholu (nanokalka) so bili utrjeni ometi in barvne plasti. Manjše poškodbe in vrzeli so bile zakitane, večje pa obšite.

Odločeno je bilo, da se prezentirajo ostanki

obeh fresk na rekonstruiranih poljih prvotnega obsega, srednjeveška fasada pa se prekrije. Pri tem se je izvajala metoda, ki jo uporabljajo italijanski kolegi in nam jo je posredovala dr. Marta Bensa, kons.-rest. (ZVKDS, OE Nova Gorica), ki jo je tudi pomagala izvesti. Gre za metodo, pri kateri se stari ometi zaščitijo in prekrijejo z novimi. Kot ločevalni sloj služi gaza, nanesena na površino fasade s ciklododekanom, utekočinjenim plinom. V določenih presledkih je treba iz gaze izoblikovati navpičen svaljek in dokumentirati njegovo lokacijo, saj ob morebitnem odstranjevanju zgornjih ometov služi kot kanal, po katerem se vlje topilo (white spirit); to stopi ciklododekan, kar omogoči ločevanje zgornjih plasti. Po nanašanju gaz s ciklododekanom je treba ustvariti tesnilni sloj, ki preprečuje izparevanje plina. Za to se uporablja ekspanzijska poliuretanska pena. V našem primeru si nismo mogli dovoliti večje debeline, zato smo uporabili apneno malto z akrilno emulzijo. Čez naš sloj malte bodo gradbeniki naredili nov sloj fasade. Okoli oken prezbiterja so sonde na ohranjenih kosih gotske fasade odkrile za približno 1 cm izstopajoče površine v zaglajenem ometu, ostala fasada pa je bila izvedena v grobem ometu. Ti »okvirji« so bili ob oknih široki približno 20 cm, nad oknom pa so se proti sredini debelili in bili na vrhu šilasto zaključeni. Sonde so se spet zaprle in ohranila se je sedanja fasada, prvotna gotska fasada pa se je ohranila pod njo.

Odkril, utrdil, pokital, dokumentiral in ponovno prekril se je tudi skoraj povsem izpran prizor iz pasijona pod jugovzhodnim oknom prezbiterja. Za kitanje se je uporabljala apnena malta brez dodatkov, z izjemo mineralnih pigmentov za zaključne dekorativne omete. Za injektiranje poslikav se je uporabljalo razredčeno apno, po potrebi z dodatkom Ledana. Barvna plast se je utrjevala z amonijevim kazeinatom in nanokalkom. S slednjim se je fiksirala tudi rekonstruirana dekorativna poslikava slavaloka. Retuširalo se je s pigmenti in amonijevim kazeinatom. Zdaj po enaki obravnavi, kot je je bila deležna slavalokna stena, kliče še poslikava v prezbitერიju.

Dela so se začela maja, končala pa v začetku novembra 2012. Pri restavratorskih posegih so sodelovali Andrej Jazbec, kons.-rest., vodja restavratorskega posega na stenskih poslikavah (ZVKDS, OE Nova Gorica), in sodelavci Nataša Lapanja Jazbec, Katarina Brezigar, Marjeta Hvala, Jana Humar, Ana Tinunin, Primož Fučka in Gorazd Prinčič.

Andrej Jazbec, Brane Zbačnik, Minka Osojnik

102

EŠD: 11420

Naselje: **Sinja Gorica**

Občina: Vrhnika

Ime: **Podpeč – arheološko najdišče Ljubljana**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Rimska tovorna ladja je bila odkrita septembra 2008 med zaščitnimi intenzivnimi podvodnimi pregledi zaradi vzdrževalnih del in utrjevanja desne brežine Ljubljane pri Sinji Gorici v izvedbi Skupine za podvodno arheologijo (SPA) Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS). Potapljači so na skrajnem vzhodnem delu pregledanega območja na globini 2,5 m (284,11 m n.v.) odkrili lesene dele ladje z levo in desno bočno čolnico, ravnim dnom, sestavljenim iz petih opaženih talnih platic, in železnimi spojkami. Ostanke ladje so bili prekriti z aktivnim dinamičnim sedimentom dnevne migracije, ležijo pa vodoravno in pod kotom segajo pod desno brežino. V neposredni bližini ladje je bila odkrita tudi večja količina prosto ležečih železnih spojk in kovanih žebeljev. Vzorca lesa talne platice sta bila poslana v analizo z radiometrično metodo AMS 14C. Prva datacija je bila opravljena v Beta Analytic Inc. v Miamiju, analiza pa je izkazala starost

2040 ± 40 BP (Beta-249390). Druga, ponovljena datacija lesa iz istega vzorca, opravljena v laboratoriju Radiocarbon Accelerator Unit Univerze v Oxfordu, pa je pokazala starost 2143 ± 26 BP (OxA-19598). Na podlagi širine odkritega dela ladje in datacij plovila je bilo mogoče oceniti, da gre za 12 do 15 m dolgo ladjo iz časa zgodnjega principata, najverjetneje iz zadnjih desetletij pred našim štetjem ali prvih desetletij našega štetja.

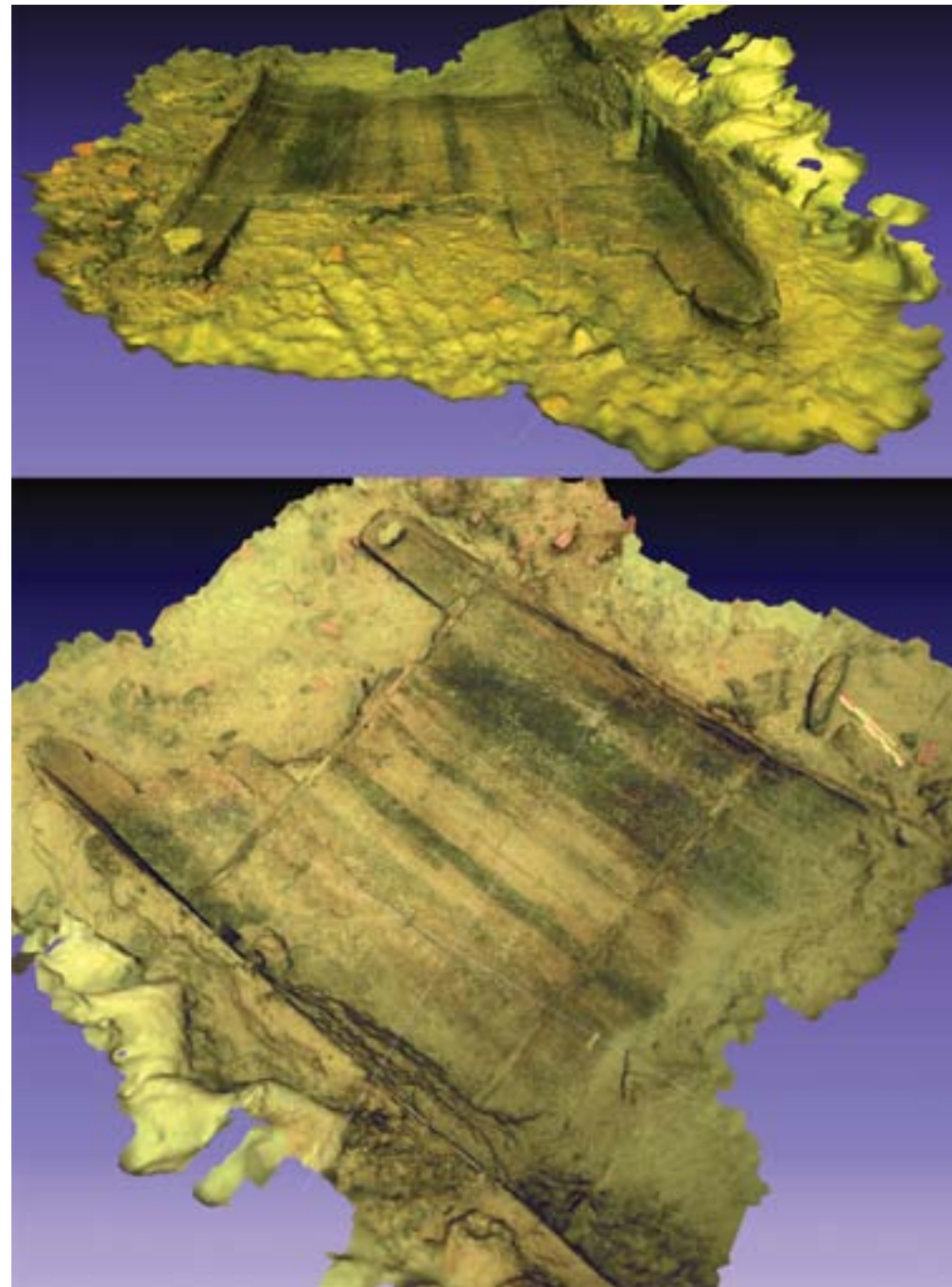
Maja 2009 je SPA opravila prvo evidentiranje. Dokumentirana širina odkritega dela ladje z ravnim dnom in skoraj navpičnima bokoma znaša 2,40 m. Osrednji del dna sestavljajo štiri platice širine od 20 do 30 cm in debeline do 6 cm. Talne platice so prečno spete z železnimi trakastimi spojkami s pravokotno zavrtimi konci, zabitimi v robne površine platic. Prehod v boke tvorita t. i. čolnici, iz enega kosa lesa tesana kotna elementa z debelino 6–9 cm.

Dokumentiranje ladje oktobra 2012

Odkriti ostanke ladje so bili zaradi kasnejših posegov pri urejanju desne brežine močno izpostavljeni, zaradi nepredvidljivega erozijskega delovanja sedimentov, močnega vpliva hidroloških razmer ter delovanja vodnega toka Ljubljane pa zelo ogroženi. Na pobudo ZVKDS je Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport RS oktobra 2012 namenilo interventna sredstva za

Sinja Gorica, rimska tovorna ladja, David Badovinac namešča nadzorne točke na sedimenta nad očiščeno ladjo (foto: Rok Kovačič)

Sinja Gorica, rimska tovorna ladja, trirazsežnostni model raziskanega dela ladje. (Vodenje trirazsežnostnega dokumentiranja: Miran Erič, ZVKDS; zajem podatkov: Rok Kovačič, KULT, d. o. o.; trirazsežnostno modeliranje s PHOV Mementifier©: Gregor Berginc, Xlab, d. o. o., 3dimenzija, d. o. o.; aplikativno segmentiranje: Franc Solina, Žiga Stopinjšek, Sandi Gec, Oddelek za računalniški vid (FRI UL).

dokumentiranje ladje in premestitev ostankov v novonastajajoči državni depozitorij za mokri les. Dokumentiranje ladje in priprava opekarniških ribnikov za vzpostavitev državnega depozitorija za mokri les RS na Verdu sta potekala v oktobru 2012 v izvedbi Centra za konservatorstvo ZV-KDS, Mestnega muzeja Ljubljana, Oddelka za računalniški vid Fakultete za računalništvo Univerze v Ljubljani, zasebnih partnerjev ter strokovnjakov iz Mednarodnega centra za podvodno arheologijo iz Zadra (UNESCO) in Uprave za zaščito kulturne dediščine Ministrstva za kulturo Republike Hrvaške. Skupina je bila deležna tudi močne logistične podpore lokalne skupnosti na Vrhniki. V 23 delovnih dnevih je 11 članov skupine opravilo okoli 190 ur potopov za dokumentiranje ladje in pripravo potopljene infrastrukture depozitorija za mokri les.

Ladja brez tovora ali predmetov, ki bi jih bilo mogoče prepoznati kot dodatni ladijski inventar, je bila očiščena aktivnega recentnega sedimenta samo v dolžini približno 4,5 m, kar je ob strmo vzpenjajoči se brežini potapljačem še omogočalo varno delo. Ob levem ladijskem boku je, glede na daljšo stranico kota vstopa v sedimente pod brežino, bilo mogoče čolnici slediti še približno 3 m. Na podlagi novih podatkov in ugotovljene lege ladje v sedimentih desne brežine Ljubljanice sklepamo, da bi lahko bilo ohranjeno še vsaj 10 do 12 m ladje. Ker je ohranjene precej več ladje, kot je bilo pričakovano, je prvotni načrt, da se ostanki premestijo v depozitorij za mokri les, spremenjen. Strokovna skupina je odločila, da se odkriti deli dokumentirajo, ladja pa se zaščiti in situ.

Odkritje ladje v Sinji Gorici je širše regionalno pomembno iz več razlogov

Na podlagi konstrukcijskih lastnosti in mer lahko najdbo umestimo v skupino rimskih tovornih ladij z ravnim dnom, posevno dvigajočima se premcem in krmo ter navpičnimi ali strmimi boki za plovbo po rekah in jezerih v širšem zaledju severnega Jadrana in osrednje Evrope. Ladja je po obliki zelo podobna skoraj sočasni, predvidoma dvakrat večji rimski tovorni ladji iz Lip. Pomembna razlika med njima je, da je ladja iz Lip zgrajena s tehniko šivanja, ladja iz Sinje Gorice pa s tehniko spajanja z železnimi spojkami. Druga pomembna posebnost je tehnika spajanja reber s čolnicami. Na odkriti površini ladje sta bili opaženi samo dve rebri, med seboj oddaljeni okoli 1,8 m. Kljub natančnemu pregledu ni bilo mogoče opaziti nobenih drugih sledi, ki bi dovoljevale sklep, da so bila rebra še v času propadanja ob brežini odstranjena. Rebri spajata čolnici tako, da sta slednji kvadratasto izdolbeni, skozi pa segata v šesterkotni presek

obtesani rebri, ojačani s štirimi iz zunanje strani zabitimi klini, na zunanjo stran čolnic. Tesnjenje med platicami je bilo izvedeno s tesnilom iz rastlinskih vlaken. Preseneča tudi izbira bukovega lesa za platice in čolnici. Ladja z zgoraj opisano ali njej podobno tehniko gradnje doslej arheološko še ni bila raziskana in objavljena v mednarodni literaturi. Po premisleku o legi ob brežini ter dokumentiranih značilnostih se je ponudila razlaga o vzroku za potopitev. Ladja je služila svojemu namenu za prevoz tovora med Navportom in Emono. Ko je bila dotrajana in neuporabna, so jo privezali ob brežino v delu struge, kjer ni motila ostalega tovornega prometa. Območje, ki leži približno 400 m nizvodno od okljuka Ljubljanice z utrjeno naselbino in skladišči Nauportus na Dolgih njivah, je videti zelo primerno za umik dotrajanih plovil. Ladja je po opustitvi njene rabe, ko je bila izpostavljena neugodnim vremenskim razmeram, več desetletij postopoma propadala. Zdi se, da jo je že zelo propadlo in poškodovano ob dno Ljubljanice pritisnil erozijsko odlomljeni del brežine. O tem priča tudi analiza lidar-skih posnetkov, ki kaže na veliko verjetnost, da je struga Ljubljanice v preteklosti prav v tem delu potekala nekoliko južneje.

Ladja je bila po opravljenih delih zaščiten s tanko plastjo mulja in sipin, prekrita z razgradljivimi protipoplavnimi mrežami iz jute ter obložena z vrečami s peskom, z upanjem, da jo bo mogoče v bližnji prihodnosti raziskati v celoti.

Miran Erič

103

EŠD: 5911, 22065

Naselje: **Smlednik**

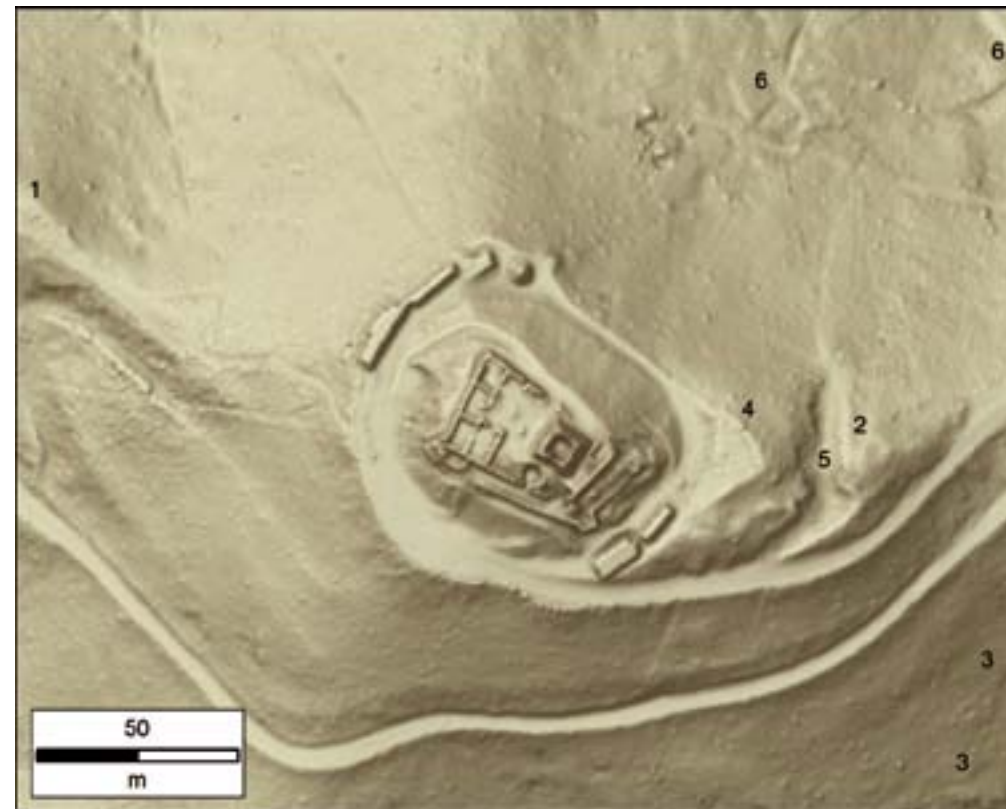
Občina: **Medvode**

Ime: **Smlednik – Stari grad, Smlednik – arheološko najdišče Stari grad**

Področje: **A**

Obdobje: **prazgodovina, srednji vek, novi vek**

Prva posredna omemba gradu Smlednik se v pisnih virih pojavi leta 1136, o zgodnejši uporabi prostora pričajo najdbe dveh prstanov, datiranih v 10. stoletje. Morda lahko tudi na smledniškem Starem gradu – podobno kot v Kamniku in na Bledu ter Ptuj – pričakujemo t. i. zgodnesrednjeveški velmoški dvor oziroma selišče župana z družino. Večina arheoloških najdb, ki so bile pridobljene med posameznimi raziskovalno-konservatorskimi akcijami od začetka šestdesetih let 20. stoletja, pa izvira iz zadnje, poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške

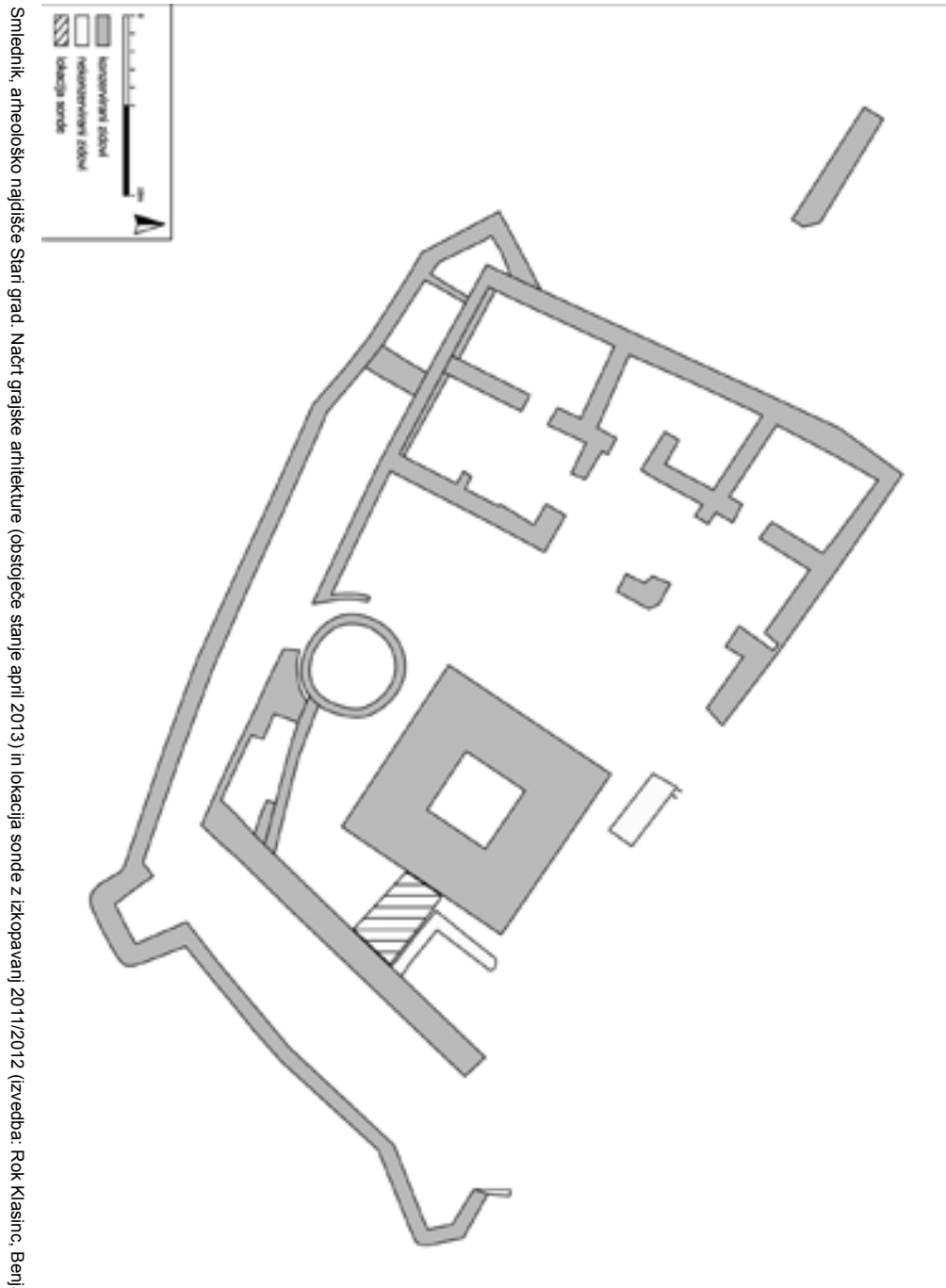
Smlednik, arheološko najdišče Stari grad. Digitalni model reliefa iz lidar-skih podatkov (snemanje leta 2007, ločljivost 0,5 m; analiza podatkov A. Marsetič, vizualizacija in interpretacija B. Štular, oba ZRC SAZU). 1. pravokotna stavba (zahodni propugnacul?); 2. kvadratna stavba (vzhodni propugnacul?); 3. ostanki terasiranja ali pobočne erozije; 4. kamniti suhozid; 5. grajski jarek; 6. t. i. globoke poti in/ali gozdarske vleke.

faze poselitve gradu. Njihova interpretacija se ujema z interpretacijo pisnih virov: grad je bil v 15. stoletju še načrtno opremljeno razkošno bivališče, najkasneje v tretji četrtini 16. stoletja pa zgolj gospodarsko poslopje in, v očeh cesarske pisarne na Dunaju, potencialna protiturška trdnjava.

V letih 2011 in 2012 je Center za preventivno arheologijo ZVKDS z zunanjimi sodelavci izvedel arheološke raziskave z namenom določitve vsebine in sestave najdišča za pripravo konservatorskega načrta. Natančneje, želeli smo potrditi obstoj arheološkega zapisa, sodasnega ohranjenim stoječim ostankom srednjeveškega gradu. Hkrati je bil namen z naravoslovnimi analizami ugotoviti starost najstarejše faze grajske stavbe (analize malte, C14-daticije oglja iz plasti pod osrednjim stolpom oziroma bergfridom). Omen-

jene raziskave so zajemale izkop manjše sonde vzhodno od stolpa, potekale pa so pod vodstvom Benjamina Štularja. V štirih delovnih dneh je bilo raziskanih dobrih 5 m² površine, vendar arheološko sterilne plasti iz izkopavanja niso bile dosežene. Izkopavanja so se zato nadaljevala še v maju in juniju 2012, in sicer 15 delovnih dni. Dela sta vodila Benjamin Štular in Rok Klasing ob pomoči absolventov arheologije Grege Babiča in Nejca Bizjaka. Izkop je bil razširjen na 12 m² in poglobljen do nivoja skalne osnove oziroma v severnem delu sonde do arheološko sterilne gline.

Na najdišču smo določili deset stratigrafskih faz, ki spadajo v pet kronoloških obdobij. Poleg geološke faze smo tako dokumentirali prazgodovinsko obdobje (faza 2), zgodnji srednji vek (faza 3), visoki in/ali pozni srednji vek (faze 4–7), prehod med

Smetnik, arheološko najdišče Stari grad. Načrt grajske arhitekture (obstoječe stanje april 2013) in lokacija sonde z izkopavanji 2011/2012 (izvedba: Rok Klasinc, Benjamin Štular)

pozni srednjim in zgodnjim novim vekom (faza 8) ter polpreteklo zgodovino grajske ruševine (fazi 9 in 10). Nekoliko presenetljivo je bilo odkritje sicer majhnega števila odlomkov prazgodovinske lončenine in situ; dva odlomka imata primerjave iz časa pozne bronaste in starejše železne dobe.

Eden glavnih namenov raziskave je bil ugotoviti ali ovreči istočasnost bergfrida in prvega obzidja okoli njega. Neposreden stratigrafski stik med plastmi, povezanimi z gradnjo bergfrida in gradnjo plaščnega obzidja, žal ni ohranjen. Določene razlike pa smo uspeli dokumentirati v gradnji temelja oziroma zoba bergfrida in v utrditvi, na kateri stoji notranje lice obzidja. Še izpovednejše so analize malte in gradbenega materiala, ki prav tako kažejo razliko v tehniki gradnje med bergfridom in obzidjem.

Glede na izsledke raziskav lahko zaključimo, da sta bila bergfrid in obzidni zid zgrajena ločeno, v dveh različnih fazah (fazi 4 in 5). Še kasneje je bil na notranjem delu obzidja prizidan manjši objekt, ki ga označujejo omenjeni prečni zidovi (faza 7). Vmesno obdobje brez gradbenih aktivnosti (faza 6) označuje nekaj plasti, ki jih interpretiramo kot nalaganje materiala na zaraščenem in le občasno čiščenem dvorišču za stolpom.

Bolj problematično je absolutno datiranje omenjenega dogajanja, predvsem gradnja bergfrida. Redke oprijemljivejšje odlomke lončenine, ki so bili odkriti v plasteh, povezanih z gradnjo, je namreč mogoče opredeliti kot poznosrednjeveške in bi jih težko umestili v čas pred 13. stoletjem. Ostale srednjeveške faze (faze 5–7) na podlagi analize lončenine označujemo kot poznosrednjeveške in datiramo v čas med 14. stoletjem in prvo polovico 16. stoletja.

Vzporedno z izkopavanji so na najdišču potekale tudi druge raziskave: odvzeti in analizirani so bili vzorci malte, izveden je bil detektorski pregled deponije starih izkopavanj, pri čemer smo med drugim dokumentirali srebrna novca ter bronast knjižni okov. Analiza lidarskega posnetka, izdelanega leta 2007 je omogočila natančno zamejitev edinih preostalih intaktnih delov ožjega območja najdišča (slika 1), na podlagi trirazsežnostnega skena situacije iz leta 2007 pa je bil izdelan trirazsežnostni teksturiran model ruševin (stanje pred začetkom večjih konservatorskih posegov v zadnjih letih). Z geodetsko izmero smo dokumentirali tudi trenutno stanje (marec 2013; slika 2).

Rok Klasinc, Benjamin Štular

104

EŠD: 2877

Naselje: **Spodnja Polskava**

Občina: Slovenska Bistrica

Ime: **Spodnja Polskava – domačija Spodnja Polskava 272**

Naslov: Spodnja Polskava 272

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

V večjem gručastem naselju, ki je zaščiteno naselbinsko območje in leži ob Polskavskem potoku v ravnini na jugovzhodni strani Dravskega polja, je ohranjenih še veliko značilnih kmečkih domov. Glavna pot, ki vodi skozi naselje, se v središču naselja razširi v manjši trg, kjer stoji slopasta Marijino znamenje. Na vzhodnem robu naselja je večji cerkveni kompleks: župna cerkev, ki jo obdaja pokopališče z bogato nagrobno plastiko, in župnišče z gospodarskimi poslopji. V zahodnem delu naselja leži kompleks Frajštajnske graščine. Domovi v vasi se nizajo ob vaških cestah, postavljeni so večinoma pravokotno nanje. V glavnem gre za tip stegnjenega doma, kjer stanovanjskemu delu sledijo gospodarski prostori v ravni vrsti. Nekaj jih je tudi postavljenih v obliki črke L. Naselje je zaradi ohranjenosti stare vaške zasnove in ohranjenosti stavbne tipike domov pretežno iz 19. stoletja pomemben ruralni spomenik.

Domačija Spodnja Polskava 272, ki stoji pravokotno na glavno cesto, sestavljajo hiša in sklop gospodarskih poslopij. V vrsti za hišo se nizajo hlev, kolarnica, kašča in preša. Polkrožni kamnit vhodni hišni portal je datiran z letnico 1843, na leseni preši v gospodarkem posloplju pa je vrezana letnica 1839. Domačija je v Registru kulturne dediščine evidentirana kot enota dediščine in stoji v zaščitenem naselbinskem naselju. Lastnica domačije je v okviru javnega razpisa iz naslova Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine iz Programa razvoja podeželja 2007–2013 pridobila sredstva za obnovo sklopa gospodarskih poslopij. Zaradi dotrajane opečne kritine so bile strehe na poslopljih v celoti obnovljene. Pri obnovi streh so strešne konstrukcije ostale nespremenjene, zamenjani so bili le dotrajani deli ostrejšja in nameščene nove late. Strehe so prekrile z novo opečno kritino, strehe na hlevu, kolarnici in kašči z zarezanim bobrovcem, streha na objektu preše pa s klasičnim bobrovcem. Obnovljeni so dotrajani leseni opaži na zatrepni strani kolarnice, lesene stene na preši ter napušči. Vsi poškodovani deli lesa so zamenjani z novim lesom. Nameščeni so novi žlebovi in odtočne cevi ter novi snegobrani.

Obnovo je izvajal Janez Murko, s. p., Vitomarci 3, Destrnik, skladno s kulturnovarstvenimi pogoji. Hiša je bila obnovljena leta 2007. S finančno pomočjo Ministrstva za kulturo so se obnovili streha, fasada, kamnit vhodni portal s dvokrilnimi lesenimi vrati in okna. Nameščena so nova dvokrilna okna namesto neustreznih velikih, trodelnih.

Jelka Skalicky

105

EŠD: 1092

Naselje: **Spodnja Senarska**

Občina: *Sveta Trojica v Slovenskih goricah*

Ime: **Spodnja Senarska – hiša Spodnja Senarska 14**

Naslov: *Spodnja Senarska 14*

Področje: *E*

Obdobje: *prva četrtina 20. stoletja*

V okviru projekta Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja iz naslova Ukrepa 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine so na hiši Vračičeve domačije v Spodnji Polskavi potekala zaključna sanacijskoobnovitvena dela z izvedbo drenaže in hidroizolacije sten, zaščite kamnitega talnega zidca, barvanja fasade, barvne zaščite le-

sene strešne konstrukcije in vhodnih vrat, rekonstrukcije vhodnih zunanjih stopnišč in ureditvijo okolice hiše. Kamnit talni zidec je obdelan s sanitarnim ometom. Pred leti obnovljeno fasado je bilo treba popleskati. Na podlagi sondiranja je fasada pobarvana svetlo oker, vogalni in portalni pravokotniki ter talni zidec pa v sivo peščeni barvi. Lesena strešna konstrukcija in obnovljena vhodna vrata so obdelani z zaščitnim barvnim premazom. Obnovljeni sta zidani zunanji stopnišči: stopnišče glavnega cestnega vhoda je rekonstruirano na podlagi starih fotografij, dvoriščno stopnišče pa obnovljeno in rekonstruirano na osnovi obstoječega dotrajanega stopnišča. Urejena je okolica hiše s kombinacijo izbranih tlakovcev, travnatih površin ter gramoza ob stenah hiše.

Obnovitvena dela so potekala v skladu s konservatorskimi izhodišči in nadzorom odgovorne konservatorke. Dela sta izvajali gradbeni podjetji Zaključna gradbena dela Daniel Drumlič, s. p., Usnjarska cesta, Sv. Trojica, ter Gradbeništvo in storitve z gradbeno mehanizacijo Drago Kerec, s. p., Zg. Žerjavci.

Hiša je bila pred leti že delno obnovljena in v notranjščini prenovljena. Leta 1998 so potekale raziskave stavbe, izdelan je bil konservatorski

program s skicami izrabe prostorov in navodili za obnovo. Na podlagi konservatorskega programa je bil izdelan arhitekturni projekt, po katerem je investitor leta 1998 pod zavodovim nadzorom in s finančno pomočjo Ministrstva za kulturo v celoti prenovil hišo. Obnovitvena dela so obsegala rekonstrukcijo strehe, obnovo stavbnega pohištva, kamnitega vhodnega portala in starih dvokrilnih vrat, obnovo fasade in prenovo celotne notranjščine hiše. Medtem ko je bila obnova zunanjščine izvedena po naših smernicah, je notranjščino lastnik priredil po svojem okusu; nekoliko je spremenil tlorisno naravo ter zamenjal vse stavbno pohištvo, razen vhodnih vrat. Okenska krila so bila resda dotrajana, toda vsa vrata so bila še dobro ohranjena in bi jih bilo mogoče obnoviti, ne pa zamenjati z novimi.

Hiša Vračičeve kmetije, ki stoji sredi gručaste vasi, vzdolž glavne ceste, je še ena redkih ohranjenih hiš v vasi. Je zidana, pritlična, v celoti podkletena s členjeno fasado. Kamnit vhodni portal je ornamentiran in datiran z letnico 1907. Hiša je bila razglašena za etnološki spomenik. Značilno naselje kmetij z nekoč starimi velikimi hišami in gospodarskimi poslopji je danes že precej spremenjeno. Hiše so že v glavnem nove ali neustrezno predelane. Nekaj pa jih v slabem gradbenem stanju kljubuje času.

Obnovitvena dela so potekala v skladu s konservatorskimi izhodišči in pod nadzorom odgovorne

konservatorke. Uspešno zaključena obnova stanovanjske hiše Vračičeve domačije, ki je ohranila primarno funkcijo, je zagotovilo, da bo hiša, če bo redno vzdrževana, ohranjala svoje sporočilo prihodnjim rodovom.

Jelka Skalicky

106

EŠD: 26561

Naselje: **Studenčice**

Občina: *Radovljica*

Ime: **Studenčice – hiša Studenčice 3**

Naslov: *Studenčice 3*

Področje: *R*

Obdobje: *konec 18.–začetek 19. stoletja*

V zadnjih letih smo na Gorenjskem našli nekaj kmečkih fresk s preloma iz 18. v 19. stoletje. Med njimi sta dve freski iz hiše Studenčice 2 v Studenčicah pri Radovljici. Ker nam lastnika stavbe ni uspelo prepričati, naj stavbo obnovi namesto zruši, smo se odločili, da rešimo vsaj freske. Tako sta bili v večjem časovnem obdobju, med aprilom in začetkom junija 2012, sneti dve freski.

Del hiše že dalj časa ni imel strehe, zato se je freski v tem delu stavbe že dalo določiti motiv sv. Florjana. Za fresko pod napuščem strehe, ki se je le reliefno nakazovala pod kasnejšimi

Spodnja Senarska, obnovljena hiša Vračičeve domačije (foto: J. Skalicky, 2012)

Studenčice, hiša Studenčice 3 z očiščenimi freskami pred snemanjem (foto: E. Tršar Andlovic, 2012)

Studenčice, hiša Studenčice 3, freska Marija Sedem žalosti (foto: E. Tršar Andlovic, 2012)

barvnimi plastmi, pa nismo vedeli, ne kaj predstavlja ne kako je velika. Predvidevali smo, da je za polovico manjša kot freska sv. Florjana. Po odstranitvi sekundarnih premazov beležev se je izkazalo, da je velikost druge freske samo malo manjša od prve in da predstavlja Marijo s sedmimi meči – Marija Sedem žalosti.

Pri obeh freskah smo po odstranitvi premazov zgornjih plasti utrdili barvno površino z nanokalkom. Sledilo je odstranjevanje okolice ometa, da se je z orodjem lažje dostopalo do freske. Z gazo in lepilom Mowilith 50 se je učvrstila oziroma armiralna površina lica. Freski sta bili preveliki, da bi jih lahko sneli v enem kosu, zato jih je bilo treba razdeliti na tri dele. Zadnja plast čez gazo ni bilo platno, kot je v navadi, temveč plastična armaturna mreža za fasade. To nam je omogočilo, da smo skozi armaturo še vedno videli poslikavo. Vse to je bilo potrebno, da smo lahko natančno zarezali v fresko in pri tem nismo poškodovali pomembnih predelov poslikave. Vsak kos posebej se je napol na lahko, a trdno leseno OBS-ploščo. Z dleti

Studenčice, hiša Studenčice 3, freska sv. Florjan (foto: E. Tršar Andlovic, 2012)

smo postopoma odmikali dele fresk od zidu skupaj z ometom. Žal poslikava fresk ni bila narejena na fresko omet, temveč so fasado poslikali istočasno, kot so jo nanesli. Tako je bil omet zelo dobro sprijet z osnovo, to je kamnitim zidom, kar nam je povzročilo nemalo težav, saj je bil omet na nekaterih mestih debel 1 cm, druge pa 12 cm in prav toliko ometa smo morali zbiti proč.

Fresko Marije Sedem žalosti je bilo lažje snemati kot sv. Florjana, saj se je je več ohranilo, poleg tega pa je imela freska sv. Florjana omet precej namočen in se je površina slabše sprijela na lepilo. Tako se je tam omet drobil in je na nekaterih mestih v celoti odpadel, zato je bila polovica freske dobro sneta, z druge polovice pa je odpadlo več materiala, a k sreči je risba (oziroma večji del barvnih plasti) ostala prilepljena na gazo. Freske so do nadaljnega spravljene v depoju in čakajo, ali se bo lastnik odločil in jih vključil v fasado novega objekta ali kako drugače dal restavrirati.

Eva Tršar Andlovic

107

EŠD: 29807

Naselje: **Svetli Potok**

Občina: Kočevje

Ime: **Svetli Potok – arheološko območje Bobovec**

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje, srednji vek

V okviru vpisa opuščenih kočevskih vasi v Register kulturne dediščine in pregleda stanja na terenu za potrebe novega podrobnega občinskega načrta Občine Kočevje sem v novembru 2011 opravil ogled opuščene Kumrove vasi. Hkrati sem opravil tudi ogled bližnje gozdne jase v manjši dolini z današnjim ledinskim imenom Bobovec (parc. št. 2545, 2544, 2543, 2542/1, 2477, 2540, 2541, 2482, 2479, 2478, vse k. o. Kumrova vas). Na svežih krtninah sem našel večje število odlomkov srednjeveške in novoveške keramike in nekaj odlomkov lončenine bolj grobe fature, porozne površine in narejene na počasnem vretenu. Draško Josipovič je lončenino pregledal in jo preliminarno opredelil v pozno rimsko obdobje. Za strokovno pomoč se mu na tem mestu lepo zahvaljujem.

Če bi nadaljnje raziskave potrdile, da gre za poznorimsko lokacijo, bi tovrstna najdba pomembno zapolnila današnjo vrzel v poznavanju rimskodobne poselitve na tem območju.

Mitja Pergar

108

EŠD: 2774

Naselje: **Svetli Potok**

Občina: Kočevje

Ime: **Svetli Potok – cerkev Imena Jezusovega na Kumrovi gori**

Področje: A, U

Obdobje: novi vek

V okviru vpisa opuščenih kočevskih vasi v Register kulturne dediščine in pregleda stanja na terenu za potrebe novega podrobnega občinskega načrta Občine Kočevje sem v marcu 2012 opravil ogled opuščene cerkve Imena Jezusovega na Kumrovi gori (890 m n.v.). Cerkev ima ladjo pravokotnega tlorisa in tristrano zaključen prezbitenij z zvonikom ob njegovi jugovzhodni steni. V času turških vpadov naj bi bil na hribu protiturški tabor (Fister P. 1975, Arhitektura slovenskih protiturških taborov, 158). Ostanki taborskega obzidja danes na terenu niso več vidni.

Cerkve je bila romarska postojanka (Zupan G., M. Ferenc, F. M. Dolinar 1993, Cerkev na Kočevskem nekoč in danes, 139–140). Lokacijo smo vpisali v Register kulturne dediščine.

Mitja Pergar

Svetli Potok, cerkev Imena Jezusovega na Kumrovi gori, pogled s severa proti jugu (foto: M. Pergar)

Šempeter v Savinjski dolini, župnišče pred prenovo (foto: N. Podkrižnik, 2010)

Šempeter v Savinjski dolini, prenovljeno župnišče (foto: N. Podkrižnik, 2013)

109

EŠD: 27473

Naselje: Šempeter v Savinjski dolini

Občina: Žalec

Ime: Šempeter v Savinjski dolini – župnišče

Področje: UA

Obdobje: 19.–20. stoletje

Nadstropno, z dvokapnico krito župnišče s petosno zasnovano fasado z osrednjim kamnitim portalom je bilo zgrajeno leta 1711. Večjo prezidavo je domnevno doživelo v začetku 20. stoletja. Na ohranjenih razglednicah in stari fotografiji, ki jih hrani domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje, je razvidna podoba župnišča z ohranjeno arhitekturno členitvijo, ki pa je bila očitno odstranjena v adaptacijah v 20. stoletju. V obnovi, ki se je začela po izdaji predhodnih kulturnovarstvenih pogojev in opravljenih sondažnih raziskavah fasadnih ometov, je bila v letu 2010 na podlagi arhivskega gradiva rekonstruirana celotna zunanjsčina. S sondiranji je bilo ugotovljeno, da so bile plasti historičnih ometov in opleskov v preteklosti v celoti odstranjene. Na podlagi ugotovitev so bili med obnovo odstranjeni le dotrajani deli ometov, manjkajoči oziroma poškodovani deli pa pokrpani in rekonstruirani v gladki strukturi. Na podlagi arhivskega gradiva in rezultatov sondiranja je pristojna enota ZVKDS, OE Celje, izdelala idejne skice, ki so bile osnova za rekonstrukcijo elementov arhitekturne členitve. V ometu so bili tako izdelani šivani vogali, delilni in strešni venec ter okenske obrobe. Predhodno zazidana okna so bila prezentirana kot slepa. Dotrajane okenske obloge v pritličju so bile odstranjene, okenska ostenja pa obdelana v gladki strukturi ometov. Ostalo stavbno pohištvo na objektu je bilo zaradi poenotenja prebarvano v beli barvi. V zaključni fazi je bila zunanjsčina prepleskana v kombinaciji svetlejšega in temnejšega okra. Gradbenosancijska dela je izvajalo gradbeno podjetje Džajo iz Šaleka pri Velenju, streho je obnovilo podjetje KEJA s Polzele. Dela je financiral Župnijski urad Šempeter v Savinjski dolini. Objektu, ki ima lastnosti kulturne dediščine, je z obnovo povrnjena historična podoba, ki daje poseben poudarek cerkvenemu ambientsu s statusom kulturnega spomenika.

Nataša Podkrižnik

110

EŠD: 4996, 4997, 4998,

Naselje: Škocjan, Betanja, Matavun

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas, Matavun – vas

Naslov: Matavun – domačija Matavun 1, Matavun – hiša Matavun 1 a, Matavun – domačija Matavun 2, Matavun – hiša Matavun 3 a, Matavun – hiša Matavun 3 b, Matavun – domačija Matavun 4, Matavun – domačija Matavun 7, Matavun – domačija Matavun 8 a, Matavun – domačija Matavun 10, Betanja – domačija Betanja 3, Škocjan – hiša Škocjan 1

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

Park Škocjanske jame je v letu 2012 v Uradnem listu RS, št. 27/12 objavil javni razpis za razdelitev nepovrnljivih sredstev prebivalcem v regijskem parku Škocjanske jame, na katerega se je prijavilo več upravičencev. Za ta namen smo pripravili katalog smernic za posege (Eda Belingar, Darja Kranjc, Katalog arhitekturnih detajlov za izvedbo del v vaseh Betanja, Škocjan in Matavun, sofinanciranih iz dela sredstev JZ PŠJ za leto 2012. Nova Gorica, Škocjan, 2012) ter študijo obarvanja fasad za vse objekte v parku (Anton Naglost, Andrej Jazbec, Miran Cencič, Eda Belingar, Betanja, Škocjan, Matavun. Študija obarvanja fasad. ZVKDS, OE Nova Gorica. Nova Gorica, 2012). Premosorazmerno višini sofinancerskih sredstev so bili izvedeni na objektih v parku manjši posegi. Tako je bilo na nekaj objektih nameščeno novo leseno stavbno pohištvo na mestu dotrajanega (Matavun 1 a, Matavun 3 a, Matavun 4), tlakovana so bila dvorišča in narejeni tlaki ob hišah (Matavun 3 b, Matavun 2, Matavun 7, Matavun 8 a), izvedeni so bili novi ometi in pobarvane fasade (Matavun 1, Matavun 5), saniran je bil dimnik (Matavun 10), izdelani so bili kamnit rob oklepa vodnjaka ter kamnite stopnice v hram (Matavun 8 a) ter obnovljeni poškodovani deli kamnitega suhega zida ob hiši Škocjan 1. Največji poseg so izvedli na domačiji Matavun 4, pri Jankotu ali Betegarjevih. Od leta 1895 pa vse do leta 1978 so imeli na domačiji trgovino, pod Avstrijo in Italijo so tu prodajali tudi karte za ogled Škocjanskih jam, nekaj časa je delovala tudi gostilna. Nadstropni niz je sestavljen iz treh enot. Nekdanje gospodarsko poslopje, skedenj z ledenico pod njim in štala s senikom, je v samostojni enoti, ki stoji čez cesto. Hišo je v taki obliki, kot se je ohranila do danes, dodelal Janko Dekleva, njegove so tudi inicialke na prekladi kamnitega okvirja vrat v pritličju ob letnici 1895. Njegov sin Janko je uredil trgovino in nadvišal desni del, tako da je urejena enotna korčna dvokapnica čez ves niz. Celoten niz je

Matavun, domačija Matavun 4, razglednica domačije iz časa ok. leta 1905, ko je bila v njej gostilna; prodajali so tudi karte za ogled Škocjanskih jam (hrani: Arhiv ZVKDS, OE Nova Gorica).

Matavun, domačija Matavun 4; na domačiji so zamenjali dotrajano stavbno pohišstvo in izdelali novo fasado (foto: E. Belingar, 2012).

podkleten, tu so hrami, ki so služili tudi za potrebe skladiščenja blaga za trgovino.

V letu 2012 so se odločili zamenjati dotrajano stavbno pohišstvo. Izdelana so bila nova lesena okna s polkni in vhodna vrata v nekdanji gostinski del. Obenem so se odločili namestiti toplotno izolacijo na fasado, za kar kulturnovarstvenega soglasja nismo izdali. S tem se je prekril recentno izvedeni talni zidec v kamniti bunji. Fasada se je pobarvala po barvni študiji ZVKDS, OE Nova Gorica. Pri tem smo z obarvanjem obnovili šivani rob na zatrejni fasadi; prvotni je bil izveden v ometu. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

Eda Belingar

111

EŠD: 7920

Naselje: Šmarje pri Jelšah

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: Predenca – kapelice Križevega pota

Področje: UA

Obdobje: zreli barok

V letu 2012 so se nadaljevala gradbenoobratna dela na kapelah šmarske Kalvarije pri obnovi 13. kapele. V vstavljenih cevke v nivoju talnega zidca je bila vlita injektirna masa Mapei. Z grobimi in kasneje še s finalnimi ometi iz kremenčevega peska in gašenega apna sta bila obnovljena prvotni nivo fasadnih ometov in prvotna oblika fasadne členitve. Gradbenoobratna dela, ki jih je izvajalo podjetje HAI, d. o. o., Šmarje pri Jelšah, s podizvajalsko firmo KUPOLA, d. o. o., iz Maribora, so bila sredi dela prekinjena zaradi pomanjkanja denarja.

Restavratorski center je v 9., 10. in 14. kapelo postavil kopije baročnih kipov, in sicer k stebru priklenjenega Jezusa, figurarno skupino kronanja Jezusa s trnovno krono in mrtvega Jezusa z angelom.

Bogdan Badovinac

Predenca, kapelice Križevega pota, obnovljeni kapiteli 13. kapele (foto: B. Badovinac, 2012)

112

EŠD: 753

Naselje: Šmartno

Občina: Brda

Ime: Šmartno v Brdih – vas

Področje: E

Obdobje: 15.–20. stoletje

Šmartno leži na griču, od koder se na vzhodu odpira pogled do Nanosa, proti Karnijskim Alpam na severozahodu in čez prostrano Furlanijo vse do Jadranskega morja. Prav zaradi tega razgleda pravimo, da ima Šmartno strateško lego, in je to območje zato bilo poseljeno že od antičnih časov. Leta 1976 je rušilni potres z epicentrom v Furlaniji prizadel tudi Goriška brda. V Šmartnem je porušil in dodobra razmajal večino stavb ter tako izbrisal podobo tradicionalne briške vasi, ki se je skozi čas razvila iz utrjenega tabora. Šmartno je edino tako naselje v Brdih, zato je bila njegova ohranitev ključnega pomena. Kmalu po potresu se je začela obsežna in temeljita prenova vasi, ki je trajala vse do začetka 21. stoletja. Sanirani so bili številni stanovanjski in gospodarski objekti, odstranjeni pa neustrezni prizidki, ki so prekrili obliko in lastnosti utrjenega taborskega naselja.

Pomembno vlogo pri revitalizaciji vasi so imeli posamezni investitorji, od ustanovitve leta 1994 pa predvsem Občina Brda ob finančni podpori Ministrstva za kulturo oziroma t. i. kulturnega tolarja. V obdobju po vstopu Slovenije v Evropsko unijo so se pojavile tudi nove možnosti financiranja iz raznih razvojnih programov, ki sredstva črpajo predvsem iz skladov Evropske unije. In prav ob pomoči teh sredstev sta bila leta 2012 urejena vhodni trg in parkirišče na Padržatah, to je območje ob vstopu v vas. Ureditev območja se je nadaljevala znotraj obzidja na t. i. gornji (severni) plac in v tri ulice – Cerkevno, Mohorinovo in Farouško gaso, ki so bile komunalno urejene in nato tlakovane. Slovesno odprtje ob zaključku opisanih del je bilo junija 2012 ob prazniku Občine Brda. Takrat sva z arhitektom Izidorjem Simčičem pripravila tudi razstavo. S plakati, obešenimi na fasade hiš, sva predstavila poglobitvene obnovitvene posege v Šmartnem, na podlagi primerjave dokumentarnih posnetkov stanja objektov iz druge polovice 20. stoletja in stanja po obnovi.

Ob praznovanju sv. Martina, zaščitnika Šmartnega, pa smo postavili na obeh vhodih v vas dve označevalni tabli. Izdelanih je bilo tudi pet tristranih informacijskih tabel z besedilom v slovenskem in angleškem jeziku o zgodovini Šmartnega. Na izbranih lokacijah postavljene table v

Šmartno v Brdih, razstavni plakat z informacijsko tablo (foto: A. Ščukovt, 2013)

Šmartno v Brdih, pogled na vhod na Gornji plac (foto: A. Ščukovt, 2012)

Šmartnem so izdelane na podlagi Pravilnika o označevanju kulturnih spomenikov. V okviru tega projekta je bila izdana tudi nova zloženka.
Andrejka Ščukovt

113

EŠD: 692

Naselje: Špitalič pri Slovenskih Konjicah

Občina: Slovenske Konjice

Ime: Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije

Področje: UA, R

Obdobje: gotika, barok

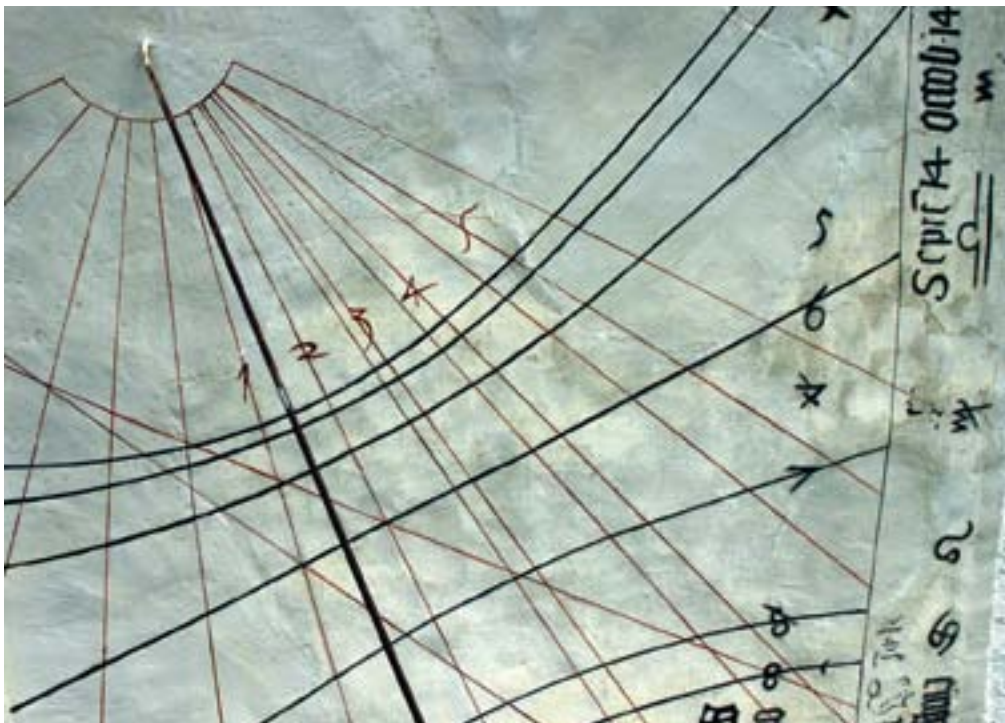
V letu 2012 je restavrator Aleš Sotler popravil nastalo škodo na sončnih urah na obrambnem stolpu z zunanjo kapelo v zgornjem samostanu Žičke kartuzije v Starih Slemenih (Varstvo spomenikov, 46, Poročila, Ljubljana 2010, str. 370). V skladu s konservatorskimi izhodišči so bile na obeh sončnih urah – dopoldanski (baročni) in popoldanski (gotski) – zapolnjene cezure med originalnimi in novimi plastmi ometov. Novi ometi so beljeni

in se od originalnih beljenih ometov ločijo le po strukturi ometov. Na dopoldanski sončni uri so zapolnjene v omet vrezane črte. Črne črte so tanke in neprekinjeno narisane do notranjega okvirja. Na zunanjem okvirju so narisane rimske številke za ure. Barvna podoba sončne ure je naslednja: vsi ometi so beli, črne so obrobe in črte, ki označujejo ure in številke. Na popoldanski sončni uri so na novih ometih pomožne črte vrezane v sveže omete. Ohranjene delilne in pomožne tanke črne in rdeče črte so delno retuširane, manjkajoče pa so z uporabo retuše rekonstruirane glede na ohranjen original in narisane neprekinjeno do notranjega okvirja. Barvna podoba gotške sončne ure je naslednja: vsi ometi so beli, črte, ki označujejo ure in številke, so rdeče, pomožne črte s številkami in zodiakalnimi znamenji so retuširane v črni barvi. Površina obeh sončnih ur je zaščitena pred vremenskimi vplivi. Restavriranje sončnih ur so sofinancirali Občina Slovenske Konjice s postavitvijo gradbenih odrov, ZVKDS z nabavo restavratorskih materialov in OE Celje z delom restavratorja iz redne dejavnosti.

Bogdan Badovinac

Stare Slemene, zgornji samostan Žičke kartuzije, obnovljena gotška sončna ura, Bojan Frantar (foto: B. Badovinac, 2009)

Stare Slemene, zgornji samostan Žičke kartuzije, restavrirana gotška sončna ura, Aleš Sotler (foto: B. Badovinac, 2012)

Štatenberk, prostor stolpastega gradu z obrambnim jarkom (foto: B. Križ)

114

EŠD: –

Naselje: **Štatenberk**

Občina: Mokonog Trebelno

Ime: **Trebanjski hrib – Podturn**

Področje: A

Obdobje: zgodnji visoki srednji vek

Na previsni skali, ki se na zahodni strani grebena Podturn dviguje nad dolino potoka Semejca, ki se v Štatenberški dolini izliva v Raduljo, ležijo slabo vidni ostanki srednjeveškega stolpastega gradu. Nekaj metrov globok jarek loči območje gradu velikosti 20 x 16 m od ostalega platoja. Na njem se zelo slabo vidijo sledovi z apneno malto grajenih zidov. Tako območje gradu kot okolico prekriva listnati gozd. Na površju drobnih najdb ni. Ostanki stolpastega gradu ležijo na zahodnem delu parc. št. 1301/5, k. o. Ornuška vas.

Borut Križ

115

EŠD: 17391

Naselje: **Temnica**

Občina: Miren - Kostanjevica

Ime: **Temnica – vas**

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Večja gručasta vas Temnica z značilnimi zaprtimi kraškimi domačijami je bila v prvi svetovni vojni

zaradi bližine fronte porušena. Območje vaškega središča ob župni cerkvi, župnišču in trgovini je bilo po vojni obnovljeno po regulacijskih načrtih Maks Fabianija. Na južnem robu trga stoji tudi vaški vodnjak, v katerega se je nekoč z bližnjih hiš zbirala deževnica.

Vodnjak sestavljata okrog deset metrov globoka iz kamna zidana cisterna in njegov nadzemni del – šapa –, ki je krožnega tlorisa in zidan iz lepo obdelanih kamnitih kvadrov. Zaščitni pokrov na šapi se ni ohranil, škripčevje za zajemanje vode pa je bilo recentno. Izvajalec del Inženiring Rupena, d. o. o., iz Ljubljane, izbran na javnem natečaju Občine Miren - Kostanjevica, je kamnito cisterno najprej temeljito očistil ter stene in dno izpral. V cisterno je bil nato speljan nov dotok vode, saj so ga pred leti domačini prekinili. Nadzemni del vodnjaka je dobro ohranjen, zato posegi na njem niso bili potrebni. Izdelana sta bila le nov zaščitni kovinski pokrov in škripčevje po analogiji podobnih. Sanirana sta bila tudi plato okolice vodnjaka in kamniti zid, območje pa je bilo zatravljeno.

Vodnjak je bil celovito obnovljen v okviru projekta Oživljanje vodnjakov in kalov v čezmejnem območju, Living Fountains, ki se izvaja v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013. Poleg Občine Miren - Kostanjevica, ki je nosilka projekta, so sodelovale še Občina Šempeter - Vrtojba in Mestna občina Nova Gorica na naši strani meje ter občine Doberdob, Sovodnje ob Soči in Portomaggiore na italijanski strani.

Andrejka Ščukovt

Temnica, pogled na novo urejen prostor in vodnjak na trgu (foto: A. Ščukovt, 2013)

116

EŠD: 4065

Naselje: **Tolmin**

Občina: Tolmin

Ime: **Tolmin – cerkev Marijinega vnebovzjetja**

Področje: UA, R

Obdobje: tretja četrtina 17. stoletja, 1682, zadnja četrtina 18. stoletja, 1789

Baročno cerkev iz leta 1682 sestavljajo pravokotno zaključen prezbitერიj in triladijski prostor. Zvonik je inkorporiran v jugozahodnem vogalu ladje. Cerkev ima bogato baročno opremo.

V cerkvi je bilo do leta 2012 urejeno ogrevanje na vpihavanje toplega zraka, ki je bilo speljano skozi kovinsko rešetko na prižnici. Poleg tega, da je bila ta rešetka vgrajena na enem najbolj vidnih mest v cerkvi in da je bila skrajno neestetska, je bil omenjeni način ogrevanja sporen tudi zato, ker bi lahko povzročal večje spremembe relativne vlage v prostoru in bi s tem negativno vplival na umetnine iz organskih materialov (na primer lesene plastike, slike). Negativne posledice so se pojavljale tudi na orglah, ki jih je bilo treba prav zaradi načina ogrevanja v prostoru vsako leto znova uglavševati.

Ker je cerkev zgrajena na ilovici, je bil dvig kapilarne vlage v zidovih vsa leta konstanten problem. Da bi rešili oba problema, ogrevanje in dvig kapilarne vlage, se je župnija odločila za izvedbo stenskega ogrevanja. Ogrevanje naj bi s položenimi cevmi, po katerih teče segreti voda, zagotovilo, ob sorazmerno majhnem

vložku toplotne energije, enakomerno porazdelitev toplote po višini prostora.

Ker je bila cerkev v preteklosti poslikana in kasneje večkrat predelana oziroma sanirana, so restavratorji pod vodstvom Ajde Mladenovič (ZVKDS, RC), potem ko je izvajalec del na stenah označil potek ogrevalnih cevi, stene presondirali in ugotovili, da na tistih v ladji ni ohranjenih starejših poslikav. V prezbitერიju se je pod beleži pokazala baročna členitev sten.

Stensko ogrevanje je bilo izvedeno v juliju in poteka v treh nivojih: v kotu med tlemi in stenami, na višini 2,2 metra ter v nivoju zgornje galerije. Po vgraditvi cevi je restavrator Tomaž Bizjak domodeliral med deli poškodovane dele profiliranih vencev in profilov na arkadah. V prezbitერიju se je spodnji del ometa zaradi preperelosti odbil v višini 1 metra in izvedel nov sušilni omet. V zakristiji sta bila izvedena talno ogrevanje in nov tlak, pri čemer se ni posegalo v zemeljske plasti. V cerkvi so obnovili tudi električno napeljavno in prešli na t. i. pametno elektriko. Po končanih delih se je cerkvena notranjščina prepleskala po barvni študiji, ki jo je izdelala konservatorka-restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa.

Projekt temperiranja župnijske cerkve je izdelal Matjaž Malovrh, gradbena dela je izvedla Renova 412, d. o. o., Tolmin, elektroinštalacije Elektro Pirnat Miroslav, s. p., strojne inštalacije RE-MONT-ING: Strojne inštalacije – ključavničarstvo Benjamin Eržen, s. p., slikopleskarska dela pa Slikopleskarstvo Peter Batič, d. o. o.

Minka Osojnik

Tolmin, cerkev Marijinega vnebovzjetja, notranjščina cerkve po posegu (foto: M. Osojnik, 2013)

117

EŠD: 4069

Naselje: Tolmin

Občina: Tolmin

Ime: Tolmin – cerkev sv. Urha

Področje: R, UA

Obdobje: visoki srednji vek, tretja četrtina 15. stoletja, 1470–1472

Posegi na cerkvi sv. Urha v Tolminu so bili izvedeni v okviru popotresne sanacije, ki jo je finančno podprlo Ministrstvo za okolje in prostor in v katero je bilo vključenih več objektov (za seznam glej enoto Bovec, EŠD 3568). Dela so se izvajala pod okriljem Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Gre za eno najstarejših cerkva v zgornjem Posočju. V osnovi romanska stavba je bila okoli leta 1470 gotizirana. Pravokotni ladji je bil prizidan velik tristrano zaključen, zvezdasto-rombasto obokan prezbiterij, bogato okrašen s figuralnimi sklepniki in v celoti poslikan leta 1472. Poslikava sledi obsežni ikonografski zasnovi kranjskega prezbiterija. V prvi svetovni vojni je bila cerkev močno poškodovana. Propadajoči spomenik je nato z obsežno rekonstrukcijo rešilo restavriranje v času italijanske uprave.

Pred pričetkom konservatorsko-restavratorskih posegov so bila opravljena gradbena dela. Temelji cerkve so bili injektirani in betonirani, ob njih je bila nameščena drenažna cev, izkop pa zasut s prodniki, ki so pribl. 40 cm od stene ločeni od terena z betonskimi robniki debeline 5 cm. Pod kapno lego so bile na novo nameščene obojestranske horizontalne natezne vezi s podometnimi nateznimi ploščicami. Na preslici so bila na obeh straneh zvončne line montirana vertikalna sidra. Zidovi ladje so bili injektirani z maso brez portlandskega cementa, na mestih brez poslikave obojestransko, na mestih s poslikavo pa enostransko in pod manjšim tlakom. Injektiranje se je izvajalo pod nadzorom konservatorjev-restavratorjev. Objekt je bil na novo ometan z grobim in finim ometom na obrizgu, brez dodatkov sivega cementa.

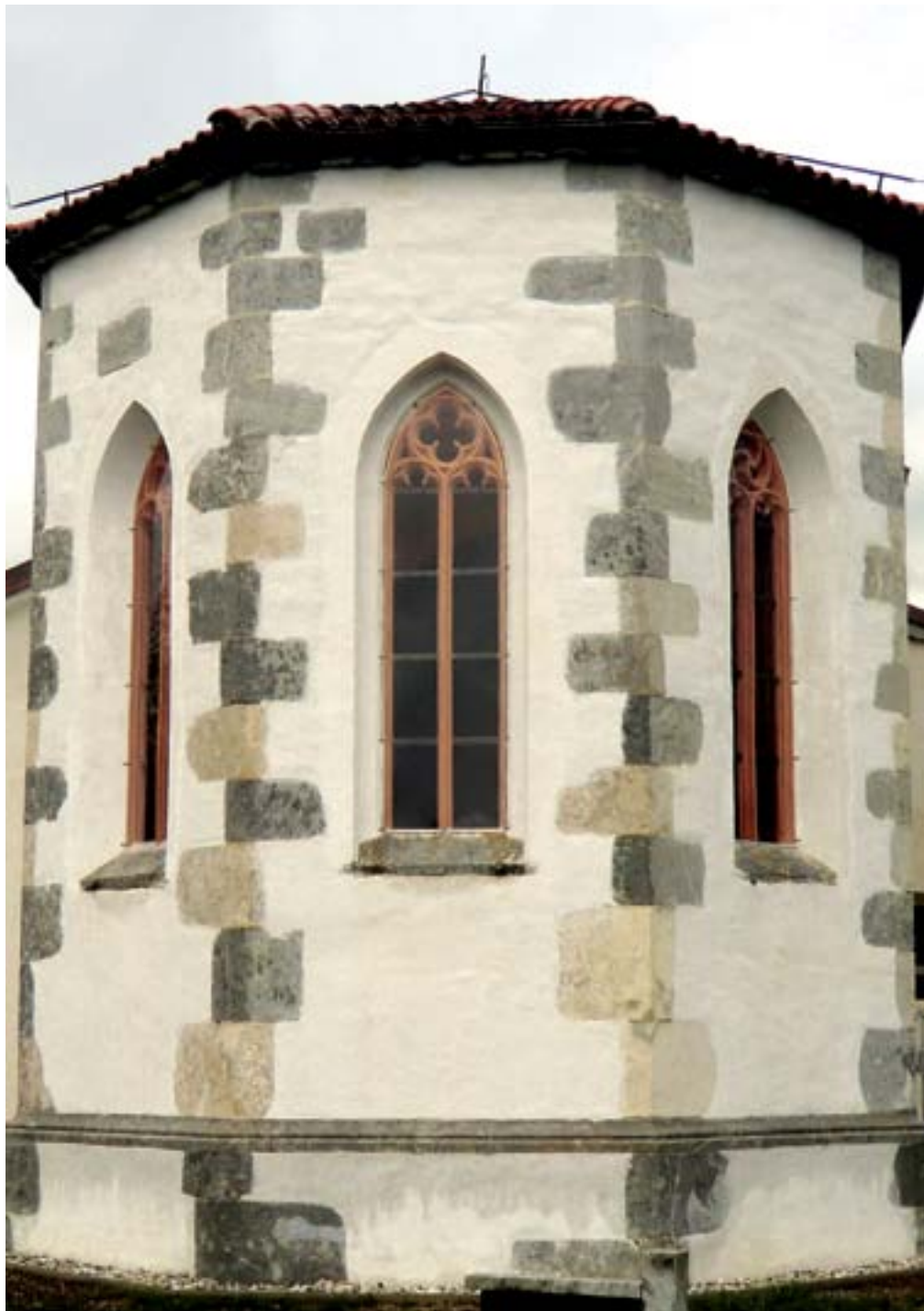
Stenske poslikave na ostenju prezbiterija so bile v preteklosti le površno odkrite in slabo prezentirane. Originalni gotski omet je bil v eni od kasnejših predelav na gosto nakljuvan. Fragmentarno ohranjena poslikava na stenah prezbiterija je bila še vedno prekrita z beležem in ponekod tudi s slojem sige. Skozi tanek belež je prosevala polikromacija, kar je omogočalo prepoznavanje nekaterih prizorov in ohlapno umetnostnozgodovinsko umestitev v preteklosti. V enem od preteklih re-

staviranj je bilo ostenje sanirano, poškodbe med originalnimi fragmenti so bile na novo ometane in tonsko usklajene s celoto. Plombe so ponekod segale čez original. V notranjščini so bile nad vsemi gotskimi okni razpoke, ki so se nadaljevale na poslikanem ometu sten in oboka nad njimi. V konservatorsko-restavratorskem posegu, ki je potekal med junijem in septembrom 2012, smo stenske poslikave v prezbiteriju odkrili izpod recentnih beležev in sekundarnih ometov, jih utrdili ter zakitali razpoke in nakljuvanine. Beleže, kopreno in sigo smo odstranjevali mehansko s skalpeli ter z uporabo kationskih smol v vodi, sledili so injektiranje votlih delov z apneno injekcijsko maso, kitanje poškodb in prilagajanje kita strukturi zaglajene površine gotske freske. Celotna poslikava je zdaj pripeljana do faze pred retušo; to smo izvedli le na največjem sklenjenem prizoru Kristusa s križem na južni steni ter na trojici apostolov pod južnim oknom tripolnega zaključka. Retuša je narejena v tehniki črtkanja, za vezivo pigmentov smo uporabili amonijev kazeinat. Na nekaterih mestih smo izvedli rekonstrukcijo na podlagi analognega gradiva in z apnenim beležem tonsko uskladili plombe na večjih manjkajočih delih. S kationskimi smolami smo očistili tudi fragment starejše poslikave v ladji ter sondirali sklepnike na oboku, za katere se je izkazalo, da so bili v celoti polikromirani. Freske v prezbiteriju so odlično slikarsko delo; njihov avtor je bil verjetno na severu izučen umetnik, saj oblikovanje v slogu nemškega poznogotskega realizma in realistično prepričljive figure že izžarevajo duha, ki je blizu renesansi. Odkrite poslikave bo zdaj mogoče tudi natančneje slogovno umestiti.

Oddelek za kamen in štukaturo ZVKDS, RC, je sočasno z restavriranjem poznogotskih poslikav na stenah prezbiterija opravil konservatorsko-restavratorske posege na kamnitih elementih zunanjščine: na treh kamnitih gotških oknih, šivanih robovih, portalu in profiliranem kamnitem zidcu prezbiterija. Na vsakem od treh oken je izpeljano drugačno krogovičje: trojni ribji mehur, trilst in štiridelna rozeta. Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih del so bili odvzeti vzorci barvnih plasti za naravoslovne preiskave, na podlagi katerih je bila izbrana končna barva oken. Krogovičja so bila na vseh treh oknih poškodovana, večkrat prelomljena, posamezni kosi so bili zamaknjeni iz prvotnih ležišč. Močno poškodovani so bili tudi kamniti okenski okvirji bifor in delilni stebriči, ki delijo okenske odprtine po širini na dva dela. Na profiliranem zidcu, portalu in šivanih robovih je bilo več odlomov in manjših razpok. Poleg mehanskih

Tolmin, cerkev sv. Urha, južna stena prezbiterija po zaključku del na stenskih poslikavah (foto: A. Mladenovič, 2012)

Tolmin, prezbitერიj cerkve sv. Urha po opravljenih posegih na kamnitih elementih (foto: A. Mladenovič, 2012)

Tolmin, cerkev sv. Urha, detajl novo odkrite poslikave po retuši (foto: A. Mladenovič, 2012)

poškodb so bili na kamnu tudi obloge, predvsem na kamnitih elementih gotskih oken, pa tudi sekundarne barvne plasti, neustrezne domodelacije in različni tujki. Material na stikih med elementi je bil prhek, ponekod so bili stiki povsem prazni.

Kamnite elemente smo najprej očistili z mehkiimi čopiči in drobnim orodjem. S kamna smo odstranili vse neustrezne domodelacije in druge tujke. Zamaknjene in nestabilne elemente smo demontirali in namestili na prvotne pozicije. Prelome smo zlepili z lepilom na osnovi epoksidnih smol. Površino kamna smo ponekod lokalno utrdili. Pred nadomeščanjem večjih poškodb smo vstavili ojačitve za lažji oprijem mase. Maso za domodelacijo poškodb smo pripravili iz apna, kalcitnega peska, belega cementa in ustreznih pigmentov. Domodelirali smo manjkajoče detajle; domodelacije smo po strukturi približali originalu z rašplami in brusnim papirjem, nato smo jih na šivanih robovih in zidcu po potrebi lokalno retuširali. Stike med posameznimi kamnitimi elementi smo zapolnili z enako maso v za odtenek svetlejšem tonu. Na vse izpostavljene kamnite dele

smo nanesti hidrofobno zaščito. Kamnit okenski okvir, krogovičja in delilne stebriče smo pobarvali v opečnati barvi. S tem smo se približali barvi, ki je bila ohranjena na krogovičju v obliki trojnega ribjega mehurja. Ostenja okenskih niš smo preplastili s tankim slojem ometa in pobelili z apnenim beležem. V teku je zasteklitev okenskih odprtín, v katere bodo v originalne utore nameščeni iz pihancev sestavljeni vitraji.

Pri restavriranju stenskih poslikav pod vodstvom Ajde Mladenovič, kons.-rest. (ZVKDS, RC, Oddelke za stensko slikarstvo), so sodelovali zunanji sodelavci Sanja Ajdišek, Petja Berginc, Zoran Flander, Katja Guček, Vita Joksič, Vasja Kavčič, Noemi Krese, Mateja Krošelj in Dejana Majstorovič. Dela na kamnitih elementih je na terenu v večji meri prevzel zunanji sodelavec konservator-restavrator Damjan Nared. Sodelavci v okviru ZVKDS, RC, Oddeleka za kamen in štukature, so bili Nina Žbona, Evgen Pezdirc, Robert Kuret in Špela Govže. Odgovorna konservatorka je bila Minka Osojnik, ZVKDS, OE Nova Gorica.

Ajda Mladenovič, Špela Govže, Minka Osojnik

118

EŠD: 29821

Naselje: **Trška gora pri Krškem**

Občina: Krško

Ime: **Trška gora pri Krškem – gradišče na Trški gori**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, železna doba, rimsko obdobje

Za potrebe izdelave ocene stanja ogroženosti za Občinski podrobni načrt Občine Krško smo pri preverjanju obstoječe strokovne literature namenili posebno pozornost že evidentiranim lokacijam, ki jih zaradi nepopolnih podatkov v strokovni literaturi danes težko natančno lociramo. Lokacija, ki mi jo je uspelo iztrgati iz pozabe, se nanaša na t. i. »šolski« vinograd v Krškem, v katerem so bili odkriti rimski novci (Arheološka najdišča Slovenije 1975, 260). Iz pripovedovanja domačinov mi je bilo znano, da je šolski vinograd ležal nekje na pobočju Trške gore pri Krškem. Po spletu srečnih okoliščin mi je Živko Šebek iz Krškega, ki je izjemno poznavalec lokalne zgodovine, posredoval šolsko poročilo nekdanjega krškega učitelja Lapajmeta (Lapajne, I., 1891/92: Enajsto letno poročilo deške meščanske šole s kmetijskim značajem v Krškem). V njem Lapajne opisuje, kako je šola v Krškem od posestnika Avsca (M. Aussetz) v letu 1891 pridobila za sedem let v brezplačno uporabo vinograd na nepremičnini parc. št. 2883, k. o. Krško, za poskusno gojenje ameriške trte. Iz poročila je razvidno, da je Lapajne kot učitelj sodeloval pri projektu vzpostavitve šolskega vinograda v letih 1891/92 na parc. št. 2883, k. o. Krško. Rimske novce so našli pri zemeljskih delih, o tem pa je Lapajne takoj po odkritju poročal v Novicah. V prispevku sta tudi natančen opis in izris nekdanjega šolskega vinograda na parc. št. 2883, k. o. Krško. Šolski vinograd je bil lociran jugozahodno od cerkve Sv. Rozalije na vzhodnem pobočju Trške gore, v bližini najkrajše poti iz Krškega na Trško goro. Za posredovane podatke se Živku Šebeku na tem mestu najlepše zahvaljujem.

Lokacija odkrita rimskih novcev je dejansko tik pod nekdanjim prazgodovinskim nasipom gradišča na Trški gori pri Krškem, ki je bilo do zdaj v strokovni literaturi nepoznano. V obstoječi strokovni literaturi se sicer omenja Trška gora kot prazgodovinsko gradišče (glej Arheološka najdišča Slovenije 1975, 260), vendar je pregled izvornih člankov, iz katerih sta

Petru in Šašel povzela podatke za publikacijo Arheološka najdišča Slovenije, pokazal, da se vsi podatki nanašajo na bližnji grič Narpelj (za podroben pregled glej v tej številki prispevek Krško – prazgodovinsko gomilno grobišče Narpelj), na katerem pa glede na obstoječe podatke v strokovni literaturi lahko nedvoumno identificiramo zgolj gomilno grobišče, ne pa tudi prazgodovinskega gradišča.

Trška gora (382 m n.v.) se na desnem bregu reke Save vzpenja visoko nad mestom Krško. Na zahodni strani jo zamejuje hudourniška dolina, poimenovana Globoka dolina, na severni strani Češki graben, na jugu pa dolina potoka Žlapovca. Na koti 338 m stoji cerkev sv. Jožefa. Danes južna pobočja hriba prekrivajo številni vinogradi in sadovnjaki, na severnem in zahodnem pobočju pa je gozd. Vzhodno pobočje so v preteklosti ravno tako prekrivali vinogradi, danes pa prevladujejo gozd in sadovnjaki. Trška gora je bila že v srednjem veku izpričana kot vinogradniško območje, zato je bila prazgodovinska naselbina že v tem času močno poškodovana.

Glede na do zdaj opravljene topografske ogleda mi je uspelo nedvoumno identificirati nasip naselbine na vzhodnem pobočju (parc. št. 2781, 2780/2, 2780/1, 2773, 2764, 2763, 2756/1, 2759, 2758, 2756/1, 2754/1, 2752/1, 2885, vse k. o. Krško). Kamniti nasip je tu ohranjen v višino 10 do 15 m, ponekod je močno poškodovan zaradi terasiranja pobočja in gradnje podpornih zidov za vinograde, ker so za gradbeni material uporabili kamenje iz prazgodovinskega nasipa.

Dostop v naselbino z vzhodne strani je bil po današnjem kolovozu (parc. št. 3049/15, k. o. Krško), jugozahodno od Sv. Rozalije na meji med parc. št. 2752/1, 2885, obe k. o. Krško. Najvišji vrh hriba danes prekriva gozd. Teren je očiščen kamenja ter umetno preoblikovan in poravnan. Zahodno in vzhodno pobočje sta terasirani. Na severovzhodnem delu najvišjega vrha hriba je manjši kamnolom.

Nova prazgodovinska lokacija ima izreden strateški položaj v prostoru, saj skupaj z Libno na levem bregu Save nadzira prehod iz krškega polja v dolino reke Save. Eno od pripadajočih grobišč gradišča na Trški gori je bilo morda ravno gomilno grobišče na bližnjem Narpelju.

Mitja Pergar

119

EŠD: 9815

Naselje: **Velika vas pri Krškem**

Občina: Krško

Ime: **Velika vas pri Krškem – arheološko najdišče**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Petega oktobra 2011 nas je Slobodan Olić (družba ARHOS, d. o. o.) obvestil, da so v Veliki vasi pri Krškem ob Krakovskem gozdu našli rimski miljniki. Miljniki je bil ob našem ogledu zaradi varnosti začasno hranjen na vrtu Borisa Mežiča.

Pri ogledu mesta odkritja miljnika z Marijanom Mežičem je bilo ugotovljeno, da je rimski miljniki ležal skrit v grmovju na meji med parc. št. 1570/21 in 1570/22, obe k. o. Senuše, ob kolovozni poti iz Velike vasi proti Krakovskemu gozdu, ki poteka po zahodnem robu parc. št. 1570/22, k. o. Senuše. Kasneje je Mežiču uspelo po pogovoru s krajanom odkriti prvotno lokacijo rimskega miljnika in nam je to mesto tudi pokazal na terenu. Za njegov vestni odnos do kulturne dediščine se mu lepo zahvaljujemo.

Miljniki so kmetje našli na v preteklosti pogozdenem delu parc. št. 1570/22, k. o. Senuše, približno 25 m severno od parc. št. 1954, k. o. Senuše, v globini 1

Velika vas pri Krškem, arheološko najdišče, pogled na rimski miljniki, v ozadju krajanke Velike vasi pri urejanju okolice miljnika (foto: M. Pergar)

m, ob odstranjevanju drevesnih panjev. Pri tem so miljniki tudi nekoliko poškodovani. Poseg je bil izveden brez soglasja ZVKDS, OE Ljubljana, in zato brez ustreznega arheološkega nadzora.

Lokacija novoodkritega miljnika je izredno pomembna, saj potrjuje domnevo iz starejše arheološke strokovne literature, da je na tem mestu potekala trasa rimske ceste iz Velike vasi do Drnovega. Rimska cesta je danes ohranjena samo še v bližnjem Krakovskem gozdu in je zdaj v uporabi kot gozdna pot. Na območju poljskih površin in urbanega tkiva Velike Vasi pa nekdanja rimska cesta na terenu danes ni več vidna.

Miljniki so krajanje Velike vasi postavili na križišče poti v središču vasi in okolico horikulturno uredili. Podrobnejšo predstavitev miljnika pripravlja dr. Milan Lovenjak.

Mitja Pergar

120

EŠD: 29660

Naselje: **Veliki Kamen**

Občina: Krško

Ime: **Veliki Kamen – arheološko najdišče Pekel**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba

V okviru strokovnega arheološkega konservatorskega nadzora za potrebe gradnje optičnega omrežja v Občini Krško sem ob cesti med zaselkom Šerbec pri Malem Kamnu v smeri proti Velikemu Kamnu na trasi novega optičnega omrežja na parc. št. 25/1 – del, 24/4 – del, 24/3 – del, 24/5 – del, 22 – del in 21 – del, 366 – del, 367 – del, 375/1 – del, vse k. o. Veliki Kamen, naletel na odlomke prazgodovinske lončenine. Lončenino sem našel v zasipu komunalnega jarka. Ker je bil jarek že zasut, profilov jarka ni bilo mogoče pregledati. Največja koncentracija prazgodovinske lončenine je bila na delu trase, ki poteka po parc. št. 25/1 – del, 24/4 – del, obe k. o. Veliki Kamen. Odkriti odlomki keramike so dobro ohranjeni, robovi so ostri, kar kaže na to, da keramika po odložitvi ni doživela močnih podepozicijskih procesov.

Izdana je bila odločba o arheološkem najdišču, v kateri smo zahtevali, naj se na podlagi odkritih najdb izvedejo arheološke raziskave, vendar jih investitor, Občina Krško, do zdaj še ni izvedel.

Odkrito lončenino preliminarno datiramo v čas pozne bronaste dobe. Novoodkrita prazgodovinska lokacija je pomembna, saj smo do zdaj iz okolice Velikega Kamna poznali zgolj posamične najdbe kamnitih sekir.

Mitja Pergar

121

EŠD: 815

Naselje: **Vinji Vrh**

Občina: Šmarješke Toplice

Ime: **Vinji Vrh pri Beli Cerkvi – arheološko najdišče Vinji Vrh – Šmarjeta**

Naslov: Orešje 8

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Lokacija predvidene gradnje kmečke lope in skednja na zemljišču na parc. št. 1369/1 in 1369/2, obe k. o. Gorenja vas, leži znotraj evidentiranega območja kulturne dediščine, ki je v Registru nepremične kulturne dediščine vpisana kot Vinji Vrh pri Beli Cerkvi – arheološko območje Vinji Vrh, EŠD 815. Zaradi tega je pristojni Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, na omenjeni lokaciji pred posegom v plasti predpisal izvedbo predhodnih arheoloških raziskav za določitev vsebine in sestave najdišča. Izkopali smo 1 testno sondo v velikosti 1 x 1 m na južnem delu parc. št. 1369/2, k. o. Gorenja vas. Raziskavo je izvedla ekipa ArheoVeda pod vodstvom Pavle Peterle Udovič. Nadzor je opravljal konservator ZVKDS, OE Novo mesto, Uroš Bavec.

Območje pregleda leži na severnem pobočju do 392 metrov visokega Vinjega vrha, kjer je bilo postavljeno prazgodovinsko naselje. Hrib ima zelo strma pobočja, predvsem na vzhodni in jugozahodni strani, medtem ko so pobočja proti severu nekoliko manj strma in lažje dostopna (od Sv. Martina pri Šmarjeti). Najlažji dostop je po grebenu s severozahoda, koder je speljana na vrh tudi sedanja pot. Prazgodovinsko naselje se je širilo tudi zunaj obzidja, kar so pokazale raziskave ob širjenju ceste, ki pelje po zahodnem grebenu z Orešja na Vinji Vrh. Ob tej priložnosti so bile na več mestih najdene naselbinske ostaline (Križ B., 1982, Vinji vrh, Varstvo spomenikov 24, 157). V sondi so bile dokumentirane 4 plasti, ki so predstavljale geološko osnovo (SE 004), plast koluvija (SE 003), novoveško kulturno plast (SE 002) in humus z rušo (SE 001). Novoveška kulturna plast je vsebovala drobce oglja, ožgano glino in odlomke novoveške keramike. Njen nastanek lahko pripisujemo bližnji sušilnici sadja, ki je še po drugi svetovni vojni stala na parc. št. 1369/1 (ustni vir družina Luzar). V plasti humusa z rušo je bilo odkrito prazgodovinsko glineno vretence (SE 001), ki najverjetneje izhaja iz višje ležeče naselbine ali grobišča.

Pavla Peterle Udovič

122

EŠD: 815

Naselje: **Vinji Vrh**

Občina: Šmarješke Toplice

Ime: **Vinji Vrh pri Beli Cerkvi – arheološko najdišče Vinji Vrh – Šmarjeta**

Področje: A

Obdobje: starejša in mlajša železna doba

V notranjosti ob severnem robu prazgodovinskega naselja na Velikem Vinjem Vrhu nad Belo Cerkvijo, so na parc. št. 1466/1, k. o. Gorenja vas, pri sajenju sadnega drevja zadeli na prazgodovinsko stavbo in jo delno poškodovali, saj so v zasutju jame za novo drevo ležali množica oranžno žganega hišnega lepa, deli lončenih posod in poškodovana piramidalna utež z ohranjeno višino 6,5 cm.

Borut Križ

123

EŠD: 818

Naselje: **Vipava**

Občina: Vipava

Ime: **Vipava – Lanthierijeva graščina**

Naslov: Vipava, Glavni trg 1

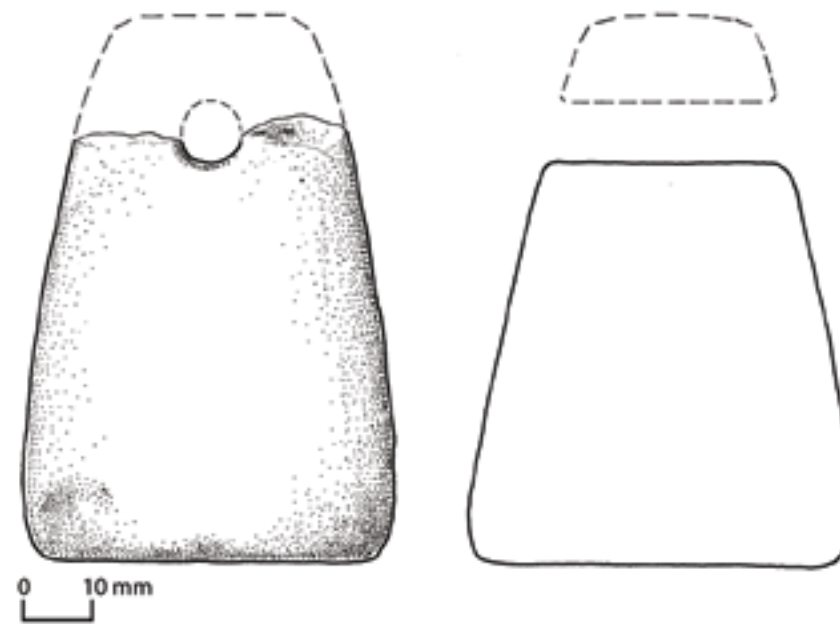
Področje: UZ

Obdobje: 17. in 18. stoletje

Prenovljeno rezidenčno poslopje Lanthierijeve graščine v Vipavi je prva faza predvidene celovite prenove kompleksa, ki obsega še dvorišče z gospodarskimi poslopji. Ta del po površini presega obnovljeni del in skriva morda še več neznank glede nastanka in razvoja.

Beneško vplivana baročna arhitektura je nastala okrog leta 1659, dokončno podoba pa je dobila z razširitvijo in oblikovanjem parka pred poslopjem po letu 1702, letnici, ki je izpričana nad portalom kapele. Lastniki so bili plemiška družina Lanthieri, ki se je v Vipavi pojavila v drugi polovici 15. stoletja s poroko z zadnjo potomko plemiške rodbine Baumkirchner in prevzemom njihove posesti.

Lanthierijeva graščina je odličen primer baročne vile s parkom. Značilna je umestitev vhoda v kapelo na ulično stran, kar omogoča dostopnost tudi zunanjim obiskovalcem. Posebno kvaliteto arhitekturnega kompleksa predstavlja uporaba vodnega motiva kot arhitekturne komponente. Kamniti most čez reko Vipavo je v našem prostoru edinstven primer komunikacije med rezidenčnim in gospodarskimi poslopji kot tudi povezava teh z izviri Vipave.

Vinji Vrh pri Beli Cerkvi, arheološko najdišče Vinji Vrh – Šmarjeta, lončena piramidalna utež (risba: Maja Rudolf Markovič)

Po odhodu prvotnih lastnikov je bila v graščini nastanjena italijanska vojska, po osvoboditvi pa jugoslovska. Po osamosvojitvi je objekt prevzela Občina Vipava. Prenova rezidenčnega poslopja poteka od leta 2005. Že pred tem je Restavratorski center obnovil kamniti mostiček čez reko Vipavo, ki povezuje rezidenčno poslopje z gospodarskimi objekti. V notranjosti so bile odkrite fresco poslikave v pritličju, na stopnišču in v nekaterih sobah v nadstropju. Pri odstranjevanju ometanih deščičastih stropov so se v skoraj vseh sobah v nadstropju pokazali bogato poslikani prvotni tramovni stropi z rastlinsko motiviko, cvetličnimi rozetami in vzorcem prepleta. Po tipologiji poslikave spadajo v 16. stoletje, vendar jih v objektu Lanthierijevega dvorca povezujemo s prvo fazo pozidave, to je s prvo polovico 17. stoletja. To datacijo potrjuje lociranost poslikanih lesenih stropov v prostorih, ki ustrezajo tlorisni zasnovi iz okrog leta 1659, letnici, ki je vklesana na dvoriščnem portalu, dostopnem po mostičku čez rokov reke Vipave. V profani arhitekturi so ohranjeni poslikani leseni stropi na našem ozemlju velika redkost v nasprotju z veliko primerov ohranjenih v cerkveni arhitekturi. V Lanthierijevem dvorcu jih najdemo skoraj v vseh

prostorih. Gre za izjemno kvalitetne primere poslikanih tramovnih stropov, ki so v veliki meri dovolj ohranjeni, da jih bo mogoče restavrirati.

Pred barokizacijo in s tem povezano izvedbo obokanih stropov nad pritličjem so bili tudi tu stropi leseni in poslikani. Med odstranjevanjem nasutja, ki je bilo nujno zaradi utrditve kamnitih obokov, so bili v zidu najdeni ostanki zidnih poslikav in odrezanih stropnikov. V tej fazi prenove je bila zagotovljena ustrezna zaščita pred poškodbami ob izvajanju gradbenih del, nato sta se izvedli še ustrezna konservacija in takšna statična utrditev, da bodo zidovi sposobni prenesti nov program v mansardi. Končni konservatorsko-restavratorski poseg z retuširanjem poslikav se bo izvajal v skladu z dodatnimi finančnimi sredstvi in odločitvami strokovne komisije.

Avtor prenove arhitekt Črtomir Mihelj, docent na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani, je zasnoval projekt na podlagi predvidenega programa ob upoštevanju konservatorskega načrta, ki ga je izdelal Bojan Klemenčič pri Centru za konservatorstvo, tehnologijo konservatorsko-restavratorskih del pa je izdelal Restavratorski center.

Po opravljenem čiščenju objekta in rušenju neustreznih elementov se je začelo sistematsko

Vipava, Lanthierjeva graščina, pogled na prenovljeno rezidenčno poslopje Lanthierjeve graščine iz parka (foto: M. Mozetič, 2013)

Vipava, Lanthierjeva graščina, vhodna avla po prenovi (foto: M. Mozetič, 2012)

Vipava, Lanthierjeva graščina, del vhodne avle pred prenovno – ohranjena vrata so bila odpeljana v restavratorsko delavnico (foto: M. Mozetič, 2011).

Vipava, Lanthierjeva graščina, odkrivanje stenskih poslikav pod debelo plastjo ometov (foto: M. Mozetič, 2012)

Vipava, Lanthierjeva graščina, poslikani leseni stropi so bili prekriti z ometom na letvah, poslikani zidovi pa s plastjo debejšega ometa (foto: M. Mozetič, 2012).

Vipava, Lanthierjeva graščina, kamniti obočni stropi so bili v baroku prislonjeni na poslikane stene (foto: M. Mozetič, 2012).

injektiranje temeljev in zidov, za kar so bili izdelani ustrezni tehnološki elaborati. Vrtanje zidov se je izvajalo pod nadzorom, da ne bi posegali v predele ohranjenih stenskih poslikav. Predhodno so bili opravljeni izkopi ob zidovih, ki jih je spremljal arheološki nadzor. Že med utrjevanjem temeljev severnega zidu ob reki Vipavi leta 2006 so bili najdeni starejši tlaki iz mačjih glav. Pri vsaki večji prenovi so se tudi višine tlakov dvigovale, kar je bila tudi posledica poplavljanja reke Vipave.

Med večje rušitvene posege je spadalo odstranjevanje betonskih stebrov in predelnega zidu vhodne avle, ki so bili delo zadnjih uporabnikov objekta, to je jugoslovanske vojske. Posledice takratnih posegov so bile vidne vsepovsod.

Strop vhodne avle sestavljajo originalni stropniki, naslonjeni na dva vzdolžna primarna nosilca, ki ležita na štirih stebrih. Tudi če je projektant predvidel obdelavo v umetnem kamnu, so zdaj oblečeni v pravi kraški kamen.

Sanirala in ustrezno utrdila se je tudi celotna strešna konstrukcija, streha pa se je prekrila z novimi strešniki – korci, na katere so se namestili kamni, ki so značilni za strehe na Vipavskem, kjer piha močna

burja. Množica dimnikov na strehi se je zmanjšala, kape so bile na novo pozidale, tuljave v zidovih pa so se deloma uporabile za razne napeljave. Vsi ometi, tako notranji kot fasadni, so apneni. Tisti, ki so v neposrednem stiku s poslikanimi deli zidov in stropov, so narejeni po tradicionalnih metodah z gašenim apnom. Gradbena dela je izvajalo podjetje Stavbenik iz Kopra, dela, povezana z restavratorskimi posegi, pa podjetje Givo iz Ljubljane z vrsto podizvajalcev strokovnjakov za različne restavratorske tehnike. Poročilo o restavratorskih posegih in postopkih, posebno na stropu glavne dvorane v nadstropju, bodo podali posamezni avtorji.

V prenovljenem delu kompleksa Lanthierjeve graščine v Vipavi Univerza iz Nove Gorice že izvaja prvi del zastavljenega programa Visoke šole za vinogradništvo in vinarstvo, kar je eden od ciljev prenove. Časa za izvedbo tako zahtevnih del je bilo izredno malo. Potek del je ovirala še huda zima, sproti se je bilo treba prilagajati novim odkritjem, kar nekaj je bilo tudi nesoglasij s projektanti, vendar kljub temu ocenjujemo, da je prenova uspešno izvedena.

Mitja Mozetič, Jasna Svetina

Vipava, Lanthierjeva graščina, ob vgradnji obočnih stropov so bili poslikani leseni stropi odrezani (foto: M. Mozetič, 2012).

124

EŠD: 818

Naselje: Vipava

Občina: Vipava

Ime: Vipava – Lanthierijeva graščina

Naslov: Glavni trg 15

Področje: R

Obdobje: 18. stoletje

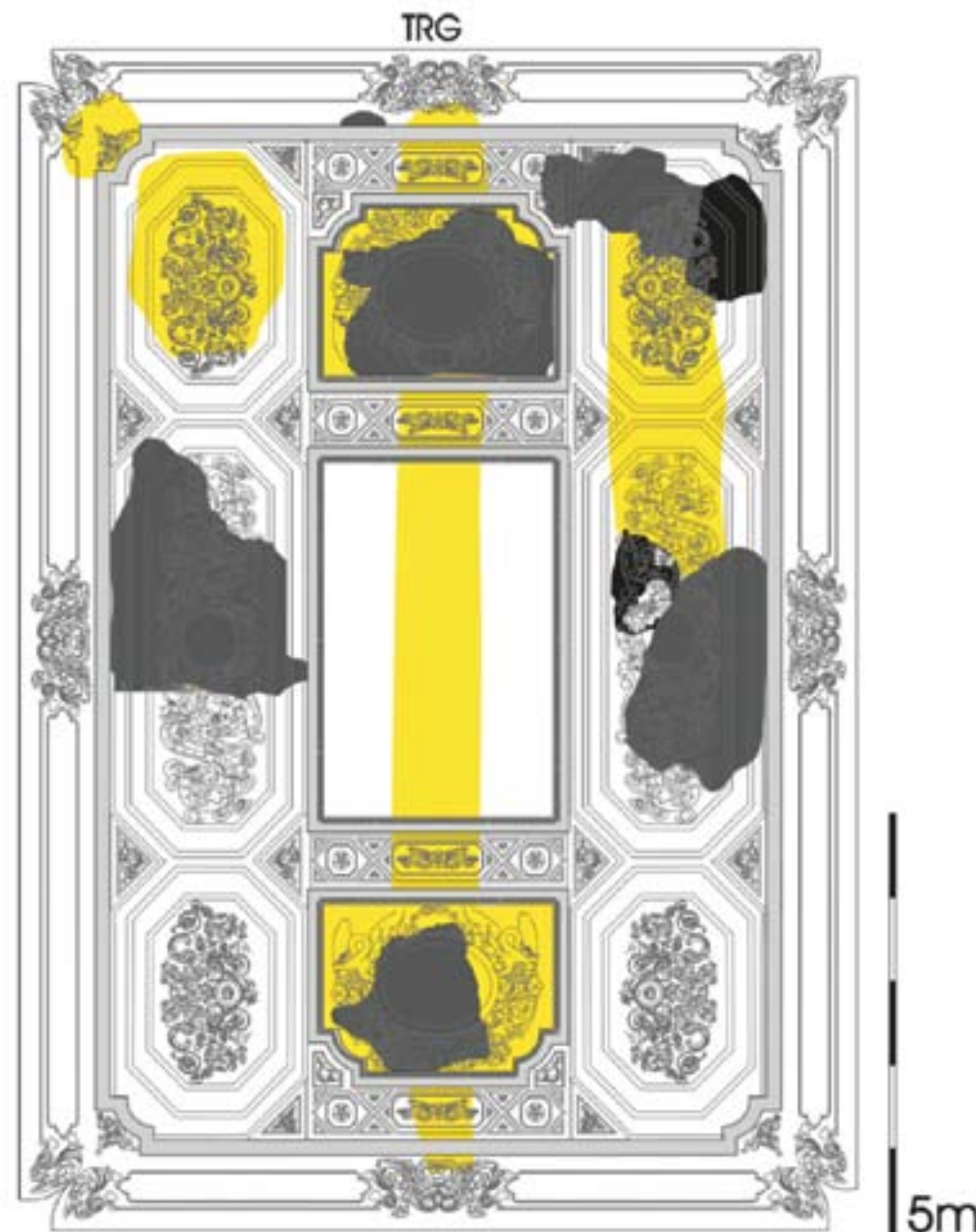
Veliki salon Lanthierijeve graščine je v prvem nadstropju v sredini glavne stavbe, kjer zavzema celotno širino in dve etaži v višino. Z okni in balkonskimi vrati se odpira na obe strani, poleg tega teče skozenj komunikacija med levim in desnim krilom graščine. V tlorisu meri 9,2 m x 13,6 m, višina je 7,5 m.

Strop dvorane je raven. Po dolžini si na sredini stropa sledijo tri polja, obkrožena s štukaturnimi okvirji. Srednje, največje je pravokotno, stranski dve imata prirezana zunanja vogala. Približno pol metra od stene strop obkroža dodaten štukaturni okvir, za katerim strop zaobljeno prehaja v steno. Strop se na steni zaključuje s širokim profiliranim vencem. Stropna konstrukcija je lesena; omet je nanesen na nasekane letve, ki so pribite na 16 nosilnih tramov. Konstrukcija je na podstrešju vidna. Tramovi so precej povešeni (sredina stropa je približno 10 cm nižja od roba) in so bili kasneje dodatno obešeni na strešno konstrukcijo. Predhodno sondiranje je odkrilo prisotnost poslikav le na stropu dvorane. Omet stropa je sestavljen iz osnovnega grobega sloja, debelega 1–2 cm, ki gre skozi plast nasekanih lesenih letev in jih na podstrešju tudi prekriva. Vanj sta bili zaradi boljše vezljivosti in lahкости vmešani konjska žima in slama. Na osnovni plasti je plast finega ometa debeline 0,5 cm. Na ta omet je bil nanesen približno 2 mm debel bel zaključni sloj, kar kaže na to, da je bila dvorana sprva bela brez naslikane dekoracije. Na to podlago je bil kasneje nanesen približno 0,5 cm debel sloj zelo trdne okrase malte z zelo dobrim oprijemom, na katerem je barvna plast poslikave. Čez njo je bilo nekaj plasti apnenega beleža, na vrhu pa oplesk na akrilni osnovi.

Poslikan je celoten strop, razen osrednjega polja, kjer naj bi bila obešena oljna slika Ugrabitev Perzepine slikarke Anne Borrini. Površina poslikave je nekoliko hrapava. Verjetno gre za tehniko baročne polfreske oziroma t. i. mezzo fresco, pri kateri se je na delno zasušeni in ponovno navlaženi omet slikalo z apnenimi temperami. Poslikava je ornamentalne narave, izvedena v sivih tonih in imitira štukaturo. Poleg treh osnovnih polj, zamejenih s pravimi enostavno profiliranimi štukaturnimi

okvirji, je ob straneh še šest polj, zamejenih s tankimi naslikanimi okvirji. Motivika polj je ornamentalna in se ponavlja. Ornament je rastlinski z živalskimi in človeškimi elementi. Ornamenti, naslikani v treh tonih (bela za osvetljene dele, okraša in temnejša siva za osenčene dele), so simetrični in obkrožajo barvan motiv znotraj naslikanega zlatega okvirja. Tako sta znotraj manjših štukaturnih okvirjev v rastlinski okras okrog ovalnega zlatega okvirja vključena laboda. V večjih podolgovatih poljih ob osrednjem okvirju naslikan zlat okvir in rastlinski okras spremljajo krilata leva in deška obraza v manjšem medaljonu. V štirih manjših vogalnih poljih zlat okvirček s cvetjem obkroža spet rastlinski ornament, ki ga nosijo trije golobi. Strop barvno popestrijo po tri manjša polja z rumeno rožo in rastlinskim ornamentom na modri podlagi, nanizana v pasovih ob štukaturnih okvirjih in med njimi, ter mala trikotna polja z rastlinskim ornamentom na zlati podlagi. Štukaturni okvirji so bili še poslikani z arhitekturnim ornamentom, manjša dva pa sta bila še delno pozlačena. Na osrednjem okvirju ni bilo pozlate, ker je bila oljna slika znotraj njega gotovo v svojem zlatem okvirju. Verjetno so bile slike vstavljene tudi v manjše naslikane okvirje v stranskih poljih. Na zaokroženem prehodu med stropom in steno obkrožajo poslikavo marmorirana polja z glavami bradatih moških in rastlinskim okrasom v sredini. Ta del poslikave s poslikanimi štukaturnimi okvirji je tudi edini del, ki je izveden v »a secco« tehniko. Pod plastjo z marmoracijo je bil skozi poškodbe poslikave opazen enostaven arhitektonski ornament, sestavljen iz naslikanih vertikalnih žlebov v istih barvah kot poslikava. Mogoče je, da se je prvotni avtor poslikave premislil, kar se zdi bolj verjetno, ali pa da gre za dve različni fazi poslikave. Na vencu, ki deli steno od stropa, je bil najden geometričen ornament, ki tudi sovpada s poslikavo stropa. Zaradi povešanja tramov, na katere je strop pritrjen, je prišlo do pokanja in odstopanja ometa od lesene podlage. Na približno polovici površine stropa je omet vsaj delno odstopil oziroma je bil podmehurjen. Pred posegi sta bili v stropu dve večji luknji, kjer je omet odpadel.

Beleži, ki so prekrivali poslikavo, so se dokaj lepo odstranjevali mehansko s skalpeli. Nekoliko problematični sta bili hrapavost površine in spulveriziranost barvne plasti. Vezivo v barvni plasti ornamentov je propadlo, barve so se nekoliko brisale, medtem ko je bila podlaga obstojna. Kjer je bila akrilna barva neposredno na površini poslikave, jo je bilo treba najprej zmehčati s pomočjo oblog etilnega alkohola v celulozni pulpi (Arbocel) in nato odstraniti s skalpeli. Ob odstranjevanju beležev se je šele pokazala dejanska ohranjenost

Vipava, Lanthierijeva graščina, risba stropa salona z označenimi vrzeli v poslikavi (sivo in črno) in območji z odstopili ometi (rumeno) (izrisal: A. Jazbec 2012)

Vipava, Lanthierjeva graščina, utrjevalna dela na podstrešju. Nanos treh pasov mreže in fine apnene malte, med njimi pa nizkoekspanzijska poliuretanska pena (foto: A. Jazbec 2012)

Vipava, Lanthierjeva graščina, strop salona. Detajl vzdolžnega polja med restavratorskimi posegi. Vidni so stara plomba v ometu, vrzel v ometu ter odpadli fragmenti osrednjega okvirja, ki so bili vrnjeni na strop (foto: A. Jazbec 2012).

Vipava, Lanthierjeva graščina, strop salona po končanih restavratorskih postopkih (foto: T. Bizjak 2012)

stropa. Pokazale so se obsežne plombe starejšega ometa, s katerimi so nadomestili prvotno poslikavo, ki je odpadla. Zanimivo je, da je bila plomba v jugovzhodnem kotu dvorane obarvana v sivo, torej je bila narejena v času, ko so bile poslikave še vidne. Vse ostale so bile narejene, ko je bila poslikava že prekrita z beleži.

Največji problem je bila stabilnost stropa. Problematičen je bil tako oprijem grobega osnovnega ometa na leseno konstrukcijo kot tudi njegova kvaliteta. Posebno na tretjini stropa, ki gleda na trg, je bil grobi nosilni omet v zelo slabem stanju, brez trdnosti. Celoten strop dvorane je bil opažen z lesenimi letvami, obloženimi s poliuretansko peno, ki so bile v razmiku približno 30 cm privijačene skozi omet v leseno nosilno konstrukcijo. Sledila so utrjevalna dela z vrha, na podstrešju. Najprej je bilo treba odstraniti umazanijo: prah, golobje iztrebke, tudi ostanke golobjih trupel. V cevi sesalnika se je zataknila mačja lobanja. Zatem se je pričelo odstranjevanje slabih ometov s kladivi in lopatkami; ob tem se je pazilo, da se je povzročilo čim manj tresljev. Odvečen material in prah sta se fino odstranila s sesalnikom. Originalni ometi so se utrjevali z emulzijo apna v alkoholih CaLoSil E25 z namakanjem med letvami. Kjer je na vrhnji strani ostal ves prvotni omet, so se z namenom, da se omogoči lažje prodiranje v globino, navrtale luknje v razmiku pribl. 7 cm pribl. 4 cm v globino. Vzporedno z utrjevanjem ometov so se še dodatno privijačile letve ob stropnike. K stropnikom samim sta bila ob straneh privijačena po dva dodatna nosilca iz lepljenega lesa, vzdana v nosilno steno. S tem je bila rešena statična stabilnost lesene konstrukcije stropa.

Pred nanosom malte se je na letve položila plastična mreža v trakovih, širokih približno 10 cm. Mreža se je položila na letve tako, da se je zatlačila tudi v prostore med letvami. Med dva stropnika so se položili trije trakovi mreže, ob straneh in na sredini. Med trakovi mreže so se ometi stropa dodatno prilepili z nizkoekspanzijsko poliuretansko peno, ki se je vbrizgala v prostore med letvami. V fino apneno malto so se vmešali 5 odstotkov akrilne emulzije Sokrat 2804 ter mikrovlakna. To se je nanoslo v prostore med letvami zaradi boljšega prodiranja skozi mrežo in boljšega oprijema na staro malto in letve. Vse skupaj se je prekrilo s plastjo grobe apnene malte s prav tako dodanimi 5 odstotki akrilne emulzije Sokrat 2804, mikrovlakni in steklenimi vlakni. Kot polnilo sta se uporabljala kalcitna mivka MM in kalcitni pesek 2 mm v razmerju 1 : 2, s tem da se je polovica peska zaradi manjše teže nadomestila z Rondoflom granulacije 1–2 mm.

Po končanem utrjevanju in kitanju ometov na podstrešju se je nadaljevalo fino čiščenje na površini poslikave z gobicami Wishab. Opravljeno je bilo kitanje vrzeli in lakun. Nekatere stare plombe so se zaradi neustreznosti materialov odstranile, druge so se ohranile. Zaradi nivojske razlike z originalnim ometom jih je bilo treba ob robu, pribl. 15 cm na široko, odbrusiti. Nato se je izvedlo utrjevanje barvne plasti z amonijevim kažeinom in nanokalkom. Sledila je retuša. Predvsem se je zaradi časovne stiske uporabilo vezivo, enostavno za uporabo, to je akrilna emulzija.

Problem so bile obsežne vrzeli, predvsem na poljih ob straneh osrednjega okvirja in v stranskih okvirjih. Ohranjeni deli omenjenih polj so se prerisali na polivinilfolijo, in ker so ornamentalni prizori simetrični, zrcalno prerisali. S tem je postalo jasno, koliko ornamenta v sredini nam manjka. Rastlinski ornament je bil dopolnjen po analogijah, dopolnila sta se tudi naslikana okvirja. Vsi manjkajoči deli poslikave so se rekonstruirali. Rekonstruirana je bila tudi postlata. V strokovno podporo in pri vodenju številne restavratorske ekipe sta bili v veliko pomoč Andreja Padovnik in Polona Sememič. Kolegu Radu Zoubku se zahvaljujem za strokovne nasvete, vodji oddelka za stensko slikarstvo na RC Martini Kikelj predvsem za kadrovske in organizacijske pomoči, Tomažu Bizjaku pa za nepoplačano logistično pomoč.

Andrej Jazbec

125

EŠD: 7470 in 817

Naselje: **Vipava**

Občina: Vipava

Ime: **Vipava – Stari grad in Vipava – trško jedro**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje, srednji vek, novi vek

Jeseni 2012 je ekipa Centra za preventivno arheologijo ZVKDS opravila zaščitna arheološka izkopavanja na gradbeni parc. št. 2451/44, k. o. Vipava. Teren je tu zelo strm in se dviga po pobočju vipavskega grajskega griča. Svet je karbonaten in značilno kraški.

Posamezne najdbe kažejo, da so se ljudje na območju Vipave zadrževali že v času bronaste dobe, intenzivnejša poselitve pa je dokumentirana v času rimske države. Ponovni razcvet je Vipava doživela v srednjem veku in od tedaj je pomembno središče zgornje Vipavske doline. Zaščitna arheološka izkopavanja so tako »kronologijo« potrdila.

Najstarejšo poselitve (faza I) odražajo redke prazgodovinske najdbe, ki smo jih odkrili na dnu

skalnih škrapelj. Glede na »naravno« naravo tal, v katerih so te najdbe ležale, menimo, da gre za ostanke aktivnosti, ki so se dogajale zunaj območij intenzivne poselitve. Vsekakor jih ne razumemo kot rezultat naravnih procesov, na primer pobočnega plazjenja, zaradi katerega bi gradivo iz tedaj poseljenega vrha griča Starega gradu lahko pripotovalo do raziskane parcele.

Škraplje so bile predvidoma zapolnjene veliko pozneje, najbrž v porimskem času, morda celo v srednjem veku (faza II). Najmlajše gradivo iz njihovih zapolnitev namreč sega prav v ta čas. Do zapolnitve je najbrž prišlo razmeroma hitro: meja med zapolnitvami in podlago je bila ostra, v zapolnitvah ni bilo sledov stratifikacije. Prisotnost najdb iz različnih obdobij (bronaste, železne in rimske dobe), ki so v zapolnitvah ležale pomešano, prisotnost različnih tipov tal, ki se primarno niso oblikovala in situ, ter ostri robovi lomov keramičnih črepinj in kosti so le nekateri od argumentov, ki kažejo, da je škraplje zasul človek. O razlogih za to lahko le domnevamo: morda gre za rezultat izboljšave terena za kmetijsko uporabo, na primer za pašo. Z zasutjem škrapelj in drugih kotanj se je namreč glede na predhodno skalnato stanje travna površina bistveno povečala. Morda pa gre »melioraciji« videti v sklopu gradnje kompleksa Starega gradu in ureditve okolice, s katerima sta bila vrh in pobočje griča od 12. stoletja in še posebno od 16. stoletja močno spremenjena.

Najmlajši arheološki sledovi (faza III) segajo v novi vek in predvsem v čas zadnjega stoletja. Deloma gre za zasute vkope neznane namembnosti, predvsem pa za deponije materiala, ki so ga ljudje odlagali vzdolž starega kolovoza in je od tam drsel po pobočju griča.

Konservatorski nadzor je opravila Patricija Bratina, arheologinja iz ZVKDS, OE Nova Gorica.

Tomaž Fabec, Vesna Tratnik

Praznjenje kraških škrapelj na strmem pobočju vipavskega Starega gradu (foto: T. Fabec)

126

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: parc. št. 3862, k. o. Vipavski Križ

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Leta 2009 se je na parc. št. 3863, k. o. Vipavski Križ, porušil objekt in poškodoval sosednjega na parc. št. 3862, k. o. Vipavski Križ. Rekonstrukcija slednjega oziroma gradnja novega je bila sofinancirana na podlagi javnega razpisa EKRP, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Danes stanovanjski objekt – pred poružitvijo je bil gospodarske narave (klet, senik) – je zasnovan na podlagi obstoječega stanja tako glede gabaritov in oblikovanja ter ponovno soustvarja stavbni niz, razen na zahodni strani, kjer prostor ostaja nepozidan.

Rekonstruiran objekt po višini obsega vinsko klet, pritličje in mansardo. Pokriva ga simetrična korčna dvokapnica, ki je zaključena s kratkimi kamnitimi napuščmi. Kamnite stene kleti, ki so bile leta 2009 delno poškodovane, so statično utrjene. V kleti je bil narejen nov lesen strop. Na obstoječe kamnite konzole so položene lege, mednje pa lesen opaž. Nova okna in vrata obdajajo kamnitimi elementi/ okvirji. Okna in vrata so lesena in izdelana na podlagi sheme stavbnega pohištva, ki je značilen za vipavski stavbni tip. Okna so zastekljena s trojnimi termopanskim steklom. Končni fasadni omet je apnen in je narejen iz peska iz peskokopa Štanjel. Barva tega peska fasadam daje tudi oplesk. Objekt je gradilo podjetje Gradnja HN, d. o. o., iz Lokavca.

Andrejka Ščukovt

Vipavski Križ, rekonstruiran objekt na parc. št. 3862, k. o. Vipavski Križ (foto: A. Ščukovt, 2012)

Vipavski Križ, rekonstruiran objekt na parc. št. 3845, k. o. Vipavski Križ (foto: A. Ščukovt, 2012)

127

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: *Ajdovščina*

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: *parc. št. 3845, k. o. Vipavski Križ*

Področje: *E*

Obdobje: *19., 20. stoletje*

Leta 2006 je bilo treba na parc. št. 3846 in 3845, obe k. o. Vipavski Križ, odstraniti dva gospodarska objekta, ki sta se zaradi opustitve namembnosti in nevdzdrževanja rušila ter ogrožala premoženje ljudi in okolico. Od obeh porušeni objekti se je ohranil le del severnega kamnitega zidu, ki je nato služil kot škarpa in je podpiral javno pot v naselju. Novi lastnik parcel in investitor se je leta 2012 odločil, da na parc. št. 3845, k. o. Vipavski Križ, zgradi nov objekt, ki bo imel funkcijo stanovanjske hiše. Nova gradnja je zasnovana po obstoječih gabaritih in je enostavnega pravokotnega tlorisa ter obsega klet, pritličje in nadstropje. Objekt je tudi oblikovan glede na lokalno stavbno tipologijo. Hišo pokriva simetrična dvokapnica s kratkimi strešnimi napušči, opremljenimi s kamnom. Strešna kritina so korci. Dimnik je izdelan po vzoru tradicionalnih dimnikov v gabaritih, obliki in materialih, je v celoti ometan in ima dvokapno korčno kapo. Glede na to, da je objekt nova gradnja, so vsi zunanji zidovi izolirani s toplotno izolacijo, na katero je bil nato izveden apnen omet s peskom iz peskokopa Štanjel. Okenske in vratne odprtine so opremljene s kamnitimi okvirji. Vse stavbno pohištvo je leseno. V deloma vkopani kleti sta dve shrambi, v pritličju so bivalni, v nadstropju pa spalnici. Objekt je zgradilo podjetje Zidarstvo zid, Zdenko Štrukelj, s. p., iz Lokavca.

Andrejka Ščukovt

128

EŠD: 820

Naselje: **Vipolže**

Občina: *Brdia*

Ime: **Vipolže – vila Vipolže**

Naslov: *Vipolže 29, Dobrovo v Brdih*

Področje: *R*

Obdobje: *14. stoletje, prva polovica 17. stoletja*

Na jugovzhodnem robu Goriških brd, kjer gričevnati svet preide v Furlansko ravnino, leži med vinogradi renesančna vila Vipolže, med domačini bolj znana kot Stari grad.

Vila je po vsej verjetnosti nastala na mestu nekdan-

jega srednjeveškega gradu goriških grofov, ki so ga podeljevali v fevd različnim plemiškim družinam, nazadnje grofom Thurn, ki so dali zgraditi vilo. V latinskih srednjeveških virih se grad imenuje "fortilitium" (Vincenzo Joppi, Documenti goriziani del secolo XIV, Archeografo Triestino, vol. 17), kar priča o tem, da je prvotno tu stala utrdba. V 16. stoletju zasledimo izraz "castrum" (Archivio della Torre Valsassina, Archivio di Stato Trieste), leta 1671 pa se je pri obnovitvi investiture fevda imenoval "castro Vipulzani" (ibid.). Izraz "palazzo", ki se nanaša na sedanjo vilo, zasledimo šele v terezijanskem katastru, lastnik pa je bil grof Raimondo della Torre. V franciscejskem katastru iz leta 1812 se vila imenuje "casa di villegiatura" in je bila v posesti grofa Sigismunda Attemsa.

Mogoče je, da se je vila še v prejšnjem stoletju navezovala na ostanke starejšega gradu, kot je to razvidno iz franciscejskega katastra, o povezavi z nekim drugim objektom pa nam pričajo tudi danes nelogično postavljene vratne odprtine v nadstropjih retrofasade. Iz druge polovice 16. stoletja je ohranjena kolorirana skica Moše z okolico in gradom Vipolže, ki prikazuje grad kot dolg pravokotnik z dvema diagonalno na osrednjo stavbo postavljenima kvadratnima stolpoma. Skico hrani dunajski Haus, Hof und Staatsarchiv v fondu Österreichische Akten, fascikel 5, Triest, Istrien, Specialia 1589–1630.

Vila v Vipolžah združuje stilne značilnosti umetnostnih tokov 16. in 17. stoletja. Okenski in vratni okvirji ter okvirji kaminov so izdelani po merilih arhitekture visoke renesanse. Piramidalni dimniki, konzolni venec, ki zaključuje fasado osrednje stavbe in stolpov, ter šivani rob stolpov so značilni za beneško arhitekturo 17. stoletja. Motiv prekinjene atike nad osrednjim portalom v nadstropju pa se je pri nas pojavil šele v drugi polovici 17. stoletja. Zaradi tega avtorji umetnostnozgodovinske stroke vilo različno datirajo. Dr. Nace Šumi jo postavlja na prelom iz 16. v 17. stoletje, Christoph Ulmer v čas po letu 1520, novejša analiza stilnih značilnosti vile pa se nagiba k poznejši dataciji, v drugo polovico sedemnajstega stoletja.

Objekt je že dolga leta brez prave namembnosti, prostore, predvsem obokano klet, je občasno uporabljala mladina za zabavne prireditve. Objekt je bil tarča vandalskih obiskov, ki so še največ škode prizadejali lepo oblikovanim kamnitim kaminom v prvem nadstropju. Poročilo o sondiranju zidov in raziskavah ometov je objavljeno v Varstvu spomenikov 45. Sicer pa so bile opravljene tudi raziskave konstrukcijskih delov, ki so med drugim privedle do ugotovitve, da sta bila vogalna klinasta stolpa prizidana osnovnemu pravokotnemu palacij.

Da bi se preprečilo propadanje objekta, se je Ministrstvo za kulturo že leta 2003 odločilo za vsaj delno prenovu. V ta namen je bil izdelan projekt za statično sanacijo in obnovo fasad. Elaborat, ki ga je izdelal Projekt iz Nove Gorice, je upošteval pogoje in navodila konservatorskega programa. Kljub pripravljeni projektni dokumentaciji in pridobljenemu gradbenemu dovoljenju pa prenova ni stekla. V letu 2007 je Ministrstvo za kulturo na podlagi Študije izvedljivosti programa za Multikulturni center, katerega upravljavec bi bila Občina Brda, naročilo izdelavo nove investicijsko-tehnične dokumentacije, ki se je stalno dopolnjevala vse do leta 2012, ko je končno prišlo do razpisa za oddajo del najugodnejšemu ponudniku. Žal pa ta še vedno ni izbran.

Leta 2012 je torej po dolgem pripravljalnem obdobju (prvi projekt je bil izdelan, kot že rečeno, leta 2003) v vili Vipolže stekla prva faza konservatorsko-restavratorskih del. Konservatorsko-restavratorska dela je bilo treba organizirati tako, da so lahko nemoteno potekala kljub temu, da izvajalec gradbenih del še ni bil izbran. Zaradi specifične

situacije ni bilo mogoče izvajati del, ki so vezana na statično sanacijo in druge gradbene posege na objektu. Tudi konservatorsko-restavratorska dela na fasadi niso bila mogoča, zato smo se v prvi fazi posvetili predvsem sanaciji kamnitih elementov v notranjosti in rekonstrukciji manjkajočih oziroma močno poškodovanih kamnitih elementov.

Zaradi izjemnega obsega novih kamnitih elementov, ki jih je bilo treba izdelati iz naravnega kamna Repen, smo v javnem razpisu izbrali zunanjega izvajalca Marmor Sežana, d. d., ki se je povezal z Restavratorstvom Amoret, d. o. o. Z obema smo sodelovali pri dobavi in izdelavi novih stopnic, konzol, podkapnega venca in drugih elementov. Vsi kamniti elementi so bili ročno obdelani z uporabo tradicionalnega kamnoseškega orodja: špice, zobatega kladiva, zobatega dleta, sekire, predvsem nazobčane sekire, t. i. krempača oziroma marteline. Končna obdelava je sledila obdelavi ohranjenih originalnih elementov. Velik zalogaj je zaradi velikih dimenzij pomenila rekonstrukcija štirih kamnitih dimnikov na strehi osrednjega poslopja, za katere je bilo prvotno mišljeno, da se ohranijo.

Vipolže, vila Vipolže (foto: Š. Govže)

Vipolže, vila Vipolže, montaža zlepljene preklade na kamnitem portalu (foto: Š. Govže)

Vipolže, vila Vipolže, detajl fragmentarno ohranjene reliefno oblikovane stranice kamina v nadstropju: v spodnjem delu pod profilom so že odstranjeni sekundarni premazi (foto: Š. Govže).

Vipolže, vila Vipolže, poskusno odstranjevanje barvnih plasti s preklade kamina v ateljeju Restavratorskega centra (foto: Š. Govže)

Bližnji ogled z avtodvigalom na strehi je pokazal, da so originalni dimniki tako močno poškodovani, da jih je treba nadomestiti z novimi.

Konservatorsko-restavratorske posege na kamnitih portalih in kamnitih slopih v notranjosti vile Vipolže je opravil Oddelek za kamen in štukaturo ZVKDS, Restavratorskega centra. Tudi pri restavriranju kamnitih stopnic, zaključkov okenskih niš in vencev pod stropom so sodelovali zunanji izvajalci (Restavratorstvo Amoret, d. o. o.). Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov na nekaterih kamnitih portalih je bilo treba odstraniti sekundarne predelne stene ter opeko in drug material iz zazidanih odprtin. Sekundarne obloge (nečistoče, sekundarne barvne plasti in podobno) so bile s kamnitih elementov odstranjene z nizkotlačnim peskanjem. S kamnitih elementov so bili odstranjeni tudi vse neustrezne domodelacije ter različni kovinski in drugi tujki. Nato so bile večje poškodbe dopolnjene z izrezi v naravnem kamnu, manjše pa so bile domodelirane z apneno peščeno maso z dodatkom belega

cementa in ustreznih pigmentov. Površina domodelacij je bila površinsko in barvno usklajena z originalom. Stiki so bili zapolnjeni z ustreznim polnilom v nekoliko svetlejšem odtenku.

Na več portalih in kaminih smo se srečali z močno poškodovanimi, enkrat ali večkrat prelomljenimi prekladami. Te preklade so bile demontirane, portali pa so bili začasno podprti z lesenimi oporniki. Prelomi so bili sanirani s pomočjo kovinskih sider in dvokomponentnega lepila na osnovi epoksidnih smol. Tiste preklade, ki so imele poleg prelomov še veliko drugih poškodb, smo nadomestili z novimi. Izdelali so jih zunanji izvajalci v Marmor Sežana, d. d. Sanirane oziroma v nekaterih primerih nove preklade smo namestili na prvotne pozicije s pomočjo manjšega delovnega odra in škripca. Delo je bilo uspešno opravljeno. V letu 2013 naj bi konservatorsko-restavratorska dela na vili Vipolže predvidoma speljali do konca, kar pa pogojuje tudi izbor izvajalca gradbenoobrtniških del, s katerimi so restavratorska dela povezana.

Mitja Mozetič, Jasna Svetina, Špela Govže

129

EŠD: 29663

Naselje: **Vir pri Stični**Občina: **Ivančna Gorica**Ime: **Vir pri Stični – arheološko najdišče Kojina**Področje: **A**Obdobje: **prazgodovina**

V maju 2011 smo opravili strokovni arheološki konservatorski nadzor v neposredni bližini novega stanovanjskega naselja Kojina v Viru pri Stični. Ob ogledu severnega dela nepremičnine parc. št. 720/44, k. o. Stična, na meji z nepremičnino parc. št. 720/43, k. o. Stična, smo našli v severnem profilu gradbene jame za novo dovozno pot do bodočega naselja Kojina ostanke kurišča ali manjše peči. V nasipnem stožcu in iz samega kurišča smo pobrali nekaj fragmentov lončenine z namenom, da ugotovimo, ali gre za arheološko lokacijo. Po pregledu gradiva se je izkazalo, da gre za prazgodovinsko lončenino. O tem smo obvestili Center za preventivno arheologijo ZVKDS in mu izročili najdbe. Nova lokacija je bila vpisana v Register kulturne dediščine.

Nova prazgodovinska lokacija leži v bližini znane železnodobne naselbine na bližnjem Cvingerju in v neposredni bližini enega od gomilnih grobišč. Novi arheološki podatki dopolnjujejo podobo prazgodovinske poselitve zunaj utrjenega gradišča.

Mitja Pergar

Vitanje, cerkev sv. Marije Pomočnice, poškodbe na čelni fasadi cerkve (foto: N. Podkrižnik, 2008)

130

EŠD: 3494

Naselje: **Vitanje**Občina: **Vitanje**Ime: **Vitanje – cerkev sv. Marije Pomočnice**Področje: **UA**Obdobje: **13.–19. stoletje**

V sklopu spomeniškovarstvenih projektov sta v bila v letu 2009 ob sofinanciranju Župnijskega urada in Občine Vitanje obnovljena cerkvena streha in del glavne fasade na cerkvi sv. Marije Pomočnice v Vitanju (EŠD 3494). Impozantna baročna cerkev z bogato baročno cerkveno opremo (J. Mersi, M. Pogačnik) je bila zgrajena na izjemnem razglednem griču nad Vitanjem med letoma 1747 in 1754. Svojo baročno podobo je ohranila vse do danes. Cerkev je razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v Občini Vitanje, Uradni list RS, št. 8/99.

Pristojno enoto ZVKDS, OE Celje, je investitor ob odobritvi finančnih sredstev seznanil s problemom pravočasne dobave zadostne količine pohorskega škrlilja v izmeri 960 m². Zaradi možnosti realizacije projekta je bila tako cerkev v soglasju z zavodom prekrita s škrliljem italijanskega porekla, ki naj bi po zagotavljanju izvajalca krovskih del Jožeta Podgrajška ustrezal predpisanim standardom. V dogovore glede dobave in cene škrlilja

Vitanje, cerkev sv. Marije Pomočnice, pogled na prenovljene strehe (foto: U. Kerbavec, 2012)

ter v izbiro dobaviteljev kritine se zavod ni vključeval. Obnova, ki je potekala v presledkih od avgusta 2008 do marca 2009 v skladu z izdanimi kulturnovarstvenimi pogoji in pod stalnim nadzorom zavoda, je poleg sanacije ostrešja in menjave lesene podkonstrukcije zajemala tudi sanacijo glavne fasade in volutastega zaključka s kamnitimi piramidastimi nastavki. Dotrajani in poškodovani deli fasade so bili odstranjeni, novi ometi pa rekonstruirani v strukturi ostalih ometov. Po odstranitvi dotrajane pločevine na volutastih zaključkih in horizontalnem vencu je bilo ugotovljeno, da so elementi zaradi dolgotrajnega zatekanja vode povsem dotrajani in da jih ni mogoče sanirati. V celoti jih je bilo treba rekonstruirati na podlagi predhodno izdelanih šablon, namesto pločevine se je venec in voluti prekril s škrliljem. Na podlagi opravljenih sondiranj je bila fasada v zaključni fazi prepleškana v beli apneni barvi. Obnovo strehe je izvajalo podjetje Jože Podgrajšek iz Zlakove pri Zrečah, krovska kleparska dela Marjan Borovnik iz Vitanj, gradbenosanacijska dela pa podjetje Kongrad iz Slovenskih Konjic. Aprila 2012 je zavod od pomočnice generalne direktorice Daniele Tomšič prejel posredovano anonimno pismo, v katerem je krajan Vitanja predstavil problem prekrivanja cerkve z neavtohtonim škrliljem in izvedbe del. Na podlagi anonimnega pisma smo preverili stanje na terenu in ugotovili, da je stanje streh nespremenjeno od stanja v letu 2009 ter da ni opaziti kakršnega koli odpadanja kritine. Zavod je v odgovoru na anonimno pismo pojasnil razloge za prekrivanje z neavtohtonim materialom ter navedel, da tuje poreklo škrlilja ne vpliva negativno na spomeniške lastnosti varovanih objektov. Pojasnjeno je bilo, da je za kakovost materiala, predpisane standarde in izvedbo del odgovoren

izvajalec, kot to velja za vsa gradbena dela pri vseh spomeniškovarstvenih projektih. Zaradi neučelnih in škodljivih navedb v anonimnem pismu smo z zadevo seznanili še Občino Vitanje, Župnijo Vitanje ter Škofijo v Celju.

Nataša Podkrižnik

131

EŠD: 4765

Naselje: Vojsko

Občina: Idrija

Ime: Vojsko pri Idriji – domačija Škratovše

Naslov: Vojsko 46

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Dolg nadstropen in prostoren gospodarsko-stanovanjski objekt leži v okviru kmetije Škratovše na Vojskem nad Idrijo, na tisoč metrih nadmorske višine. V pritličju objekta je hlev s križno obokanim stropom z loki, ki jih nosijo kamniti stebri, postavljeni v dve vrsti. Nad hlevom je skedenj. Leta 1874 je bil na južni strani osnovnemu objektu prizidan stanovanjski del. V drugi polovici 20. stoletja pa so mu na severni strani dozidali še lopo in mizarso delavnico.

Obsežna popotresna sanacijska in obnovitvena dela na tem objektu so zaradi ostre klime potekala v treh fazah. Začela so se leta 2010 (glej VS Poročila 47), nadaljevala leta 2011 (VS Poročila za leto 2011) in zaključila poleti 2012. V tem letu so na objektu izvedli zaključni fasadni sloj in fasade preslikali po barvni študiji.

Lastniki so pred desetletji ob menjavi notranjih oken sanirali preklade nad okni. Niso jih izvedli po celotni debelini zunanjšega zidu, ampak največ do roba zunanjih oken. Pritiški masivnih zidov so

povzročili poškodbe na zunanjih oknih in zato les poškodovali. Lastniki so sčasoma poškodovana zunanja okna odstranili. Zato je bilo treba izdelati vsa nova. Zunanja okna, ki so zdaj nameščena z linijo fasade, so dvokrilna, odpirajo se navzven, krila so deljena v tri polja s tankimi lesenimi prečkami in enojno zastekljena. Stavbno pohištvo je izdelal domač mizar Peter Likar.

Sanacijska dela na objektu je izvajalo podjetje Zidgrad iz Idrije s podizvajalci. V času gradbenih del je bil poškodovan portal z letnico 1874. Okrušen in počen kamen v zgornjem delu portala je Tomaž Bizjak restavriral v okviru delavnice OKD. Portal je ob tej priložnosti tudi mikrospekcal. Za celovito obnovo tega objekta je Občina Idrija lastnikom domačije Škratovše podelila priznanje v okviru vseslovenske akcije Moja dežela, lepa in gostoljubna. *Andrejka Ščukovt*

132

EŠD: 22343

Naselje: Zagrad pri Škocjanu

Občina: Škocjan

Ime: Zagrad pri Škocjanu – domačija Zagrad 4

Naslov: Zagrad pri Škocjanu 4

Področje: E

Obdobje: druga polovica 19. stoletja, 1888

Domačijo Zagrad 4, po domače Prijateljovo domačijo, sestavljajo zidana kmečka hiša, zidan hlev s podom, zidana kašča in kozolec toplar. Domačija stoji ob glavni vaški cesti v vzhodnem deli vasi Zagrad pri Škocjanu in predstavlja vzporeden tip domačije. V primerjavi s tlorisom domačije, ki je zarisana na karti franciscejskega katastra iz leta 1825, lahko ugotavljamo, da gre danes za zelo podobno situacijo.

Osnovni objekt na domačiji je kmečka hiša. Gre za kamnito in opečno zidano stavbo, ki ima pravokoten tloris in je delno podkletnena. Klet je manjših dimenzij in je skoraj v celoti vkopana, vidna je samo južna stena, v kateri je tudi vhod v klet. Nad kletjo je bivalni del hiše, ki ima ohranjen tradicionalni razpored notranjih prostorov. Podstrešje ni bilo v rabi.

Vzporedno s hišo stoji gospodarska stavba, ki ima v pritličju zidan hlev, nad hlevom pa lesen pod in skedenj. Stavba ima dvokapno simetrično streho z nadstreškom po vsej dolžini. Za hlevom stoji stara kašča, ki je v preteklosti služila za spravilo žita. Na robu domačije stoji proti travniku obrnjen kozolec toplar na dva para oken, z lesenimi stopnicami in gankom ter letnico 1888.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije,

Območna enota Novo mesto, je lastniku domačije oktobra 2008 izdal kulturnovarstveno soglasje za obnovo in rekonstrukcijo stanovanjske hiše in kašče. Celovita obnova hiše se je začela leta 2011, ko je bil izveden izkop ob zunanjih in notranjih stenah zaradi izvedbe drenaže in podbetoniranja kamnitih temeljev. Konec leta je bil odstranjen razpokan in dotrajan del južne stene. Stena je bila januarja 2012 ponovno pozidana z obdelanimi kamni, medtem ko so bile manjše razpoke v ostalih stenah utrjene z injektiranjem. Zamenjana je bila tudi dotrajana opečna kritina z novim bobrovcem. Iz veže so bili v celoti odstranjeni dotrajane lesene stopnice in dotrajan lesen strop. Zaradi nove namerbnosti podstrešja in statične povezave sten je bila nad vežo in kuhinjo izvedena betonska plošča. Dotrajano stavbno pohištvo je bilo v celoti rekonstruirano, lesena vhodna vrata pa so bila obnovljena. Namesto dotrajanega lesenega portala je bil narejen in vgrajen nov kamnit portal, izvedene so bile tudi nove kamnite stopnice.

V notranjščini je bil obnovljen dotrajan betonski tlak z novimi kamnitimi tlakovci. V veži in kuhinji sta bila položena še vzorca s starimi betonskimi in ornamentiranimi tlakovci. V drugih prostorih je bil obnovljen lesen pod, razen v kamri, ki bo služila kot kopalnica. V veliki sobi pa je bila obnovljena krušna peč z novimi pečnicami. Na koncu je hiša dobila tudi novo apneno fasado. V letu 2012 je bila na domačiji sanirana tudi stara zidana kašča. Obnovljena sta bila kamnit tlak in lesen strop v kleti. Ker bo kašča služila turističnim potrebam in povečanju prenočitvenih kapacitet domačije, je bil v notranjosti urejen tudi prostor s sanitarijami in prho.

Ob obnovljenem in rekonstruiranem stavbnem pohištvu je tudi kašča dobila novo apneno fasado. S strehe je bila odstranjena betonska kritina, rekonstruirana sta bila oba čopa in ostrešje je bilo pokrito z opečnim zareznikom. Ob vzhodni fasadi so bile izvedene tudi nove lesene stopnice.

Hkrati je bilo očiščeno in sanirano tudi dvorišče. Namesto odstranjenega je bil pozidan nov oporni zid, izvedeni so bili nove kamnite stopnice ter parkirišče za nekaj osebnih avtomobilov. Pred hišo pa je bila sanirana stara vinska trta izabela in postavljen je bil nov lesen brajdnik.

Investitor del je bila firma Koptur, d. o. o., iz Zagrada, gradbena dela je izvajala firma SGD Gallapeni, d. o. o. iz Škocjana. Nadzor nad gradbenimi deli je izvajal inž. grad. Jože Urbič iz Studenca pri Trebnjem, konservatorski nadzor pa Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Dušan Strgar

Vojsko pri Idriji, domačija Škratovše, pogled na gospodarsko-stanovanjski objekt (foto: A. Ščukovt, 2012)

Vojsko pri Idriji, domačija Škratovše, nova stara hiša ter obnovljen objekt (foto: A. Ščukovt, 2012)

Zagrad pri Škocjanu, domačija Zagrad 4, stanje hiše leta 2008 (foto: D. Strgar)

Zagrad pri Škocjanu, domačija Zagrad 4, obnovljena zunanjščina hiše (foto: D. Strgar)

Zagrad pri Škocjanu, domačija Zagrad 4, kašča pred obnovo (foto: D. Strgar)

Zagrad pri Škocjanu, domačija Zagrad 4, kašča po obnovi (foto: D. Strgar)

Zagrad pri Škocjanu, domačija Zagrad 4, nekdanji hlev s podom in toplar v ozadju (foto: D. Strgar)

133

ESD: 26752

Naselje: **Zatolmin**

Občina: Tolmin

Ime: **Zatolmin – planina Laška seč**

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Planina Laška seč pripada pašni skupnosti Zatolmin. Leži na tisočih metrih nadmorske višine v okviru Triglavskega narodnega parka. Planina Laška seč je pomembna priča o načinu življenja zatolminskih kmetov od druge polovice 19. stoletja, ker je do danes ohranila koncept tipične tolminske planine še iz časa pred prvo svetovno vojno. Ker se zatolminski pašniki in senožet od zadnje četrtine 20. stoletja intenzivno opuščajo in zaraščajo, je planina pomembna tudi z vidika ohranjanja kulturne krajine.

Planina Laška seč obsega pet v breg potisnjenih hlevov: Kletnkovo, Abramčevo, Matajevo, Hrencovo in Ivančevo štalo ter stan (mlekarnco). Vsi hlevi in stan so zidani iz kamna. Vhodi v hleve so s čelne fasade. Pokriva jih simetrična strma dvokapnica.

Med hlevi stoji pritličen stan pravokotnega tlorisa, ki je pokrit s strmo dvokapno streho. Stan je bil nazadnje obnovljen tik pred prvo svetovno vojno, leta 1912. Notranjost stana je dvodelna. V prvem delu stoji nizko prosto stoječe ognjišče z napo in t. i. »urom«, vretenom za kotel. V drugem prostoru je shramba za mlečne izdelke: sir, maslo in skuto. Obnova hlevov je obsegala sanacijo dotrajanih sten, zamenjavo dotrajanih elementov strešne konstrukcije, odstranitev pločevinaste strešne kritine in pokrivanje strehe z novo jekleno. Sledila sta popravilo vseh zunanjih ometov in obnova lesenih delov. Stavbno pohištvo je bilo na novo prebeljeno. Na stanu je bil saniran tudi dimnik. Okolica vseh objektov je zaradi delovanja meteorne vode tlakovana z lokalnim kamnom in zatravljena. Naložba je bila sofinancirana v okviru javnega razpisa EKRP, Ukrep 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Dela je uspešno opravilo podjetje GSN Kavčič Metod, s. p., iz Zatolmina.

Andrejka Ščukovt

Zatolmin, planina Laška seč, hlevi in stan (foto: A. Ščukovt, 2012)

Zatolmin, planina Laška seč, stan po celoviti obnovi (foto: A. Ščukovt, november 2012)

134

EŠD: 26751

Naselje: **Zatolmin**

Občina: Tolmin

Ime: **Zatolmin – planina Za Grmučem**

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Zatolminska planina obsega stan, nazadnje obnovljen leta 1927, skupen večji oziroma daljši hlev in manjši enoceličen hlev. Oba hleva sta postavljena vzdolžno glede na plastnice s smerjo slemena vzhod–zahod. Enako je orientiran tudi stan, le da so ga zgradili na višji terasi in tik pod lokalno cesto. Vsi objekti na planini so zidani iz kamna in pokriti s simetričnimi strmimi dvokapnicami. Manjši hlev, ki je bil porušen v potresih leta 1998 in leta 2004, ni bil več v uporabi. Večji skupen hlev in stan, ki sta bila od potresa prav tako poškodovana, pa sta v rabi.

Zatolmin, planina Za Grmučem, celovito obnovljen stan in hlev (foto: A. Ščukovt, avgust 2012)

Lastnika planine sta za obnovo stana in skupnega hleva pridobila sredstva na javnem razpisu EKRP, Ukrej 323 – ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja. Sanacijska dela je uspešno opravilo podjetje GSN Kavčič Metod, s. p., iz Zatolmina. Obsegala pa so statično utrjevanje sten, zamenjavo dotrajane strešne konstrukcije z novo, odstranitev pločevinaste kritine in pokrivanje strehe z jekleno, izvedbo novega dimnika na stanu, obnovo vseh lesenih delov ter popravilo notranjih in zunanjih ometov. Okna na stanu so nova. Okolica stana je zaradi meteorne vode na novo tlakovana in zatravljena.

Andrejka Ščukov

135

EŠD: 10985

Naselje: **Zelše**

Občina: Cerknica

Ime: **Zelše – arheološko območje Sv. Volbenk**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

V novembru 2011 je podjetje JP Komunala Cerknica, d. o. o., po naročilu investitorja Občina Cerknica brez kulturnovarstvenega soglasja ZVKDS, OE Ljubljana, izvedlo na območju parc. št. 419/1, 422, 423/1 in 426, vse k. o. Dolenja vas, meteorni kanal in s tem deloma poseglo na območje registrirane kulturne dediščine Zelše – arheološko območje Sv. Volbenk, ki je v Registar kulturne dediščine vpisano kot potencialno srednjeveško najdišče.

Del trase izkopanega komunalnega jarka znotraj območja registrirane kulturne dediščine sem pregledal 17. novembra 2011. Ob ogledu tega dela trase nisem našel arheoloških ostalin. Sem pa na delu nepremičnin parc. št. 419/1, 422, obe k. o. Dolenja vas, ki sta zunaj območja registrirane arheološke dediščine, našel na površini sveže zasutega jarka kamnit artefakt – klino iz temnosivega roženca in nekaj kosov poznosrednjeveške lončenine. Na podlagi odkritih arheoloških ostalin smo izdali odločbo o arheološkem najdišču in zahtevali, naj se na delu trase, kjer so bile odkrite arheološke ostaline, ponovno odpre 20 m dolg pas in se preveri, ali gre za naključno najdbo ali pa imamo opravka z novo prazgodovinsko arheološko lokacijo. Raziskavo je spomladi 2012 izvedlo podjetje OKRA arheološka raziskovanja, Barbara Hofman, s. p. Rezultati raziskave so bili pozitivni, odkrita je bila prazgodovinska lončenina, ki jo na podlagi fature in oblike preliminarno datiramo v čas zgodnje in srednje bronzaste dobe.

Novoodkrita lokacija dopolnjuje prazgodovinsko poselitveno sliko severnega dela Cerknškega jezera in kaže, da je bil prostor med Dolenjo vasjo pri Cerknici, Podskrajnikom in Zelšami v času bronzaste dobe intenzivno poseljen. Na relativno majhnem območju poznamo namreč poznobronzastodobno naselbino na Lopatnem hribu pri Podskrajniku (delno raziskana – neobjavljeno) ter znani prazgodovinski gradišči Cvinger in Tržišče, ki sta nastali tudi v času pozne bronzaste dobe. Nova lokacija je zanimiva tudi zaradi lege v prostoru, saj se nahaja na ravnini v neposredni bližini ene od nekdanjih paleostrug Cerknške ali enega od njenih pritokov, kar nakazuje, da lahko tudi na drugih delih Cerknškega jezera na sorodnih lokacijah pričakujemo podoben poselitveni model.

Mitja Pergar

Zelše, arheološko območje Sv. Volbenk, kamnita klina iz temno sivega roženca (foto: M. Pergar)

Kazalo kratic

A – arheologija
 E – etnologija
 R – restavratorstvo
 U – urbanizem
 UA – umetnostna zgodovina
 UR. KR. – urejanje krajine
 T – tehnika
 Z – zgodovina

Seznam avtorjev**ZVKDS, Območna enota Celje**

Bogdan Badovinac
 Danijela Brišnik
 Tanja Hohnc
 Urška Kerbavec
 Marjana Krumpetar
 Andreja Mihelčič
 Matija Plevnik
 Nataša Podkrižnik

ZVKDS, Območna enota Kranj

Mojca Tercelj Otorepec
 Eva Tršar Andlovic

ZVKDS, Območna enota Ljubljana

Mitja Pergar
 Marija Režek Kambič

ZVKDS, Območna enota Maribor

Miran Ježovnik
 Mihela Kajzer Cafnik
 Lilijana Medved
 Jelka Skalicky
 Neva Sulič Urek
 Suzana Vešligaj

ZVKDS, Območna enota Nova Gorica

Eda Belingar
 Marta Bensa
 Mitja Mozetič
 Jasna Svetina
 Andrejka Ščukovt
 Brane Zbačnik

ZVKDS, Območna enota Novo mesto

Marija Ana Kranjc
 Robert Peskar
 Dušan Strgar

ZVKDS, Center za preventivno arheologijo

Maja Bricelj
 Eva Butina
 Mija Černe
 Miran Erič
 Tomaž Fabec
 Maja Lavrič
 Tina Nanut
 Gašper Rutar
 Vesna Tratnik
 Nika Veršnik
 Tina Žerjal
 Alja Žorž

ZVKDS, Restavratorski center

Zoja Bajde
 Saša Dolinšek
 Emina Frljak Gašparović
 Špela Govže
 Sanela Hodžić
 Andrej Jazbec
 Ljubiša Milič
 Anita Kavčič Klančar
 Martina Lesar Kikelj
 Ajda Mladenovič
 Minka Osojnik
 Nuša Saje

Zunanji sodelavci

Matic Brenk
 Robert Erjavec
 Maša Kavčič
 Rok Klasinc
 Borut Križ
 Tina Milavec
 Mitja Mozetič
 Tina Nanut
 Mitja Pergar
 Katarina Predovnik
 Pavla Peterle Udovič
 Saša Snoj
 Benjamin Štular
 Špela Tomažinčič
 Maruša Urek
 Mateja Vidrajz
 Sara Vučkovič
 Klavdija Zalar